

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI

PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ PROGRAMI

(Anadolu Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarafından Yürütülen Ortak Program)

**İÇ KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ DEMİR ÇAĞ SERAMİK
GELENEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YELİZ KAYA

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK

BİLECİK, 2019

Ref. No: 10165877

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI
PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ PROGRAMI
(Anadolu Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Tarafından Yürütölen Ortak Program)

**İÇ KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ DEMİR ÇAĞ SERAMİK
GELENEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YELİZ KAYA

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK

BİLECİK, 2019

10165877

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı:..... Yeliz KAYA
Anabilim Dalı :..... Arkeoloji
Programı :..... Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi
Tez Danışmanı :..... Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK
Tezin Özgün Adı :..... İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Demir Çağ Seramik Gelenekleri
Tezin İngilizce Adı :..... Iron Age Pottery Traditions in Central Northwest Anatolia

Tez Savunma Sınavı Tarihi: ..25. / .07.. / 20.19

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ /~~OY~~
~~ÇOKLUĞU~~ ile ..... Arkeoloji .....Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: ..... Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK

Üye ..... Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERPEHLİVAN

Üye : ..... Doç Dr. Ali OZAN

Üye : .....

Üye : .....

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... / ..... / 20.... tarih ve
...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Demir Çağ Seramik Gelenekleri” adlı yüksek lisans tezimin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

YELİZ KAYA

27.06.2019

ÖNSÖZ

Bu çalışmada “İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Demir Çağ Seramik Gelenekleri” konusu detaylı bir şekilde çalışılmıştır. Çalışmalar, yazılı veriler ve bölge içerisinde yer alan Şarhöyük kazı arşivi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bölgede yoğun bir şekilde Demir Çağ seramiği tespit edilmiş ve kendi içlerinde ayrılarak değerlendirilmiştir.

Bu konuyu çalışmamda bana destek olan ve bana her zaman inanan, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, sevgili danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Eğitim hayatım boyunca manevi desteklerini daima yanımda hissettiğim Doç. Dr. Handan ÜSTÜNDAĞ ve Dr. Öğr. Üyesi Elif BAŞTÜRK’e teşekkür ederim. Çalışmamın fotoğraflama kısmında bana yardımcı olan değerli ekip arkadaşım arkeolog Alparslan EŞSİZ’e teşekkür ederim. Her aşamada bana destek olan Melike Ahu TURGUT ve Fırat ŞAŞMAZ’a teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca yanımda olan, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve bana her zaman inanan, annem Şule KAYA’ya, babam Bahattin KAYA’ya ve can ikizim, üniversitedeki ve hayattaki yol arkadaşım Kaan KAYA’ya ve canım Anneannem’e sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

İç Kuzeybatı Anadolu, Demir Çağlar boyunca yerleşim görmüştür ve bölge, verdiği bilgiler açısından tüm Anadolu'yu etkilemektedir. Anadolu'nun önemli bir bölümü olan İç Kuzeybatı Anadolu, çağlar boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve birçok göçü, savaşı, kıtlığı ve gücü içinde barındırmıştır.

Demir Çağ ile birlikte Frigler adını verdiğimiz bir topluluğun izleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu halk göç yolu ile Anadolu'ya giriş yapmış ve daha sonraki dönemlerde büyük bir güç halini almıştır. Çalışmanın ana konusunun sınırlarını oluşturan bu coğrafyada Friglerin yanı sıra birçok kültür de kendini göstermiştir. Göçler ve kronoloji bu çalışmanın ana ve kritik başlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ise kronoloji bilgisi ve siyasi tarih bilgisi olmadan malzeme üzerinde yorum yapmaya çalışmanın zorluğudur.

Dönem içindeki etkileşimin en iyi göstergesi ise seramik malzemedir. Burada çanakçömlek üzerine ayrımlar tek tek gözetilerek farklı gruplandırmalar yapılmış ve olabildiğince sadeleştirilerek kazısı yapılmış yerleşmeler etrafında açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma ile birlikte İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin Demir Çağ seramik repertuvarının olabildiğince çözümlenmesi ve Demir Çağların farklı evrelerine ait seramiğe ait hamur, form ve bezeme repertuvarının anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Frigler, Seramik, Demir Çağ, Lidya, Pers.

ABSTRACT

North-western Central Anatolia was settled during the Iron Ages, and the region has a potential of affecting all Anatolia with the data it provides. As an important part of Anatolia, the North-western Central Anatolia has hosted a series of civilisations, and witnessed a bunch of migrations, battles, famines and forces. With the dawn of the Iron Ages, the traces of the Phrygians become apparent. Entering Anatolia with a migration process, the Phrygians became an important political power in the succeeding periods. Within the geographical boundaries of this dissertation, a series of political entities a part from the Phrygians also played important roles. The migrations and chronology form the main and critical focus points of this study. The reason for this is the toughness of making an understanding of the archaeological material without a proper chronological and historical knowledge. The most important indicator of the trans-relations within the period is the pottery. Thus, the study focuses on the classifying the different pottery traditions during the Iron Ages, and tries to illuminate the pottery traditions of the Iron Ages with the help of the excavated key settlements. This study focuses on the examination of the pottery repertory of the North-western Central Anatolia, and try to make an understanding of the clay, shape and decoration features of the different phases of the Iron Ages.

Key Words: Phrygians, Pottery, Iron Ages, Lydia, Persia.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	v
HARİTALAR LİSTESİ.....	vi
RESİMLER LİSTESİ.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İÇ KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ YAPISI

1.1. İÇ KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ YAPISI.....	3
1.1.1. Marmara Bölgesi.....	4
1.1.1.1. Güney Marmara Bölümü.....	4
1.1.2. Ege Bölgesi.....	6
1.1.2.1. İç Batı Anadolu Bölümü.....	6
1.1.3. İç Anadolu Bölgesi.....	9
1.1.3.1. Yukarı Sakarya Bölümü.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

DEMİR ÇAĞ KRONOLOJİSİ

2.1. GEÇ TUNÇ ÇAĞ'DAN DEMİR ÇAĞ'A GEÇİŞ DÖNEMİ.....	15
2.1.1. Deniz Kavimleri Olayı.....	15
2.2. DEMİR ÇAĞ KRONOLOJİSİ VE TERMİNOLOJİSİ.....	24
2.2.1. Kronoloji.....	24
2.2.1.1. Erken Demir Çağ.....	27
2.2.1.2. Orta Demir Çağ.....	28
2.2.1.3. Geç Demir Çağ.....	36
2.2.2. Terminoloji.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İÇ KUZEBATI ANADOLU BÖLGESİ DEMİR ÇAĞ YERLEŞMELERİ

3.1. DEMİR ÇAĞ YERLEŞMELERİ.....	52
3.1.1. Daskyleion.....	52
3.1.1.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi.....	52
3.1.1.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri.....	56
3.1.2. Gordion /Yassihöyük.....	61
3.1.2.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi.....	61
3.1.2.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri.....	61
3.1.3. Hacıtuğrul (Yenidoğan) Höyük.....	76
3.1.3.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi.....	76
3.1.3.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri.....	76
3.1.4. Midaion /Karahöyük.....	80
3.1.4.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi.....	80
3.1.4.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri.....	81
3.1.5. Midas – Yazılıkaya Kenti.....	82
3.1.5.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi.....	82
3.1.5.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri.....	83
3.1.6. Pessinus (Ballıhisar) Kenti.....	88
3.1.6.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi.....	88
3.1.6.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri.....	89
3.1.7. Seyitömer Höyük.....	92
3.1.7.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi.....	92
3.1.7.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri.....	93
3.1.8. Şarhöyük-Dorylaion.....	98
3.1.8.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi.....	98
3.1.8.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri.....	100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İÇ KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ DEMİR ÇAĞ SERAMİK
GELENEKLERİ

4.1. ERKEN DEMİR ÇAĞ.....	104
4.1.1. Gordion /Yassihöyük.....	104
4.1.2. Hacıtuğrul (Yenidoğan) Höyük.....	109
4.1.3. Seyitömer Höyük.....	109
4.2. ORTA DEMİR ÇAĞ.....	110
4.2.1. Daskyleion.....	110
4.2.2. Gordion /Yassihöyük.....	111
4.2.2.1. Gordion/Yassihöyük Yerleşmesi Erken Frig Dönemi.....	111
4.2.2.2. Gordion/Yassihöyük Yerleşmesi Orta Frig Dönemi.....	125
4.2.2.3. Tümülüsler.....	127
4.2.3. Hacıtuğrul (Yenidoğan) Höyük.....	127
4.2.4. Midaion /Karahöyük.....	128
4.2.5. Midas – Yazılıkaya Kenti.....	128
4.2.6. Seyitömer Höyük.....	129
4.2.7. Şarhöyük-Doylaion.....	136
4.3. GEÇ DEMİR ÇAĞ.....	136
4.3.1. Daskyleion.....	136
4.3.2. Gordion /Yassihöyük.....	140
4.3.3. Hacıtuğrul (Yenidoğan) Höyük.....	140
4.3.4. Midas – Yazılıkaya Kenti.....	140
4.3.5. Pessinus (Ballıhisar) Kenti.....	141
4.3.6. Seyitömer Höyük.....	141
4.3.7. Şarhöyük-Doylaion.....	142

4.4. DAKYLEİON, GORDİON, MİDAS-YAZILIKAYA VE ŞARHÖYÜK YERLEŞMELERİNDE TESPİT EDİLEN DİĞER/ “İTHAL” SERAMİK GRUPLARI.....	143
4.4.1. Daskyleion.....	143
4.4.2. Gordion-Yassıhöyük.....	152
4.4.3. Midas-Yazılıkaya.....	156
4.4.4. Şarhöyük-Dorylaion.....	156

BEŞİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

5.1. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	157
--	-----

KAYNAKÇA.....	166
YÜZEY ARAŞTIRMALARI LİSTESİ.....	176
HARİTALAR LİSTESİ.....	177
LEVHALAR LİSTESİ.....	178
EK 1: YÜZEY ARAŞTIRMALARI.....	188
EK 2: HARİTALAR.....	195
EK 3: LEVHALAR.....	200
ÖZGEÇMİŞ.....	295

KISALTMALAR

BOR	: Black on Red
BRH	: Burnt Reed House
EA	: Erken Akhaimenid Dönem
Ed.	: Editör
EDÇ	: Erken Demir Çağ
EF	: Erken Frig
ETÇ/İTÇ	: Erken/İlk Tunç Çağ
Fig.	: Figür
GDC	: Geç Demir Çağ
GF	: Geç Frig
KF	: Kırmızı Figür Tekniği
Lev.	: Levha
m.	: metre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
OTÇ	: Orta Tunç Çağ
GTC	: Geç Tunç Çağ
OA	: Orta Akhaimenid Dönem
ODÇ	: Orta Demir Çağ
OF	: Orta Frig
Res.	: Resim
SF	: Siyah Figür Tekniği
vd.	: ve diğerleri

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1: A: Medinet Habu Tapınağı Deniz Savaşı Sahnesi III. Ramses.....	21
Resim 2.2: B: Medinet Habu Tapınağı Kara Savaşı Sahnesi III. Ramses.....	21
Resim 2.3: Strabon'a ait Yunanca Metin.....	31
Resim 2.4: Jerome'un Latince Çevirisi.....	32
Resim 2.5: Monolit Yazıtı –Türkçe.....	34
Resim 2.7: Batı Anadolu Tunç Çağları Gri Seramik Dağılımı.....	45
Resim 2.8: Frig Coğrafyası'nın Bölümleri.....	49
Resim 3.1: A) Bittel'in 1952 yılı Hisartepi Konumu.....	53
B) Bittel'in Topografik Planı	
Resim 3.2: Akurgal Dönemi Kazıları.....	57
Resim 3.3: Daskyleion Topografik Plan.....	58
Resim 3.4: Gordion Yerleşmesi.....	62
Resim 3.5: Gordion Erken Demir Çağ Tabakası.....	65
Resim 3.6: YHSS 6B Evresi.....	67
Resim 3.7: YHSS 6A Evresi.....	67
Resim 3.8: YHSS 6A Evresi- Teras Yapıları ve CC Binaları.....	69
Resim 3.9: YHSS 5. Evre Saray Alanı ve Çevresi.....	71
Resim 3.10: YHSS 4. Evre Geç Frig/ Akhaimenid Evre.....	72
Resim 3.11: Boyalı Ev ve Duvar Frizlerinin Rekonstrüksiyonu (Piet de Jong.).....	74
Resim 3.12: Mozaik Yapısı.....	74
Resim 3.13: Gordion Sitadeli – Erken, Orta ve Geç Frig Yapı Evreleri.....	75
Resim 3.14: Hacıtuğrul Höyük Topografik Plan.....	77
Resim 3.15: Hacıtuğrul Höyük Manyetik Araştırmalar.....	78
Resim 3.16: Midaion Yerleşmesinin Planı.....	81
Resim 3.17: Yazılıkaya-Midas Vadisi.....	84
Resim 3.18: Yazılıkaya-Midas Şehri.....	87
Resim 3.19: Charles Texier'in Yapmış Olduğu Pessinus Planı.....	89
Resim 3.20: Tapınak Alanı.....	90
Resim 3.21: B2 alanı, Demir Çağ Çukuru (24).....	91
Resim 3.22: Seyitömer Höyük.....	92

Resim 3.23: Seyitömer Höyük III. Tabaka (Akhaimenid Dönem III-A Evresi).....	95
Resim 3.24: Seyitömer Höyük III. Tabaka (Akhaimenid Dönem III-B Evresi).....	96
Resim 3.25: Şarhöyük Yerleşim Planı.....	99
Resim 3.26: Şarhöyük Orta ve Geç Frig Tabakaları.....	102
Resim 3.27: Şarhöyük Demir Çağ Tabakaları.....	103
Resim 4.1: Orta Frig Kalesi Güney Kiler.....	152
Resim 4.2: Güney Kiler.....	153
Resim 4.3: Orta Frig Kalesi 1:2 Kiler.....	154
Resim 4.4: M Yapısı.....	155

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Sınırları.....	4
Harita 1.2: Güney Marmara Bölümü Ana Morfoloji Haritası.....	6
Harita 1.3: Ege Bölgesi Ana Morfoloji Haritası.....	8
Harita 1.4: Porsuk Çayı Akarsu İstasyonları.....	10
Harita 1.5: İç Anadolu Bölgesi – Yukarı Sakarya Bölümü Morfoloji Haritası.....	12
Harita 1.6: Türkiye'nin Toprak Haritası.....	14
Harita 2.1: Geç Tunç Çağı'nda Anadolu ve Çevresi.....	16
Harita 2.2: Doğu Akdeniz Çevresindeki Saldırıları.....	22
Harita 2.3: Orta Demir Çağı'nda Anadolu'nun Durumu.....	23
Harita 2.4: Lydia Kralığı'nın Sınırları.....	41
Harita 3.1: Pessinus Kenti'nin Konumu.....	88

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1: Geç Tunç Çağı'nda Anadolu ve Çevresi'nin Kronolojik Durumu.....	17
Tablo 2.2: Deniz Kavimleri Olayı ile ilgili Kaynaklar Ramses Dönemi Bahsedilen Deniz Halkları.....	18
Tablo 2.3: Merneptah ve III. Ramses Dönemi Bahsedilen Deniz Halkları.....	19
Tablo 2.4: Tarihsel Dönemler.....	25
Tablo 2.5: Kıta Yunanistan, Batı Anadolu Kronolojisi ve Anadolu Kronolojisi'nin Karşılaştırılması.....	26
Tablo 2.6: Erken Urartu Oluşumuna İlişkin Kronoloji.....	35
Tablo 2.7: Lydia'nın Kronolojik Evreleri.....	37
Tablo 2.8: Mermnad Kral Listesi.....	39
Tablo 3.1: Daskyleion Satraplık Listesi.....	55
Tablo 3.2: Gordion (Yassihöyük) Stratigrafisi.....	63
Tablo 3.3: Voigt'un 2005 yılında yapmış olduğu çalışmalar sonucu ortaya çıkan Yeni Gordion Kronolojisi.....	64
Tablo 3.4: Pessinus Tapınak Alanı Kronolojisi.....	90
Tablo 3.5: Seyitömer Höyük Tabakalanması.....	93
Tablo 3.6: Şarhöyük-Dorylaion Kazısı Tabakalanması.....	100
Tablo 4.1: Gordion-Yassihöyük Seramik Özellikleri.....	107
Tablo 4.2: Gordion Tahrip Tabakası.....	112
Tablo 4.3: Gordion Erken Frig El Yapımı Kapların Form ve Süsleme Özellikleri.....	115
Tablo 4.4: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Kapların Form Tablosu.....	122
Tablo 4.5: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Kapların Süsleme Tablosu.....	123
Tablo 4.6: Seyitömer Frig Dönemi Kap Formları.....	133
Tablo 4.7: Seyitömer Frig Dönemi Süsleme Repertuarı.....	134
Tablo 4.8: Daskyleion Yerleşmesi Erken Akhaimenid Dönem Seramik Repertuarı.....	138
Tablo 4.9: Daskyleion Yerleşmesi Erken Akhaimenid Dönem Seramik Repertuarı.....	139
Tablo 4.10: Daskyleion İthal Seramik Repertuarı.....	148
Tablo 5.1: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin Karşılaştırmalı Kronolojisi.....	158

Tablo 5.2: Çalışmanın Anahtar Yerleşmelerinde Tespit Edilen Demir Çağ Evreleri (Güncel Verilere Göre).....	161
Tablo 5.3: Yerleşmelerde Tespit Edilen Seramik Grupları (diğer/”ithal” mallar hariç).....	163
Tablo 5.4: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi.....	165
Tablo 5.5: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Seramik Repertuarı.....	166

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 4.1:** MÖ. 7 ve 6. yüzyılda Daskyleion’da tespit edilmiş olan Lydia seramiklerinin boya tekniklerine göre oranları.....146
- Grafik 4.2:** Attika Siyah Figür Seramiğinin Dağılımı.....146
- Grafik 4.3:** Daskyleion’da tespit edilmiş Korinth Seramik Evrelerinin Oranları.....147
- Grafik 4.4:** MÖ. 7 ve 6. yy.’da Daskyleion’da tespit edilmiş Doğu Yunan Seramik Oranları.....147
- Grafik 4.5:** MÖ. 7 ve 6. yy.’da Daskyleion’da tespit edilmiş İthal Seramik Oranları..148

GİRİŞ

Anadolu'nun Demir Çağlar boyunca önemli bir noktası olan İç Kuzeybatı Anadolu coğrafyası, Prehistorik dönemlerden itibaren önemli uygarlıklara ve halklara ev sahipliği yapmıştır. Bu coğrafi sınır, özellikle Demir Çağlar için kritik bölge konumunda yer alır. Bunun sebebi ise MÖ 1200 ile başlayan büyük göçün ana güzergâhlarından birini barındırmasıdır.

MÖ 1200 ile başlayan bu göç hareketleri, MÖ 900'ler'de halkların yerleşik hayata geçmesi ile son bulmuştur. Anadolu'da başlayan Demir Çağ ise MÖ 330 yılında Büyük İskender'in Anadolu'yu fethi ile son bulmuştur. Erken Demir Çağ ile başlayan göç hareketleri sebebiyle uzun yıllar bu dönem "Karanlık Çağ" olarak adlandırılmıştır. Zaman içinde, kazıların çoğalması ve verilerin artması ile birlikte aslında bu dönemin sanıldığı kadar karanlık olmadığı, sadece yazılı verilerin sustuğu gözlemlenmiştir.

Demir Çağlar boyunca Anadolu'nun farklı coğrafyalarında çok farklı kültürler ve çok güçlü uygarlıklar görülmüştür. Çalışmamız içerisinde yer alan bölgede ise Frig adını verdiğimiz ve etkisinin diğer coğrafyalara kadar uzanmış olduğu kanıtlanmış olan, güçlü bir uygarlık görülmektedir. Bölgede yapılan çalışmalar sayesinde gün geçtikçe veriler artmaktadır. Bilindiği üzere bu dönemde Anadolu'nun en büyük problemi olarak karşımıza Demir Çağ kronolojisi çıkmaktadır. Anılan sebeplerden bu çalışmada, kronoloji üzerinde detaylı çalışmalar yapılmıştır.

Bu yüksek lisans tezinin amacı ise İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde Demir Çağlar boyunca görülen "seramik türleri nelerdir?" "hamur cinsleri nelerdir?" ve "seramik üzerinde görülen yüzey işlemleri ve bezeme repertuarı nelerden oluşmaktadır?" gibi soruların yanıtlarını aramaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, çalışmanın konusuna dahil edilen yerleşmeler ışığında, coğrafi sınırlar belirlenmiş ve bu sınırlar ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bölgeye ait akarsular, dağlar, ovalar ve platolar belirlenerek genel özelliklerine değinilmiştir.

İkinci bölümde ise Anadolu'nun hala kesin ve net çizgilerle ayıramadığımız Demir Çağ kronolojisine değinilmiştir. Bu bölümde Demir Çağ'a geçiş süreci ve bu geçiş

sürecinde yaşanan olaylara ve diğer bölgelere etkilerine değinilmiştir. Bunun yanında Demir Çağa geçiş sonrasında yaşanan kültürel değışime ve ortaya çıkan yeni uygarlıklara yer verilmiş bu uygarlıklara değinilmiştir. Dönemi daha iyi anlamamızı sağlayan ve Demir Çağ ile birlikte ortaya çıkan terminolojiye kısaca yer verilmiştir. Bu bölümde batıda, Batı Anadolu ve Kıta Yunanistan, doğuda ise Urartu uygarlığı ile ilgili kronolojik karşılaştırmalar da yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise coğrafi sınırlar içinde yer alan ve kazısı yapılmış Demir Çağ yerleşmelerinin coğrafi konum, kazı tarihçesi ve stratigrafilerine detaylı şekilde değinilmiş, coğrafi sınırlar içinde yer almayan Daskyleion ve bizim için, Demir Çağ'da anahtar yerleşme konumunda olan Gordion yerleşmeleri özellikle çalışmaya, karşılaştırma amaçlı dahil edilmiştir. Kazısı yapılmış yerleşmeler dışında Demir Çağ verileri veren yüzey araştırmaları da (**Tablo.5.6-5.7**) çalışmaya dahil edilmiş ve bunlar çalışmanın en sonuna tablolar halinde yerleştirilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü, tezin ana konusunu oluşturmaktadır. Burada yer alan yerleşmeler, kazılar sırasında tespit edilen evrelere göre Erken, Orta ve Geç Demir Çağ olarak ayrılmışlardır. Her döneme ait seramik türleri el yapımı ve çark yapımı olmak üzere ayrılmışlardır. Bunun yanında çeşitli mal grupları gözlemlenmiş ve çalışma kapsamında kendi içlerinde gruplanmıştır. Böylece dönemde görülen mal grupları ve form – bezeme repertuarı diğer dönemlerden ayrılmıştır. Dördüncü bölümün son başlığında ise; yerleşmelerde görülen ve yayınlarda “diğer” veya “ithal” olarak isimlendirilen malzeme grupları, belli yerleşmeler ışığında dikkate alınmış ve bunlar ayrı şekilde değerlendirilmiştir.

Beşinci ve son bölümde ise, şu ana kadar yapılmış çalışmaların ve bu çalışmada toplanmış verilerin genel karşılaştırılması ve analizi yapılmıştır.

Tek bir yerleşme dışında (Şarhöyük-Dorylaion) tüm merkezlerin seramik repertuarları, yayınlardan tespit edilerek gruplandırılmış ve çalışılmıştır. Çalışmada yer alan ve kaynak gösterilmeyen tablo, harita ve resimler tamamen yazara aittir. Çalışmanın Levha kısmı ise Kaynakça kısmında yer alan kaynaklardan edinilen görsellerden oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İÇ KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ YAPISI

1.1. İÇ KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ YAPISI

Anadolu'nun önemli bölgelerinden biri olan İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi, coğrafi sınırları dikkate alındığında yedi ana bölge içerisinde yer alan üç bölgeyi kapsadığı görülmektedir.

- 1) Marmara Bölgesi
  - Güney Marmara Bölümü
- 2) Ege Bölgesi
  - İç Batı Anadolu Bölümü
- 3) İç Anadolu Bölgesi
  - Yukarı Sakarya Bölümü

Çalışmamızda yer alan yerleşmelerin konumlarına göre belirlenen bu coğrafi terimin aslında büyük bir bölümü İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya Bölümü'nü kapsamaktadır. Yerleşmelere Kütahya ve Bilecik illerinin dahil edilmesi ile birlikte Ege ve Marmara Bölgeleri'nin bir bölümü çalışmaya dahil edilmiş ve sınır bu şekilde belirlenmiştir.

İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin sınırlarına (**Harita 1.1**) baktığımızda ise; kuzey sınırını Sündiken Dağları ve Sakarya Nehri belirlemektedir. Kuzeybatı ise Domaniç Dağları ile sınırlanmıştır. Bölgenin batı sınırı ise; Ege Bölgesi – İç Batı Anadolu Bölümü'nün bir bölümünü içine alır. Bölgenin batı sınırını Erigöz Dağları ve Murat Dağı belirlemektedir. Doğu sınırını ise İç Anadolu Bölgesi – Yukarı Sakarya Bölümü'nün doğu kesiminde yer alan ve oldukça önemli bir akarsuyumuz olan Sakarya Nehri ve kolları belirlemektedir. Bölgenin güney sınırını ise Cihanbeyli Platosu ve Emir Dağları oluşturur.

Harita 1.1: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Sınırları

Çalışmamızın alanı içerisinde yer alan bölgelerin özelliklerine bakacak olursak;

1.1.1 Marmara Bölgesi

1.1.1.1. Güney Marmara Bölümü: (Harita 1.2) Alan batı ve güney doğu olarak kendi içerisinde ayrılmaktadır. Bölgenin güneydoğusunda Uludağ ve Domaniç Dağları yer alır. Bölgenin en yüksek dağı 2543 m. yüksekliği ile Uludağ'dır. Dağın eski adı Olympos Dağı'dır ve Osmanlı Dönemi'nde Keşiş Dağı olarak da anılmaktaydı (Alışık, 2010: 80). Dağın merkezi kesiminde granit ve şistler görülmektedir. Dağın kuzey yamacında ise buzulların aşınması sonucu oluşan Aynalı Göl yer almaktadır. Uludağ'ın güneydoğu kesiminde ise Domaniç Dağları yer almaktadır. Bölgenin büyük bir kısmından Sakarya Nehri'nin bir kolu geçmektedir (Atalay ve Mortan, 1995: 120-131).

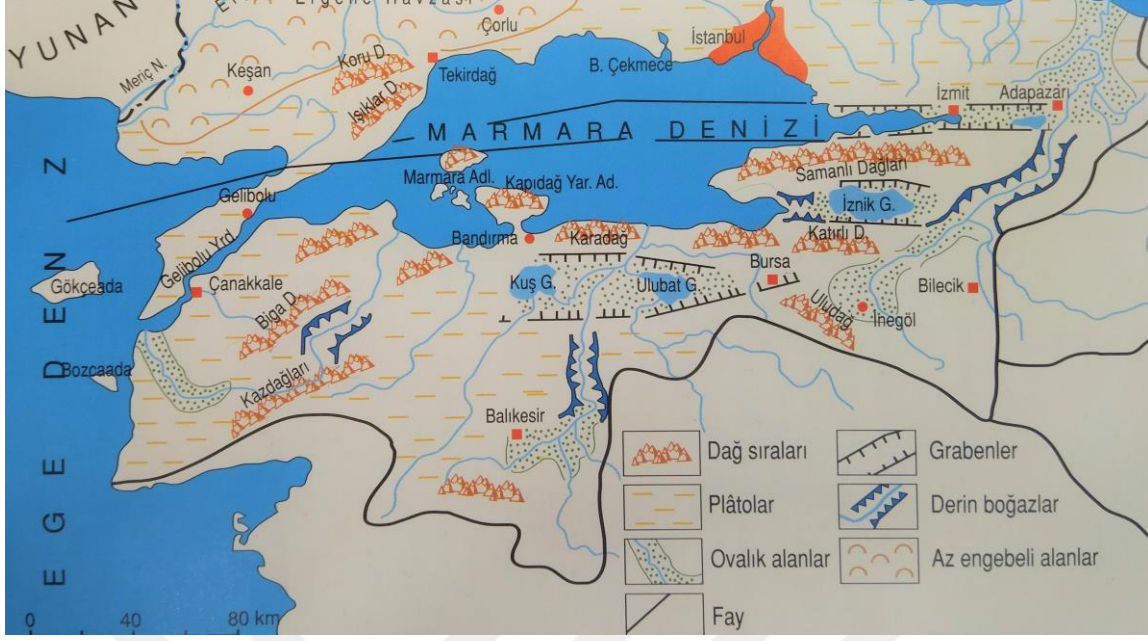
İnegöl Havzası / Ovası: Başta havza olarak karşımıza çıkan İnegöl Ovası kuzeybatı-güneydoğu yönlüdür. Havza Miyosen dönemin başlarından itibaren çökmeye başlamış ve Pliyosen dönemde bu çökme iyice belirgin hale gelmiştir. Bu çöküntü sonucu alanın alüvyonlarla dolması ile İnegöl Ovası oluşmuştur (Atalay ve Mortan, 1995: 133).

İlkim olarak baktığımızda ise topoğrafik etkenlerin etkili olduğu görülür. Bölgede bulunan dağların kuzey yamaçları güneye göre daha fazla yağış almaktadır. Bu sebeple bu alanlar daha nemlidir. Bölgenin bitki örtüsü ise; yüksek dağların kuzeye bakan yamaçlarının alt seviyelerinde geniş yapraklı ormanlar yer alırken, üst kesimlerinde ise sıcaklığın düşme etkisi ile birlikte iğne yapraklı ormanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümün en zengin ormanları ise Kaz Dağları, Uludağ-Domaniç Dağları ve Samanlı Dağları'nda görülmektedir. Bölgenin geneli *Yarı Nemli Orman* (Karaçam ve Meşe) Bölümü'ne dahilken, dağlık alanlar daha çok, *Nemli Ormanlar Bölümü*'ne dahil edildiği görülmektedir (Atalay ve Mortan, 1995: 140-153). Nemli orman sahasında ağaç türleri olarak birinci derecede kayın, ikinci derecede sapsız meşe ve kestane bulunurken Uludağ'ın kayın sınırı üzerinde kalan kesimlerinde ise köknar hakimdir. Bu ağaç cinslerinin yanında bölgede dağınık halde, akçaağaç, adi gürgen, titrek kavak, kızılağaç, ve ıhlamur bulunmaktadır. Ağaççık olarak ise en yaygın türler; fındık, kızılıçık, muşmula, ayı üzümü vd. dir (Güngördü, 1985: 76).

Bölge toprak cinsi bakımından da çeşitlilik göstermektedir (**Harita 1.6**). Alüvyal toprak ve kestane renkli toprak az görülürken yoğun olarak, bölgenin genelinde asit reaksiyonlu orman toprakları görülmektedir¹ (Atalay ve Mortan, 1995: 613).

---

¹ Çalışmada yer alan bölgelerdeki toprak cinsleri Harita 1.5'ten yorumlanmıştır.

Harita 1.2: Güney Marmara Bölümü Ana Morfoloji Haritası
Kaynak: Atalay ve Mortan, 1995: 127/Harita 2

1.1.2. Ege Bölgesi

1.1.2.1. İç Batı Anadolu Bölümü: (Harita 1.3) Bölge denize kıyısı olmayan ve daha dağlık alandan oluşmaktadır. Çalışmanın konusunun sınırları içerisinde sadece İç Batı Anadolu Bölümü'nün doğu kesimi bulunur. Bu kesimde ise Erigöz ve Murat Dağlarının doğusu İç Kuzey Batı Anadolu bölgemize dahil edilmiştir.

Bölgede orojenezle ve blok tektonizması ile oluşmuş dağlık alanlar bulunmaktadır. İç Batı Anadolu bölümünde bulunan plâtolar içerisinde yükselen dağlar yer almaktadır. Fakat kıyı kesimde (Ege Bölümü) durum daha farklıdır. Bu bölgede dağlar, faylarla parçalanmış, Menderes masifinin yüksekte kalan blokları yer almaktadır. Bu da bize blokların kırılmaları sonucu Ege Bölümü'nü şekillendirdiğini göstermektedir.

Bölgede horst² ve grabenler³ sonucu kıyıları girintili çıkıntılı şekil almışlardır (Atalay ve Mortan, 1995: 217-219).

Bölgede Ege grabeninin doğusundan başlayarak İç Batı Anadolu'ya doğru gidildikçe karşımıza platolar çıkar. Bunlardan biri İç Batı Anadolu Bölümü içerisinde yer alan Uşak-Banaz Platosu'dur. Bunun yanında bölgede tektonik oluklara yerleşmiş bulunan ovalar da (Kütahya Ovası) yer alır.

Kütahya Ovası: Ova ve çevresi coğrafi literatürde “*Kütahya Yaylaları*” olarak da geçer. Bölge Ege Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri arasında yer alır ve geçiş konumunda bulunur. Bunun yanında Kütahya ve çevresinde Karadeniz bölgesinin de bazı özellikleri görülmektedir. Bu etkileşim ise Marmara yolu ile sağlanmaktadır. Bölgede yer yer Akdeniz bölgesinin de etkileri vardır. Bu ise Ege yolu ile sağlanmaktadır. Sıcaklığın sene içindeki değişmelerine bakıldığında ise daha çok İç Anadolu Bölgesi özellikleri taşımaktadır (Dönmez, 1974: 34-35).

Bölgedeki dağların uzanış şekilleri ve yükseklik faktörleri coğrafi alanın yağış ve sıcaklığını etkilemektedir. Bölgede dağların kıyıya dik uzanması sonucu (doğu-batı yönlü), dağların kuzey yamaçları güneye göre daha fazla yağış almaktadır. Dağların kuzeyi daha az güneş aldığı için nem de fazla görülür. Bölgede İç Batı Anadolu Bölümü'ne uzanan grabenler, Ege kıyılarındaki deniz etkisinin iç kısımlara kadar ulaşmasını sağlar. Kışın ise tam tersi yaşanır, soğuk hava bu grabenler ile Ege kıyılarına ulaşır. Bölgede doğuya doğru ilerledikçe yükseklik artmaktadır ve bu da bölgenin soğuk kesiminin İç Batı Anadolu Bölümü olduğunu göstermektedir. Bölgenin kıyıdan uzak olması sebebi ile yağış rejimi olarak geçiş rejimi görülmektedir (Atalay ve Mortan, 1995: 232).

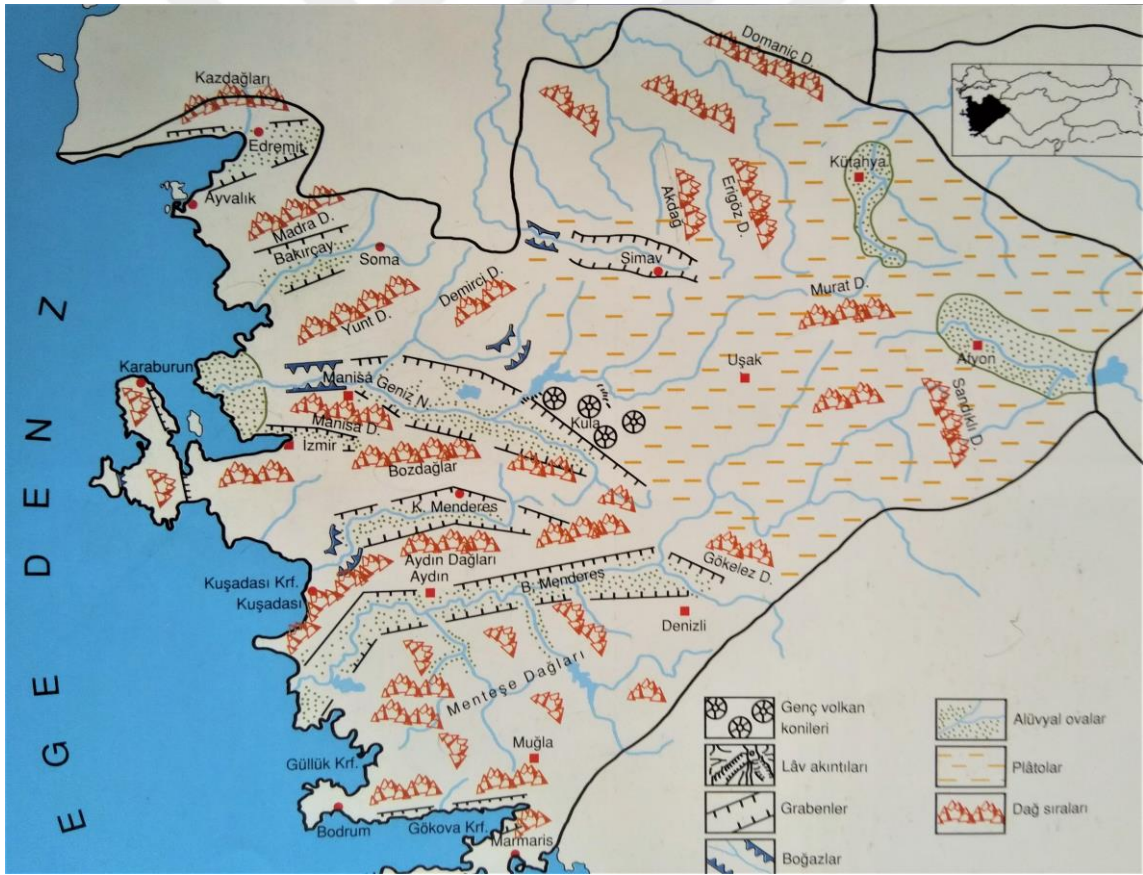
² **Horst:** “Zamanla sertleştiği için kıvrılma özelliğini kaybetmiş olan kırılğan tabakalar, orojenik hareketler sırasında kırılmalara uğrarlar. Kırılan bloklar birbirlerine göre pozisyon değiştirirler. Bloklar bazen yatay bazen de düşey yönde birbirlerinden uzaklaşırlar. Düşey yönlü hareketler sırasında yükselen kısımlara ise **horst** denir” (Şahin vd., 2007: 38).

³ **Graben:** “Zamanla sertleştiği için kıvrılma özelliğini kaybetmiş olan kırılğan tabakalar, orojenik hareketler sırasında kırılmalara uğrarlar. Kırılan bloklar birbirlerine göre pozisyon değiştirirler. Bloklar bazen yatay bazen de düşey yönde birbirlerinden uzaklaşırlar. Düşey yönlü hareketler sırasında çöken bloklara **graben** denir” (Şahin vd., 2007: 38).

Bölgede belli başlı ve oldukça önemli akarsular Gediz, .Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Bakırçay'dır. Bunlardan Gediz ve Büyük Menderes kaynağını İçbatı Anadolu'dan alır.

İç Batı Anadolu Bölümü bitki örtüsüne bakacak olursak Ege kıyıları boyunca başlayan maki, iç kesimlere kadar yayılır. İç Batı Anadolu platolarında meşe ve karaçam ormanları oldukça yaygındır. Kütahya bölgesinde ise bunların yanında ardıç ormanları da yaygındır.

Toprak cinsi ise asit reaksiyonlu orman toprakları yoğunken, Kırmızımsı Akdeniz (*Terra-rossa*) toprakları, kızıl renkli kireçli topraklar ve kireçli (rendzina) topraklar az bir bölümde görülür (**Harita 1.6**).

Harita 1.3: Ege Bölgesi Ana Morfoloji Haritası
Kaynak: Atalay ve Mortan, 1995: 215/Harita 2

1.1.3. İç Anadolu Bölgesi

1.1.3.1. Yukarı Sakarya Bölümü: (Harita 1.5) İç Anadolu dört ana bölüme ayrılmaktadır ve bu alt grup içerisinde yer alan bir diğer bölüm de Yukarı Sakarya Bölümü'dür. Bu bölüm çalışmanın merkez bölgesi konumundadır. Bölgede birçok dağ sırası ve plato yer almaktadır. Sivrihisar Dağları ve Sündüken Dağları arasında verimli topraklar, ovalar yer alır. Bölgenin en önemli özelliği ise Kızılırmak Nehri'nin bu coğrafyadan geçiyor olması ve Yukarı Sakarya Bölümü'nün doğu sınırını oluşturmasıdır.

İç Anadolu'nun diğer önemli bir özelliği ise 1000 m.'nin üzerinde yer alan platolarıdır. Bu platolar Obruk Platosu (Tuz Gölü ile Kona Ovası), Haymana Platosu (Tuz Gölü'nün kuzeybatısı), Bozok Platosu (Kızılırmak yayı içerisinde) ve Yazılıkaya (Bayat) Platosu'dur (Sivrihisar-Afyonkarahisar arasında). Bunlar dışında bölgede başka plato ve ovalar da yer alır. Örneğin, Porsuk Ovası, Yukarı Sakarya Platosu, Sarısu Ovası gibi. Platoların bir diğer özelliği ise çoğunlukla kireçtaşı bulunmaktadır. Bu sebeple İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan platolar üzerinde bu coğrafyaya özgü karstik şekiller ve silindirik biçimli obruklar çokça görülmektedir (Atalay ve Mortan, 1995: 540).

Haymana Platosu: Kuzey-güney yönlü uzanan platodur. Bu plato eşik görevi görmektedir. Genellikle marn, kalker ve killi tabakalardan oluşan Neojen Göl'den oluşmuştur. Bu biriken tabakaların eğimi yatay ve yataya yakındır bu sebeple bu eğim platonun yüzey eğimini oluşturmaktadır. Bu plato üzerinde tahıl ekim alanları bulunur ve bunlar yer yer mera olarak değerlendirilmiştir (Şahin vd., 2007: 48).

Yazılıkaya Platosu: Bir kısmı Ege Bölgesi, bir kısmı ise İç Anadolu Bölgesi'ne dahil bir platomuzdur.

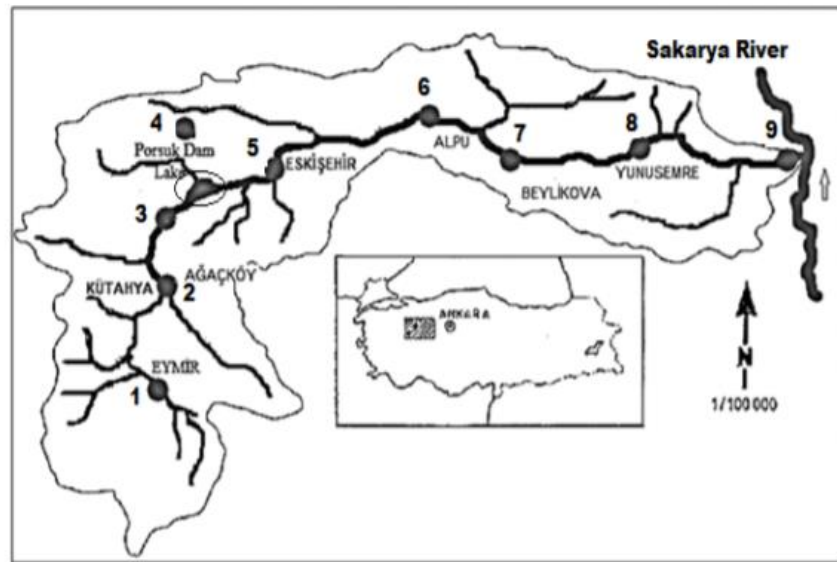
Sarısu Ovası: Porsuk Ovası'nın batı uzantısıdır. Ova kuzeybatı-güneydoğu yönlüdür. Ova kuzeyden Bozdağ güneyden ise Küçük Türkmen Dağı ile çevrelenmiştir. İnönü'nün kuzeyinden başlayan ova, doğu yönüne eğimlidir fakat bu eğim fazla değildir. Ova, Karagözler Köyü'nün batısında Porsuk Ovası ile birleşmektedir. Ova alüvyal topraklarla kaplıdır ve bu sebeple verimli topraklardır.

Yukarı Sakarya Ovası: Sakarya Nehri'nin sularının toplandığı alandır. Sakarya Ovası, Porsuk Ovası'ndan sonra bölgede bulunan en geniş düzlüktür. Ova, Sivrihisar Dağları, Türkmen Dağı ve Emirdağ ile çevrelenmiştir. Ova Porsuk ovası kadar düz ve

verimli değildir. Burada genellikle buğday, arpa, çavdar, mısır, susam, ayçiçeği ve şeker pancarı ekimi yapılmaktadır (Polat, 2008: 21-22).

Eskişehir - İnönü Ovaları: Bu ovalar Orta Anadolu Bölgesi ile Batı Anadolu Bölgesi'nin birleşme noktasında yer alırlar. Doğu-batı yönlü uzanan ovalar, Porsuk Çayı üzerinde konumlanmışlardır. Ovalar kuzey ve güneyden yüksek dağlarla çevrelenmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda ova alanı tektonik hareketler sonucu Neojen dönemin ortalarında çökmüş ve bu havza sularla dolarak neojen gölü oluşturmuştur. Bu neojen göl zamanla kara halini almıştır. Daha sonraki dönemlerde ise ovanın yüzeyinde akarsular hakim olmuştur (Şahin vd., 2007: 55).

Porsuk Ovası: Kütahya il sınırları içinde yer alır ve Porsuk Çayı boyunca devam eder. Ova, kuzeyde Bozdağ ve Sündiken Dağları, güneyde Sivrihisar Dağları ve Türkmen Dağı ile çevrilidir. Ova Kütahya'dan Eskişehir'e kadar oldukça eğimli ve dar bir vadi şeklinde görülmektedir. Batı-doğu yönlü bu ova çok fazla eğimli değildir ve kalın bir alüvyal toprak ile kaplı olan bölge oldukça verimlidir. Ovada oldukça çeşitli (buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, pirinç ve şeker) ekim yapılmaktadır (Polat, 2008: 21-21)

Harita 1.4: Porsuk Çayı Akarsu İstasyonları
Kaynak: Köse vd., 2016: 82/Fig.1

Bölgenin önemli bir nehri olan Sakarya Nehri, çalışma bölgemizin kuzey sınırını oluşturmaktadır. Fakat bölge için önemli olan ve Sakarya Nehri ile birleşen Porsuk

Çayı'dır. Bu çay, İç Anadolu'nun kuzeybatısında yer alır. 201 km. boyunca doğu-batı yönlü uzanan çay, kuzey-güney doğrultuda 135 km. uzunluğundadır (Sarış, 2016: 74). İç Batı Anadolu'da oldukça geniş alana yayılan Porsuk Çayı (**Harita 1.4**) bölge içinde önemli bir konumdadır. Bölgede, Sabuncu civarlarında Porsuk Barajı kurulmuştur. Çay iki sıra dağ arasında uzunlamasına bir depresyonun ortasından kıvrılarak devam eder, böylece hızı kesilmeye başlar ve kolları kısılır ve zayıflar (Saraçoğlu, 1990: 133). Zaten Türkiye geneline bakıldığında da akarsuların düzenli bir rejimde olmadığı da gözlemlenmiştir. Düzenli rejimlerin olabilmesi için doğal olarak yağışların da düzenli olması gerekir.

İç Batı Anadolu Bölgesi'ne karasal iklim hakimdir. Bu durum yaz ve kış aylarında sıcaklık farkının fazla olmasına sebep olur. Yazlar kurak kışlar ise yağışlı geçmektedir. Bölgenin Yukarı Sakarya Bölümünde de karasal ve karasal geçiş yağış rejimleri görülmektedir. İklim olarak ise bölge, yarı nemli Orta-batı Anadolu bölgesine ve kurak yarı nemli karasal Orta Anadolu iklim bölgelerine dahil edilmektedir (Sarışın, 2016: 74). Yıllık yağış miktarı ise mevsimsel olarak 400 mm.'nin altındadır. Yüksek kesimlerde ise 600 mm.'ye kadar çıkmaktadır (Atalay ve Mortan, 1995: 544).

Bölgenin genelinde kuru orman-antropojen bozkırlar görülmektedir. Yukarı Sakarya havzasında ise yoğunluk bozkırdır. İç Kuzeybatı Anadolu'ya dahil bölgelerde iki tip birlikte görülürken Kızılırmak Nehri'nin doğusunda tamamen kuru orman ve antropojen bozkırlar hakimdir. Diğer bir deyişle bölgede 1000 m'nin altında bulunan alanlarda genellikle bozkır görülür (Atalay ve Mortan, 1995: 550-553). Sündiken dağlarının güneyine bakarsak, bu dağların güney yamaçlarının çıplak olduğu görülmektedir. Dağın 1000 m.'sinden sonra meşe çalılıkları ve daha yukarlara çıkıldıkça bodur meşe formasyonları karşımıza çıkmaya başlar. Daha da yukarlarda 1200 m.'lerde ise ormanlar görülmektedir. Dağların aşağısında stepler, yer yer çalılık, meşe ve karaçam varlık gösterir (Tunçdilek, 1957: 121-125).

Orta Anadolu Bölgesinde yetiştirilen bozkırların geniş yer kaplamasından dolayı küçükbaş hayvan özellikle de koyun yetiştiriciliği yapılır. Bunun yanında az da olsa büyük baş hayvan yetiştiriciliği de yapılır. Anadolu da oldukça yaygın olan kümes hayvancılığı bu bölgede de görülür (Yazıcı, 2002: 73).

Toprak cinsine bakacak olursak, bölgenin genelinde kahverengi ve kestane renkli topraklar hakimdir. Fakat bölgede az da olsa alüvyal toprak ve kireçli-kireçsiz orman toprakları hakimdir. Ayrıca çok küçük bir bölgede ise Kırmızımsı Akdeniz (Terra-rossa) toprak cinsi hakimdir (**Harita 1.6**).

Harita 1.5: İç Anadolu Bölgesi – Yukarı Sakarya Bölümü Morfoloji Haritası

Kaynak: Atalay ve Mortan, 1995: 533/Harita 2

Orta Anadolu Bölgesi'nde belli başlı maden yatakları bulunur.⁴ Bunlardan sadece Yukarı Sakarya Bölümü'nde yer alan kaynaklardan bahsedecek olursak;

a) Bor Tuzları: Orta Anadolu Bölgesi'nde başlıca bilinen maden yataklarından en önemlisi ve dünyanın en büyük sodyumlu bor rezervine sahip ilimiz, Eskişehir (Kırka)'dır.

⁴ Maden yatakları konusu Yazıcı, Hakkı 'İç Anadolu Bölgesi Coğrafyası' kitabından özetlenmiştir.

b) Demir: Demir çok eski çağlardan belli kullanılan ve aslında tezimin dönemini kapsayan önemli bir maden türüdür. Orta Anadolu Bölgesinde başlıca bilinen demir yatakları şunlardır; Kayseri (Bünyan, Pınarbaşı, Develi, Yahyalı), Sivas (Kangal), Eskişehir (Mihalıçcık), Kırşehir, Ankara (Kesikköprü), Yozgat (Sorgun, Sonkaya, Karapınar), Kırıkkale (Çelebi).

c) Krom: Filiz sayısı çok az bulunan bir metal türüdür. Başlıca krom yatakları ise; Sivas (Yıldızeli, Kangal, Zara, İmralı), Konya (Çumra), Kayseri (Pınarbaşı, Tomarza) ve Eskişehir.

d) Amyant: Volkanik kökenli metamorfik bir taştır. Ateşe dayanıklı lifli bir metal türüdür. Sivas (Zara, Hafik), Eskişehir (Mihalıçcık), Kayseri (Bünyan), Çorum (Alaca), Konya (Bozkır), Niğde (Ulukışla).

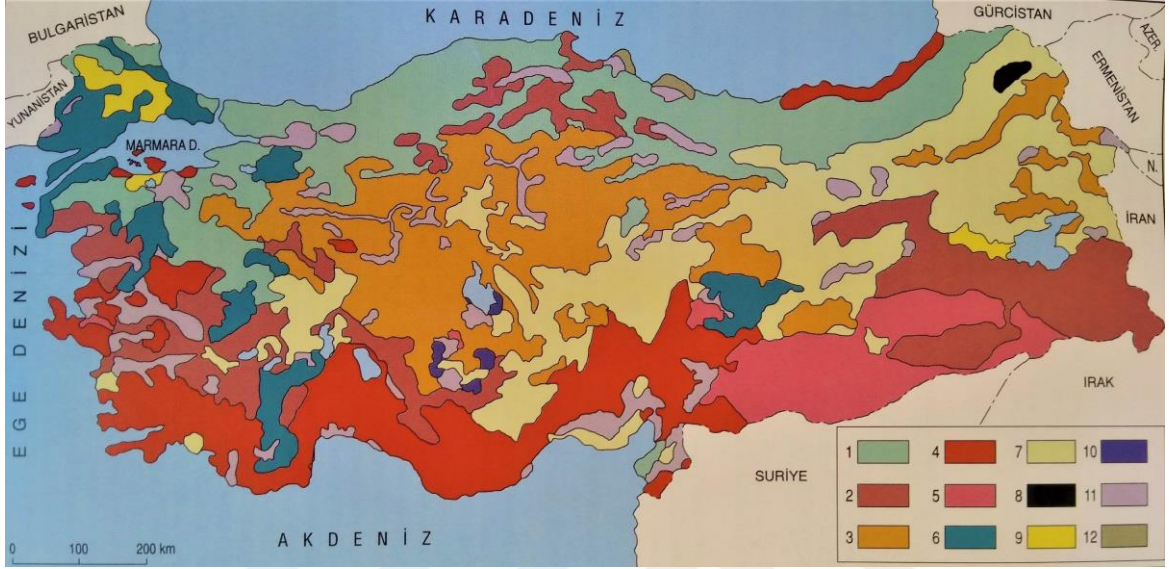
e) Perlit: Volkanik bir kayaç türüdür. İnciyi andıran camsı küreciklerden oluştuğu için İncitaşı olarak da adlandırılır. Anadolu perlit rezervleri bakımından oldukça zengindir. Başlıca perlit yatakları ise Nevşehir, Eskişehir ve Ankara'dadır.

f) Mermer: Mermerler kalker veya dolomitin, bölgesel metamorfizmaya uğramaları sonucu meydana gelmiş kayaçlardır. Başlıca mermer yatakları; Konya (Akşehir), Kırşehir (Kaman), Eskişehir (Ayvacık, Yunussemre Süpren), Ankara (Haymana), Kayseri (Develi), Aksaray (Ortaköy). **h) Tuz:** Tuzun kimyasal birleşimi sodyum klorürdür. Tuz deniz ve göllerin yanı sıra yer altında oluşan kaya tuzu yataklarından da elde edilir. Orta Anadolu Bölgesinde genellikle göl tuzları ve kaya tuzu tuzları ele geçer bu tuzların başlıca üretim yerleri ise; Çankırı, Kırşehir (Tepesidelik), Nevşehir (Gülşehir), Yozgat (Yerköy), Ankara (Şereflikoçhisar) ve en önemlisi olan göl tuzları grubuna giren Tuz Gölü'dür.

g) Lületaşı: Genellikle beyaz, hafif ve yumuşak bir madendir. Türkiye'deki en önemli üretim yeri Eskişehir'dir.

İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir konumda bulunur. Yüzyıllar boyunca önemli uygarlıklara ve krallıklara ev sahipliği yapan bu bölge hem ticari yollar üzerinde yer alır ve hem doğu-batı arasında hem geçiş hem de tampon bölge konumundadır. (Bu sebeple bu bölge, her iki taraftan etkilenmiş ve göç hareketleriyle bu bölgeden geçen halkların buralara yerleşmeleri ve bu bölgeyi

tanımlarıyla birlikte, kendileriyle beraber çeşitli yenilikleri getirmişlerdir.) Bölge bu bakımından önemli bir bölge halini almıştır. Bölgenin farklı açılardan çalışılması ve daha fazla verinin açığa çıkarılması ile bölgenin önemi ileriki dönemlerde daha da artacaktır.

Harita 1.6: Türkiye'nin Toprak Haritası
Kaynak: Atalay ve Mortan, 1995: 613

İKİNCİ BÖLÜM

DEMİRÇAĞ KRONOLOJİSİ

2.1. GEÇ TUNÇ ÇAĞDAN DEMİR ÇAĞA GEÇİŞ DÖNEMİ

2.1.1. Deniz Kavimleri Olayı

Tunç Çağlarını sonlandıran ve Demir Çağa geçişimize neden olan en önemli olay Deniz Kavimleri Göçü, bir diğer deyişle Ege Göçleri'dir. Bu göçlerle ilgili bilgi vermeden önce "Göç" kavramının ne olduğuna, çeşitli kaynaklarda nasıl tanımlandığına bakmak gerekir;

1. **Göç:** Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret (www.tdk.gov.tr, 2018).
2. **Göç:** İnsanların toplu bir halde bir yerden başka bir yerlere gidip yerleşmesine denir (Uluçay, 1967: 153).

Çeşitli kaynaklarda bu şekilde tanımlanan göç esas olarak çeşitli nedenlerle ortaya çıkan toplu nüfus hareketi olarak algılanabilir. Aynı zamanda sorunun çözümüne yönelik yapılan bir dizi hareket olarak da düşünülebilir. Eder göç kavramını;

"Demografik araştırmalar göçlerin değişik modeller çerçevesinde incelenebilecek sosyal bir süreç olarak algılanması gerektiğini gösterir." (Elder, 2006: 277),

şeklinde tanımlarken Çakır ise "Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme" adlı makalesinde göçü şu şekilde açıklamıştır;

"Türk dili ve kültüründe "göç" sözcüğü, evi barkı ile birlikte yer değiştirme işi/eylemi olarak tanımlanmaktadır. Burada ev/konut/mesken, bir barınma yeri anlamına gelmekte ve temelinde "konmak" eylemi bulunmaktadır. Evi barkı ile yer değiştirmek ise çoluk çocuk, tüm aile bireyleriyle bir yerden başka bir yere gitmek anlamalarında kullanılmaktadır." (Çakır, 2011:130).

Bu tanımlardan yola çıkarak göç etmek için birden fazla neden olabileceği ortaya konmuştur. Kaynakların yetersiz olması, iklim değişikliği, sosyal ve dinsel sebepler,

aileler arası çatışmalar, savaşlar, güç gösterileri, hastalıklar, doğal afetler vb. gibi birçok olay geçmişte ve günümüzde göç etmenin belli nedenleri arasında sayılmaktadır. Bu çalışmanın ana hatlarından biri olan ve çağlar arası geçişe neden olan Deniz Kavimleri Göçü'nde de bu ve benzeri sebepler sonucunda göçlerin gerçekleştiği düşünülmektedir. Geç Tunç Çağdan (MÖ 1600-1200) Erken Demir Çağa (MÖ1200-900) geçişte görülen bu toplu nüfus hareketi, günümüzde olan göçler gibi olmayıp, tüm Anadolu'yu ve çevre coğrafyaları etkilemiştir. Bu etkinin ise yaklaşık 300 yıl kadar sürmüş olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemlerde yaşanan göçler halkların birbirlerini itmesi veya göç edilen yerdeki halklar ile birlikte, kültürlerinin kaynaşması şeklinde gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir.

Demir Çağ öncesinde Anadolu ve çevresine (**Harita 2.1**) baktığımızda ise Anadolu, Yunanistan ve Mezopotamya'da çok büyük güçler hakimiyet sürdürmekteydi. Kıta Yunanistan'da Mykenler (Akha) varlıklarını sürdürürken Anadolu'nun büyük bir bölümü Hitit İmparatorluğu'nun etkisi altındaydı. Anadolu'nun güney doğu kesiminde ise Mitanni devleti bulunmaktaydı. Mezopotamya'nın daha güneyinde Babil uygarlığı hüküm sürdürürken, Nil nehri civarında ve Akdeniz'in güney kıyılarında büyük bir güç olan Mısır kendini göstermekteydi.

Harita 2.1: Geç Tunç Çağı'nda Anadolu ve Çevresi

Bu büyük güçler dışında, küçük yerel kabileler ve bazı halk grupları, küçük çaplı krallıklarda kendi içlerinde, güçlü kentlerden bağımsız, kendi politikaları ve

gelenekleriyle yaşamaya devam etmişlerdir. Geç Tunç Çağında Anadolu ve çevresinde yaşayan halkların genel bir kronolojisine bakacak olursak (**Tablo 2.1**);

Tablo 2.1: Geç Tunç Çağında Anadolu ve Çevresi'nin Kronolojik Durumu

BÖLGE	UYGARLIK	DÖNEM
Kıta Yunanistan (Hellas)	Myken	Geç Hellas III (MÖ 1425)
Anadolu	Hitit	Hitit İmparatorluk Dönemi (MÖ 1350-1200)
Mezopotamya	Assur	Orta Assur Krallığı (MÖ 1400-900)
Mısır	Mısır	Yeni İmparatorluk Dönemi 19.Sülale (MÖ 1236-1223)

Geç Tunç Çağı sonlarına doğru göçlerin başlaması ile birlikte, çok geniş alanlara sahip olan bu uygarlıklar göçün çeşitli etkileri ile birlikte çökmeye başlamıştır ve bu göçlerin yoğun etkileri ile birlikte, Tunç Çağları sona ermiş ve Erken Demir Çağ olarak adlandırılan döneme (MÖ 1200-900) geçilmiştir. Bu göçler, bu dönemde daha da yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu dönem aynı zamanda “Karanlık Çağ”⁵ olarak da adlandırılmıştır.

Karanlık Çağ’da yaşanan göçlerin sebepleri ve neler olduğuyla ilgili birçok bilim insanı çalışmalarda bulunmuş ve bazı tezler ortaya atmışlardır. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse, 1939 yılında Marinatos “*The Volcanic Destruction of Minoan Crete*” adlı çalışmasında Minos Girit’indeki volkanik tahribat ile Thera Adası’ndaki patlama arasında bağlantılar kurarak konuya yaklaşmıştır. Weiss ise, 1982 de yayımlanan “*The Decline of Late Bronze Age Civilizations as a Possible Response to Climatic Change*” adlı çalışmasında, Anadolu ve çevresinde yaşanan kaos ortamının sebebini uzun süreli

⁵ Karanlık Çağ: Yazılı kaynakların azaldığı dönem olarak tanımlanmaktadır.

iklimsel değişiklikler sonucu oluşan kuraklık olaylarına bağlamamıştır (Gür, 2010: 5).⁶ 2016 yılında Bakrıyanık'ın⁷ yapmış olduğu çalışmada kuraklık teorisini kaynaklar çerçevesinde detaylı şekilde incelenmektedir.

“Deniz Kavimleri-Deniz Halkları” terimleri, Mısır'ın 19. ve 20. Sülaleler döneminde yazılmış olan metinlerden tespit edilmiştir. Bu bahsedilen terimlere, boy adları eklenerek kullanıldığı görülmüş ve bunlar aynı zamanda “deniz ortasından”, “deniz ortasındaki adalardan (Ege Bölgesi) gelenler.” olarak da kullanılmıştır (Lehmann, 2006: 285).

Deniz Kavimleri Olayı ile ilgili filolojik verileri yoğun olarak Mısır ve Hitit kaynaklarından almaktayız. Bu kaynaklar genel olarak Mısır Kaynakları ve Diğer kaynaklar olarak gruplamak doğru olacaktır (**Tablo 2.2**).

Tablo 2.2: Deniz Kavimleri Olayı ile ilgili Kaynaklar

Mısır Kaynakları	Diğer Kaynaklar
Karnak Yazıtı	Amarna Mektupları
Medinet Habu	Ugarit Vesikaları
Harris Papirusu	Hitit Belgeleri
Diğer Kaynaklar	Kıbrıs-Minos Belgeleri
	Miken Belgeleri

Bu kaynaklardan bazılarına bakacak olursak Hitit büyük kralının MÖ 1200'ler de ya da MÖ 1200'lerden hemen sonra Kuzey Suriye'deki Ugarit kent devletine yolladığı bir mektubunda (Lunadusu Mektubu) adı geçen halkların denizden gelen işgalciler

⁶ Gür, Barış (2010), “Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında Anadolu'daki Deniz Kavimleri Sorunu” adlı yüksek lisans tezinde başlıklar altında bu konuyla ilgili oldukça geniş bir çalışma yapmıştır ve çeşitli kaynaklar ortaya koymuştur.

⁷ Bakrıyanık, Rüştü Bora (2016), Deniz Kavimleri Hareketinde Kuraklık Teorisi Sorunu, Tarih ve Gelecek Dergisi, C:2 (3), ss. 37-49.

olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında Ugarit belgeleri oldukça önemli bir yere sahiptir ve bu belgeler Akad çivi yazısı ile yazılmış olup Deniz Kavimleri Göçü'nü parça parça da olsa kronolojik olarak sunmaktadır. Bu belgelerin bir kısmında Ugarit kentine verilen zararlardan bahsedilirken bir kısmında da dolaylı olarak bize detaylı bilgi verilmektedir (Gür, 2012: 54). Diğer bir kaynak ise Hitit kralı II. Şuppiluliuma'nın *Res Geste* (İşler Güncesi)'sidir. Bu güncede istilacı donanmalarının denizden gelen yıkıcı saldırılar olduğunu ve bunları geri püskürttüğü bir savunma savaşını anlatarak Deniz Kavimlerini belgelemiş fakat söz konusu belgelerde istilacı kavimlerin isimlerini vermemiştir (Lehmann, 2006: 288). Bu konu ile ilgili en ayrıntılı bilgi kaynağımız Mısır belgeleridir (Çapar, 1987:15). Burada istilacın isimlerinin tek tek verildiği görülmektedir. Bu bilgiler 19. sülale ve 20. sülalelerin kaynaklarından öğrenilmektedir. Bu halklar ise şöyledir (**Tablo 2.3**):

Tablo 2.3: Merneptah ve III. Ramses Dönemi Bahsedilen Deniz Halkları

<p>Merneptah Dönemi MÖ 1236-1223 19. Sülale (5. İdare yılı)</p>	<p>1. Sherden 2. Shekelesh 3. Teresh 4. Lukku 5. Ekewesh</p>
<p>III. Ramses Dönemi MÖ 1198-1166 20. Sülale (8. İdare yılı)</p>	<p>1. Peleset 2. Tjekker 3. Weshesh 4. Shekelesh 5. Denyen</p>

Kaynak: Halpern, 2006-2007:16⁸ Table 1.'den eklemeler yapılarak alınmıştır.

Tablo 2.3'te bahsettiğimiz halk isimleri ile Anadolu'da da benzer isimlerde halk topluluklarının olduğu tespit edilmiş ve araştırmacılara doğrudan ya da dolaylı olarak, Batı Anadolu ile kültürel benzerliklerin, göçün toplu bir kavimler hareketini içermediği,

⁸ Halpern, 2006-2007:16'nın Table 1.'i örnek alınmıştır ve çeşitli eklemeler yapılarak kullanılmıştır.

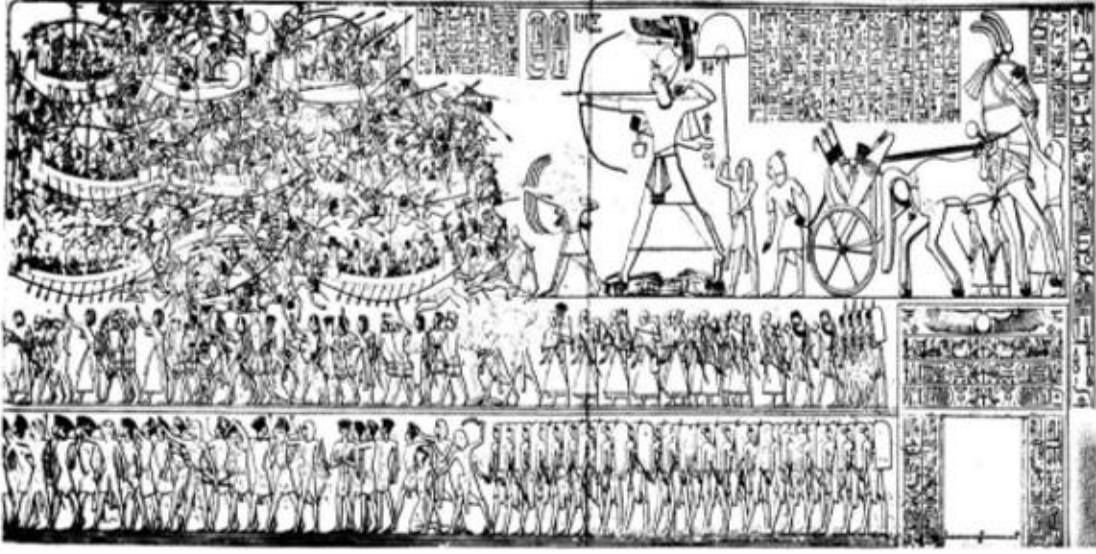
deniz halklarının geçtiği yollarda yaşayan kavim gruplarını da kendisine kattığını göstermiştir. Bu da bize halkların birbirine benzemesinin nedenini açıklamaktadır. Bunlara şu isimler örnek olarak verilebilir:

- Ekweş → Ahhiyava/Akaiwaşa
- Lukku/Lunka → Lykia
- Denyen → Danuna/Danaoi

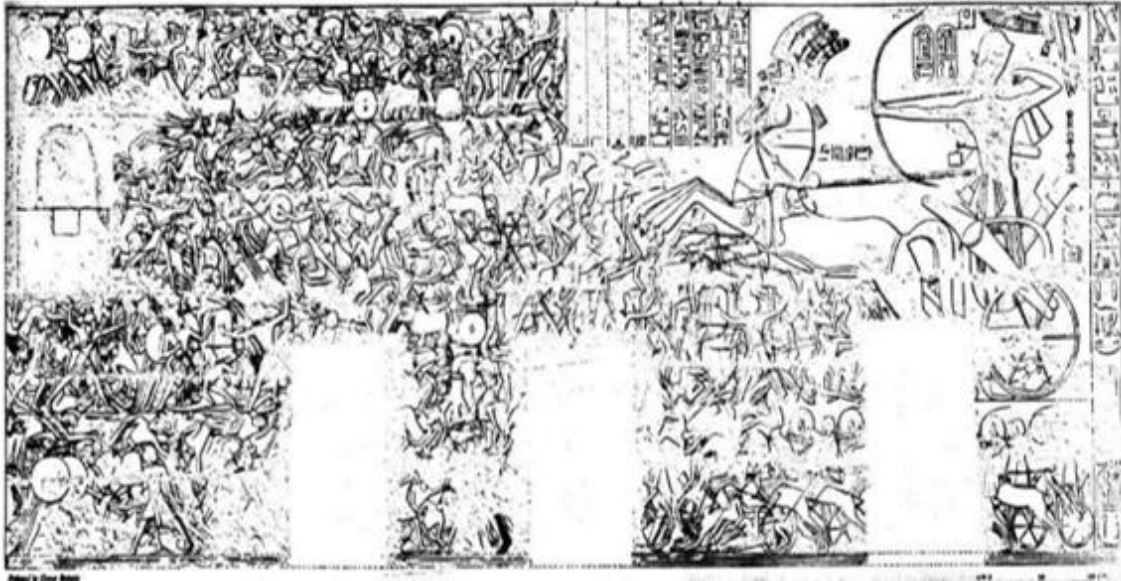
Bunun dışında III. Ramses, Teb şehri yakınlarındaki Medinet Habu Tapınağı'nın duvarlarına yazdırdığı yazıtlarda, Deniz Kavimlerine karşı kazandığı zaferleri anlatmıştır (Sivas, 2011: 119) ve bu kavimlerin isimlerini tek tek tapınakta vermiştir. Medinet Habu Tapınağı sadece yazılı kaynaklar açısından değil aynı zamanda çeşitli betimlemeler açısından da oldukça önemlidir. Bu betimlemeler bize bu olay ile ilgili oldukça detaylı bilgiler de vermektedir. Bunlar iki görselden oluşmaktadır ve bunlardan biri deniz savaşı (**Resim 2.1A**) ile ilgili bilgi verirken diğeri ise kara savaşı (**Resim 2.2B**) ile ilgili bilgi vermektedir. Bu da bize aslında Deniz Kavimleri Olayı olarak bahsedilen olayın aslında sadece denizden değil karadan da gerçekleştiğini göstermiştir. Bunlara bakacak olursak;

Birinci görselde (A) halkların denizden geldiği ve savaş anları betimlenmiştir. Denizden gelen halkların karşısında Mısırlı askerler yer alır ve karadan attıkları oklarla gelen halklara karşı savaştıkları betimlenmiştir. Deniz Halkları, yuvarlak kalkanları ve boynuzlu miğferleriyle gösterilmişlerdir.

İkinci görselde ise (B) halkların bu sefer karadan geldikleri betimlenmiştir. Onlara karşı koymaya çalışan Mısırlı savaşçılar, atlı arabaların üstünde gösterilmiştir. Karşılarında yine aynı kalkanı kullanan olan Deniz Halkları bulunmaktadır.

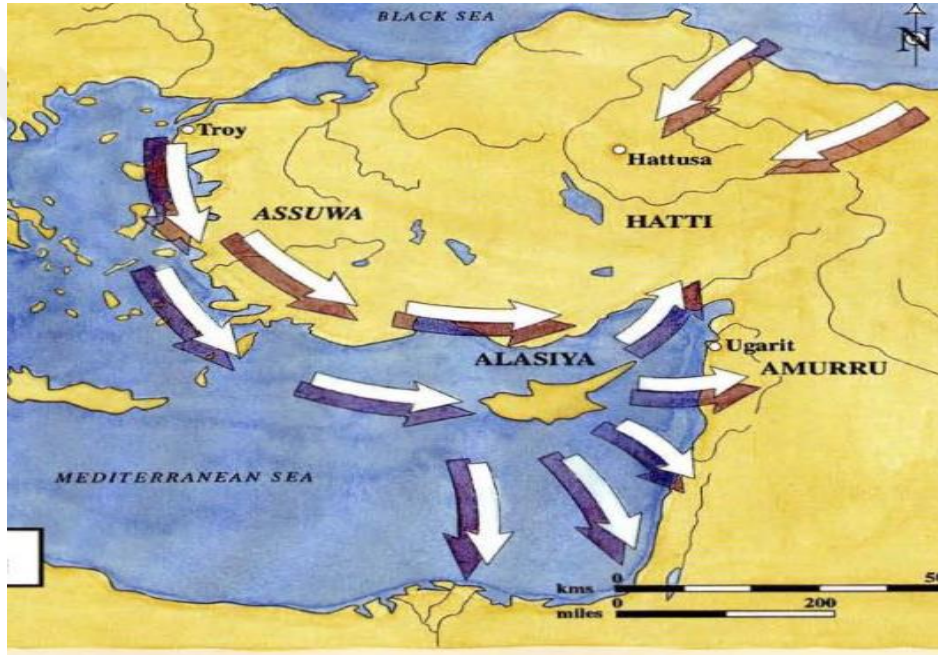
Resim 2.1: A: Medinet Habu Tapınağı Deniz Savaşı Sahnesi III. Ramses
Kaynakça: Gür, 2010, Ek-30

Resim 2.2: B: Medinet Habu Tapınağı Kara Savaşı Sahnesi III. Ramses
Kaynakça: Gür, 2010, Ek-29

Ayrıca III. Ramses'e ait bir başka kayıt ise "*Büyük Harris Papirüsü*"dür. Bunun dışında önemli kaynaklardan biri de Merneptaph'a ait olan ve Karnak'da yer alan yazıttır. Bu göçlerin kesin tarihleri, bu iki firavun ve bu firavunların geriye bıraktıkları kaynaklar sayesinde daha net olarak bilinmektedir (Taşdöner, 2012: 93). Yaşanan bu yoğun saldırı ve göçler tüm Anadolu ve çevresinde yoğun bir şekilde devam etmiştir (**Harita 2.2**) ve

III. Ramses'in 8. Firavunluk yılında, Nil Nehri deltasında bu göçler engellenmiştir (Elder, 2006: 278). Böylece bu akınlar son bulmuştur. Fakat bu dönemde (Erken Demir Çağ) kullanılan malzeme değişmeye başlamış ve dönemin adından da anlaşılacağı üzere demir artmıştır. Bu yeni teknoloji ise, kullanılan malzemeleri daha da dayanıklı hale getirmiştir. Ancak bu dönemde göçler ticareti ve kaynakları aksattığı ve azalttığı için kıtlıklar ortaya çıkmıştır. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasındaki en önemli sebepleri bunlar oluşturmuştur.

Harita 2.2: Doğu Akdeniz Çevresindeki Saldırıları
Kaynak: Zangger, 1995: 23 Resim 2

Çağlar arası geçiş ve Deniz Kavimleri olayı yukarıda da bahsettiğim gibi, birden bile değil oldukça uzun bir zaman dilimde gerçekleşmiş ve devam etmiştir. Bu dönem ile ilgili bilgilerin az olmasına rağmen yapılan araştırma ve çalışmalarla, bu dönem ile ilgili olan “Karanlık Çağ” adlandırması yavaş yavaş ortadan kalkarak Erken Demir Çağ artık aydınlanmaya başlamıştır. Göçlerin durması, yerleşik hayata geçilmesi ve siyasi otoritelerin tekrar ortaya çıkması ile Erken Demir Çağdan Orta Demir Çağa (MÖ 900-600) geçiş yapılmıştır.

Kısaca bu döneme bakacak olursak, göçün oldukça etkili olduğu görülmektedir. Geç Tunç Çağı'ndaki Anadolu (**Resim 2.1**) ile Orta Demir Çağ arasındaki Anadolu (**Resim 2.4**) arasında oldukça büyük değişimler olmuştur. Orta Anadolu'nun büyük bir bölümünde Frigler adı verilen uygarlık ortaya çıkmıştır. Batı'da Lydia, doğu'da, Van Gölü çevresinde Urartular, güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Suriye'nin kuzeyinde Geç Hitit Kent Devletleri ortaya çıkmıştır. Büyük ve güçlü Hitit İmparatorluğu tamamen yok olduğu görülmüştür. Assur ise bu dönemde Yeni Assur dönemine girmiştir, Assur'un toparlanması diğer bölgelere göre daha kolay olmuştur. Bunun nedeni, coğrafi olarak göçlerden daha az etkilenmesidir. Konum olarak iç tarafta olması, Akdeniz kıyılarında yoğun şekilde gerçekleşen göç ve kıyılardaki ticaretin değerli olmasından ötürü göçlerin yoğunluğu iç kesimlere ilgiyi azaltmıştır. Akdeniz'in güneyinde yer alan Mısır'da ise hanedan değişikliği yaşanmıştır.

Sonuç olarak Anadolu ve çevresinde yaşanan ve yaklaşık 300 yıl süren göç olayları birçok sebepten kaynaklı gerçekleşmiş olabilir. İklim, doğal afetler, savaşlar, anlaşmazlıklar bunlardan sadece birkaçı iken birçok imparatorluğun çökmesinde çok büyük rol oynamıştır. Bu da Deniz Kavimleri Olayının bir çağın bitmesi ve başka bir çağın başlaması için kronolojide oldukça önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Çağlar boyunca yaşanan en büyük göçlerden biri olan bu göç, tüm kültürlerin kaynaşmasına ve ortaya yepyeni kültürlerin çıkmasına neden olmuş, çeşitliliği arttırmıştır.

Harita 2.3: Orta Demir Çağı'nda Anadolu'nun Durumu

2.2. DEMİR ÇAĞ KRONOLOJİSİ VE TERMİNOLOJİSİ

Demir Çağ oldukça geniş bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemi daha iyi anlayabilmek için sistematik olarak kronolojik olaylara değinmek daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Böylece dönemler arası geçişler ve dönem özellikleri daha kolay tanımlanacak ve gruplamalar onlara göre yapılacaktır. Dönemin iyi anlaşılabilmesi için diğer en önemli unsur ise dönemin terminolojinin bilinmesidir. Bu bölümde dönemsel kronolojiye ve bu döneme ait terminolojiye değinilecektir.

2.2.1. Kronoloji

Arkeoloji dünyasında kronoloji oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Genel olarak kronoloji insanlığın varoluşu ile başlamaktadır. Arkeologlar ve Eskiçağ tarihçileri kronolojide üç çağ sistemi olarak bilinen bir sistem kullanmaktadırlar. Bu sistem bugün kullandığımız kronolojik adlandırmanın temelini oluşturmaktadır (Aydın, 2009: 9).

Üç Çağ Sistemi, tarihöncesi ve erken tarihi çağların, o dönemlerde kullanılan araç gereçlerin ham maddesi esas alınarak üç evreye bölünmesi olarak tanımlanabilir. Bu hammaddeler taş, tunç ve demir olarak tespit edilmiş ve dönemler; Taş Çağı, Tunç Çağı ve Demir Çağ olarak isimlendirilmiştir (Aydın, 2009: 9). Bu sistem ilk olarak 1817⁹ yılında, Danimarka'da bulunan Kopenhag Ulusal Müzesi'nde müze müdürü olan Thomsen tarafından kullanılmıştır. Amaç, müzede bulunan ve dönemleri bilinmeyen eserleri sınıflandırabilmek için hammaddelerine göre geliştirdiği bir sistem olarak karşımıza çıkar. Thomsen bu sınıflandırmayı basitten gelişmişe doğru taş, tunç ve demir olarak yapmış ve sergiyi buna göre şekillendirmiştir (Özdoğan, 2012: 33-34). 1851 yılında Danimarkalı J.J. Worsae ise Thomsen'in Taş Devri sınıflandırmasını yetersiz görmüş ve bunu Eski taş – Yeni Taş olarak iki alt evreye bölmüştür fakat bu evreler arası bir geçiş olması gerektiğini de vurgulamıştır. Bunun üzerine 1865 yılında Sir John Lubbock, *Prehistorik Çağlar* kitabında bu isimlendirmeyi Paleolitik (Eski Taş) ve Neolitik (Yeni Taş) olarak isimlendirmiştir ve Paleolitik Çağı'da üç alt evreye (alt, orta, üst) bölmüştür. Bu iki çağ arasındaki geçişi ise 1866 yılında H. Westrabb Mezolitik (Orta Taş Çağı) olarak tanımlamış ve isimlendirmiştir. Böylece tarihöncesi ve erken tarihi

---

⁹ Aydın, 2009: 9 kaynağında, 1819 olarak tarihlendirilmiştir.

çağlar, teknolojide kullanılan hammaddeye göre beş evreye ve bunların alt evrelerine bölünmüş oldu (Aydın, 2009: 9; Özdoğan, 2012: 34).

Yapılan kronolojik ayrımlar bölgelere göre farklılık göstermiştir. Yapılan çalışmalarla ele geçen farklı hammadde ve malzeme gruplarına göre bazı bölgelerde Neolitik ve Tunç Çağ arasına Kalkolitik Çağ (Bakır Çağ) eklenmesine neden olmuştur (Aydın, 2009: 9). Daha sonraki dönemlerde ise bu isimlendirmeler ile ilgili çeşitli çalışmalarda yapılmıştır. Örneğin Robert J. Braidwood 1946 yılında farklı bir sistem, kurgu önermiştir. Bu kurgu şu şekildedir;

- Gezgin Avcılık - (Eski Taş)
- Uzman Avcılık ve Balıkçılık – (Orta Taş Devri)
- İlk Çiftçi Köyler – (Yeni Taş Devri)
- Gelişkin Köyler – (Bakır-Taş Devri)
- Kentleşme – (İlk Tunç Çağı)
- Devlet Oluşumu – (Orta ve Son Tunç Çağı)
- İmparatorluklar – (Demir Çağ) (Özdoğan, 2012: 35).

Bu tür sınırlandırmalar başka araştırmacılar tarafından da yapılmıştır. Örneğin Marks, toplumun üretim ilişkilerine dayandırarak bir sınıflandırma yapmıştır fakat bu sınıflandırmalar mantıksal açıdan doğru olsa da günümüzde halen hammadde teknolojisi temelli sınıflandırma kullanılmaya devam etmektedir (Özdoğan, 2012: 35).

Tablo 2.4: Tarihsel Dönemler

Çağlar	Dönemler
<i>Taş Çağları</i>	<i>Paleolitik Çağ</i> <i>Mezolitik Çağ</i> <i>Neolitik Çağ</i>
<i>Bakır Çağ</i>	<i>Kalkolitik Çağ</i>
<i>Tunç Çağ</i>	
<i>Demir Çağ</i>	

Çalışmanın dönemine dönecek olursak, kronoloji ile ilgili isimlendirmeler bölgelere, uygarlıklara ve yaşanan olaylara göre farklılık göstermektedir. Örneğin; Anadolu’da MÖ 1100’lü yıllar kronolojide Erken Demir Çağı olarak isimlendirilirken, Batı Anadolu ve Kıta Yunanistan’da farklı isimlendirmeler (Miken- Submiken gibi) kullanılmıştır (**Tablo 2.5**). Bölgeler de saptanan malzemeye ve özelliklerine göre isimlendirmeler almıştır. Bu isimlendirmelerin daha çok seramik malzemeye göre yapıldığı aşağıdaki tabloda da görülmektedir.

Tablo 2.5: Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu Kronolojisi ve Anadolu Kronolojisi’nin Karşılaştırılması

KITA YUNANİSTAN VE BATI ANADOLU	TARİHLERİ	ANADOLU	TARİHLERİ
Miken Dönemi	MÖ 1400 – 1100	Erken Demir Çağ	MÖ 1200-900
Submiken Dönemi	MÖ 1050 -1000		
Protogeometrik Dönem	MÖ 1000 - 900		
Geometrik Dönem	MÖ 900 – 700	Ota Demir Çağ	MÖ 900- 600
Arkaik Dönem	MÖ 700 – 490\480	Geç Demir Çağ	MÖ 600- 330
Klasik Dönem	MÖ 490\480 - 330		

Demir Çağda kronolojiyi etkileyen büyük olaylar çerçevesinde Erken, Orta ve Geç olmak üzere üç alt gruba ayrılmıştır.

2.2.1.1.1. Erken Demir Çağ (yaklaşık MÖ 1200-900)

Erken Demir Çağ olarak adlandırılan dönem yaklaşık olarak MÖ 1200’lerde başlamıştır. Bu dönemin başlangıcı ile ilgili kesin bir tarih verilememektedir. Bu döneme ait bilgiler detaylı olarak çalışmanın II. Bölümünde yer alan “Deniz Kavimleri Olayı” başlığı altında çalışılmıştır ve bu bölümde tekrar detaylı olarak değinilmeyecektir.

Coğrafi olarak Batı Anadolu yani Ege dünyasında yaşanan göç olayına ayrıca bakmak gerekmektedir. Özellikle Smyrna’da (Eski İzmir) yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda tespit edilen seramik malzemeden, MÖ 1150-1050 tarihleri arasında Yunanistan’dan Batı Anadolu kıyılarına bir göç olduğu tespit edilmiştir (Akurgal, 2000:202). Bu çalışmalarda MÖ 1050 yılına tarihlendirilen Protogeometrik döneme ait seramik buluntular oldukça önemlidir (Eroğlu, 2014:44). Ege göçleri sonucunda Batı Anadolu kıyılarına Aiol, İon ve Dor göçleri gerçekleşmiştir. Dorlar, Rodos ve Güneybatı Anadolu’ya göç ederken, İonlar, Sisam Adası ve Sakız Adası üzerinden Orta Batı Anadolu’ya göç etmişlerdir. Aioller ise Lesbos (Midilli) Adası üzerinden Batı Anadolu’nun kuzey kıyılarına yerleşmişlerdir (Akurgal, 2000:202).

MÖ 12. yüzyılda başlayan bu göç hareketlerinin nedenlerinden yukarıda bahsetmiştir. Bu sebepler Ege dünyası içinde geçerliliğini korumaktadır. Göçlerin yaşanması ise birlikte Miletos, Ephesos, Smyrna, Erythrai, Phokaia ve Pitane gibi kentler MÖ 1. Binden itibaren Ege dünyasında gerçekleşen kültürel gelişmeleri kronolojik olarak şekillendirilmiştir (Akurgal, 2008: 311-312, Eroğlu, 2014: 44).

- I. Kuruluş Evresi (MÖ 1050-750)
- II. Homeros Çağı (MÖ 750-700)
- III. Yükseliş Evresi (MÖ 700-650)
- IV. Ege’nin Altın Çağı (MÖ 650-545)
- V. Orta ve Geç Arkaik Evre (MÖ 545-470)
- VI. Klasik Evre I (MÖ 470-400)

- VII. Klasik Evre II (MÖ 400-333)
- VIII. Hellenistik Dönem (MÖ 333-30)
- IX. Roma Çağı (MÖ 27- MS. 395)¹⁰

Gerçekleşen göçler sayesinde Batı Uygarlıkları daha da gelişmiş ve Anadolu'nun tarihsel akışına yeni bir boyut kazandırmıştır. MÖ 3. Bin yıldan itibaren devam eden Mezopotamya etkisi azalmış ve Ege dünyası, yönünü batıya çevirmiştir. Böylece Anadolu'da, Roma Dönemi sonlarına kadar Batı dünyasının etkisi yoğun olarak görülmüştür (Akurgal, 2008:187). Erken Demir Çağda yaşanan göçlerin bir kanıtı olarak MÖ 1200 yıllarından itibaren Kuzeybatı Anadolu'da Troia kazılarında tespit edilen Balkan kökenli olduğu bilinen *Coarse ware* (Barbar seramiği) ve *Bukkel* (Yumrucuklu) seramik türleri tespit edilmiştir. Bu da bize Balkan kökenli halklarında Anadolu'ya göçünü kanıtlamaktadır (Aydıngün-Aydıngün, 2013:65).

Erken Demir Çağı, göçlerin son bulması ile birlikte sona ermiştir. Göç eden halkların MÖ 900 yılından itibaren yerleşik hayata geçmeleri ve siyasi bir kimlik oluşturmalarıyla birlikte Orta Demir Çağ olarak adlandırılan döneme geçilmiştir.

2.2.1.2. Orta Demir Çağ (MÖ 900-600)

Anadolu coğrafyasında Orta Demir Çağ'a geçiş ise göçlerin bitmesi ve halkların siyasi bir kimlik oluşturması ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde Anadolu'da birçok siyasi birim ortaya çıkmış ve uzun yıllar boyunca varlıklarını korumuşlardır. Bu krallıklar Frig, Urartu ve Geç Hitit Kent Devletleri olarak bilinmektedir. Bu halklar Anadolu'da yoğun bir hakimiyet kurmuş ve belirli bölgelerde kendilerini göstermişlerdir. Her kültür kendi coğrafyasında gelişmiş ve diğer kültürlerle kaynaşmıştır. Kimi doğu kimisi ise batı topraklarına hakim olmuştur.

Coğrafi olarak batıdan doğuya doğru gidecek olursak İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu'nun büyük bir kısmında Orta Demir Çağ boyunca, Frig Uygarlığı varlığını sürdürmüştür.

---

¹⁰ Dönemlerin detaylı bilgisi için; Akurgal, 2008: "Anadolu Kültür Tarihi" yayınına bakınız.

Bu uygarlığı ve dönemi çalışan araştırmacılar tarafından en çok sorulan belli başlı sorular karşımıza çıkmaktadır: “*Frigler kimlerdir?*” ve “*Bu bölgeye nasıl geldiler?*”. Bu sorulara cevap ararken aslında Frigler ile ilgili yazılı kaynakların yetersiz olduğu görülmüştür ve bu sebeple araştırmacılar birçok yanıtlanmamış soruyla karşı karşıya kalmışlardır (Berndt-Ersöz, 2012: 16).

Antik kaynaklara baktığımızda Frigler’den ilk bahseden kişi antik yazar Homeros’dur. Homeros, İlyada’ında Frigler’in Troya Savaşı’nda Troyalılar ile müttefik olduğundan bahsetmiş fakat kökenleri ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Bunun yanında Frigler’in Ascania Gölü (İznik Gölü) çevresine, Sangarios Nehri (Sakarya Nehri) boyunca yerleşmiş olduklarını söylemiştir. Herodotos (yak. MÖ 425) ise Friglerin göç etmeden önce, Avrupa’da Makedonyalılar ile komşu olduğunu ve isimlerinin “*Brigler*” olduğunu söylemiştir. Fakat Frigler’in Küçük Asya’ya ne zaman geldiği ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Diğer bazı yazarlar ise Brigler’i İlyria ya da Trakya’ya konumlandırmıştır. Çok daha sonra yazan Strabon ise Frigler’in aslında Avrupa’dan gelen Trakyalı bir kavim olduğunu yazmıştır. Herodotos’un çağdaşı olan Lydialı Xanthus (MÖ 5 yüzyıl ortaları), Frigler’in Troya Şavaşı’ndan sonra Avrupa’dan Scamandrius’un önderliğinde, Pontus’un sol tarafından geldiğini yazmıştır (Berndt-Ersöz, 2012: 17). Antik yazarlar dışında Frigler ile ilgili bilgi veren diğer kaynaklar ise Assur’a ait kaynaklardır. Bu kaynaklar da eklendiğinde Frigler’in kökeni ile ilgili bilgiler daha da karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Bunun sebebi ise Assur kaynaklarında Frigler’in, “*Muşki*” olarak geçmesi ve Yunan kaynaklarında verilen coğrafyadan çok farklı bir coğrafyadan bahsedilmesidir. En erken Assur kaynağı I. Tiglat-pileser (MÖ 12. yüzyıl) dönemine aittir. Bu bilgileri yaklaşık MÖ 670’lere kadar alırız. Bir diğer kaynak ise II. Sargon dönemine aittir. Bu dönemde Muşkili Mita olarak bahsedilen kralın aslında Yunan metinlerinde geçen Büyük Midas ile aynı kişi olduğu düşünülmektedir (Berndt-Ersöz, 2012: 20).

Bölgenin ve dönemin önemli araştırmacılarından olan ve aynı zamanda çeşitli çalışmalarıyla İç Kuzeybatı Anadolu bölgesinin Demir Çağının anlaşılmasında önemli rol oynayan T. Tüfekçi Sivas’a göre:

“... *Frigler, Makedonya ve Trakya’dan Boğazlar yolu ile Anadolu’ya göç eden Trak boylarından biriydi. Genel olarak kabul edilen görüşe göre MÖ 1200 yıllarına*

doğru başlayan ve dalgalar halinde 400 yıl kadar süren Trak göçleri, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışını izleyen dönemde yoğunlaşmıştı. Son yıllarda, Troia ve Gordion (Yassihöyük) kazularından elde edilen arkeolojik buluntular da bu görüşü desteklemektedir. Adını Homeros destanlarından öğrendiğimiz Mygdon, Askanios, Otreus gibi liderlerin önderliğinde, ilkel bir aşiret düzeninde yaşamlarını sürdürdüğü anlaşılan Frigler'in Anadolu'daki ilk yüz yılları hala büyük ölçüde karanlıktır. Bununla birlikte Eskiçağ yazarlarının verdikleri bilgilerden onların, başlangıçta Traia ve çevresini ele geçirdikleri zaman içinde Askania Gölü (İznik Gölü) kıyıları ile Sangarios (Sakarya) Nehirleri vadisine yayıldıkları anlaşılmaktadır.” (Tüfekçi Sivas, 2007: 9)

Frig Uygarlığı'nı ve Tüm Anadolu'yu etkileyen en önemli olay Orta Demir Çağ olarak adlandırılan dönemde gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere Gordion kazıları ile Anadolu'nun Demir Çağ kronolojisi net olarak tarihlendirilebilmektedir. Demir Çağ kronolojisi üzerine bilgilerimiz bu kazılar ile sürekli güncellenmektedir. Bu dönem ile ilgili olarak en önemli nokta Demir Çağ ve Frig kronolojisi 2005 yılında Voigt'un yapmış olduğu çalışmalar sonucunda değişmesidir. Kronolojik dizgeyi inceleyebilmek için, ilk olarak eski kronolojiye bakmak gerekir.

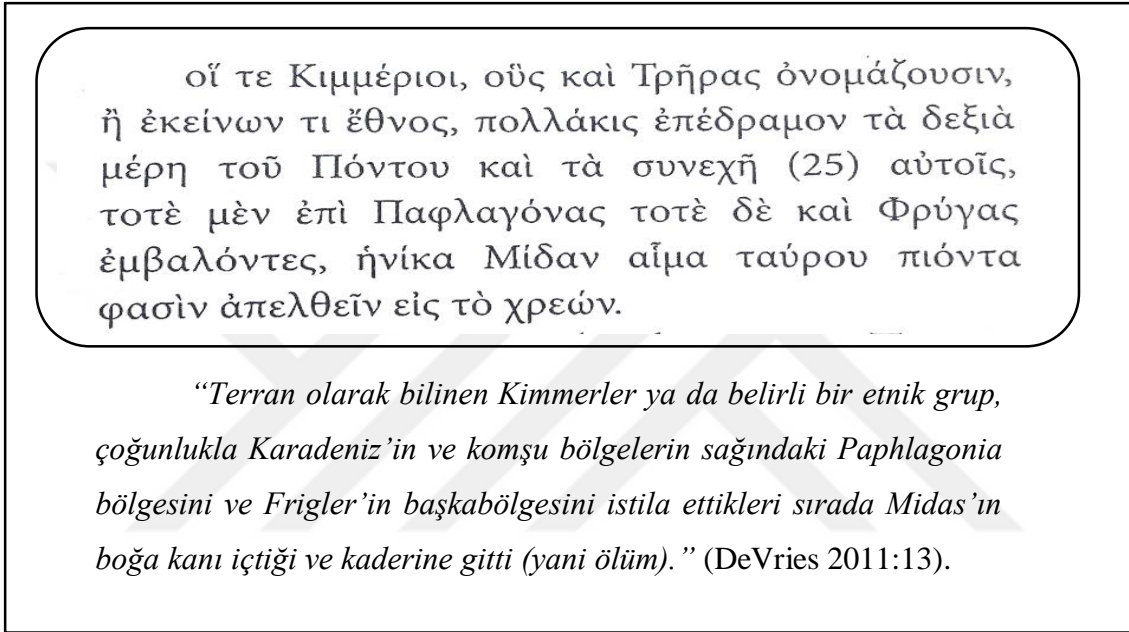
Gordion'un eski kronolojisi ile ilgili toplu bilgileri, 2011 yılında yayınlanmış olan “*The New Chronology of Iron Age Gordion*” kitabında Keith DeVries'e ait bir makaleden¹¹ almaktayız. Bilindiği üzere eski kaynaklarda Frig tahrip tabakasının MÖ 700 olduğu belirlenmiş ve bu tarihleme, tespit edilen bir adet fibula ve birkaç buluntu ile desteklenmiştir. Yapılan tarihlemede metinler, arkeolojik buluntular, dendrokronolojik sonuçlar ve radyokarbon sonuçları önemli birer etmen olarak karşımıza çıkmaktadır (DeVries, 2011:13). 1902'de, Gustav ve Alfred Körte tarafından Gordion sitadelinin üzerinde yapmış oldukları ilk ve sınırlı çalışmalarda Frig Tahrip Tabakasına ulaşamamışlardır. Fakat Tümülüs III (Körte Tümülüsü III) olarak adlandırılan mezarda yapılan çalışmalar, bu seviyedeki kronolojinin belirlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Körte, Tümülüs III'de tespit edilen fibula ve birkaç bronz kaba dayanarak mezarı MÖ 700'e tarihlemişlerdir. Bu tarihleme aynı zamanda Kral Midas'ın yaşamıyla ilgili kronolojik bilgiler de vermektedir (DeVries, 2011: 13).

---

¹¹ “The Creation of the Old Chronology-13-22.”

Midas ile ilgili diğer önemli veriler yazılı kaynaklardır.¹² MÖ 700’lerde meydana gelen tahribatın (bazı kaynaklarda yangın olarak tanımlanır) ardından Midas’ın intihar ettiği söylenmektedir. Fakat bu yazılı kaynaklar doğrudan değildir. Makalede de kullanılmış olan ve anahtar metinler, bu çalışmada da örnek olarak verilmiştir. Bunlardan ilk örnek Coğrafyacı Strabon’a aittir (DeVries, 2011: 13) (**Resim 2.3**).

Resim 2.3: Strabon’a ait Yunanca Metin
Kaynak: DeVries 2011:13

Kral Midas’ın ölümüyle ilgili bir diğer metin ise Eusebius’a aittir. Kaynağın aslı Yunan dilindedir fakat bu kaynak günümüze ulaşmamıştır. Bunun dışında kopya örnekler mevcuttur. Bunlar Latince ve Ermenice çevirilerdir. St. Jerome’nin yapmış olduğu Latince çeviriye (**Resim 2.4**) bakacak olursak;

¹² Yazılı kaynaklar ile ilgili detaylı bilgi için; Gordion Special Studies IV: The New Chronology of Iron Age Gordion, Chapter 3’e bakınız.

“Mida cum apud Frygas regnaret sanguine tauri potato extinctus.”

“Midas Frigler üzerinde hüküm sürdüğü sırada, boğa kanını içmek suretiyle öldü.” (DeVries, 2011: 14).

Resim 2.4: Jerome'nin Latince Çevirisi
Kaynak: DeVries 2011:14

Bu iki versiyonda da Midas'ın ölümüyle ilgili iki ayrı tarih verilmiştir. Latin versiyonun da MÖ 696 yılına, yani 21. Olimpiyatların ilk yılına, Ermeni versiyonun da ise MÖ 695 yani 21. Olimpiyatların ikinci yılına tarihlendirilmiştir (DeVries, 2011: 14). Midas'ın ölümüyle ilgili diğer bilgiler ise yukarıda da bahsettiğim gibi II. Sargon dönemine tarihlendirilmiştir. Verilen kaynaklarda, Midas'ın boğa kanı içerek intihar ettiği ortak nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat nedeni konusunda bir fikir birliği yoktur (Sams, 2012: 46).

Midas ile ilgili birçok kaynak vardır fakat II. Sargon döneminde yaşamış olan ve Midas'tan sonra hüküm sürmüş aynı isimle başka Frig kralları olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle Midas ile ilgili bilgi veren kaynakların hangi Midas'tan bahsettiğini anlamak güçtür. Örnek olarak Pollux, Kyme kralının kızı ile evlenen bir Midas'tan söz etmektedir. Bu Apollon'a tahtını veren Frig kralı veya daha geç bir Midas olabilir. Bunun dışında bir örnek de MÖ Geç 8. ve 7. yüzyıllarda bahsedilen, Kimmerler'in istilasıyla alakalı olan Midas'tan bahsedilir. Bu Midas II. Sargon tarafından bilinen Midas veya MÖ 7. yüzyılda yaşamış daha geç bir Midas da olabilir (Sams, 2012: 46)¹³.

Böylece aslında bahsedilen Kral Midas'ın kronolojik tarihlendirme için kesin bir kaynak olması imkansızdır. Bu sadece tespit edilen ipuçlarını destekler nitelikte bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gordion tarihlemesine geri dönecek olursak tüm Anadolu için Orta Demir Çağda karşımıza çıkan en büyük problem aslında kronolojidir. Dönemin kronolojisini belirleyen

¹³ Kral Midas tartışması ile ilgili detaylı bilgilere Sams, 2012 44-48. kaynağından ulaşabilirsiniz.

anahtar yerleşme ise Gordion'dur. Gordion yerleşmesinde yapılan kazılar sonucunda "Tahrip Tabakası" olarak tespit edilen tabakanın MÖ 700 olan tarihlemesinin, kazı çalışmaları devam ettikçe MÖ 800 olduğu anlaşılmıştır. Young, o dönemde yapılan kazılar sonucunda Erken Frig tabakasını tahrip eden yıkımın, antik kaynaklardan yararlanarak da MÖ 700'e tarihlemiş ve bu yıkımı Kimmerlerle ilişkilendirilmiş, Gordion şehrinde gerçekleştirilen inşaat projesini ise Lydia dönemine bağlamış ve bu da MÖ 600'lere tarihlendirmiştir. (Voigt, 2007, 71-72). Fakat yapılan detaylı çalışmalarda iki tabaka arasında (yangın ile inşa evresi) 100 yıllık bir boşluk tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmalar detaylandırılmıştır ve Orta Frig Dönemine ait mekanda (TB2A) tespit edilen veriler sonucunda aslında inşa sürecinin yıkımdan hemen sonra başladığı anlaşılmıştır. Bu da bize tarih olarak MÖ 700'ü vermektedir. P. Kunijolm'un TB2A yapısından aldığı 256 parça ahşap örneği Cornell Üniversitesi Ege Dendrokoloji Laboratuvarı'nda incelenmiş ve MÖ 850'lere ait tarihleme vermiştir. Fakat yine Young'un tarihlemesi ile arasında 150 yıllık bir boşluk ortaya çıkmıştır. Daha sonra TB2A' da tespit edilen bitki tohumları üzerinde yapılan radyokarbon analizleri ile birlikte Erken Frig tabakasında tespit edilen tahrip tabakası yaklaşık olarak MÖ 800'lere tarihlendirilmiştir. Bunun yanında aynı yapıda tespit edilen saz örneklerinin analizleri sonucunda da buna yakın (MÖ 840-800) bir tarihleme ortaya çıkmış ve önceki tarihlemeleri desteklemiştir. Bu çalışmalar sonucunda Erken Tahrip Tabakası MÖ 800'lere tarihlenmiş ve tahrip tabakasının Kimmerler ile bir alakası olmadığı, Gordion'un Kimmerler'in Anadolu'ya gelmelerinden çok önce yandığı ortaya çıkmıştır (Voigt, 2007: 74-75).

Yapılan çalışmalar sonucunda Anadolu'da Frigler'e ve Gordion'a ait çok büyük bir kronoloji sorunu da çözülmüştür. Yangından sonra Gordion kenti daha da genişlemiş ve Anadolu'da bu dönemde önemli bir güç haline gelmiştir. Orta Demir Çağda en geniş sınırlarına kadar ulaşmış ve surlarla çevrili güçlü bir merkez olmuştur.

Orta Demir Çağında Anadolu'da diğer önemli uygarlıklar Geç Hitit Kent Devletleri ve Doğu Anadolu'da güçlü bir uygarlık olan Urartulardır. III. Salmanasar dönemine (MÖ 858) ait yazıtta ilk defa, bir "Urartu" kralından bahsedilmektedir.

Kurkh - Monololit Yazıtı

*“Savaş arabalarımı ve ordularımı yola çıkardım ve Hubuşkia kentine yaklaştıım. Hubuşkia’yı çevresindeki 100 Őehirle beraber yaktım. Nairi lkesi’nin Kralı Kakia ve geri kalan ordusu, benim korkunç silahlarımdan dehşete kapıldılar ve sarp dağlara sığındılar... Hubuşkia’dan hareket ettim. Sugunia’ya, **Urartulu** Arame’nin (Aramu) tahkim edilmiş kentine yaklaştıım. Kenti kuşattım ve ele geçirdim. Savaşılarının çoğunu kılıçtan geçirdim ve onlardan ganimet topladım. Őehrinin önünde, kesilmiş başlardan iki kule diktim. Civardaki 14 kenti ateşe verdim. Sugunia’dan hareket ettim, Nairi lkesinin Denizi’ne ulaştıım.” (Baştürk, 2012: 52-53).*

Resim 2.5: Monolit Yazıtı -Türkçe

Kaynak: Baştürk, 2012: 52-53

Urartu Kralığı’nın ilk başlarında Van Gölü’nün doğusu çok aktif değildi. Erken dönemlerde Urartu varlığı, Van Gölü’nün batısında tespit edilmiştir. Mö 856 yılında ise III. Salmanasar döneminde bu seferde bir krali kentten, *Arzaşkun*’dan bahsedilmiştir (Baştürk, 2012: 54-55). Çalışmanın konusunu oluşturmadığı için, Urartu Krallığı’nın kuruluş srecisini kısa bir tablo (**Tablo 2.6**) halinde vermek yeterli olacaktır.

Tablo 2.6: Erken Urartu Oluşumuna İlişkin Kronoloji

M.Ö. 882:	Nirdun ülkesinden Tubusi oğlu Labturi, Kaşari bölgesinde Nairi krallarından biri olarak II. Aşşurnasirpal'e vergi vermektedir. Aynı bölgedeki Nirbu ayaklanır ve İşpilişria'da bastırılır.
M.Ö. 879:	Tubusi oğlu Labturi, Nairi ülkesinde kendisine bağlı 60 kenti yönetmekte ve II. Aşşurnasirpal'e karşı savaşmaktadır. Yenilir ve vergi karşılığı serbest bırakılır.
M.Ö. 866:	Tubusi oğlu Labturi, Kaşari Dağları'nda II. Aşşurnasirpal'e karşı savaşır ve yenilir. En ciddi darbeyi burada alır ve adı bir daha duyulmaz.
M.Ö. 858:	Urartulu Arame, Hubuşkia ve Nairi'yi geçen III. Salmanasar'a karşı Van Gölü Havzası'nın güneyinde bir yerde, krali kenti Sugunia'da savaşır ve yenilir.
M.Ö. 856:	Urartulu Arame, Daienu topraklarından geçen III. Salmanasar'a karşı Van Gölü Havzası'nın batısında, krali kenti Arzaşkun'da yenilir.
M.Ö. 856:	III. Salmanasar, Urartu ülkesine büyük bir sefer düzenler. Sefer güzergâhı Van Gölü'nün doğusunda Hubuşkia üzerindedir ve Tuşpa'da konaklar.
M.Ö. 844:	III. Salmanasar, Arsanıa'yı geçtikten sonra Van Gölü Havzası'nın batısında 'Urartulu Arame'nin kentlerini' yağmalar, Dicle'nin kaynağından Fırat'ın kaynağına yürür ancak Arame veya Urartu ordusuyla karşılaşmaz.
M.Ö. 832:	Urartulu Seduri, Van Gölü'nün batısında III. Salmanasar'ın karşısına çıkar ve yenilir.
???	Lutibri oğlu Sarduri Van Gölü'nün doğusundaki Tuşpa'da kendi adına yazıt bırakır. Aynı dönemde Tuşpa'da Assurca kaleme alınmış bir kurban listesi ve kutsal bir alan belirir.

Kaynak: Baştürk, 2012: 68

Bu oluşum tablosunun dışında Urartular, dönemin güçleri olan Geç Hitit Kent Devletleri ve Assur İmparatorluğu ile çeşitli savaşlara girmişler ve kimisi yenilgi ile sonuçlanırken kimisi ise başarı ve anlaşmalarla sonuçlanmıştır. Urartu, konumundan

ötürü izole halde ve daha korunaklı bir coğrafyada yer aldığı için Küçük Asya (Orta Anadolu ve Batı Anadolu) ile yaşam tarzı ve kültür olarak daha az benzeşmektedir.

Dönemin diğer büyük kültür bölgesi olarak Geç Hitit Kent Devletleri sayılabilir. Bu devletler ayrı ayrı kent devletlerinden oluşur ve genel olarak Güneydoğu Torosların güneyi ile Orta Suriye arasındaki coğrafyayı kapsarlar. Yerleşim yerleri, dönemin önemli gücü olan Assur İmparatorluğu'nun Anadolu'ya geçiş güzergahında bulunmaktaydı. Çalışmanın konusuna dahil olmadığı için kısaca bahsedecek olursak kent devletleri, Tabal, Hilakku, Que, Melid, Gurgum, Kummuh, Sam'al, Karkemish, Pattina, Bit Agusi, Bit Adini, Qarqar, Hama, Bit Zamani ve Bit Bahiani'den oluşmaktadır (**Harita 2.3**). İçlerinde bazı kent devletleri dönem için önemli güç haline gelmiştir ve hem Assur'u hem de bölgede hakim diğer güç olan Urartu'yu siyasi olarak zorlamış ve çeşitli anlaşmalara ve savaşlara dahil olmuşlardır.

Orta Demir Çağ dönemine ait uygarlıklar bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da Demir Çağ için dönüm noktası olan Orta Demir Çağ, birçok kültüre ve güce ev sahipliği yapmıştır. MÖ 600 de ise Geç Demir Çağa diğer bir deyişle Med/Akhaimenid Döneme geçilmiştir.

2.2.1.3. Geç Demir Çağ (MÖ 600-330)

Geç Demir Çağ MÖ 600 ile başlar ve MÖ 330 yılı Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesi ile son bulur. Geç Demir Çağın en önemli gücü Lydia Krallığıdır. Lydia'nın varlığı Erken Demir Çağdan beri bilinmektedir. Lydia tarihi hanedan olarak daha erken varlık gösterse de dönemi etkileyen savaşlardan dolayı Geç Demir Çağ başlığı altında incelemek doğru olacaktır.

Geç Demir Çağında Orta-Batı Anadolu'da Lydia'nın yanında Karia ve Lykia uygarlıklarının varlığı görülür (Akurgal 2000: 195). Lydialılar'ın Deniz Kavimleri göçü ile birlikte geldiği düşünülür fakat bunun dışında bazı araştırmacılar bu halkın Luwi halkının devamı olduğu görüşünü savunmaktadır. Çalışmanın sınırları içerisinde yer alan Lydia ülkesinin sınırları bir merkezi sınır ve en geniş sınır olmak üzere gruplandırılabilir.

Lydia, Batı Anadolu'nun büyük bir kesimini kapsamaktadır. Bölge verimli vadiler ve sıradağlar arasında kalmaktadır. Bunun yanında bölge önemli yeraltı kaynaklarına

sahiptir. Bu da Lydia için oldukça önemli bir güç sayılmaktaydı, özellikle Paktolos Çayı (Sart) ve diğer çaylarda bulunan altın, gümüş ve elektronun fazla olması uygarlığın önemini arttırmıştır (Cahill, 2012: 92).

Tablo 2.7: Lydia'nın Kronolojik Evreleri

Tarih (MÖ)	DÖNEM	Yerel Yöneticiler / Olaylar	
300	HELENİSTİK	Sardes'in Büyük İskender tarafından Zapt Edilmesi (334)	
400	GEÇ LYDIA/ AKAMENİD	Autophradates, Rhosakes, Spithridates	"Büyük Satrap Ayaklanması"
500		Tissaphernes, Genç Kyros II. Artaphernes, Pissouthnes Oroites, Bagaius, I. Artaphernes	Kyros'un Ayaklanması İonia Ayaklanması Lydia Ayaklanması
600	ORTA LYDIA	Alyattes (yaklaşık 610), Kroisos (yaklaşık 560)	Lydia-Med Etkileşimleri
700		Gyges (ca. 680), Ardys, Sadyattes <u>Mermnad Kralları</u>	Assur Etkileşimleri Kimmer Akınları
800	ERKEN LYDIA/ ERKEN DEMİR ÇAĞI	PSEUDO-TARİHSEL	Agron'dan Kandaules'e (22 nesil) <u>Heraklid Kralları</u>
900			
1000			
1100			
1200			<u>Atyad Kralları: Atys, Lydos ve diğerleri</u>
1300	GEÇ TUNÇ ÇAĞI	Muwawalı Soyu	IV. Tudhaliya
1400		Masturi, Tarhunaradu	II. Şuppiluliuma
1500		Manapatarhunda	II. Muwatalli, III. Hattuşili
1600		Muwawalı <u>Seha Nehri Ülkesi Kralları</u>	II. Murşili I. Şuppiluliuma <u>Hitit Kralları</u>

Kaynak: Rossevelt, 2017: 34 Şekil 2.1

Lydia tarihine bakacak olursak Başkenti Sardes¹⁴ olan ülkenin çekirdek merkezi Boz Dağları (Tmolos) kuzeyine, bir zirvenin üzerine kurulmuş ve etrafına yayılmıştır (Cahill, 2012: 110). Sardes, stratejik bir konumda yer almasından ötürü her zaman dikkat çekmiş ve ele geçirilmeye çalışılmıştır. Lydia başlarda küçük bir kent yerleşimi iken Kroisos dönemiyle birlikte büyük bir krallık halini almıştır. Lydia, Frigler ile oldukça

¹⁴ Bazı kaynaklarda Sardeis olarak kullanılan Sardes, bu çalışmada kaynaklarda farklı kullanımları karışıklığa sebep olacağı için tüm kaynaklar çerçevesinde Sardes olarak kullanılmıştır.

yakın bir konumdadır. Bu sebeple iki uygarlık arası etkileşimin oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Lydia uygarlığında tarih boyunca üç önemli hanedan etkili olmuştur:

- 1) Atyadlar,
- 2) Heraklidler
- 3) Mermnandlar

Lydia Krallığı'nın erken dönemleri ile ilgili bilgilerimiz oldukça azdır. Tabloda da (**Tablo 2.7**) görüldüğü üzere Erken Demir Çağ pseudo-tarihsel olarak isimlendirilmiştir. Bu durum, net bir veri olmadığını, verilerin sözel tarihten ve mitolojik kaynaklardan oluştuğunu gösterir. Bu yüzden Atyad ve Heraklid Sülalesi ile ilgili döneme değinilmeyecektir.

Lydia'nın önemli dönemi Orta ve Geç Lydia Dönemi'dir. Bu döneme ait yazılı ve arkeolojik veriler oldukça fazladır. Lydia Krallığı'nın son sülalesi olan Mermnad Sülalesi, o döneme ait yazarların ürettiği siyasi metinler ve savaş metinleri (savaşa katılan taraflar tarafından yazılan) dışında daha sonraki döneme ait metinlerle doğruluğu ve varlığı kabul edilmiş tek hanedandır. Mermnad Krallığı hakkındaki bilgileri, birkaç Assur metni dışında daha çok klasik kaynaklardan ediniriz. Mermnad Kralı Gyges, Heraklid hanedanının son hükümdarı olan Sadyattes'i tahtan indirmiş¹⁵ ve başa geçmiştir. Böylece Mermnad hanedanlığı (**Tablo 2.8**) MÖ 680'li yıllarda Gyges ile başlamış oldu. Hanedanlık daha sonra Ardys, Sadyattes ve Alyattes ile devam etmiş ve son olarak dönemin büyük hükümdarı ve Persler ile savaşmış olan Kroisos ile son bulmuştur. Bu krallar ile ilgili bilgilerimiz, Ardys ve Sadyattes dışında oldukça fazladır. Lydia hükümdarlığının en önemli bu beş kralı oldukça önemli savaşlar atlatmıştır (Roosevelt, 2017: 46).

---

¹⁵ Gyges'in Sadyattes'i tahtan indirmesiyle ilgili en erken kaynak MÖ 1. yüzyılda yaşayan Damaskoslu Nikolaos'un evren tarihi ile ilgili VI. kitabında geçmektedir. Fakat Nikolas'ın verdiği bilgilerin doğruluğu tartışmalıdır, Nikolas'ın bu bilgileri Lydia'nın yerli tarihçisi Ksantos'tan aldığı bilinir fakat bize doğru aktarılıp aktarılmadığı kesin değildir (Demir, 2014: 155).

Tablo 2.8: Mermnad Kral Listesi

KRAL	DÖNEM
Gyges	MÖ 687 – MÖ 645
Ardys	MÖ 644 – MÖ 625
Sadyattes	MÖ 625 – MÖ 600
Alyattes	MÖ 600 – MÖ 560
Kroisos	MÖ 560 – MÖ 547

MÖ 680’li yıllarda Gyges Mermnad hanedanının ilk üyesi olarak sahneye çıkar. Gyges tahta çıktıktan sonra hükümdarlığını askeri bir güce dönüştürmeye çalışmıştır (Demir, 2014: 186). Bu dönemde bölgede Kimmerler kendini göstermeye başlamıştır. MÖ 665 yılına doğru Kimmerler Sardes’e (**Harita 2.4**) ilerlemiş ve Gyges, Kimmer tehdidi altında kalınca Assur Kralı Assurbanipal’dan yardım istemiştir. Fakat Kimmerler çeşitli ittifaklar kurarak güçlenmiş ve Lydia’yı ele geçirmeye çalışmıştır. Gyges ise, ülkesine yapılan Kimmer saldırılarına engel olamadı ve MÖ 645 yılında onlarla yaptığı bir savaş sırasında savaş alanında öldürüldü (Sevin, 2003a: 283). Gyges ölünce yerine oğlu Ardys geçmiştir. Ardys baskılar sonucu Assur’un hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır (Cahill, 2012: 102). Ardys’in iktidarının 7. yılında MÖ 657’de Lydia’nın başkenti Sardes, Kimmerler tarafından yağmalanıp yakıldı. MÖ 637 yılından sonra Kimmer tehdidi sona ermiş oldu. Bu olaydan sonra Kimmerler Karadeniz’e çekilmiş ve Lydia’da barış hâkim olmuştur (Demir, 2014: 210). Bunun üzerine Ardys kenti tekrar kurmaya çalışmış ve ticaretin tekrar yapılmasını sağlamıştır ki bu da Lydia halkı ve ticaretle uğraşan birçok uygarlığı olumlu yönde etkilemiştir.

Ardys’ten sonra yerine oğlu Sadyattes’in başa geçtiği, Herodot kaynaklarından elimize geçen bilgiler arasındadır. Ardys döneminde başlayan Miletos kentiyle savaş bu dönemde de devam etmiştir (Demir, 2014: 214). Alyattes’in doğuya yayılım politikası, doğuda bulunan Med uygarlığı ile karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. MÖ 590 yılında başlayan savaş, Kızılırmak Nehri boylarında yaklaşık 5 yıl sürmüştür. Fakat bu

savaşta iki taraf da üstünlük sağlayamamıştır. MÖ 28 Mayıs 585¹⁶ yılında iki uygarlık arasında “Kızılırmak Barışı” yapılmıştır ve bu barış sonucunda Kızılırmak Nehri iki uygarlık arasında sınır kabul edilmiştir. MÖ 6. yüzyıl ilk yarısında Lydia krallığı, Gordion’da bir garnizon kurmuştur (Cahill, 2012: 102).

Alyattes’in ölümünden sonra Mermnad krallığının son üyesi ve aynı zamanda Lydia krallığının en önemli hükümdarı olan Kroisos tahta çıkmıştır. Kroisos, ülkesindeki altın madenlerinden kaynaklanan zenginliği ve cömertliğiyle büyük bir ün kazanmıştır (Sevin, 2003b: 285). Orta ve Batı Anadolu’yu Kızılırmak’a kadar kontrolü altına alan Kroisos, Lykia ve Kilikia dışındaki tüm coğrafyaya hakim olmuştur. MÖ 559 yılında Perslerin başına büyük hükümdar Kyros geçmiştir ve MÖ 550 yılında Med hakimiyetine tamamen son vermiştir. Medleri ortadan kaldıran Kyros, batıya doğru ilerlemeye başlamıştır (Alkan, 2006: 3). Perslerin Kızılırmak Nehri’ne ilerlemesi Lydialılar için bir tehlike arz ediyordu. Bunun üzerine Lydia kralı Kroisos Persler onlara ulaşmadan Kızılırmak Nehri’ne ilerler. Kyros ile Pteria’da (büyük ihtimal Kerkenes) karşılaşan Kroisos, asker sayısı bakımından daha az olduklarını görür ve Sardes’e, asker gücünü arttırmak ve kışı hazırlık yaparak geçirmek için döner (Yıldızhan, 2008: 16; Cahill, 2012: 102). Kroisos’un bu hareketine karşı Kyros arkasından Sardes’e ilerler ve kenti kuşatır. MÖ 547-546 yılında Lydia krallığı yenilgiye uğramış ve Sardes ele geçirilmiştir (Alkan, 2006: 3).

Anadolu toprakları bu kuşatmadan sonra, Pers hakimiyeti altına girmiştir. Sardes’in işgali sonrasında Kral Yolu da Perslerin yönetimine geçmiştir (Cahill, 2012: 102). MÖ 334’e kadar süren bu hakimiyet, Büyük İskender’in Anadolu’ya yaptığı seferler ve Sardes’i ele geçirmesi ile son bulmuştur.

---

¹⁶ Bu tarihin net bilinmesinin sebebi ise, bu tarihte gerçekleşmiş olan Güneş Tutulmasının kaydedilmesidir.

Harita 2.4: Lydia Krallığı'nın sınırları
Kaynak: Roosevelt, 2017: 49 Şekil 2.5

İskender'in Anadolu'ya gelmesi ile yaklaşık MÖ 330 yılında Demir Çağ son bulmuş ve Hellenistik Dönem olarak adlandırılan döneme geçilmiştir. Bu tarihten sonra Anadolu güçlü şekilde Hellen kültürünün etkisine girmiştir.

2.2.2. Terminoloji

İç Kuzeybatı Anadolu'da Demir Çağ ile ilgili sık kullanılan terminoloji aşağıda alfabetik olarak verilmiştir.

Bukkel/Yumrucuklu seramik: Bukkel seramik kaba bir hamura sahiptir. Yüzey rengi griden siyaha değişen renklere sahiptir ve iyi perdahlanmışlardır. Üzerinde bukkel olarak adlandırılan yumrucuklar ve bu yumrucukların yanı sıra kazıma bezeme ile yapılmış geometrik motifler (zikzaklar, çizgiler, üçgenler), nokta sıraları ve ip baskı motifleri görülmektedir. Bu malzeme grubunun en fazla tespit edildiği yerleşme Troia'dır. Troia VIIb2 (MÖ 1120-950) tabakasına özgü olan bukkel seramikler başka tabakalarda tespit edilememiştir. Bukkel seramiğin tespit edildiği diğer önemli yerleşme ise Friglerin başkenti olan Gordion yerleşmesidir. Sams'ın yapmış olduğu çalışmalarla bu malzeme grubunun Erken Demir Çağ tabakalarında tespit edildiği ve ithal olduğu tespit edilmiştir. Bu malzeme grubun Troia VIIb tabakalarındaki Coarse Ware ve Bukkel seramiklerle benzer özellikler taşıdığı söylemiştir (Polat, 2002: 5).

Sams, seramikler üzerinde yaptığı çalışmalarla bu seramiklerin ortaya çıkışının, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, güneydoğu Avrupa kültürlerinin Batı Anadolu'ya ulaşmış olduğunu simgelediğini belirtir. Ayrıca bu yeni kültürün Frig kültürünün temelini oluşturmuş olabileceğini de belirtmiştir. Bukkel seramikler bu yerleşmeler dışında Avşa Adası, Manastır Mevkii ve Taşlıcabayır yerleşmesinde de tespit edilmiştir. Bukkel seramik grubu oldukça tartışmalı bir gruptur. Kökenine dair tartışmalar olmasına rağmen, genellikle, araştırmacıların çoğu tarafından, malzeme grubunun güneydoğu Balkanlardan gelen göç dalgası ile bağlantılı olduğu ve onlarla geldiği kabul edilen görüştür (Polat, 2002: 5).

Gri Seramik: Bölgede "Gri seramik" olarak adlandırılan malzeme gurubu ile ilgili pek çok tartışma vardır. Bölgede yapılan kazılar ve araştırmalarda tespit edilen gri malzemeye önem verilmemesi sonucunda, bu malzeme grubu ile ilgili bilgilerde oldukça azdır. Batı Anadolu'da görülen gri seramiğin tanımı ve isimlendirilmesi ile çeşitli tartışmalar da mevcuttur. 1870 yılında Troia'da tespit edilen gri malzeme H. Schliemann

tarafından “*Lydia Seramiği*” olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra yapılan çalışmalarda W. Dörpfeld bu tip malzemeyi “*monokrom gri seramik*” olarak isimlendirmiştir. Boehlau ve K. Schefold malzemeyi “*Gri Seramik*” olarak tanımlarken, M. Korfmann “*Gri Minyas Seramiği*” olarak isimlendirmiştir. Gri malzemenin kronolojik gelişimi ile ilgili A. Aykurt “*Batı Anadolu’da Gri Seramiğin Kökeni ve Gelişimi*” adlı makalesinde buna detaylı olarak değinmiştir. Yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda gri seramiğin, Batı Anadolu coğrafyasında ETÇ’den GTÇ sonuna kadar kesintisiz görüldüğü tespit edilmiştir. Bu malzeme bu dönem boyunca çeşitli yerleşmelerde yoğunluk göstermiştir (**Resim 2.7**). Batı Anadolu için, gri seramiğin en erken örnekleri Beycesultan yerleşmesinde tespit edilmiştir. Burada ele geçen malzeme ETÇ I dönemine tarihlendirilmiştir. Bu döneme ait malzeme grubunun çağdaşı başka bir merkez henüz tespit edilmemiştir. Beycesultan XIX-XVIII tabakasında tespit edilen bu malzeme grubu sayıca azdır, açık gri renkte astarlanmış ve perdahlanmış seramik örnekleri, ilk örnekler olarak tanımlanmaktadır. ETÇ II dönemi ile birlikte ise Anadolu ticaret ağının başlaması ile bu malzeme grubu geniş alanlara yayılmıştır (Aykurt, 2008: 10-12).

Daha geç dönemlere baktığımızda ise; Troia VIh (MÖ 1400-1300) tabakasında da “*Gri Seramik*” ve “*Tan Ware*” olarak isimlendirilen malzeme grupları tespit edilmiştir. Bu tabakanın altından gelen Troia VIIa (MÖ 1300-1190/1180) evresinde yeni kap türleri de tespit edilmiştir. Bu tabaka, Batı Anadolu’daki GTÇ’nin son evrelerine ait yerleşmelerde bolca görülen ve “*Anadolu Gri Seramikleri*” olarak adlandırılan seramik grubu ortaya çıkarılmıştır. Gri seramiği, bazı bilim insanları, Anadolu’nun yerli seramiği olarak da değerlendirmişlerdir. Gri seramik Hitit Dönemi’nde de görülmüştür. (Çakmak, 2018: 35-36).

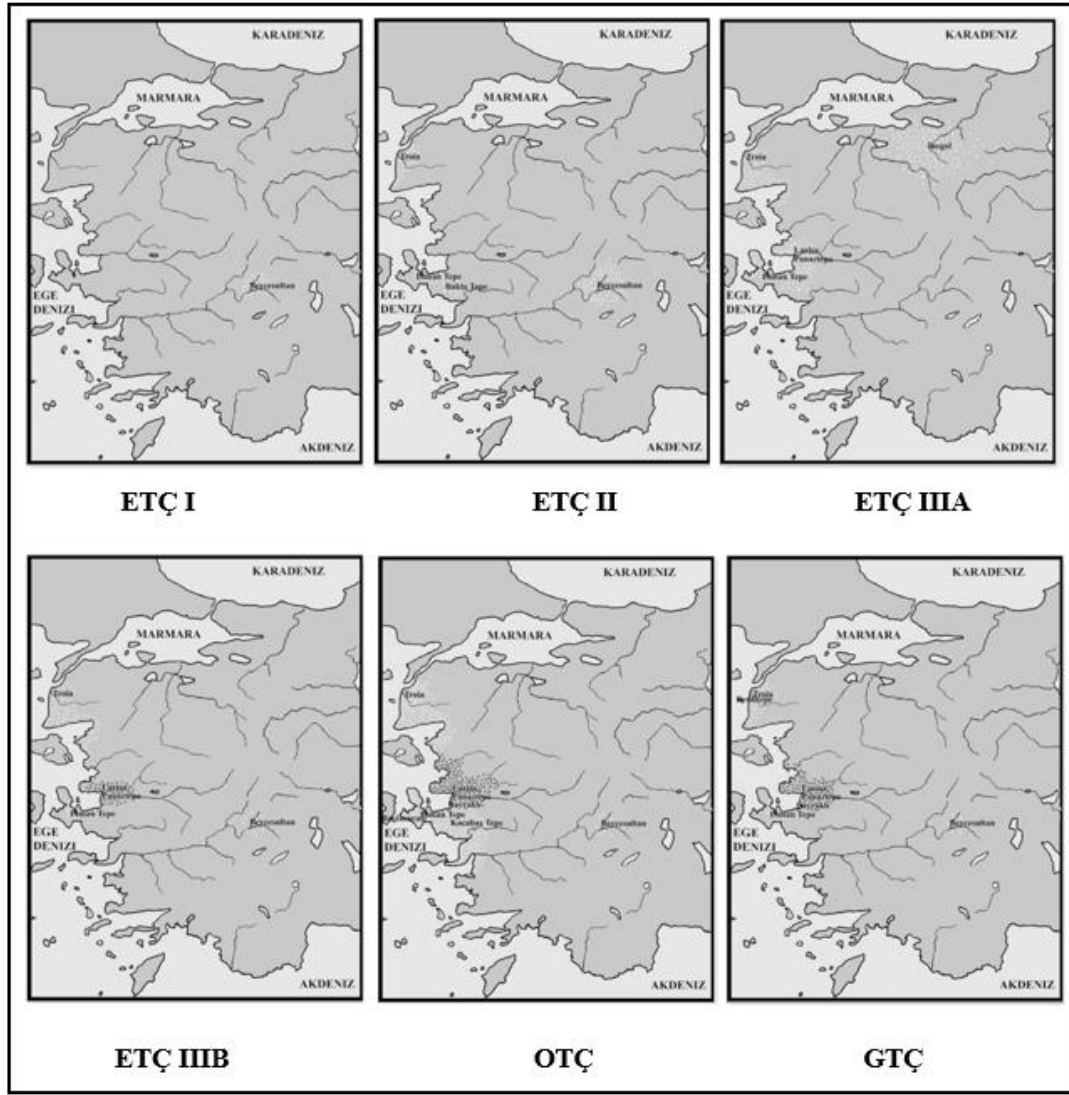
Demir Çağa bakacak olursak; Gri Kaplarla ilgili ana çalışmayı W. Lamb yapmıştır. Çalışmasında Lesbos’da tespit edilmiş gri malzemeyi ele almıştır. Bunun yanında Troia VIII (MÖ 1100-700) tabakasından tespit edilen malzeme Daskyleion yerleşmesi ile tarihsel olarak benzerdir ve bu sebeple, aslında her iki yerleşme Anadolu’nun gri seramiği için önemli yerleşmelerdir. Bunun dışında dönemin önemli yerleşmesi olan Gordion yerleşmesi de gri malzemenin değerlendirilmesi için anahtar merkezlerden biridir (Polat, 1996: 2). Gunter, gri seramik üzerine yaptığı çalışmada, gri seramiği sadece Friglerle bağdaştırmanın yanlış olduğunu ve onun yerine daha geniş açıdan MÖ II. Bin yıldan bilinen Batı Anadolu Gri Seramiği’nin bağdaştırılmasının,

ilişkilendirilmesinin daha doğru olacağını söylemiştir. Bunun yanında “Gri Frig Seramiği” olarak adlandırılan malzeme Kızılırmak Nehri’nin batısında görülmektedir (Çakmak, 2018: 39-45). Y. Polat çalışmasında Daskyleion’dan yola çıkarak gri seramiğin teknik özelliklerini şu şekilde tanımlamıştır;

“Hamur rengi, 450-700 derece ısıda, hamur içindeki metal oksitlerin erimesiyle oluşmaktadır. Ayrıca fırın ısı ve fırın içine giren oksijen miktarı da bu olaya etki etmektedir. .... Fırına giren hava miktarı, kil içinde bulunan organik maddelerin tümü kömürleşene kadar minimumda tutulduktan sonra, hava girişi sağlanarak, ısı kapların pişmesini sağlayacak düzeye çıkartılırsa, kapların rengi gri veya siyah olmaktadır.” (Polat, 1996: 4).

Bu döneme ait malzeme grubundaki en önemli özellik ise bol miktarda mika katkılı olmasıdır.

Dönemin önemli malzeme grubu olan Gri Seramik, ETÇ I döneminden Hellenistik Dönem içlerine kadar görülmektedir. Malzemenin Batı Anadolu’da oldukça yoğun olarak ele geçmesi birçok tartışmaya neden olmuştur. Özellikle bu çalışma sırasında, gri seramiğin tespit edildiği her nokta Frig ile ilişkilendirilmiştir.

Resim 2.7: Batı Anadolu Tunç Çağları Gri Seramik Dağılımı
Kaynak: Aykurt, 2008: Fig.1-Fig.6.

Hellespontos Phrygia: Pers Dönemi'nde (MÖ 546-334), Batı Anadolu'da kurulmuş olan ve başkenti Daskyleion olan satraplık merkezi olarak tanımlanmaktadır (Erdan, 2015: 12).

Kırmızı Figür Tekniği: MÖ 530 yıllarında Atina'da, vazo üzerlerinde ortaya çıkmış bir tekniktir. Bu tekniği ilk defa, düzenli bir şekilde kullanan ressam "Andokides Ressamı" olmuştur. Bu ressam bilingual adı verilen teknikle hem siyah figür tekniğini hem de kırmızı figür tekniğini aynı anda kullanmıştır. O dönemde yaşamış olan ünlü

ressamların hepsi bu tekniği kullanmamıştır. Siyah figürden kırmızı figüre geçiş ise, iki tekniğinde kullanılıp, kırmızı figüre geçilmesiyle sağlanmıştır. Kırmızı figür tekniği, siyah figür tekniğinin tersi veya negatifi olarak tanımlanabilir. Bu tekniğin özelliği olarak, figürler kontur şeklinde çizilir ve içleri kilin renginde bırakılırdı. Bezemelerin arka planı siyaha boyanır, böylece figürler bir önceki tekniğe göre daha canlı bir görünüm kazanırdı. Bu teknikte de üst üste figürleri ayırt etmek oldukça zordur. Figürlerin ayrımlarının daha kolay yapılabilmesi için, figürlerin içinde yer alan detaylar kazıyarak değil fırça ile yapılmıştır. Bu da figürlerin anatomisinin daha iyi anlaşılmasını, aynı zamanda kıyafet detaylarının daha ayrıntılı olmasını sağlamıştır. Kırmızı figürlerin erken dönemlerinde renk kullanılırken daha sonraları siyah-beyaz renk düzenine geçilmiştir. Bunu örneklemek gerekirse daha önce kullanılan cinsiyet ayrımındaki renk bu dönemde ortadan kalmıştır. Bunun dışında kullanılan kaplarda da değişiklikler olmuştur, *kylixler*, *karınlı amphoralar*, *hydrialar*, *lekythoslar* ve *oinokhoe* tipi kaplar kullanılmıştır (Boardman, 2013: 103).

Lydion: Lydia bölgesine özgü, 7-10 cm. yüksekliğinde, yüksek kaideli, kaidesiz, kulpsuz, vazo görünümlüdür. Bunlar pişmiş toprak ya da gümüşten yapılmışlardır. Lydionların pişmiş topraktan yapılmış olanları, omuz ve gövde, ağız ve boyun, ayak olmak üzere çarkta üç parça halinde yapılmaktaydı (Tekçam, 2011: 136).

Marbel Ware /Mermer Taklidi Kaplar: Bölgede görülen bezeme türüdür. Bezeme, adını Lydia'nın güney sınırında yer alan Büyük Menderes Nehri'nden (Maiandros) alır. Nehir Phrygia'da, Kelainai'dan doğar ve Yunan şehirlerinden (Myus, Magnesia, Priene Miletos) geçerek Ege Deniz'ine karışır. Büyük Mederes'in kıvrılarak giden ve oldukça güzel bir görüntüyü karşımıza çıkaran akıntısı bu malzemenin bezemesinde önemli rol oynamış ve bu özelliği ile Anadolu ve Yunan sanatında ünlü bir dekoratif öge olarak karşımıza çıkmış, buna da *Marble Ware* denmiştir (Cahill, 2012: 95).

Myken Dönemi Seramiği: Dönemin seramiği MÖ 1400-1100 arasında görülür. Malzemenin esas üretim yeri Yunanistan Peleponnes Bölgesi'dir. Myken seramiklerinin

dönemin diğer seramiklerin ayıran belli özellikleri vardır Öncelikle kil ve astar tipidir. Kil özelliği iki alt gruba ayrılmaktadır Bunlar, *fine ware* (ince nitelikli seramik) ve *coarse ware* 'dir (orta basit nitelikli seramik).

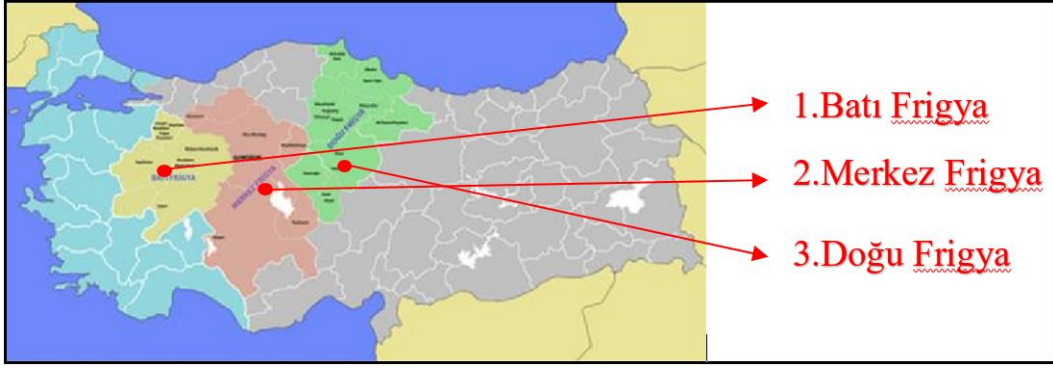
Fine ware tipi; hamur katkısının az, kabın cidarının ince olduğu ve iyi pişirilme sebebiyle hamur renginin soruk sarı olduğu hamur tipidir. Coarse ware ise fine ware'ın tam tersidir. Bu tipte hamur daha gözeneklidir ve düşük sıcaklıkta pişirilme nedeniyle seramiğin sertliği daha azdır. Bu tipte bazen çark yerine elde şekillendirme yapıldığı gözlemlenmiştir. Myken seramiği, ticaretin artması ve Mykenlerin güçlenmesi ile Kıta Yunanistan dışında, İtalya, Sardunya, Sicilya Adaları, Girit, Kıbrıs, Mısır, Levant, Kuzey Suriye ve Anadolu'ya yayılmış ve taklitleri de yapılmıştır (Ünsal, 2015: 7).

Oryantalizan Dönem Seramiği: MÖ 750 ile MÖ 550 yıl arasında kalan dönemde gözükür. Bu yıllar arasında geçen uzun süreçte koloni hareketleri gerçekleşmiştir. Doğu ile Batı arasında yaşanan bu hareketler ticarete de neden olmuştur. Doğulu tüccarların batıya yaptığı seyahatler ile doğu-batı kaynaşması ve etkileşimi gerçekleşmiştir. Bu kültürel etkileşim mitoloji, din, mimari, seramik, heykel ve resim alanı gibi birçok alanda gözlemlenir. J. Boardman yaptığı çalışmalar sonucunda Oryantalizan Dönemde doğu kültürünün etki alanı içerisinde olan yerlerden Suriye ve Fenike etkilerinin diğerlerine göre daha fazla olduğunu söylemektedir. Yunan halkının doğu ile ticaret yapması o kültür ile kaynaşmasına neden olmuş ve farklı motiflerle tanışmışlardır. Bu farklılıkları doğudan gelen eserlerin bezememeleri ile kendi kültürlerinde yer alan bezemelerle karıştırmışlardır (Irmak, 2010: 18). Böylece yeni bir kültür ortaya çıkmıştır. Diğer yandan Korinth malları, Erken Protokorinth Dönemi'nde başta Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına pek çok malzeme ihraç edilmiştir (Coşkun, 2007: 26). Bu dönemde metop düzeni yerini friz düzenine bırakmıştır. Genel olarak kaplar çok daha sert ve açık kahverengiden kırmızıya dönen bir kil rengine sahiptir. Bezeme olarak yaban keçisi motifi oldukça fazladır. Bunun yanında doğu kaynaklı mitolojik figürler, lotus, palmet, doldurma motifler, geometrik motifler, meander gibi pek çok çeşit bezemenin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Rhodos mezarlarında tespit edilen Oryantalizan malzemeyi çalışan R. M. Cook, dönemin seramiklerini bezemeyi baz alarak, Erken Yaban Keçisi, Orta Yaban

Keçisi I, Orta Yaban Keçisi II ve Geç Yaban Keçisi olarak ayırmıştır (Irmak, 2010: 19-20).

Persler: Pers ismi ilk kez MÖ 9 yüzyıl ortalarında; Assur metinlerinde geçmektedir. Bölgeye Assur ve İskitlerin saldırılarıyla Persler, Elam Krallığı'nın merkezi Susa'nın kuzeydoğusunda yer alan Anşan Şehri (Tell Malyan) civarına göç etmiş ve oraya yerleşmişler, Med hakimiyeti altında yaşamışlardır. Elam Krallığı'nın yıkılması sonucunda Persler, Basra Körfezi'ne doğru göç etmişlerdir ve Med hakimiyeti altında yaşamaya devam etmişlerdir. Persler II. Kyros (MÖ 550-MÖ 530) ile birlikte Medlere karşı ayaklanmış ve MÖ 550 yılında Med Krallığı'nı yenilgiye uğratarak MÖ 550 yılından MÖ 330 yılına kadar hüküm sürecek olan Pers İmparatorluğu'nun temelini atmışlardır. Pers halkı tek bir boydan değil birçok boydan oluşmaktadır. Pers kralları ise Akamenes'in (MÖ 685-650) boyundan gelmektedir. Bu boy birçok araştırmacı tarafından Akamenidler/Ahamenişler olarak da isimlendirilmiştir. Pers İmparatorluğu'nun en önemli hükümdarı Kyros'un da soyu bu boya dayanmaktadır. Bu boy ise dönemlerin en soylu boyu olan Pasargadai boyuna dayanmaktadır (Karaketir, 2016: 68-70).

Phrygia (Frigya): Kuzeyinde Paphlagonia, güneyinde Lykaonia, doğusunda Kappadokia, kuzeybatısında Bithynia, batısında Lydia ve Mysia, güneybatısında Pisidia ve Karia bölgelerinin yer aldığı antik bölgedir. Başlıca şehirleri; Dorylaion (Eskişehir), Kotaion (Kütahya), Midaion (Midas), Synnada (Şuhut), Amorium (Hisarköy), Hierapolis (Pamukkale), Laodikeia (Goncalı), Gordion (Yassıhöyük), Pessinus (Ballıhisar), Dokemaion (İsçehisar) ve Aizanoi (Çavdarhisar)'dır (Tekçam, 2011: 176). Frigya, Frigler tek bir kültür olmayıp Doğu Avrupa'dan gelen ve II. Binyılın sonlarında Batı Anadolu'yu istila eden koalisyondur. Frigya coğrafyası 3 ana bölüme ayrılmaktadır (**Resim 2.8**):

Resim 2.8: Frig Coğrafyası'nın Bölümleri
Kaynak: Erdan, 2015: Harita 1.

- 1. Doğu Frigya:** Tüm Kızılırmak kavşini kapsayan alana Doğu Frigya denmiştir. Yapılan coğrafi çalışmalarda Orta Kızılırmak Bölümü ve Yukarı Kızılırmak Bölümü ile Çorum'dan Samsun'a kadar uzanan Yeşilirmak Havzası olarak da tanımlanabilmektedir. Doğu Frigya'da doğudan batıya doğru sayacak olursak; Çorum, Yozgat, Kayseti, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale illeri yer alır. Burada başlıca Frig yerleşmeleri bulunur. Bunlar Kaman-Kalehöyük, Boğazköy, Alacahöyük, Pazarlı, Alishar, Kerkenes, Akalan, Çalapverdi, Hacıbektaş ve Maşat Höyük (Erdan, 2016: 46; Erdan, 2015: 9) olarak sıranabilir.
- 2. Merkez Frigya:** Bu bölge aynı zamanda "*Phrygia Magna*" (Büyük Frigya) olarak da bilinir. Merkez Frigya, Sakarya Nehri ile Kızılırmak Nehri arasında kalan bölge olarak tanımlanmaktadır. Friglerin başkenti Gordion şehri bu bölge içinde yer alır. Merkez Frigya Bölgesi, doğusunda yer alan Elmadağ ve İdris Dağları ile Doğu Frigya Bölgesi'nden ayrılmaktadır. Batısında ise Sündiken Dağları ve Sivrihisar Dağları ile Batı Frigya'dan ayrılmaktadır. Bu coğrafyada yer alan belli Frig yerleşmeleri vardır. Bunlar; Gordion (başkent), Ankara, Hacituğrul Höyük ve Gavurkale'dir (Erdan, 2016: 46; Erdan, 2015: 10).
- 3. Batı Frigya:** Bu bölgeyi günümüz şehirleri ile sınırlayacak olursak; Eskişehir, Afyonkarahisar, Isparta, Bilecik, Kütahya ve Balıkesir'in kuzey kesimini içine alan bölgedir. Bu bölge anıtları ile oldukça dikkat çeken bir bölge olarak

karşımıza çıkar. Batı Frigya'nın kültürel olarak çekirdek bölgesi Dağlık Frigya Bölgesi'dir (Erdan, 2016: 47; Erdan, 2015: 12). Batı Frigya kapsamında değerlendirilen bir diğer yerleşme ise Daskyleion'dur. Daskyleion yerleşmesi, hem bu çalışma kapsamında hem de Frig ve Pers tarihi için anahtar yerleşme konumunda yer alır. Antik kaynaklarda "*Hellespontos Phrygia*" sınırları içerisinde yer almaktadır (Erdan, 2016: 49).

a) **Dağlık Frigya Bölgesi:** Yukarı Sakarya Vadisi'nde yer alır. İl olarak baktığımızda ise Dağlık Frigya Bölgesi Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar illeri arasındaki bölgeye verilen isimdir. Coğrafyacılar bu bölge için "*İç Batı Anadolu Eşiği*" terimini kullanmıştır. Bu tanım aslında doğrudur çünkü Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan ana yolların üzeridir. Bu sebeple stratejik bir konum olarak tanımlanır. Dağlık Frigya'nın merkezinde Türkmen Dağı silsilesi, doğu sınırında Eskişehir-Seyitgazi ilçesi yer alırken, Güney sınırında Afyonkarahisar-İhsaniye ilçesi, batı sınırında, Kütahya-Sabuncupınar köyü ve kuzey sınırında ise Eskişehir'in merkez köylerinden Gökçekısık vardır (Tüfekçi-Sivas, 2012: 112).

Phrygia Panoreia: Dağ dizisi boyunca uzanan Phrygia anlamına gelmektedir. Strabon bu bölgeyi, Phrygia Epictetus'un bir bölümü olarak tanımlamıştır (Erdan, 2015: 12).

Protogeometrik Dönem Seramiği: MÖ 11. yüzyılda Sub-myken dönemi sonrası, aslında Geometrik Döneme geçişte ara dönem olarak tanımlanır. Protogeometrik dönem seramiğinin en belirgin özelliği konsantrik dairelerde çoklu pergelin kullanılmaya başlanmasıdır. Bu dönemde ayrıca form ve bezemede de belirli değişiklikler yaşanmıştır. Formlar daha keskin, bezemeler ise daha simetriklerdir. Bu dönemin form ve bezeme gelişimi Atina Agorası'ndan ve Kerameikos'tan ele geçen seramikler ile belirlenmiştir (Atila, 2012: 8). Protogeometrik dönemde kendi içinde belli evrelere ayrılmaktadır. Dönem özelliği olarak, Geç Protogeometrik Dönem'de yeni bezeme stili olarak mazgal meander ortaya çıkar ve bu döneme ait bezeme stillerinde insan figürü kullanılmamış,

farklı olarak silüet tekniğinde at figürlerine yer verilmiştir. R. M. Cook ise bu dönemin seramiğinin kilinin genellikle kahverengimsi olduğunu söylemiş ve üzerinde ince bir astarı olduğunu belirtmiştir. Firnis renginin ise siyahımsı ya da kahverengidir. Protogeometrik Dönem kaplarında genellikle koyu ve açık renk kontrastı uygulanmıştır (Zunal, 2008: 7). Attika’da başlayan ve gelişen bu seramik geleneği kısa sürede Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu’ya yayılmış, gelenek yayıldıkça bölgeye özel yeni özellikler de eklenmiştir (Atila, 2012: 9).

Siyah Figür Tekniği: MÖ 700’lerde Korinthos’ta ortaya çıkmıştır. Geometrik Dönemden sonra ortaya çıkan bir tekniktir. Uygulaması ise; tekniğin uygulanacağı vazonun üzerine pişirilmeden hemen önce siyah silüetli figürler çizilir ve kazıma ile kilin doğal rengi ortaya çıkarılarak belirtilmiş çizgisel detaylarla yapılır. Bunun yanında kırmızı ve beyaz boya da kullanılmaktadır (Boardman, 2013: 9).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İÇ KUZEBATI ANADOLU BÖLGESİ DEMİR ÇAĞ YERLEŞMELERİ

3.1 DEMİR ÇAĞ YERLEŞMELERİ

3.1.1 Daskyleion

3.1.1.1 Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi

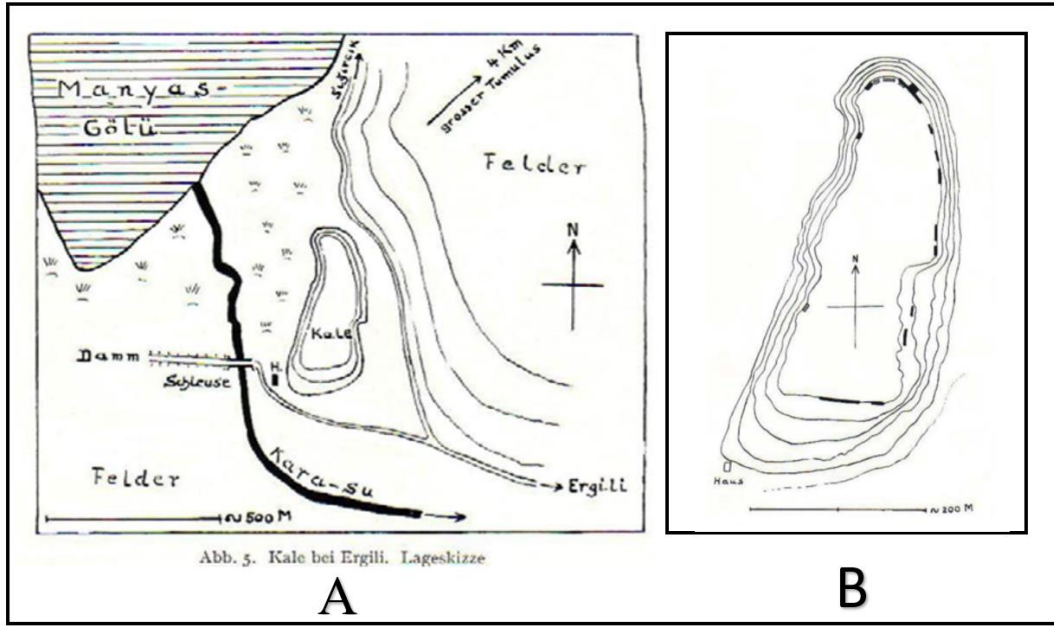
Daskyleion yerleşmesinin ismini, Lydia Kralı Gyges'in babası Daskylos'tan aldığı bilinmektedir. Daskyleion'un kelime anlamı ise “*Daskylos'un Yeri*” demektir. Lydia kralı Daskylos MÖ 7. yüzyılda hanedan kavgaları nedeni ile sürgün edilmiştir. Bu dönem ile ilgili Damaskuslu Nikolaos'a göre, Hellaspontine Phrygia bölgesine göç etmiş ve burada yer alan ve bir göl kenarında konumlanmış olan antik kente yerleşmiştir. Daskylos'un buraya gelmesi ile kent *Daskyleion* adını almıştır. Antik kentin bu adı almasından sonra yanında yer alan göl “*Daskyilitis Limne*” olarak isimlendirilmiştir (Bakır, 2003: 6). Daskyleion'da Daskylos'u destekleyen veriler ortaya çıkmıştır. Akhaimenid Dönem ve İon iskanını destekleyen buluntuların yanında Lydialılara ait bol miktarda seramik ve mimari buluntular da tespit edilmiştir (Akurgal, 1961: 32).

Daskyleion yerleşmesi ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bunların en başında yerleşmenin yerinin belirlenmesi gelmektedir. Hasluck yapmış olduğu çalışmalarda Daskyleion'un yeri ile ilgili iki ayrı öneri ortaya atılmıştır:

1. Ryndakos'un (Nilüfer Çayı) Marmara Denizi'ne döküldüğü yerde bulunan *Eşkel*.
2. Manyas Kuş Gölü'nün güneydoğusunda bulunan, Ergili Köyü'nün batısında yer alan *Hisartepe* (Bakır, 1988: 75).

Önerilen bu yerleşmelerde, 1952 yılında Kurt Bittel tarafından araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar sırasında alanın bir topoğrafik planını (**Resim 3.1**) çıkarmış, bunun yanında toplanan malzemeyi ve diğer bulguları göz önünde bulundurarak,

Heredot'un bahsetmiş olduğu satraplık merkezinin Hisartepeler yerleşmesi olduğunu vurgulamıştır (Bakır, 1988:75). Bittel aynı zamanda yüzeyde bulunan kalıntılar ile ilgili de bilgi vermiş ve höyüğün güney, doğu ve kuzey yönünü takip eden Bizans Dönemi'ne ait bir sur yapısı da tespit etmiştir.

Resim 3.1: A) Bittel'in 1952 yılı Hisartepeler Konumu
B) Bittel'in Topografik Planı
Kaynak: Bulut, 2007: 6/Fig.1; Bulut, 2007: Lev.2

Yerleşme Akhaimenid Sülalesi tarafından yönetilen ve Pers İmparatorluğu'nun Anadolu'daki dört satraplığından biri olan *Hellespontine Phrygia Satraplığı*'nın merkezi konumundaydı. Yerleşme satraplık merkezi olmadan önce de iskan görmüştür. Bunun sebebi ise jeopolitik konumudur (Coşkun, 2005: 2). Oldukça stratejik bir konuma sahip yerleşme, yüzyıllar boyunca ele geçirilmeye çalışılan ve çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir höyük yerleşimidir. Ayrıca konumu dolayısıyla da Anadolu'nun batı dünyasına açılan bir kapısı görevi görmekteydi (Bakır, 2003: 6). Yerleşme Trakya, Boğazlar, Marmara Denizi ve Propontis Bölgesi'nin kontrolü açısından da oldukça önemliydi (Koçak-Yaldır, 2009: 7).

Daskyleion'da yapılan çalışmalara bakmadan önce, satraplık sisteminin ne olduğundan ve Daskyleion yerleşmesindeki öneminden bahsetmek gerekmektedir. Akhaimenid/Pers İmparatorluğu, bölgesel ihtiyaçları dikkate alan ve bölgenin geleneklerini umursayan çok etkili bir yönetim sistemine sahiptir. Akhaimenidlerin sahip olduğu topraklar birçok kültüre ve gelenek göreneğe ev sahipliği yapmaktaydı. Bu farklı kültürleri bir arada tutmak ve ihtiyaçların karşılanabilmesi için sistemin hem esnek hem de katı olması gerekirdi. Buna karşılık Akhaimenidler hakim oldukları alanlar içerisinde, stratejik konumlarda çeşitli kraliyet merkezleri kurmuş ve bu merkezleri (bölgesel merkezler) satraplık olarak isimlendirmişlerdir (Öncü, 2012: 1). Bir Pers terimi olan *Khshatrapauon* (Satrap) aynı zamanda krallığın koruyucusu anlamına da gelmektedir. Satraplar doğuştan soylu kişiler arasından seçilirlerdi ve aynı zamanda yerleşimlerin/bölgelerin/eyaletlerin valileri konumundaydılar. Satraplar sadece sivil değil aynı zamanda askeri konularda da komutan görevini üstlenir ve bunun yanında eyaletleri kontrol altında tutarak kralın çıkarlarını koruma ile görevlendirilirlerdi (Coşkun, 2005: 5-6).

Tomris Bakır yapmış olduğu çalışmalar sonucunda Daskyleion'da Satraplık Dönemini;

1. Erken Akhaimenid Dönem,
2. Orta Akhaimenid Dönem
3. Geç Akhaimenid Dönem

Olmak üzere 3 alt evreye ayırmıştır. İleriki çalışmalarda da açığa çıkarılan buluntuların ayrımını, bu 3 alt gruba göre yapmıştır (Coşkun, 2005: 12; Yıldızhan, 2008: 6).

Tablo 3.1: Daskyleion Satrap Listesi

DASKYLEİON SATRAPLARI			
ERKEN DÖNEM	AKHAİMENİD	Pharnukhos	MÖ 547- MÖ 535/530
		Mitrobates	MÖ 530- MÖ 522
		Oroites	MÖ 522- MÖ 512
		Megabazos	MÖ 500- MÖ 492
		Mardonios	MÖ 492- MÖ 479
		Hydarnes	-
		Megabates	MÖ 479- MÖ 477
ORTA AKHAİMENİD DÖNEM		Artabazos I	MÖ 477- MÖ 468
		Pharnabazos I	MÖ 460- MÖ 430
		Pharnakes	MÖ 430- MÖ 414
		Pharnabazos II	MÖ 414- MÖ 388
GEÇ AKHAİMENİD DÖNEM		Ariobarzanes	MÖ 366
		Artabazos II	MÖ 358- MÖ 351
		Pharnabazos III	-
		Arsites	MÖ 334

Kaynak: Bakır, 2003: 15; Coşkun, 2005: 7.

Daskyleion yerleşmesi, Büyük İskender'in komutanlarından olan Parmenion tarafından MÖ 334 yılında ele geçirilene kadar Akhaimenid Dönem satrapları tarafından yönetilmiştir (Coşkun, 2005: 67).

3.1.1.2 Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri

Daskyleion'da uzun yıllar araştırmalar ve kazı çalışmaları yapılmıştır. Önemli araştırmacılar tarafından yapılan bu çalışmalar 3 döneme ayrılmaktadır. Kazı çalışmalarının üçüncü dönemi, 2009 yılından itibaren Kaan İren ve ekibi tarafından devam etmektedir.

Birinci Dönem Kazıları: **(Resim 3.2)** Daskyleion'da 1953 yılında Akurgal tarafından bir sondaj çalışması yapılmış, ortaya çıkan veriler sonucunda 1954 yılında kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu döneme ait çalışmalar alanın kuzeyinde ve güneyinde açmalar açılarak başlamıştır. Çalışmalar A, B, B1 ek, C, C1, D, Daskylos Çukuru, E, E3, F, H, K plankarelerinde gerçekleşmiştir (Bulut, 2007: 8).

Birinci Döneme ait en önemli buluntular arasında, Ksephon'un Hellenika'sında bahsettiği Satrap Pharnabazos'a ait sarayın kalıntılarının tespiti bulunmaktadır. Diğer önemli bulunt grubu ise 200 parçadan¹⁷ oluşan ve Akhaimenid Dönemine tarihlendirilen kil mühür baskılarıdır. Bu baskılar çivi yazısı ve çeşitli betimlemelerden oluşmaktaydı (Akurgal, 1961: 33). Bu mühür baskıları "C Çukuru" ve çevresinde tespit edilmiştir. Bu alan, aynı zamanda en uzun süre kazılan alan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Akurgal kazıları zamanında tespit edilen 500 adet bulla ve bu bullaların bazılarının üzerinde Xerxes adının bulunması da Pers Satraplık merkezinin burası olduğunu kanıtlayan kanıtlar arasında yer alır (Bakır, 2003: 6-7). E. Akurgal daha sonra Daskyleion yerleşmesinin Lydialılar ile bağını ortaya çıkarmak için 1956 yılında höyüğün güney yamacında yer alan Hellenistik Döneme tarihlendirilen sur yapısı dışında bulunan "Daskylos Çukuru"nda çalışmalara başlamıştır. Burada tespit edilen Lydia dönemi *skyphosların* Sardes/Bintepeler Tümülüsü'nde de tespit edilmesi tezine dayanarak Daskyleion'un Lydialılar tarafından kurulduğunu arkeolojik ve antik kaynaklara dayanarak ispatlamıştır. Böylece Daskyleion'da Birinci Dönem kazı çalışmaları 1959 yılında sonlandırılmıştır (Bulut, 2007: 10).

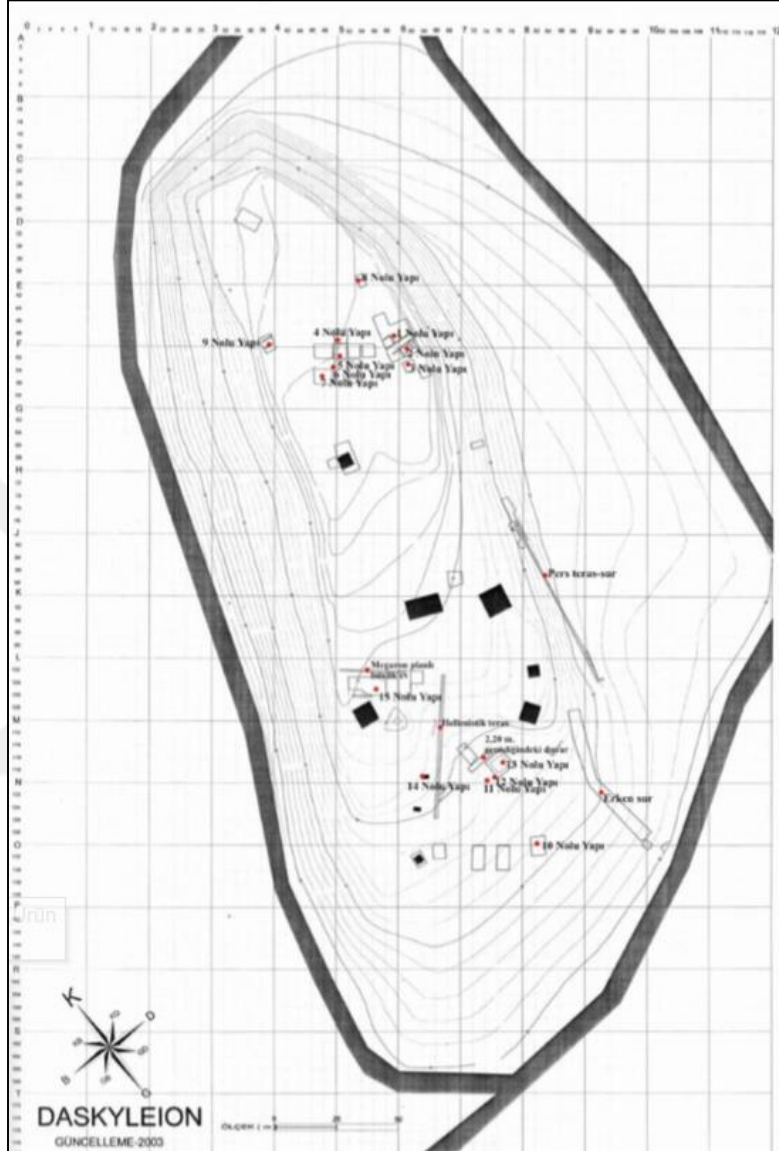
¹⁷ Bulut, 2007: 9 kaynağında mühür baskı sayısı 300 olarak verilmiştir.

Resim 3.2: Akurgal Dönemi Kazıları
Kaynak: Bulut, 2007: Lev.5

İkinci Dönem Kazıları: Uzun bir aradan sonra 1988 yılında T. Bakır başkanlığında Daskyleion kazılarına tekrar başlanmıştır. İlk yıllarda çalışmalar, G5, G6, N7 ve O7 plankarelerinde tabakalanmayı tespit etmek üzere başlamıştır. Bu alanlarda Bizans Dönemi'nden MÖ 4. yüzyıla kadar tabakalar tespit edilmiştir. 1989-2002 yılları arasında yapılan çalışmalarda ise (F6-F7 plankarelerinde) MÖ 8. yüzyıl sonunda Bizans Dönemi'ne kadar kentin yerleşim gördüğü tespit edilmiştir. Bu alanlardan F6 plankaresinde yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Burada Kybele'ye ait bir tapınak modeli ve Kybele Kutsal Alanı'nı çevrelediği düşünülen bir temenos duvarı tespit edilmiş, bu durum, Akurgal'ın "Friglerin varlığı" tezini desteklemiştir. 1995-2002 yılı

çalışmalarında ise höyüğün doğu yamacında Pers Dönemi'ne ait bir teras duvarı da tespit edilmiştir (Bulut, 2007: 11-12).

Resim 3.3: Daskyleion Topografik Plan
Kaynak: Bulut, 2007: Lev.3

Daskyleion'da yapılan çalışmalarda yukarıda da belirttiğimiz üzere pek çok kültür tabakası tespit edilmiştir. MÖ 8. yüzyılda Frigler ile başlayan yerleşimin Bizanslar ile son bulduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında yerleşimde her dönemde savunma sistemine oldukça önem verildiği araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Yerleşimde dört ayrı sur sistemi açığa çıkarılmıştır (Bakır, 2003: 7);

1. **Pre-Akhaimenid Sur Yapısı:** Hisartep'e'nin g'ney eteklerinde yer alır. Yerleşmedeki en erken sur yapısıdır. 5 m. genişlikte, 2,5 m. yüksekliktedir. Yaklaşık 5x10 m. boyutlarında bir kulesi açığa çıkarılmıştır. Yapının örgü tekniği ise MÖ 3. binden beri kullanılan taş örgü tekniğidir. Yapılan çalışmalarla bu sur yapısının ya Aiol ya da Frig kentini çevrelediği düşünölmektedir.
2. **Lydia Sur Yapısı:** Akurgal dönemi kazılarında açığa çıkarılmış sur yapısıdır. Stratigrafisi ve buluntuları ile Lydia Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.
3. **Akhaimenid Sur Yapısı:** Suru Akhaimenidlerin Daskyleion'u ele geçirdikten sonra inşa ettikleri düşünölmektedir. Höyüğün güneydoğu yamacında yer alan ve yerleşmenin en iyi korunan sur yapısı, korunduğu bölüm kadarıyla 5 m. yüksekliktedir. Bu sur yapısı Pers mimari geleneğinde yapılmış olan Teras-Sur yapısıdır. Sur yapısının altı andezitten oluşmaktadır ve kabaca işlenmiştir. Yapının üst yapısı ise korunmamıştır fakat kerpiç duvardan oluştuğu tespit edilmiştir. Sur, yerleşmenin girişinin kolay olduğu alanda yer alırken aynı zamanda oldukça görkemli görüntüsü ile Pers geleneklerini tamamen yansıtmaktaydı ve teras bölümünde yer ala saray yapılarını koruma amacıyla yapılmıştır. Bu dönemde yerleşme, Makedonyalılar tarafından ele geçirilmiş ve yakılıp yıkılmıştır. Burada tespit edilen buluntular "*terminus ante quem*" olarak tespit edilmiş ve bu da bize MÖ 334 yılından daha geç bir tarih olmayacağını göstermiştir. Ayrıca yapının bir diğer önemi ise Anadolu tarihinde Pers Dönemi'nin sona erdiği ve Hellenistik Dönemin başladığı gösteren en önemli kanıtlardan bir olmasıdır.
4. **Bizans Sur Yapısı:** Höyüğün doğu kenarında yer alan sur yapısıdır ve yüzeyden gözle görülebilir düzeydedir (Bakır, 2003: 7-8).

Daskyleion yerleşmesinde açığa çıkarılan veriler ve bu verileri destekleyen küçük buluntular, yerleşme için en erken MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısını verse de, yerleşmenin çevresinde yer alan höyükler ve düz yerleşmelerde yapılan çalışmalar da Kalkolitik Dönem ve Tunç Çağları'nın varlığından söz etmek mümkündür. Araştırma alanı içinde yer alan ve Hisartep'e'ye yakınlığı ile bilinen iki önemli höyükte, bahsedilen dönemler ile ilgili önemli veriler elde edilmiştir. Bu höyüklerden ilki olan Akyarlar Höyüğü'nde MÖ

3. ve MÖ 2. binyıla ait bir yerleşme tespit edilmiştir. Diğer yerleşme ise Göktepe mevkiinde bulunan ve DSİ çalışmaları sırasında deredeki suyun akışının kesilmesi üzerine ortaya çıkarılan malzeme gruplarıdır. Bu alanda Daskyleion kazı ekibi tarafından bir yüzey araştırması yapılmıştır. Tespit edilen malzemenin büyük çoğunluğunu gri el yapımı seramik grubu oluştururken bunun yanında gri-siyah el yapımı, gri çark yapımı ve kırmızı hamurlu malzeme grubu da az sayıda tespit edilmiştir. Alanda tespit edilen gri-siyah el yapımı seramiklerin büyük bir kısmı Bukkel Seramik, diğer bir grup ise Barbar Seramik olarak tanımlanmıştır (Polat, 2002: 4-5).

Daskyleion'da Friglerin varlığını kanıtlayan önemli buluntulardan biri, MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmiş olan ve Frigler'in Ana Tanrıçası Kybele'ye adanmış bir tapınak yapısıdır. Bunun dışında Kybele kültü ile ilişkili bir kanal tespit edilmiştir. Ayrıca MÖ 7. yüzyıla ait taştan yapılmış, küçük boyutlu ve *Templum in Antis* planlı tapınak modeli bulunmuştur. Frigler'in varlığına bir kanıt olarak tabakaları tespit edilmemiş olsa bile kenti çevreleyen bir sur yapısı¹⁸ tespit edilmiştir. Yerleşmede bulunan seramik ve küçük buluntularla da Frigler'in varlığı¹⁹ kesinlik kazanmıştır (Koçak-Yaldır, 2009: 8). Bunların yanında Frigçe grafitolu gri bir kase ve Frigçe yazıtında bulunmuştur (Polat, 2002: 7).

Daskyleion'da en erken seramik grubunu Geç Geometrik Korinth veya Erken Protokorinth olarak adlandırılan seramikler oluştururken bunun yanında eşkenar dörtgen bezemeli Frig kap parçası da erken örnekler içerisinde yer almaktadır. Bunların yanında Lydia seramikleri de bolca tespit edilmiş ve hatta taklit malların olduğu gözlemlenmiştir. Erken evrelerde ithal mallar yanında bolca gri seramik adı verilen malzeme grubu da tespit edilmiş ve bunların kimisi el yapımıyken kimisinin de çark yapımı olduğu görülmüştür. Yerleşmede MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen, kaliteli Attika malları da önemli buluntular arasında yer almaktadır. Daha geç dönemlerde ise MÖ 4. yüzyılda ithal seramiklerin diğer dönemlere göre oldukça az olduğu ve bu dönemde ithal mal kullanımında bir düşüş olduğu gözlemlenmiştir (Polat, 2002: 6-38).

---

¹⁸ Pre-Akhaimenid Döneme tarihlendirilen sur yapısı.

¹⁹ Daskyleion'da Phryg halkının varlığı ile ilgili detaylı bilgi için; Bakır, Tomris (2004), "Daskyleion'da Phrygler".

3.1.2 Gordion (Yassihöyük)

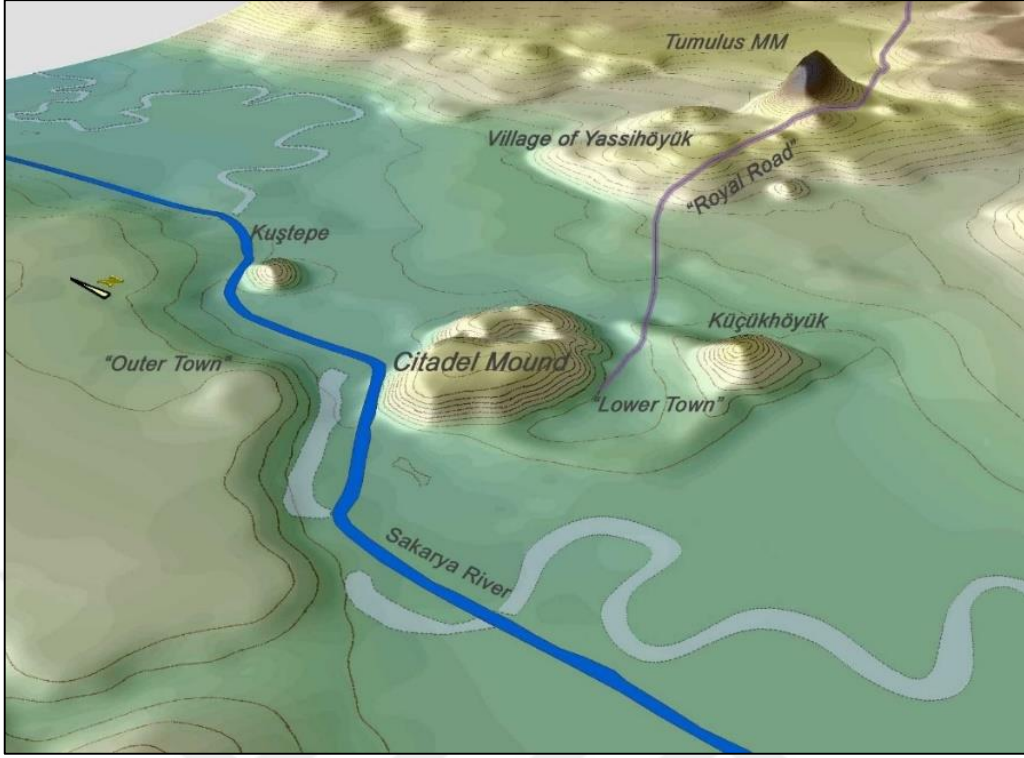
3.1.2.1 Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi

Çalışmanın anahtar yerleşmelerinden biri olan Gordion, Demir Çağ için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Kronolojisi, zengin malzeme ve mimarisiyle Anadolu'nun önemli yerleşmeleri arasında yer alır. Bu coğrafya için çeşitli bilgiler veren yerleşmenin en önemli yanı Frig kültürü ile ilgili önemli bilgiler vermesinin yanı sıra Demir Çağ kronolojisinin probleminin çözülmesindeki rolüdür. Bölgenin kronolojik sorunu ile ilgili bilgileri çalışmanın II. Bölümünde, Kronoloji başlığı altında incelenmiştir.

İlk kez 1900 yılında Körte tarafından başlatılan Gordion kazıları daha sonra Y.S. Young tarafından yürütülmüştür. 1950'den 1973'e kadar Y.S. Young tarafından Pennsylvania Üniversitesi adına başlatılan sistemli kazılarda önemli arkeolojik buluntular elde edilmiştir. 1974'te Young'ın ölümünden sonra, öğrenci ve meslektaşlarının çabaları, alandan toplanan büyük miktarda bilginin analizi ve yayınlanması üzerine odaklanmıştır. Günümüzde kazılar Pennsylvania Üniversitesi'nden Charles Brian Rose tarafından sürdürülmektedir.

3.1.2.2 Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri

Gordion yerleşmesine genel olarak bakılacak olursa, yerleşme Frig Uygarlığı ile büyük öneme ulaşmıştır. Friglere başkentlik yapmış olan bu kent 500x350 m. ölçülerinde 16 m. yüksekliğinde ve ovanın altında en az 4 m. derinliğinde yassı bir höyüktür. Höyük, üç farklı alandan oluşmaktadır. Bunlar Aşağı Şehir, Sitadel Höyüğü ve Dış Şehir'den meydana gelmektedir. Günümüz de Sakarya Nehri Sitadel Höyüğü ile Dış Şehir birbirinden ayırmaktadır (**Resim 3.4**). Bunun dışında Höyüğün çevresinde 100'e yakın çeşitli büyüklükte ve yükseklikte tümülüs bulunmaktadır (Voigt, 2007: 67). Höyüğün kronoloji problemi ile ilgili tartışma çalışmanın "Orta Demir Çağ Kronolojisi" başlığı altında çalışıldığı için bu bölümde bu konuya değinilmeyecektir.

Resim 3.4: Gordion Yerleşmesi
Kaynak: Voigt, 2007: 66

Gordion (Yassihöyük) yerleşmesinde ilk kazılar sitadel ve büyük tümülüslerde gerçekleştirilmiştir. 1950 -1973 arasında yapılan çalışmalar daha çok sitadel'in doğusunda ve Aşağı Şehir'de bulunan tahkimat sisteminde yoğunlaşmıştır. Young, saray alanında yapmış olduğu kazılarda yangın tabakasını Erken Frig Tahrip Tabakası olarak isimlendirmiş ve bunu Kral Midas ile ilişkilendirmiştir.

Gordion'da çalışmalar 1974 yılında Young'un vefatıyla durmuştur. Daha sonra yapılan çalışmalarda verilerin yetersiz olduğu ve bazı soruların (özellikle Tahrip Tabakası'nın tarihlendirilmesi) cevaplarının olmadığı gözlemlenmiş ve 1988 yılında G. K. Sams'in Gordion Projesi'nin başına getirilmesi ile çalışmalar tekrar başlatılmıştır. Bu dönemden itibaren çalışmalar iki kısma ayrılmıştır. Bir yandan stratigrafik amaçlı sondaj çalışmalarına başlanmış (bu çalışmalar ile Erken Frig dönemine tarihlenen avlunun ortasında açılan alanların, yerleşmenin erken tarihi ile ilgili önemli veriler verdiği görülmüştür), bir yandan da Young'un çalışmış olduğu alanın yanında, tahrip tabakasında bulunan Teras Yapısı 2A ve diğer yapıların tabakaları incelenmeye başlamıştır (Voigt, 2007: 68).

Kazılar 2002 yılına kadar devam etmiştir. Bu kazı sezonlarında sitadel Höyüğünün batısı, Aşağı Şehir ve Dış Şehir arasında kalan bölgeler kazı çalışmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda ise Gordion (Yassihöyük) yerleşmesinde Orta Tunç Çağından Orta Çağ, Selçuklu Dönemi sonuna kadar bir yerleşim olduğu tespit edilmiş ve tabakalanmaya ait bir kronoloji (**Tablo 3.2**) oluşturulmuştur. Her tabaka kendine ait malzeme ve mimari ile gruplandırılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Gordion ve çevresi için önemli bilgiler ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 3.2: Gordion (Yassihöyük) Stratigrafisi

YHSS evreleri	Dönem	Tarih	Kültürel Bağlantı
0	Modern	1920'ler	Türk
1	Ortaçağ	MS.10-15 yüzyıllar	Bilinmiyor/Selçuk
2	Roma	MÖ1 yüzyıl.-MS.4 yüzyıl.	Roma
3A	Geç Hellenistik	MÖ 260(?) -100	Galat
3B	Erken Hellenistik	MÖ 330-260(?)	Frig/Yunan
4	Geç Frig	MÖ 540-330	Frig/Pers
5	Orta Frig	MÖ800-540	Frig
6A-B	Erken Frig	MÖ 900-800	Frig
7	Erken Demir Çağ	MÖ 1100-900	Frig
8-9	Geç Bronz Çağ	MÖ 1400-1200	Hitit
10	Orta Bronz Çağ	MÖ 1600-1400	Hitit

Kaynak: <http://sites.museum.upenn.edu/gordion/tr/tarih/kronoloji> (Tarih:10.12.2018:20.26)

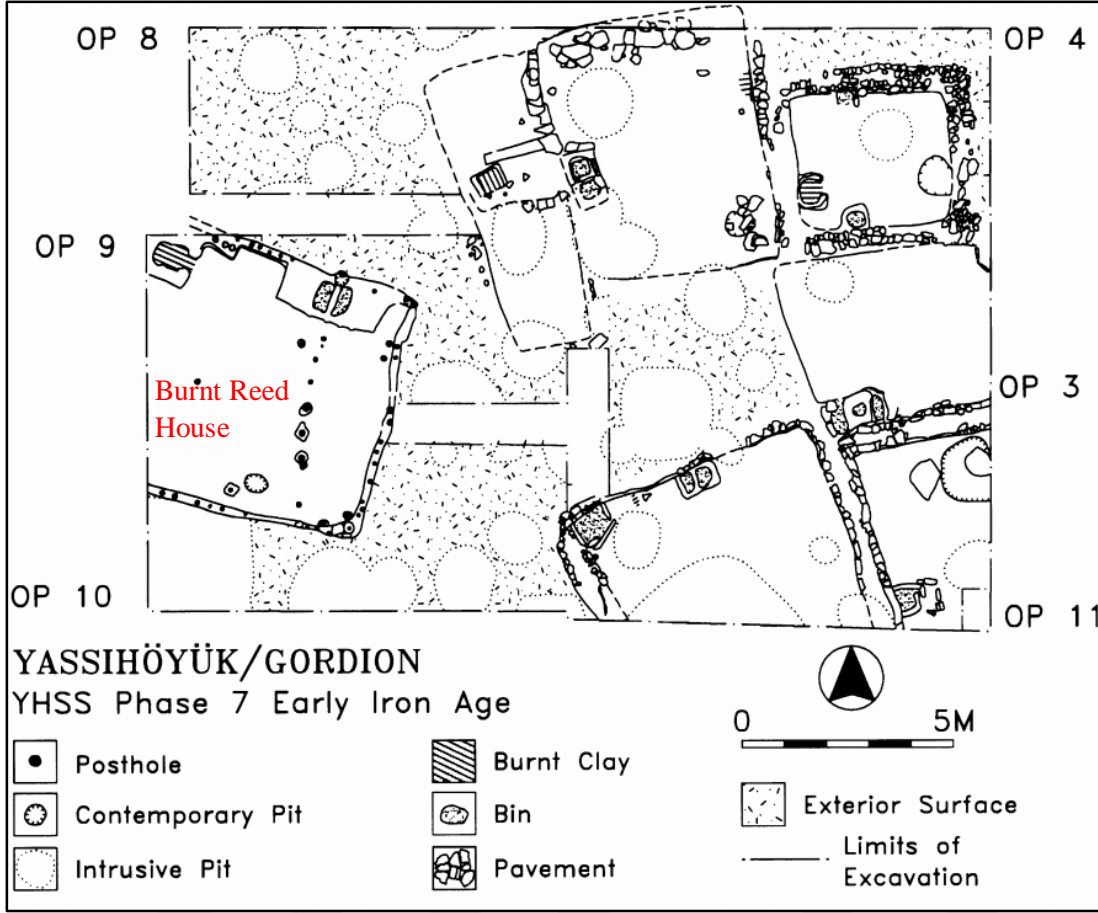
Tablo 3.3: Voigt'un 2005 yılında yapmış olduğu çalışmalar sonucu ortaya çıkan Yeni Gordion Kronoloji

Frig Kaleleri	Dönem Adları	Yaklaşık Mutlak Tarihler	YHSS(Yassihöyük) Evreler
	Geç Tunç Çağı	Yaklaşık MÖ. 1500 - MÖ. 12.yüzyıl	8-9
	Erken Demir Çağ	Yaklaşık MÖ. 12.yüzyıl - Yaklaşık MÖ.950	7
Eski Kale	İlk Erken Frig	Yaklaşık MÖ. 950 – 900	6B
	Erken Frig	Yaklaşık MÖ. 900 – 800	6A
	Erken Frig Yıkım	MÖ 800	
Yeni Kale	Orta Frig	Yaklaşık MÖ. 800 – 540	5
	Geç Frig	Yaklaşık MÖ. 540 – 330	4
	Erken Hellenistik	Yaklaşık MÖ. 330 - MÖ. 3.yüzyılın ortası	3B

Kaynak: Summers, 2008: 208/Tablo 2.

Tablodan da (**Tablo 3.3**) görüldüğü üzere, Demir Çağ 7, 6B, 6A, 5 ve 4. tabakalarla temsil edilmektedir:

Erken Demir Çağ yani 7. Tabaka R. Young tarafından yürütülen küçük bir sondaj ile ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakada Tunç Çağlarından Demir Çağa geçiş mimari ve çanak çömlek özellikleriyle belirlenmiştir.

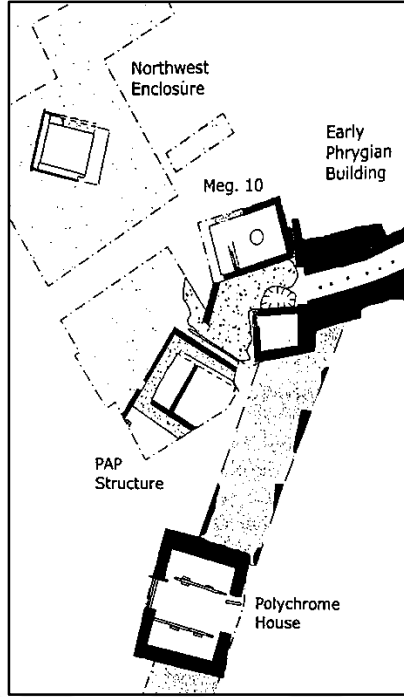
Resim 3.5: Gordion Erken Demir Çağ Tabakası
Kaynak: Voigt ve Henrickson, 2000a: 43

Erken Demir Çağ tabakasında (**Resim 3.5**) birçok çukur tespit edilmiştir. Bu çukurların olması tabaka ile ilgili belli başlı belirsizliklerin olduğunu göstermektedir. Bunun yanında YHSS 7 tabakasına ait mimari genel olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu evrede önemli değişiklikler yaşandığı için 7. Tabaka 7A ve 7B olarak ayrılmıştır. 7A mimarisi, yarı toprağa gömülü, dikdörtgen yapıda ve sığ temeller üzerine çamur sıvalı saz duvarlardan meydana gelen bir dizi odadan oluşmaktadır. Kazılan alanın kuzeybatı ve güneydoğusunda bir avluyu çevreleyen iki oda dizisi mevcuttur. Avlu boyunca, kazı alanının kuzeyinde diğer yapılara göre daha yeni yapılmış bir yapı tespit edilmiştir. Bu yapının avlusu sert bir yüzeye sahiptir ve çok sayıda çukur bulunmaktadır. 7B evresinde ise yapıların sığ bir çukur kazılarak inşa edildiği gözlemlenmiştir. Kabaca 30-50 cm derinliğinde olan bu çukurlar küçük taş ve kerpiç tuğlalarla desteklenmiştir. Duvarları ahşap veya sazdan yapılmış ve sıvayla yüzeyleri örtülmüştür. Yapıların karakteristik iç

özellikleri ise genellikle kare veya at nalı şeklinde fırınlar mevcuttur ve bunlar taş levhalarla ve çamur sıva ile kaplanmış kutulardır. Depo amaçlı kullanılan çukurlar ise her iki evrede de farklılık göstermektedir. 7. Tabakanın başından sonuna kadar büyük kum saati biçimli depolar bulunurken, sonlarına doğru çan biçimli çukurlar görülmektedir (Voigt ve Henrickson, 2000a: 42). Alanda çok sayıda el yapımı Erken Demir Çağ seramiği tespit edilmiştir. Frig seramiğinin başlangıcını simgeleyen el yapımı malzeme ilk olarak Yanmış Saz Ev’de (Burnt Reed House) karşımıza çıkar (Sams ve Voigt, 2011: 157).

YHSS 6B ve 6A tabakaları ise Erken Frig dönemine tarihlendirilmiştir. MÖ 950/900 ile MÖ 800 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Bu evrenin MÖ 800’de gerçekleşen büyük tahribat ile sonlandığı tespit edilmiştir. Bu döneme kadar olan süreç kronoloji tablosunda da görüldüğü üzere (**Tablo 3.3**) Eski Kale olarak isimlendirilmiştir.

Bu tabakalarda tespit edilen mimariye kısaca bakacak olursak; YHSS 6B evresi (**Resim 3.6**) ile birlikte anıtsal yapılaşma başlamıştır. Bu evreye ait Çok Renkli Kapı Evi (Polychrome Gate House) varlığını göstermektedir. Bu yapıda çok sayıda orthostat tespit edilmiştir ve bu bezemeli mimari süslemelerin Geç Hitit ile bir etkileşim olabileceğini bize göstermiştir (Sams; 2012: 53-56). Gordion yerleşmesinde erken dönemden beri görülen mimari unsurlar bize anıtsal yapılaşmanın erken dönemlerden itibaren belirli ve net özellikler yansıttığını ve bu özelliklerin, Frig mimarisinin karakteristik özelliği olacağını gösteren megaron ve akroter iki önemli unsur olarak karşımıza çıkmıştır (Sams, 2012: 57). Megaron daha sonraki evrelerde özellikle de 6B evresinde çok fazla karşımıza çıkmaktadır.

Resim 3.6: YHSS 6B Evresi
Kaynak: Voigt ve DeVries, 2011: 26

Resim 3.7: YHSS 6A Evresi
Kaynak: Rose, 2017: 141/Fig.6

YHSS 6A evresinde (**Resim 3.7**) mimarinin çoğu kısmının plandan da anlaşıldığı üzere megaron plandan oluştuğu görülmektedir. MÖ 800 yılında meydana gelen büyük tahribat pek çok yapının yok olmasına neden olsa da aynı zamanda mekan içlerinde buluntuların *in-situ* kalmasını sağlaması nedeniyle, döneme ait mekan içi bilgiler yani mekanların hangi amaçlar için kullanıldığı biraz daha iyi anlaşılmaktadır (Sams, 2012: 57). Bu yapılara kısaca bakarsak öncelikle sur sistemi üzerinde bir genişletilme işlemi yapılmış ve Çok Renkli Kapı Evi yapısının etrafına taş rampadan oluşan bir giriş kompleksi inşa edilmiştir. Sitadel'de yapılan çalışmalar Saray Alanı olarak adlandırılan alanda ve Teras Alanı olarak isimlendirilen alanlarda devam etmiştir. Saray Alanı çok sayıda megaron yapılardan meydana gelmektedir. Bu yapıların hepsinin farklı boyut ve biçimlerde olduğu görülmektedir. Anıtsal kapıdan girişte solda Megaron 1 (M1) olarak adlandırılan yapı karşımıza çıkar. Bu megaron, Gordion'da yer alan en küçük boyutlu megarondur ve Saray Alanı'nın dış avlusunda yer alır. Duvarları taş temel üzeri kerpiçtir ve yapı yangın geçirdiği için oldukça iyi korunmuş bir şekilde ortaya çıkartılmıştır. Bu yapıda yarı ahşap sistemi²⁰ kullanıldığı görülmüştür. Yapı bir ön oda ve ana odadan oluşmaktadır. Bu alanlarda yuvarlak planlı birer ocak tespit edilmiştir ve yapıda herhangi bir çatı desteğine rastlanmamıştır. Megaron 2 ise M1 ile birçok benzer mimari unsurları vardır fakat M1'den ayrılan en önemli özelliği evin tabanında çakıl taşı mozaik tespit edilmesidir. Bu mozaik oldukça karmaşık bir bezemeden oluşmaktadır. Bunun dışında yapının dış duvarlarında hayvan ve insan figürleri tespit edilmiştir. Ayrıca yapıya ait (?) olduğu düşünülen bir akroter de M2 yapısının önünde bulunmuştur. M2'de de herhangi bir çatı desteğine rastlanmamıştır. M2'de tespit edilen buluntulara ve yapının özelliğine bakacak olursak Alanda kült ile ilgili ilişkili olabileceği karşımıza çıkar fakat kesin bir sonuca varmak yanlış olacaktır (Sams, 2012: 63-64).

Megaron 3 ise M2'nin kuzeyinde yer alır. Saray Alanı'nın iç avlusunda bulunan ve alanda ortaya çıkarılmış en büyük megaron yapıdır. İç dizayn olarak diğer megaronlardan farklıdır. Tabana oturtulmuş direkler alanı nef ve koridorlara bölmüştür. Yapı buluntu açısından oldukça zengindir. Fildişi kakmalı mobilyalar, kap kaçak ve birçok dokuma malzemesi tespit edilmiştir. Yapı büyüklüğü ve buluntu zenginliği

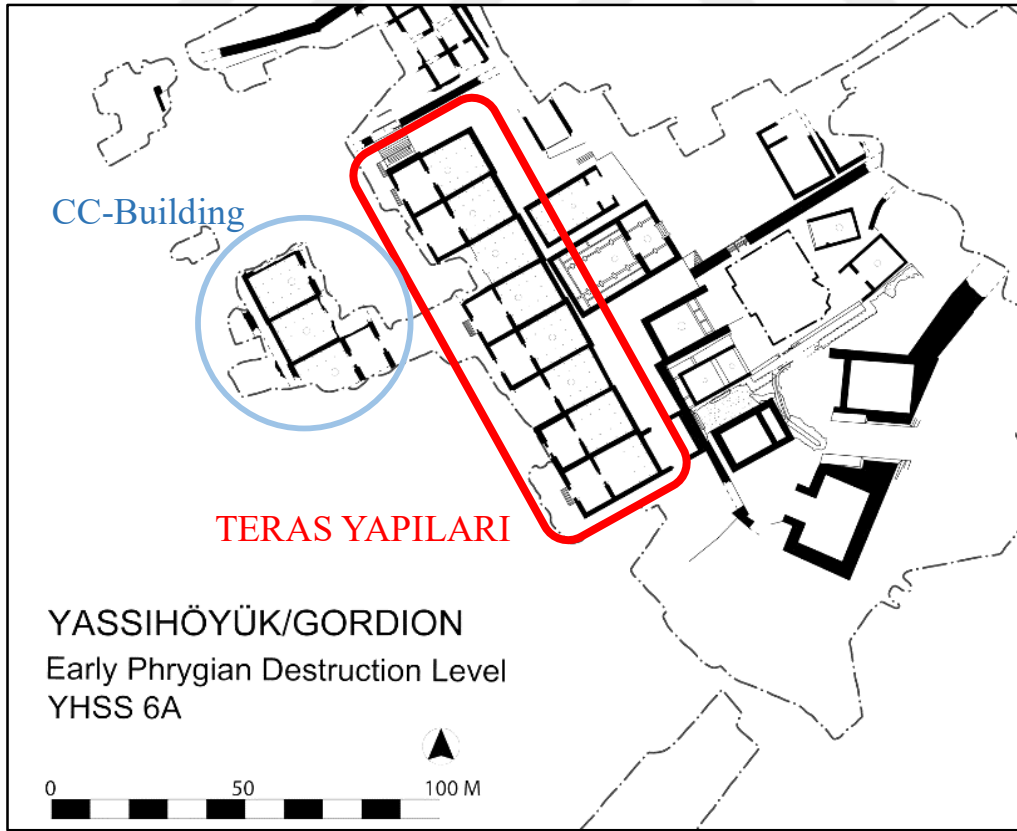
---

²⁰ Yarı ahşap sistemi: alçak taş temel üzerinde bulunan duvarlar, yatay ve dikey yerleştirilmiş ahşap hatıllarla güçlendirilmiştir ve kerpiçten yapılmıştır.

açısından yönetici kesimin görüşmelerini yaptığı veya hükümdarın elçilerini kabul ettiği alan olarak da yorumlanmıştır. Fakat kesin bir şey söylemek zordur (Sams, 2012: 64).

Megaron 4 yapısı M3 yapısından daha yüksekte, bir teras üzerine konumlandırılmıştır. Yapıya geniş taş döşeli bir rampa ile giriş sağlanmaktadır. Yapının duvarları tamamen kerpiçten yapılmıştır ve bu durum diğer megaronlarla ayrılan bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Ayrıca yapıda duvarların hatıllar ile desteklenmediği tespit edilmiştir. Bu yapı da M3 gibi nef ve koridorlara ayrılmıştır. Bunlar dışında yapılar içerisinde tek tahrip olmuş yapı M4'dür. Bu sebeple mekan içerisindeki verilerin yetersiz olması ve aşırı tahrip olması, yapının hangi amaçla kullanıldığının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Birkaç depo kabından dolayı depo alanı olabileceği düşünülmüştür (Sams, 2012: 65-67).

Saray Alanı'nda bulunan yapıların mimari özellikleri (**Resim 3.8**) bu şekildedir. Bunlar dışında alanın güneybatısında yer alan ve Teras Alanı/Teras Bölgesi olarak geçen alanda çalışmalar yapılmıştır. Burada da megaron planlı yapılar görülmektedir.

Resim 3.8: YHSS 6A Evresi- Teras Yapıları ve CC Binaları
Kaynak: Voigt, 2009: Fig.3

Teras Alanı'ndaki yapılar sırtlarını Saray Alanı'na yaslamışlardır. Yapıların oldukça düzgün ve tek düze olduğu görülmektedir. Yaklaşık 100 m. uzunluğunda olan yapılar oldukça dikkat çekicidir. Yapıların hepsinin megaron plana sahip olduğu görülmektedir. Her yapıda birer ön oda ve ön odayı geçince de birer ana oda olduğu tespit edilmiştir. Ana oda da diğer megaronlarda gördüğümüz gibi (Saray Alanı; M3-M4) nef ve koridorlara ayrılmıştır. Teras Yapıları toplamda 8 birimden oluşmaktadır. Aralarında herhangi bir giriş bulunmamıştır. Yapılara girişler ön taraftandır. Buradan ele geçen buluntular (ağırşak, ahşap tezgahlar, kil tezgah ağırlıklar, büyük arı kovana şeklinde fırınlar vb.) bu yapıların ön odalarının mutfak, arka odaların ise daha çok dokuma ile ilişkili olabileceğini bizlere göstermektedir (Sams, 2012: 67-69).

Erken Frig Dönemine tarihlendirilen bir diğer yapı ise CC-Building (Clay Cut) olarak adlandırılan yapılardır. Bu yapılarda megaron planlıdır. Mekan içlerinden bir çok küçük buluntu ve seramik parçaları tespit edilmiştir.

Erken Frig evresi büyük bir yangın ile sonlanmış ve yaklaşık MÖ 800²¹ yılı itibari ile (Yangından sonra) Orta Frig Evresi'ne geçilmiştir. Yapı üzerinde yapılan çalışmalar ile yangından sonra oluşan yeni yapılanma ve değişimler Yeni Kale olarak isimlendirilmiştir. Bu dönemden itibaren Gordion sitadeli Yeni Kale Evresi / Orta Frig Dönemi'ne (YHSS 5. Tabaka) geçmiştir. Gordion sitadelinin üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda MÖ 800'lerde büyük yangından hemen önce aslında sarayın bir tadilata girdiği tespit edilmiştir.

YHSS 5 evresine ait planda da görüldüğü üzere yapı tipleri YHSS 6 evresi ile aynı olmakla birlikte planda belli eklemeler ve çıkarmalar yapıldığı gözlemlenmektedir. Öncelikle Yeni Sitadel, eski yapının üzerine yapılmıştır. Bu yapılardan önce alt evre doldurulmuş ve inşaat çalışmaları öyle gerçekleşmiştir. Yeni Sitadel, Eski Sitadel'e oranla daha geniş alana yayılmıştır (Sams, 2012: 69).

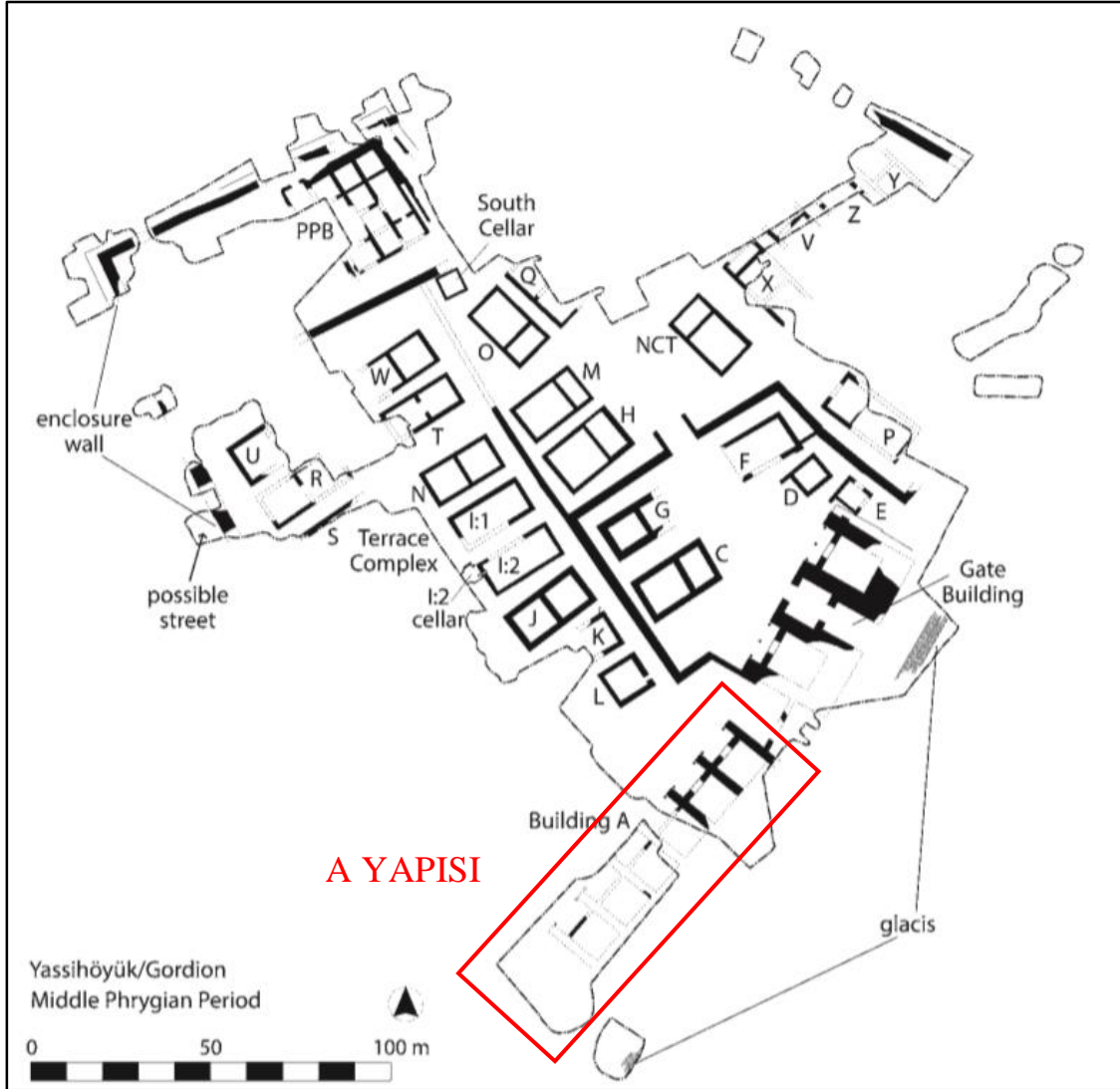
Plan üzerinden bir yorum yapmak gerekirse Eski Sitadel'de büyük bir alana yayılan ve Teras Alanı olarak isimlendirilen alanda yapılar tamamen birbirinden ayrılmıştır. Bunun nedeni araştırmacılar tarafından yangın ile ilişkilendirilmiştir. Önceki evrede yangının bitişik yapılarda daha çabuk yayılmasından dolayı bu evrede yapıları

---

²¹ Yangın tabakası ve bu yangın tabakasına ait kronoloji problemi, çalışmanın 2. Bölümünde kronoloji başlığı altında detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

birbirlerinden ayırarak müstakil şekilde yapmayı tercih ettikleri düşünülmektedir. Bunun yanında kapıda bir değişiklik yapılmıştır ve dipylon tipi bir kapı inşa edilmiştir. Kapının iki tarafına büyük, kuleye benzer ve avlusu olan yapılar eklenmiştir (Sams, 2012: 69).

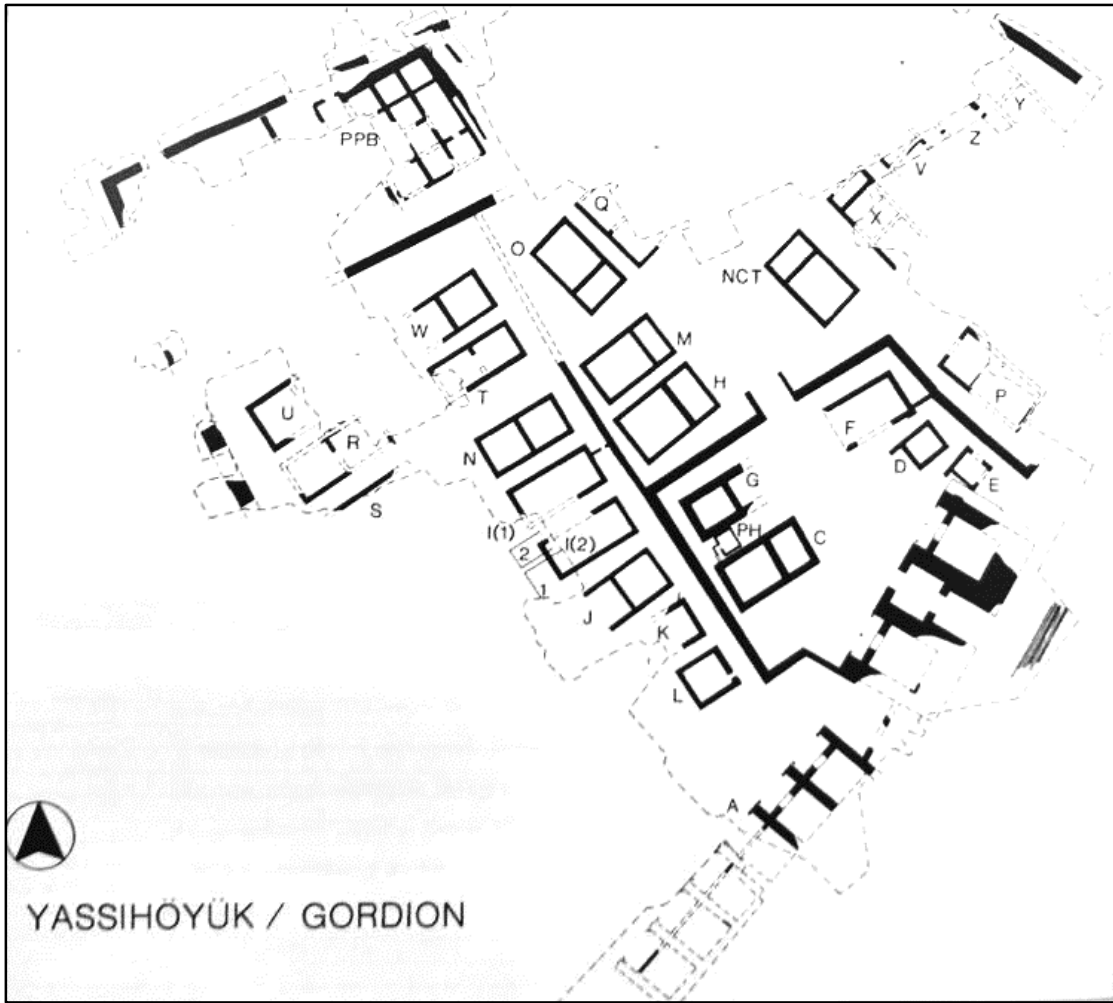

Resim 3.9: YHSS 5. Evre Saray Alanı ve Çevresi
Kaynak: Rose, 2017: 142/Fig.7

Bu yeni planın en göze çarpan özelliği ise glasinin (İstinat Duvarı) eklenmesidir. Bu duvar yaklaşık 20 m. yüksekliğindedir ve üst üste geri çekilerek örülmektedir. Yeni Sitadel'in güneybatısında yer alan ve A Yapısı olarak adlandırılan yapıların arka duvarları aynı zamanda sitadelin sur yapısını da (**Resim 3.9**) oluşturmaktadır. A yapısı YHSS 6A

evresinde yer alan Teras Alanı içerisindeki megaron yapıları çağrıştırmaktadır. Bunlar dışında Orta Frig Evresine ait sitatelde daha önce görülmemiş bir yapı tipi ortaya çıkar. Bu yapı Saray Alanının kuzeyinde, bölme duvarı ile sur arasında yer alır ve yapının muhtemel bodrumunu oluşturan kare mekanlardan meydana gelen PPB yapısıdır.

Orta Frig Dönemine ait yapılarda, mekanların ne olduğunu veya ne amaçla kullanıldığına dair herhangi bir buluntu saptanmamıştır (Sams, 2012: 71).

Resim 3.10: YHSS 4. Evre Geç Frig/ Akhaimenid Evre
Kaynak: Sams, 2012: 68

Gordion yerleşmesinde Demir Çağa ait son tabaka Geç Frig Evresi'ne (MÖ 540-330) aittir. Bu tabaka aynı zamanda dönemin siyasi güçlerinden kaynaklı olarak Akhaimenid Dönem olarak da adlandırılmaktadır.²² Geç Frig Evresi'nin kendi içinde Erken Akhaimenid ve Geç Akhaimenid dönem olarak ayrıldığı da görülmektedir fakat burada bu ayrıma değinilmeyecektir. Gordion'da tespit edilen Geç Frig Dönemine ait tabakalar genel kronolojide Geç Demir Çağa denk gelmektedir. Perslerin Anadolu'ya gelmeleri ile Orta Demir Çağından Geç Demir Çağa (MÖ 600-330) geçilmiştir.

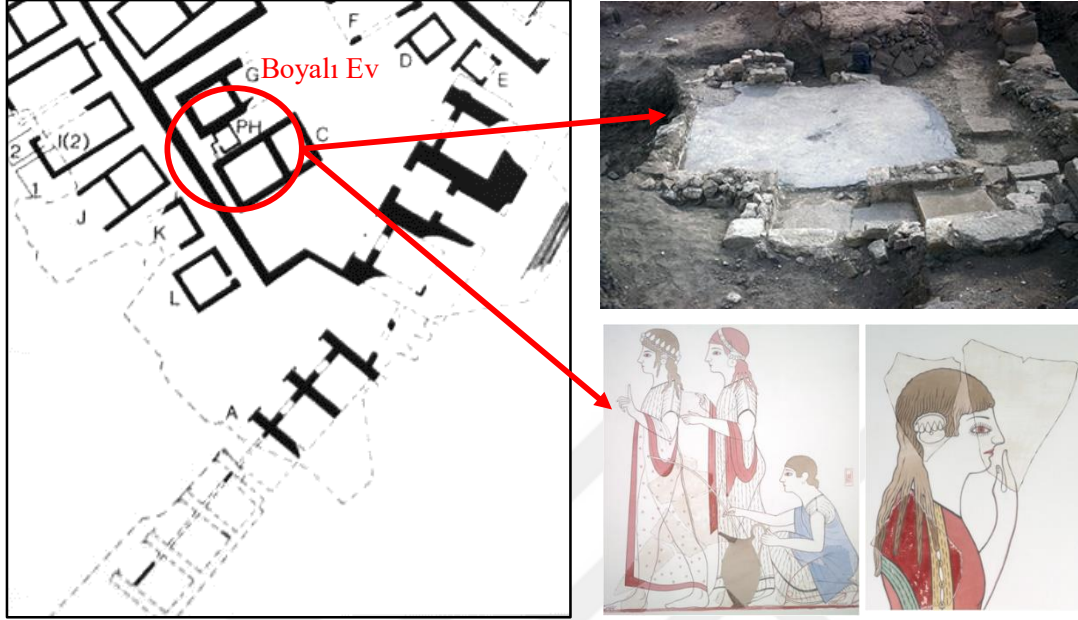
Planda da (**Resim. 3.10**) görüldüğü üzere bu evreye ait mimari, bir önceki evrenin (Orta Frig/YHSS 5) devamı niteliğindedir. Bunun yanında dönemde siyasi değişikliklerden kaynaklanan mimari değişimler de olmuştur fakat bu değişimler ana planı etkileyecek ölçüde değildir. Bu değişimler İç Kale höyüğünün doğusunda gerçekleşmiştir. Yeni mekanlar eklenmiştir. Bunların en önemlileri Boyalı Ev ve Mozaik Binası'dır.

Bu yapılardan özellikle Boyalı Ev, mimari plan (**Resim 3.11**) olarak oldukça dikkat çekicidir. Planda da görüldüğü üzere boyut olarak oldukça küçük olan yapı C ve G yapılarının arasına konumlandırılmıştır. Yapıya giriş diğer binaların arkasını dolaşarak sağlanmaktadır ve girişi çevre duvarına bakmaktadır. Yapı bu özelliği ile diğer yapılardan ayrılır. 4.50x3.75 m. ölçülerinde olan yapı bir giriş alanından ve ana mekandan oluşmaktadır. Yapı, yanındaki binalardan kot seviyesi olarak yaklaşık 1 m. daha aşağıda yer almaktadır. Yapının özelliği, adından da anlaşıldığı üzere çeşitli boyalı figürlerin resmedildiği frizlerdir. Bu boyalı alanlar/frizler ön odanın duvarlarında yer almaktadır fakat bunlar zemin üzerinde çökmüş halde tespit edilmiştir. Resim 3.11'de görmüş olduğunuz görsellerde (rekonstrüksiyon) bir geçiş töreni sahnelenmektedir. Görselde de görüldüğü gibi parlak renkler kullanılan figürler *khiton*, *khimation* ve duvaklar giyinmiş, kollarında bilezikler, kulaklarında küpeler ve boyunlarında çeşitli kolyeler ve mücevherlerle süslenmişlerdir. Sahnelerde yer alan figürlerin hareketleri ve tuttıkları eşyalar bir ziyafet sahnesini işaret etmektedir. Burada figürlerin bazı hareketlerinde Akhaimenid etkileri net bir şekilde görülmektedir.

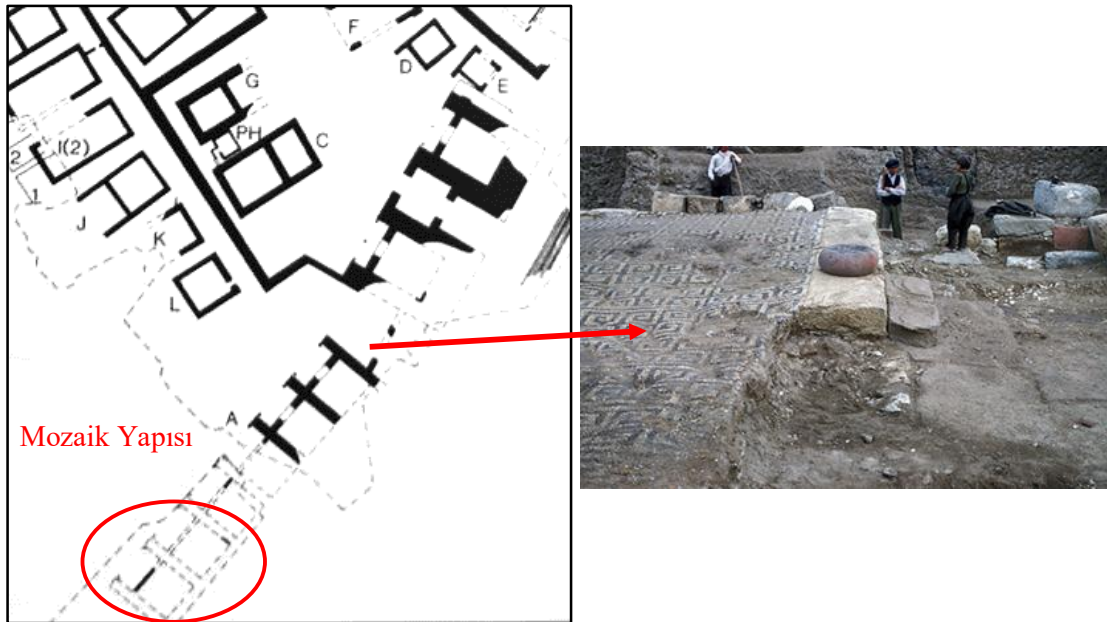
²² Dönemin siyasi tarihi, Kronoloji Bölümünde değerlendirilmiştir.

Boyalı Ev ile ilgili yapılan çalışmalarda arkeolojik kontekster ve figürlerin duruş ve kıyafet stilleri MÖ 500-490'lara tarihlendirilmiştir.

Resim 3.11: Boyalı Ev ve Duvar Frizlerinin Rekonstrüksiyonu (Piet de Jong.)

Kaynak: <http://sites.museum.upenn.edu/gordion/tr/tarih/akhamenid-gordion> (25.12.2018/21.45)

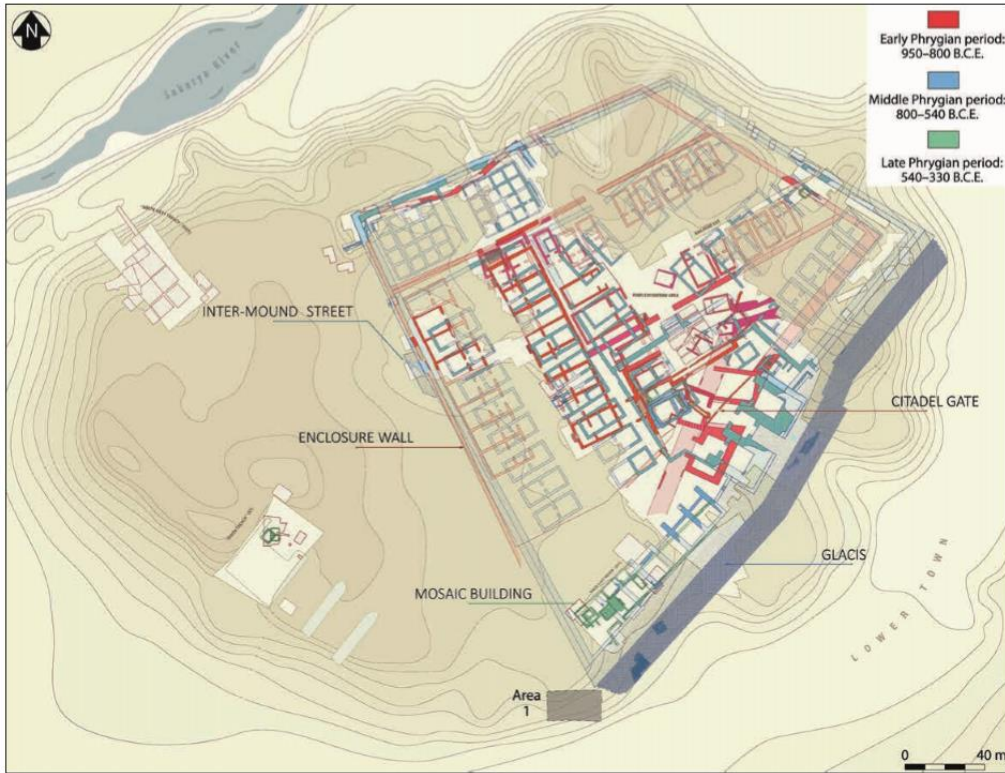
Resim 3.12: Mozaik Yapısı

Kaynak: <http://sites.museum.upenn.edu/gordion/tr/tarih/akhamenid-gordion> (25.12.2018/21.45)

Diğer önemli alan Mozaik Binasıdır (**Resim 3.11**). A yapıları olarak bahsedilen ve yan yana megaronlardan oluşan binalar arasında yer alır. Bu binaların güneyinde yer alan yapıların bazıları Geç Frig döneminde yıkılmış ve yenilenmiştir. Bunlar içerisinde Mozaik Binası da yer almaktadır. Yapı bir geçiş ve bir ana odadan oluşmaktadır. Ana odada meander desenli mozaikler yer almaktadır. Yapının hangi amaçla kullanıldığı net olarak bilinmemektedir.

Bu döneme ait yapılarda Aşağı Şehir, Dış Şehir ve İç Kale höyüğünde yapılan kazılarda yarı gömük ev tipleri de tespit edilmiştir. Bu da bize Perslerin Gordion'daki yoğun etkilerinin yanında yerel etkenlerin de devam ettiğini göstermektedir.

Demir Çağ dönemi boyunca Gordion, oldukça güçlü ve büyük bir yerleşmedir. Demir Çağın her dönemine ait evreler (**Resim 3.13**) net tabakalarda, mimari ve seramik buluntular ile açığa çıkarılmıştır. Dönemler kendi içlerinde yerleşmede tespit edilen kültürlere göre isimlendirilmiştir. Genel olarak bakıldığında Gordion, özellikle Demir Çağ kronolojisi için anahtar yerleşmedir ve bu özelliğini mimari, seramik ve küçük buluntular ile kanıtlamaktadır.

Resim 3.13: Gordion Sitadeli – Erken, Orta ve Geç Frig Yapı Evreleri
Kaynak: Rose, 2017:139/Fig.3

3.1.3. Hacituğrul (Yenidoğan) Höyük

3.1.3.1 Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi

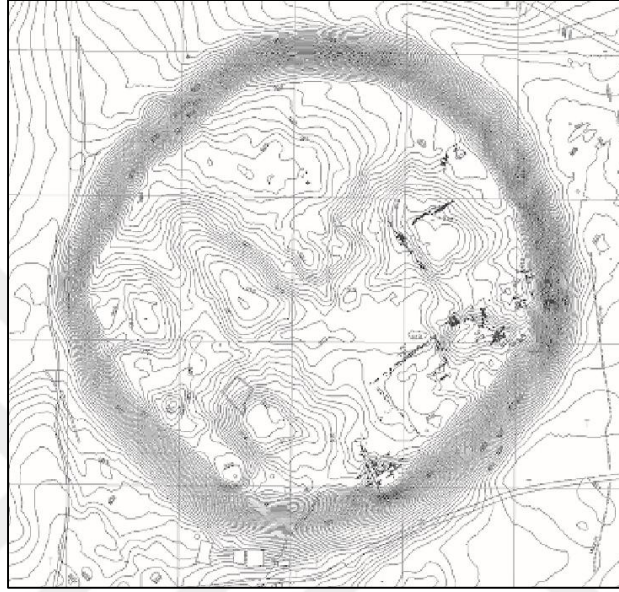
Hacituğrul yerleşmesi, Ankara ilinin yaklaşık 60 km. güneybatısında yer alır. Yerleşme Frigler'in başkenti olan Gordion'dan yaklaşık 30 km. uzaklıkta bulunur. Höyük, Hacituğrul köyü ile Yenidoğan tren istasyonu arasında konumlanmıştır. Yapılan çalışmalarla 650x650x30 m. ölçüleri ile başkent Gordion'dan çok daha büyüktür. Bu ölçüleriyle bölgenin en büyük höyüklerinden biri olarak karşımıza çıkar (Yamashita vd., 2013: 37; Tezcan, 1980: 43). Yerleşme ilk yayınlarda ve arkeoloji literatürde Yenidoğan Höyük olarak da geçmektedir. Ayrıca höyük Tuğrul Höyük olarak da bilinir (Tezcan, 1980: 43). Yerleşmede ilk çalışmalar başta 1972-1979 yılları arasında gerçekleşmiş. Uzun bir aradan sonra başlanan çalışmalar ise 2007 yılında başlanmış ve topografik çalışmalar üzerine yoğunlaştırılmıştır.

3.1.3.2 Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri

Yerleşme ile ilgili bilgilerimiz oldukça azdır. Höyükte çalışmalar 1972-1979 yılları arasında Türk Heyet tarafından gerçekleştirilmiş ve höyük üzerinde bir kale tespit edilmiştir. Höyüğün büyüklüğü ve konumu (Kral Yolu üzerinde) dolayısıyla Hitit ve Frig Dönemi ile ilgili önemli veriler verilebileceği düşünülmüştür. O dönem yapılan çalışmalarda hava fotoğrafları sonucu höyüğün üzerinde, höyük çevresini kuşatan bir sur yapısı tespit edilmiştir (Tezcan, 1980: 43).

Kazı çalışmalarında höyüğün (**Resim 3.14**) sur yapısı ile ilgili oldukça detaylı bilgiler verilmiştir: Höyüğün iç suru 2.5m enindedir ve temeli bazalt ve andezitten oluşmaktadır. Duvarın üst kısmında iç ve dış yüzlerin ise tamamen andezit kesme blok taşlardan yapılmış olduğu görülmüş ayrıca arası taş ve çakıllarla doldurulmuş bu sanduka duvar tipinin de 300 m 'si açığa çıkarılmış, buradan höyük kenarındaki sur ile ilişkisi tespit edilmiştir. Höyüğün doğu tarafında ise kuzey-güney doğrultulu dört adet kule açığa çıkarılmıştır. Bu kuleler kesme blok taşlardan yapılırken aralar poligonal taşlardan inşa edilmiştir. Çalışmalardan kulelerin arka taraflarının taş dolgu ile doldurulduğu tespit edilmiştir. Kule yapıları kerpiç sur yapılarıyla birbirine bağlanmaktadır. Bu kerpiç surlar 5.5 m. eninde ve doğu-batı doğrultuludur. Sur yapısında kullanılan kerpiç ölçüleri,

Vitruvius'un Lydia tarzı ölçülerine benzetilmiştir (Tezcan, 1980: 44). Höyüğün güney kısmında tespit edilen ve dış sur olarak adlandırılan sur yapısının iç yüzünde iki sıra kesme blok taş *in-situ* halde bulunmuştur. Höyüğün bu yamacında Osmanlı Dönemine ait bir yapı da tespit edilmiştir.

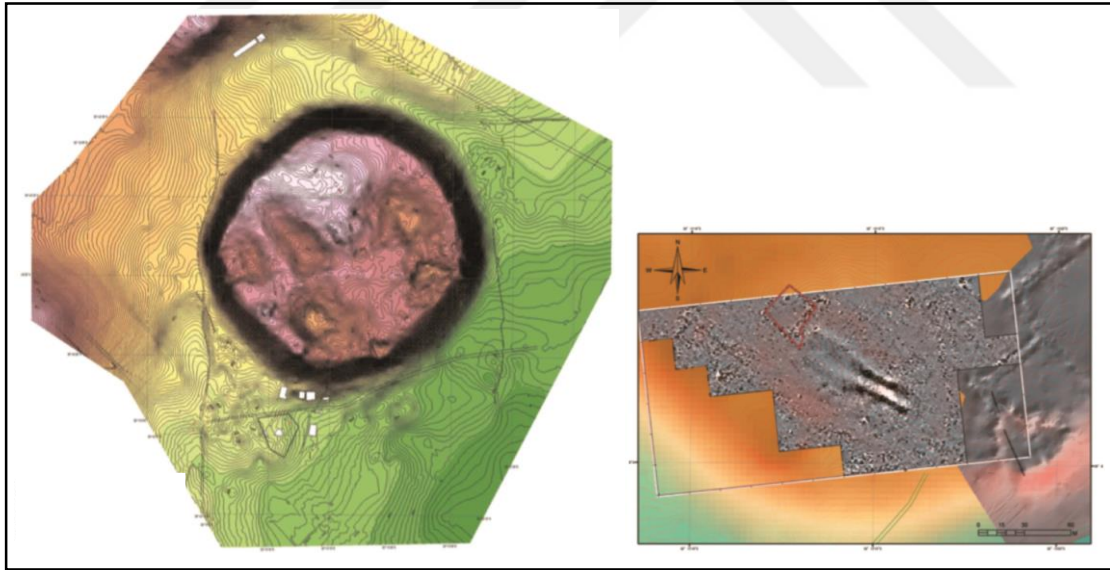
Resim 3.14: Hacıtuğrul Höyük Topografik Plan
Kaynak: Yamashita vd., 2013: Fig.3.

Höyüğün sur yapısı ile Osmanlı Dönemi yapısı arasında kalan bölümde yapılan çalışmalarda iki mimari evre tespit edilmiştir. Burada bir normal birde kremasyon küp mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarlar, ok ucu, tunç bilezik, kemik iğne ve kırmızı ve siyah renkte tabak ve çömlekler gibi buluntuları ile dikkat çekmektedir. İç surda yapılan kazılarda ise Phryg Dönemi'ne ait buluntular tespit edilmiştir. Bunlar tunç bir fibula, bir antefiks parçası (hayat ağacının iki tarafında iki sfenks motifli), Alabios/Alabion²³, takdim anlamına gelen Frig kitabesi ve bir Frig süvarisini tasvir eden boya bezemeli kap parçasıdır. Bu dönemde yapılan çalışmalarda dış sur yapısında yapılan kazılar sırasında yangın izlerine rastlanmıştır. Kazı heyeti tarafından bu yangının Kimmerler'in saldırısı zamanında gerçekleşebileceği bu nedenle de buranın bir Frig kalesi olabileceği önerilmiştir (Tezcan, 1980: 44-45).

²³ Claude Brixhe tarafından söylenmiştir.

Hacıtuğrul Höyük’de daha sonraki çalışmalar *JIAA MECCJ*²⁴ tarafından 2008-2010 yılları arasında topografya çalışmaları şeklinde yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda höyüğün dairesel olmadığı, alanın doğusunun kareye yakın olduğu görülmüştür (**Resim 3.15**). Ayrıca yapılan çekimler, alanın vadiler ve tepelerle çevrili olduğu göstermiş ve çevrenin karmaşık bir topografyaya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çekimler ile birlikte, doğuda tespit edilen alanın dikgörtgen ve eğimli olmasından dolayı burada büyük bir şehir kapısı olduğunu düşünülmüştür. Çalışmaların devamında daha önceki kazı sezonlarında tespit edilen kare yapılar tespit edilmiş ve bunların alanı çevreleyen geniş sur yapılarıyla ilişkili olduğu önerilmiştir (Yamashita vd., 37-39).

Höyükte bir yandan da manyetik araştırmalar yapılmıştır (**Resim 3.15**). Bu çalışmalar sadece höyüğün güney tarafında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda da birkaç dikdörtgen-kare mimari tespit edilmiştir. Bu yapıların daha önceki çalışmalar gibi sur yapılarıyla ilişkili olabileceği tespit edilmiştir (Yamashita vd., 2013: 39-40).

Resim 3.15: Hacıtuğrul Höyük Manyetik Araştırmalar
Kaynak: Yamashita vd., 2013: Fig.1-2.

Höyükte bu dönemde toplanan malzemeler ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Höyüğün ne kadar süre işgal edildiğini, ne kadar süre ile yerleşim gördüğünü, hangi

²⁴ JIAA MECCJ: Japanese Institute of Anatolian Archaeology Middle Eastern Culture Center in Japan.

kültürlerin orada olduğunu anlamamızı sağlayan en önemli unsur çanak çömleklerdir. Toplanan malzeme kendi içinde sistematik olarak ayrılmış ve ayrı ayrı çalışılmıştır:²⁵

1. Burada toplanan malzemenin çoğu, Demir Çağ Dönemine tarihlendirilmiştir. Buluntuların çoğu Friglere özgü siyah perdahlı (black polished), gri ve boyalı çanak çömlek parçaları oluşturmaktadır. Toplanan parçaların büyük çoğunluğu Gordion YHSS 4 ve Kaman-Kalehöyük Ila5-3 malzemesi ile oldukça benzemektedir. Bu da bize Geç Frig Dönemini vermektedir (MÖ 6-4. yüzyıl). Aralarından birkaç malzeme ise Orta Frig Dönemine (MÖ 8-7. yüzyıl) tarihlendirilmiştir. Bu malzeme grubu da Gordion YHSS 5 ve Kaman-Kalehöyük Ila7-6 tabakalarında tespit edilen malzeme grubuyla benzemektedir. Bunun yanında alanın yüzeyinden toplanan malzemenin bir bölümünü de Gordion YHSS 6 tabakasındaki örneklerle benzerlik göstermektedir ve Erken Frig Dönemi'ni vermektedir (MÖ 9. yüzyıl). Bu malzeme gri ve boyalı mallardan oluşur ve az sayıdadır.
2. Çalışmalar sırasında höyükte el yapımı, siyah renkte birkaç parça çanak çömlek de tespit edilmiştir. Bu malzeme grubunun Gordion YHSS 7B evresinde bulunan malzeme grubu ile aynı olduğu görülmüş ve bu çalışmalar sonucunda da malzeme EDC'ye tarihlendirilmiştir.
3. Bir grup malzeme (kırmızı çanak çömlek) ise Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir. Bu malzemenin Hellenistik Dönem başlarında görüldüğü tespit edilmiş ve malzemenin Gordion YHSS 3B ile benzer olduğu tespit edilmiştir (Yamashita vd., 2013: 40).

Toplanan malzeme üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda Hacıtuğrul Höyük'te birçok kültür tabakası tespit edilmiştir.

---

²⁵ Çalışmanın sonuçları Yamashita vd., 2013'ten özetlenmiştir.

- Erken Demir Çağ (MÖ 11-10. yüzyıl)
- Erken Phryg Dönemi (MÖ 9. yüzyıl)
- Orta Phryg Dönemi (MÖ 8-7. yüzyıl)
- Geç Phryg Dönemi (MÖ 6-4. yüzyıl)
- Hellenistik Dönem Başları

Araştırmacılar tarafından, Hacı Tuğrul Höyük’de yapılan arkeolojik ön çalışmalar, höyüğün Gordion kadar önemli bir Frig kenti olduğunu ortaya koymuştur. Yerleşmenin Friglerin başkenti olan Gordion’dan 30 km uzakta olması, höyüğün siyasi bir merkez değil, dini işlevli bir merkez olduğunu da düşündürmüştür (Yamashita vd., 2013: 40-41).

3.1.4 Midaion / Karahöyük

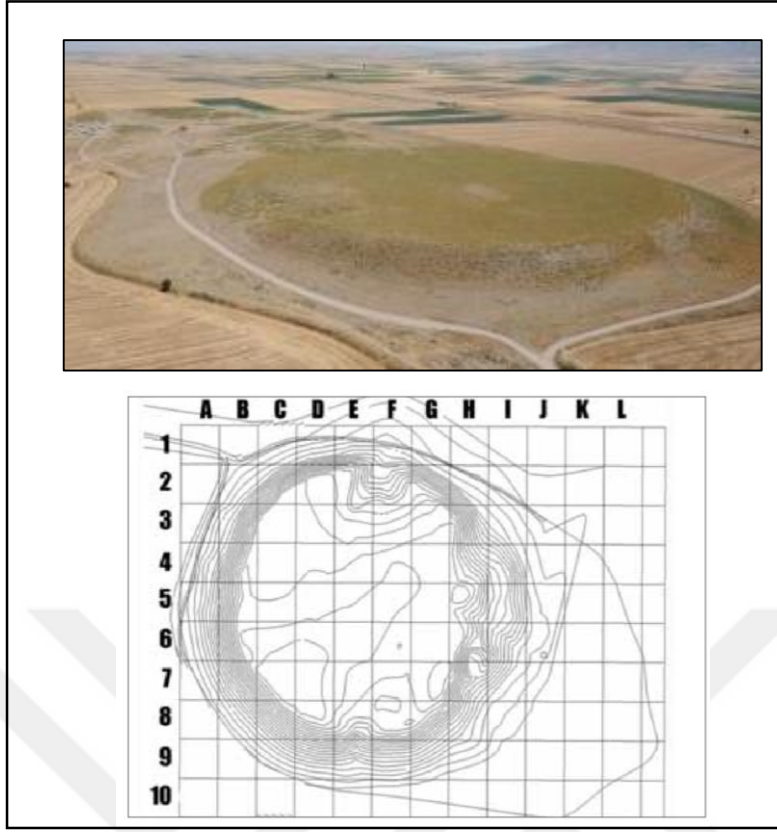
3.1.4.1 Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi

Midaion yerleşmesi (**Resim 3.16**) ile ilgili bilgilerimiz oldukça azdır. Edinilen bilgiler yüzey araştırmalarına ve bu yüzey araştırmaları sonucu çalışılan malzemenin birkaç yayınına dayanmaktadır.

Midaion/Karahöyük, Eskişehir ilinin 30 km. doğusunda, Alpu Ovası’nda, Karahöyük Köyü sınırları içinde yer alır. Yerleşme, adını bulunduğu köyden almıştır. Tembris/Temros (Porsuk Çayı) nehri kenarında yer alan yerleşme, üst çapı ve yüksekliği ve yayvanlığı ile İç Kuzeybatı Anadolu’nun en büyük höyüklerinden biridir (Bilgen, 2007:111; Bilgen, 2005: 403; Efe, 1995:132-133). Yaklaşık 500x500 m. çapında olan höyük 14-20 m. yüksekliğindedir. Midaion’un köylülerce eski ismi ise “*Kendir Şehri*”dir. Yerleşmenin bir diğer önemli özelliği ise adını, Frigler’in ünlü kralı Midas’tan²⁶ almış olmasıdır ve Midas’ın adını taşıyan tek höyük olmasıyla da dikkat çekmektedir (Bilgen, 2007: 111).

---

²⁶ Midaion’da bulunan bir sikkenin yazıtında **TON KTICTHN MIAAEQN** (Kentin kurucusu Midas) yazmaktadır.

Resim 3.16: Midaion Yerleşmesinin Planı

Kaynak: Bilgen, 2005: 406, Resim 1

3.1.4.2 Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri

Midaion’da çalışmalar yüzey araştırması ile başlamıştır. Bu araştırmalarda I8, H8, I9, G4, F8 ve J8 plankarelerinde kaçak kazıların yapıldığı tespit edilmiştir. Fakat höyüğün üst kısmının çok fazla tahribata uğramadığı görülmüştür. Yapılan bu kaçak kazıların en büyüğünün J8 plankaresinde olduğu tespit edilmiştir. Yüzeyde yapılan çalışmalar sırasında toplanan çanak çömlek parçaları ve küçük buluntulardan Midaion’da MÖ 3. Binyıldan Osmanlı Dönemi’ne kadar kesintisiz bir yerleşim olduğu görülmüştür. Höyükte çalışmalar devam ettikçe, batı yönünde malzemenin daha az olduğu görülmüştür. Bunun sebebini ise 1970’li yıllarda Tarım Bakanlığı’nca tıraşlama çalışmaları yapılmasına bağlamışlardır. Höyüğün doğu yönünde ise bir adet türbe tespit edilmiş, türbe çevresinde ise bir mezarlık olduğu saptanmıştır. Bu mezarlık buluntularla Roma Dönemine tarihlendirilmiştir (Bilgen, 2007: 111; Bilgen, 2005: 403-405).

Çalışmalar sonucunda höyükte 7 farklı dönem tespit edilmiştir;

1. Tunç Çağ
2. Frig Dönemi
3. Hellenistik Dönem
4. Roma Dönemi
5. Bizans Dönemi
6. Selçuklu Dönemi
7. Osmanlı Dönemi

Çalışmalarda höyüğün batı, kuzey ve güney yamaçlarında bol miktarda Tunç Çağına, özellikle de Hitit Dönemine ait malzeme ele geçerken, höyüğün geneline yayılan oldukça fazla miktarda monokrom ve boyalı Frig Dönemi'ne ait çanak çömlek parçalarının yanında Hellenistik ve Roma malzemesi de tespit edilmiştir. Bunların yanında cam kap parçaları, küçük buluntular ve özellikle doğu eteklerinde de mezar kiremitlerine rastlanmıştır.

3.1.5 Midas-Yazlıkaya Kenti

3.1.5.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi

Midas şehri, Dağlık Frigya'da²⁷ yer alan bir Frig²⁸ yerleşim yeridir. Yukarı Sakarya Vadisi'nde, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illeri arasında kalan bölge (Highlands of Phrygia) Dağlık Frigya / Frig Yaylası olarak tanımlanmıştır ve arkeoloji literatürüne C. H. Emilie Haspels tarafından kazandırılmıştır (Tamsü-Polat, 2018: 261-262; Tüfekçi-Sivas, 2012: 112; Tüfekçi-Sivas, 1997: 4; Polat, 2008: 8). Bu coğrafi sınırlar içerisinde Sakarya Nehri'nin önemli kolları yer alır. Bunlar Seydi Çayı (Parthenius) ve Porsuk Nehri'dir (Tembris). (Tüfekçi-Sivas, 2012: 112). Dağlık Frigya bölgesinin bir bölümü “Üçüncü Zaman”a ait olan volkanik tüf ile kaplıdır. Bu alanın toprak yapısı

²⁷ Bölgenin sınırlarına, çalışmanın Kronolojik ve Terminolojik Arka Plan bölümünde, Terminoloji alt başlığı altında Dağlık Frigya başlığında yer verilmiştir.

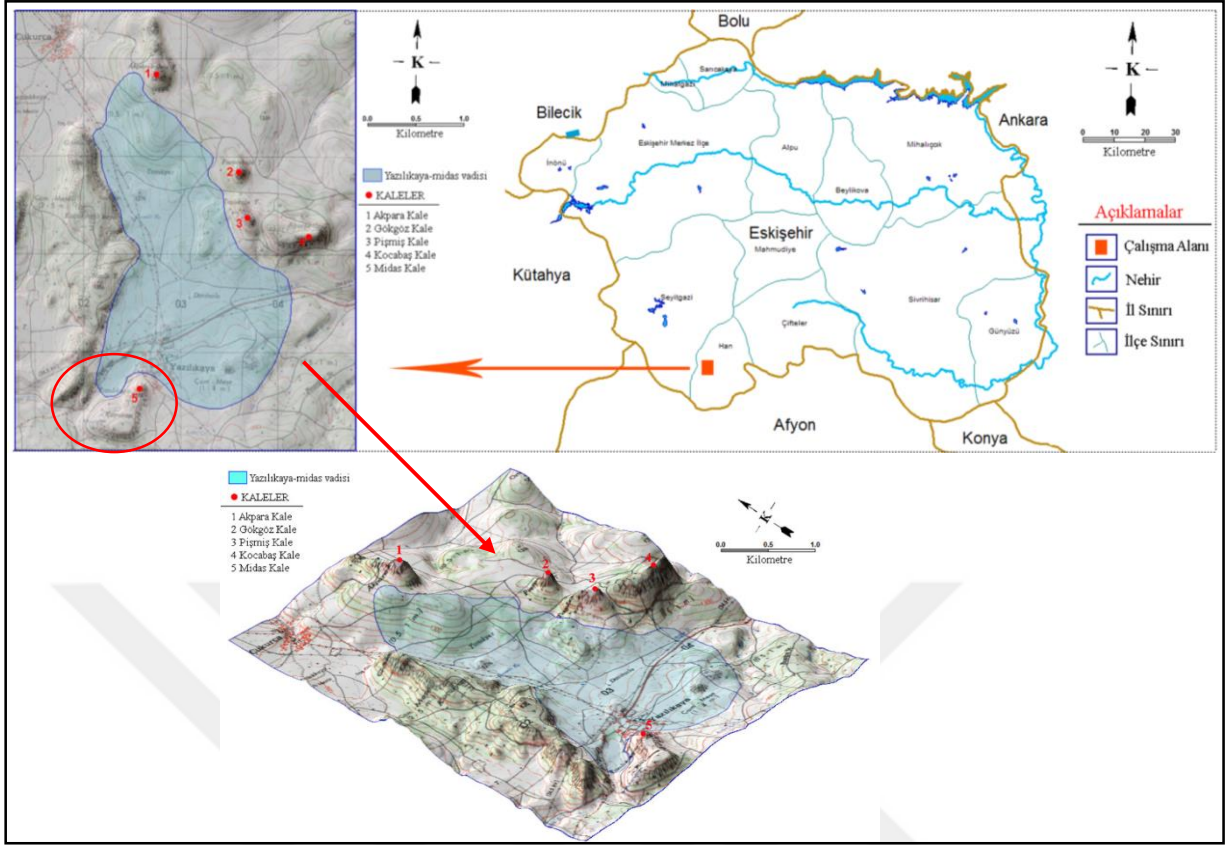
²⁸ Phryia/Phrygia/Phrygler, Frig/Frigya/Frigler ve Frik olarak pek çok çeşitte kullanılmış olan terminoloji bu bölümde, bölüm içi uyumun olması açısından, kaynaklarda kullanım biçimleri dikkate alınmayacak ve tek bir terminoloji kullanılacaktır.

çoğunlukla sıkıdır fakat yer yer gevşektir. Gevşek alanlar genelde kaba kum katkılı gibi kırıntılı özellik göstermektedir. Bölgede ise kahverengi ve grimsi toprak rengi hakimdir (Sivas, 1997: 6; Haspels, 1981: 1). Yerleşmede çeşitli kazı ve yüzey araştırması çalışmaları yapılmıştır. A. Gabriel başkanlığında, C.H.E. Haspels'in arazi başkanlığı ile çalışmalar yapılmış daha sonra 1948 yılından 1951 yılına kadar, Halet Çambel tarafından çalışmalar sürdürülmüştür. 2017 yılından itibaren Rahşan Tamsü Polat ve ekibi çalışmalara tekrar başlamıştır.

3.1.5.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri

Midas Şehri'ne geçmeden önce bölgede birçok derin vadinin yer aldığını belirtmek gerekir (**Resim 3.17**). Bunlar genellikle Eskişehir'in güney ve güneybatısında yoğunlaşmaktadır. Eskişehir'n yaklaşık 75 km. güneyinde Yazılıkaya-Midas Vadisi ve Kümbet Vadisi yer alır. Güney'de Afyonkarahisar ilinin yaklaşık 30 km. kuzeyinde, Köhnüş Vadisi ve Karababa Vadisi bulunmaktadır. Güneybatısında ise, Kütahya merkez ilçesi, Fındık Köyü civarında yer alan Fındık Vadisi ve Ovacık Köyü yakınında yer alan İnlü Vadisi yer almaktadır (Tüfekçi-Sivas, 2012: 112-115). Bu vadiler arasında en önemli vadi Yazılıkaya-Midas Vadisi olarak değerlendirilmektedir. Vadi Prehistorik Dönemlerden Osmanlı Dönemi içlerine kadar yerleşim varlığı tespit edilen, Frig uygarlığına ait pek çok buluntu ve eşsiz kaya anıtları ile önemli bir bölgedir (Tamsü-Polat, 2018: 262).

Vadileri sınırlayan yüksek kayalık platolar üzerinde ve eteklerinde birçok Frig yerleşmesi kurulmuştur. Bunlardan biri ve en önemlisi de Frig Vadisi'nin bir bölümü olan Yazılıkaya/Midas Vadisi'nin güneydoğusunda, bölgenin önemli kaya yerleşmesi olan Yazılıkaya-Midas Kentidir. Bu kale yerleşimi, Yazılıkaya Köyü'nün hemen batısında yer almaktadır (Tamsü-Polat, 2018: 263; Tüfekçi-Sivas, 2012: 112-115). Yazılıkaya-Midas platosunda, vadiyi kuzeyden güneye doğru sınırlayan ve yan yana, aralıklarla sıralanmış kale tipi yerleşimler de mevcuttur. Bunlar bölgeyi koruma amaçlı konumlandırılmışlardır. Bu kale yerleşmeleri; Akpara Kale, Gökgöz Kale, Pişmiş Kale, Kacobaş Kale ve Midas Kale'dir (Tamsü-Polat, 2018: 263; Tüfekçi-Sivas, 2012: 123).

Resim 3.17: Yazılıkaya-Midas Vadisi
Kaynak: Polat ve Altan, 2012: Res. 1, Res. 5.2

Kaya yerleşmeleri içerisinde yer alan Yazılıkaya-Midas Kenti'nde ve Pişmiş Kale'de kazı çalışmaları yapılmıştır. Midas Kenti 650x320 m.'lik boyutlara sahiptir ve neredeyse başkent Gordion kadar büyük bir yerleşmedir. 19. yüzyıl sonlarına doğru yerleşmeye Midas kenti adını veren, araştırmacı W. M. Ramsay'dir. Ramsay bu isimlendirmeyi Yazılıkaya-Midas Anıtı'nın üzerinde, kaya yüzeyine yazılmış yazıdan yola çıkarak vermiştir. Bu yazıda Kral Midas'ın (MΙΔΑΙ) ismi geçmektedir. Alanda 1936 yılında, Enstitü tarafından bir deneme sondajı yapılmıştır. 1937 yılında ise sistemli kazı İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitü müdürü, sanat tarihçi ve mimar olan A. Gabriel başkanlığında, C.H.E. Haspels'in arazi başkanlığında çalışmaları başlamıştır. 1939 yılında, II. Dünya Savaşı nedeniyle kazı çalışmalarına ara verilmiş ve böylece birinci dönem çalışmaları sona erdirilmiştir (Tüfekçi-Sivas, 2012: 116-124; Sivas, 1997: 15;

Haspels, 1981: 1, Gabriel, 1952: 225; Haspels, 1948: 535). Birinci Dönem kazı çalışmaları sonucunda yerleşmede üç evre²⁹ tespit edilmiştir;

1. **Frig Krallığı Çağı:** MÖ 8. yüzyıla tarihlenmektedir. Çalışmalarda anıtın basamakları altında bulunan çanak çömlekler tespit edilmiş ve bunların Gordion tipinde olduğu saptanmıştır.
2. **Lydia Krallığı Çağı:** MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Bu dönemde Midas şehri, Lydia hakimiyeti altındadır ve Tanrıça Kybele'ye tapılmaktadır. Burada Grek çanak çömlekleri tespit edilmiştir. Bunun yanında yerel boyalı çanak çömleklere de rastlanmıştır. Yerleşmede tespit edilen malzeme, Gordion ikinci grup tümülüsleri ile de karşılaştırılmıştır.
3. **Pers İmparatorluk Dönemi:** Diadoklara kadar olan dönemi kapsadığı düşünülmektedir (Haspels, 1981: 2-3; Haspels, 1948: 536).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Midas kentinde ikinci dönem kazıları başlar. 1948 yılında başlayan kazılar 1951 yılına kadar, Halet Çambel'in arazi başkanlığında sürdürülmüştür (Tüfekçi-Sivas, 2012: 125; Sivas, 1997: 16-17). Bunun yanında 1946-1958 yılları arasında Haspels tarafından aralıklarla devam eden yüzey araştırmaları da yapılmıştır. Çambel'in sürdürdüğü çalışmalar sonucunda platonun doğusunda yeraltı mezarları tespit edilmiştir Erken Tunç Çağ dönemine tarihlendirilmiş bir nekropol açığa çıkarılmıştır. 1970'li yıllarda Gürkan Toku (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Restorasyon Bölümü adına Ankara Arkeoloji Müzesi'nden) başkanlığında bir ekiple Midas şehrinde temizlik çalışmaları yapılmıştır ve bu çalışma sırasında kaya mezarları açığa çıkarılmıştır. 1990-1993 yılları arasında Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından, Midas kentinde tekrar bir temizlik çalışmalarına başlanmış ve sarnıçların yanında Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlendirilen kaya mezarlarının da temizliği yapılmıştır (Polat ve Altan, 2012: 139; Tüfekçi-Sivas, 2012: 125). 1996, 2001 ve 2002 yıllarında Taciser Tüfekçi Sivas ve Hakan Sivas, plato üzerinde ve platonun eteklerinde yüzey araştırmaları yapmış ve yeni kaya anıtları tespit etmişlerdir. Midas kentinde detaylı

---

²⁹ Haspels, 1981, 2-3. yayında sunulan sonuçlar belli düzeltmeler yapılarak kullanılmıştır.

çalışmalar 2017 yılından itibaren Rahşan Tamsü Polat başkanlığında bir ekip ile devam etmektedir.

Midas kentinde yapılan birinci ve ikinci dönem kazı çalışmalarında çeşitli malzeme ve anıtlar tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları P, R ve U plankarelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu alanlarda yaklaşık 0,20 m-1,25 m. kalınlığında bir dolguya rastlanmıştır. Bu dolguya ait mimari evre doğrudan ana kayaya oturtulmuştur ve burada tek bir evre tespit edilmiştir. Yerleşim alanlarına ait mimariye kuzeydoğu yönünde rastlanmıştır. Bu yapılar sıradan, düzensiz planlı evler olarak tanımlanmıştır. Yapıların temelleri kaba taşlardan meydana gelmektedir ve duvarları kerpiçten yapılmıştır. Çatıların ise saz veya dallarla kapatılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalarda mekan içlerinde çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir. Bu malzeme grubu monokrom ve boyalı malzemelerden oluşmaktadır. Monokrom malzeme grubu iyi perdahlanmış, gri renkli metalik kaplardan oluşmaktadır. Bu malzemenin içinde kazıma ve baskı bezemeli örnekler de mevcuttur. Ayrıca makara kulplu örnekler de tespit edilmiştir. Boyalı malzeme grubu ise monokroma göre daha azdır. Bu malzeme grubu devetüyü renklidir ve üzerinde iç içe daire ve dalgalı bezemeler mevcuttur. Bunların yanında Batı Anadolu'da yaygın olan kırmızı üzerine siyah bezemeli kap parçaları ve siyah figür tekniğinin yanında Lydia, Korint ve Attika malları da tespit edilmiştir. Buluntular çerçevesinde bu evre Perslerin egemen olduğu döneme yani MÖ 5-4. yüzyıl (Geç Frig Dönemi) arasına tarihlendirilmiştir. Plato üzerinde Frig kaya mimarisinin yanında sunaklar, sarnıçlar ve oda mezarların birçoğu teknik ve bezeme özellikleri ile MÖ 8. yüzyıla (Orta Frig Dönemi) tarihlendirilmiştir (Tüfekçi-Sivas, 2012: 125-129).

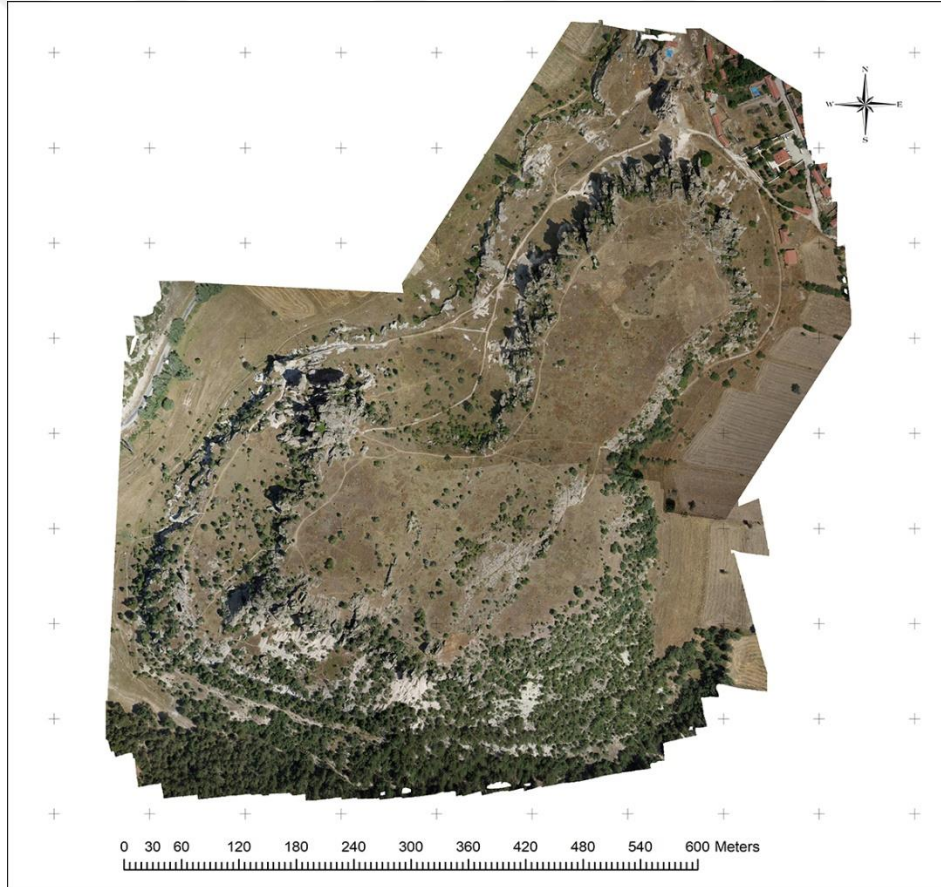
Kentin ana girişi, doğu yönden bir rampa ile sağlanmaktadır. Alanda Friglerin tapını da buldukları ve Ana Tanrıça Matar adına yapılmış çok sayıda anıtlar, fasadlar, altarlar ve nişler tespit edilmiştir. Bu yapılar alanın üst kısmında yer alırken aynı zamanda yamacında da yer almaktadır. Bunun yanında yerleşimde sarnıçlar, su biriktirme havuzları ve tonozlu tüneller de mevcuttur (Tamsü-Polat, 2018: 263).

Yapılan çalışmalarla topografik olarak analiz edildiğinde (**Resim 3.18**) Midas Kenti'nin stratejik konumunun çok önemli olmadığı ve yerleşmede çok sayıda kült anıtı bulunması nedeniyle diğer yerleşmelerden ayrıldığı göze çarpmıştır. Bunun sonucunda Tüfekçi-Sivas burayı Friglerin "*Dini Nekropolü*" olarak tanımlamıştır. Böylece Frigler

için başkent Gordion olurken dini merkez de Midas Kenti olmuştur (Tüfekçi-Sivas, 2012: 137).

Midas Kentindeki fasadlar, anıtlar ve kaya mimarisi ile ilgili pek çok detay vardır. Fakat bu çalışmada bunlara yer verilmeyecektir. Çalışmanın konusunun dışına çıkmamak için yapılan kazılar sonucunda tespit edilen malzeme grubu değerlendirilecektir. Midas Kenti'nde 2017 yılında Anadolu Üniversitesi'nden Rahşan Tamsü-Polat başkanlığındaki ekip tarafından yürütülen yüzey araştırması³⁰ çalışmaları ve ileriki yıllarda yapılması planlanan arkeolojik kazılar sayesinde yerleşme ile ilgili bilgilerin artacağı, bölgenin Demir Çağı ve Frigler'in tarihi ile ilgili daha detaylı verilere ulaşılacağı kesindir.

Resim 3.18: Yazılıkaya-Midas Şehri

Kaynak: <http://www.midaskent.com/mobil/sayfalar.asp?sayfa=8#image-7>; (Tarih: 28.02.2019 22.39)

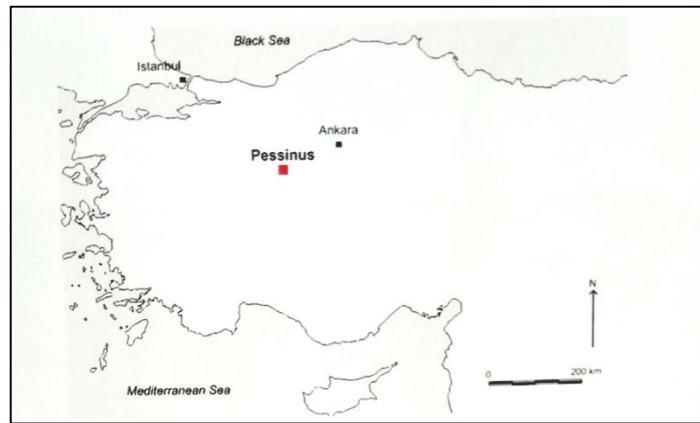
³⁰ Vadi ve kent ile ilgili yapılan çalışmaları Yazılıkaya/Midas Vadisi Yüzey Araştırması Projesi'nin resmi web sitesi adresinden (<http://www.midaskent.com>) edinilmiştir (29.01.2019/22.46).

3.1.6. Pessinus (Ballıhisar) Kenti

3.1.6.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihiçesi

Pessinus yerleşmesi (**Harita 3.1**), Orta Frig bölgesinin doğusunda, Eskişehir ilinin 100 km. güneydoğusunda, Sivrihisar'ın 13 km. güneydoğusundaki Ballıhisar köyünde yer alır. Ballıhisar köyü, deniz seviyesinden 950 m. yükseklikte bulunmaktadır. Konumu itibariyle vadi ortasında yer alır ve etrafı alçak tepeler ile çevrelenmiştir. Yerleşmenin doğu kısmı ise Sivrihisar Dağlarına dayanmaktadır. Yerleşmede iklim, bulunduğu konumdan ötürü oldukça kuraktır. Pessinus kentinin Gallos Nehri³¹ üzerinde olduğu ve yoğun yağış zamanlarında bu nehrin dolduğu tespit edilmiştir.

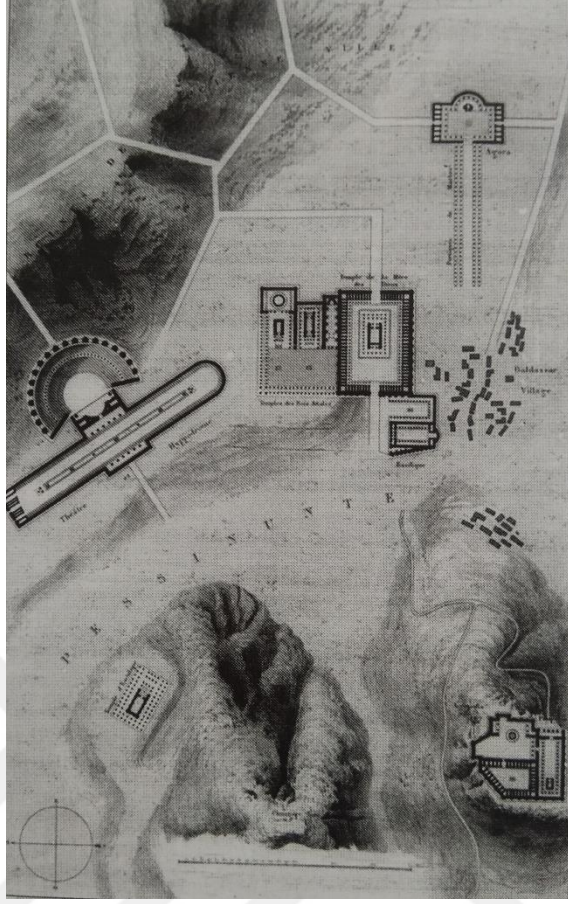
Alanın Pessinus olduğunu 1834 yılında yapmış olduğu seyahatler sırasında Charles Texier belirtmiştir ve alanın bir rekonstrüksiyon planını yapmıştır (**Resim 3. 19**). 1882 yılında ise Karl Humann da Pessinus'u ziyaret etmiş ve yapıların bir planını çıkarmıştır. İlk kazılar 1967 yılında Ghent Üniversitesi'nden bir ekip ile Pierre Lambrechts tarafından başlamıştır. Kazının başlama amacı ise, antik kaynaklarda sıkça bahsedilen Kybele Tapınağı'nın tespit edilmek istenmesidir. Bu döneme ait kazılar 1973 yılında P. Lambrechts'in ölümü ile sonlanmış ve daha sonra 1987 yılında John Devreker yönetiminde tekrar başlamıştır. Kazı çalışmaları 2008 yılından itibaren Melbourne Üniversitesi ekibi tarafından Gocha Tsetskhadze başkanlığında devam etmiştir (Tsetskhadze, 2012: 184-185).

Harita 3.1: Pessinus Kenti'nin Konumu

Kaynak: Tsetskhadze, 2018: 8, Fig.1

³¹ Antik bir nehirdir. Fakat geçek olup olmadığı tartışmalı konular arasındadır.

Resim 3.19: Charles Texier'in Yapmış Olduğu Pessinus Planı
Kaynak: Tsetskhadze, 2012: 185, Fig.2

3.1.6.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri

Pessinus kentinde yapılan kazı çalışmaları 30 yılı aşkın bir süre devam etmiştir. Ghent ve ekibi kazı çalışmalarında toplamda 17 alanda çalışmışlardır. Bu döneme ait kazılarda daha çok Tapınak Alanı (B alanı) olarak adlandırılan alanda yoğunlaşmışlardır. Bu tapınak yaklaşık olarak MS. 14-37 yılları arasına yani Tiberius dönemine tarihlendirilmiştir. Tapınak alanında yapılan çalışmalarda temenos duvarı ve birçok farklı öge açığa çıkarılmıştır. Alandan tespit edilen malzeme gruplarına bakıldığında Hellenistik, Roma ve Bizans dönemleri saptanabilmiştir. Tapınak Alanında yapılan çalışmalarda 7 farklı evre (**Tablo 3.4; Resim 3.20**) tespit edilmiştir.

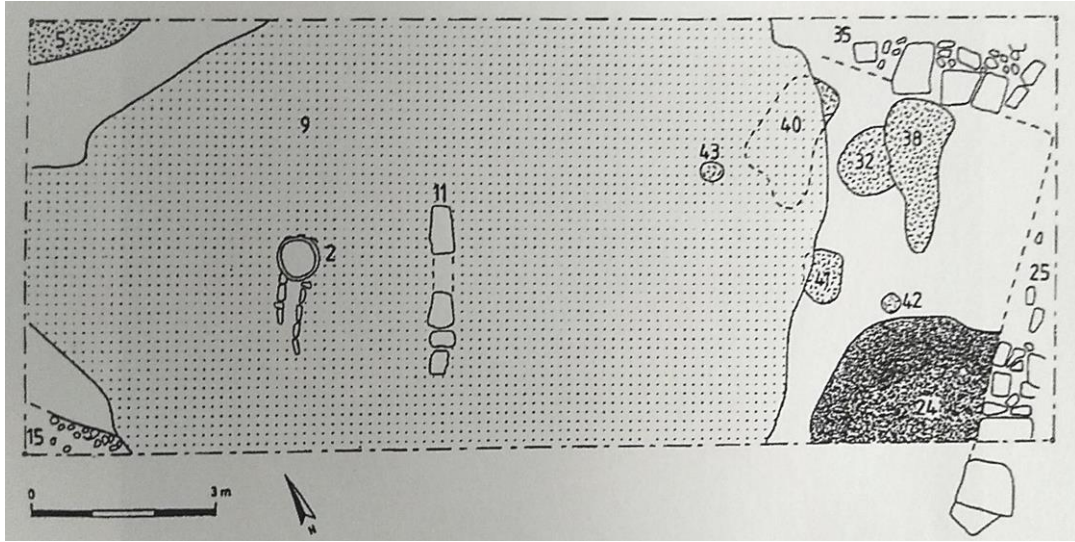
Tablo 3.4: Pessinus Tapınak Alanı Kronolojisi

Dönem	Tarih
Bizans Dönemi	MS. 6-11. yüzyıl
Geç Roma	MS. 4-5. yüzyıl
Orta Roma	MS. 2-3. yüzyıl
Erken Roma	MÖ 25- MS. 1. yüzyıl
Geç Hellenistik	MÖ 2-1. yüzyıl
Hellenistik	MÖ 4.3. yüzyıl
Geç Frig	MÖ 6-5. yüzyıl

Resim 3.20: Tapınak Alanı
Kaynak: Tsetskhadze, 2018: 12, Fig.6

Demir Çağ ile ilgili bilgiler oldukça azdır. Sektör B olarak adlandırılan alanda seyrek halde Demir Çağ tespit edilmiştir. B2 ve B5 alanlarında Demir Çağ (**Resim 3.21**) ile ilgili seramikler tespit edilmiştir. Geç Demir Çağ alanının bir kısmı, çok sayıda sığ çukurlardan oluşmaktadır. Alanda yapılan çalışmalarda Çukur 24’te bulunan seramiklerin hepsi Demir Çağa tarihlendirilmiştir. Buradan, polikrom kaplar, siyah kırmızı ve gri mallar, kaba ve perdahlı mallar ve bunun yanında Lydia seramikleri tespit edilmiştir.

Resim 3.21: B2 alanı, Demir Çağ Çukuru (24)
Kaynak: Krsmanovic, 2018: 523, Fig.14

Frig dönemine ait veriler L alanında, Roma kalıntılarının altında ve bölgede birçok alanda tespit edilmiştir. Hellenistik dönem öncesine tarihlendirilen kireç taşı duvarların (Tapınak Alanı), Hellenistik dönem ve sonrası duvarlardan farklı bir teknikle yapıldığı tespit edilmiştir. Gri malzeme daha çok bu duvarlardan ve duvarlara yakın alanlardan açığa çıkarılmış ve bu duvarların Geç Frig Dönemine ait olabileceğini düşündürmektedir. Yerleşmede Demir Çağa ait çalışmaların ve yayınların az olması, Pessinus’un Frig dönemi ile ilgili bilgilerimizi sınırlı hale getirmiştir (Tsetskhadze, 2012: 188-192).

Yerleşme çevresinde yapılan yüzey araştırmaları ile bölgede çok ciddi bir Frig etkisi olduğu görülmüştür. Birçok kaya fasadı ve altar tespit edilirken bunların yanında Demir Çağa tarihlendirilmiş seramikler de bulunmuştur.

3.1.7. Seyitömer Höyük

3.1.7.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi

Seyitömer Höyük (**Resim 3.22**), Kütahya ilinin 25 km kuzeybatısında yer alır. Bölgede en yaygın maden türü linyittir (Bilgen, 2011: 15). Yerleşme kömür işletmeleri alanında yer alan büyük bir höyüktür. Bu açıdan yapılan kazılar, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, Seyitömer Linyit işletmeleri Müessesesi Müdürlüğü'ne bağlı olarak yürütülmüştür. 160 m. çapında ve 20 m. yüksekliğinde olup kuzeyi oldukça dik olan höyüğün güneyi ise yayvandır (Çakalgöz Yavuz, 2013, 113).

Seyitömer Höyük konumu açısından önemli bir noktadadır. Günümüz konumuna bakacak olursak, höyük kuzey de Bozüyük, kuzeydoğusunda Eskişehir, güneyinde Kütahya şehri yer alır. Höyük aynı zamanda Konya Ovasına ulaşan yollar üzerinde yer alır (Bilgen, 2011: 18).

Resim 3.22: Seyitömer Höyük
Kaynak: Usta, 2014: 144/Levha L

Höyükte ilk çalışmalar 1989 yılından itibaren Eskişehir Müzesi Müdürlüğü tarafından kurtarma kazıları olarak başlanmıştır. 1990-1995 yıllarında ise Afyonkarahisar Müzesi Müdürlüğü tarafından kazı çalışmaları devam etmiştir. Kazı çalışmalarına bir süre

ara verilmiş ve 2006 yılında A. Nejat BİLGEN başkanlığında yeniden başlamıştır. Anlaşmalar gereği 2014 yılında kazı çalışmaları sonlandırılmıştır (Bilgen, 2015: 46).

3.1.7.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri

Höyükte yapılan çalışmalar sonucunda beş ayrı tabaka (**Tablo 3.5**) tespit edilmiştir. En erken tabakası Erken Tunç Çağ II'ye tarihlendirilmiştir. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda höyüğün mimari açıdan stratigrafisi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (Bilgen, 2015: iv).

Tablo 3.5: Seyitömer Höyük Tabakalanması

SEYİTÖMER HÖYÜK TABAKALANMASI	
I.	Tabaka (Roma Dönemi: M.S. 255-363)
II.	Tabaka (Hellenistik Dönem: M.Ö. 334-30) II-A: Geç Evre II-B: Erken Evre
III.	Tabaka (Akhaemenid Dönem: M.Ö. 500-334) III-A: M.Ö. 4. Yüzyıl (400-334) III-B: M.Ö. 5. Yüzyıl 500-400
IV.	Tabaka (Orta Tunç Çağı: 18. Yüzyıl) IV-A: Geç Evre (M.Ö. 1750-1700) IV-B: Orta Evre (M.Ö. 1790-1750) IV-C: Erken Evre (M.Ö. 20. Yüzyıl-19. Yüzyıl)
V.	Tabaka (Erken Tunç Çağı III: 3000-2000) V-A: Geç Evre (M.Ö. 2150-2000) V-B: Orta Evre (M.Ö. 2250-2150) V-C: Erken Evre (M.Ö. 2350-2250) V-D: Erken Tunç Çağ II

Kaynak: Bilgen, 2015: Bölüm 2- iv-v.

Çalışmanın dönemiyle ilgili tabakalara bakarsak; höyükte Demir Çağa tarihlenen III. Tabaka Akhaimenid Döneme, diğer bir deyişle Geç Demir Çağına tarihlendirilmiştir. Höyükte Geç Tunç Çağı veya Erken- Orta Demir Çağı ait veriler kesin olmamakla birlikte çok azdır. 2008-2012 yılları arasında yapılan çalışmalar kısaca özetlersek;

2008 yılı çalışmalarında III. Tabakaya ait iki alt evre tespit edilmiştir. Bunlar III-A (MÖ 4.yüzyıl) III-B (MÖ. 5. yüzyıl) olarak isimlendirilmiştir. 2008 yılında III-A tabakasına (**Resim 3.23**) ait pek çok mimari unsur açığa çıkarılmıştır. Burada höyüğün üst kısmının bu dönemde bir sur yapısıyla çevrili olduğu tespit edilmiştir. Bu sur yapısı dört adet kule ile desteklenmektedir. Sur yapısına detaylı bakıldığında alandaki eğimler sebebiyle sur inşa edilmeden önce bir teras duvarı ile desteklenerek inşa edilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu teras duvarları istinat duvarı olarak kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda teras duvarları raporlarda sur yapısının bir parçası olarak yorumlanmıştır (Bilgen 2011: 83). 2008 yılında pek çok mekan açığa çıkarılmıştır bunlar 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 12'nolu mekanlar olarak isimlendirilmiştir. Bu mekan içlerinde döneme tarihlenen pek çok özel seramik ve küçük buluntular tespit edilmiştir. III-A evresine ait ayrıca bir adet silo açığa çıkarılmıştır (Bilgen, 2011: 84-93).

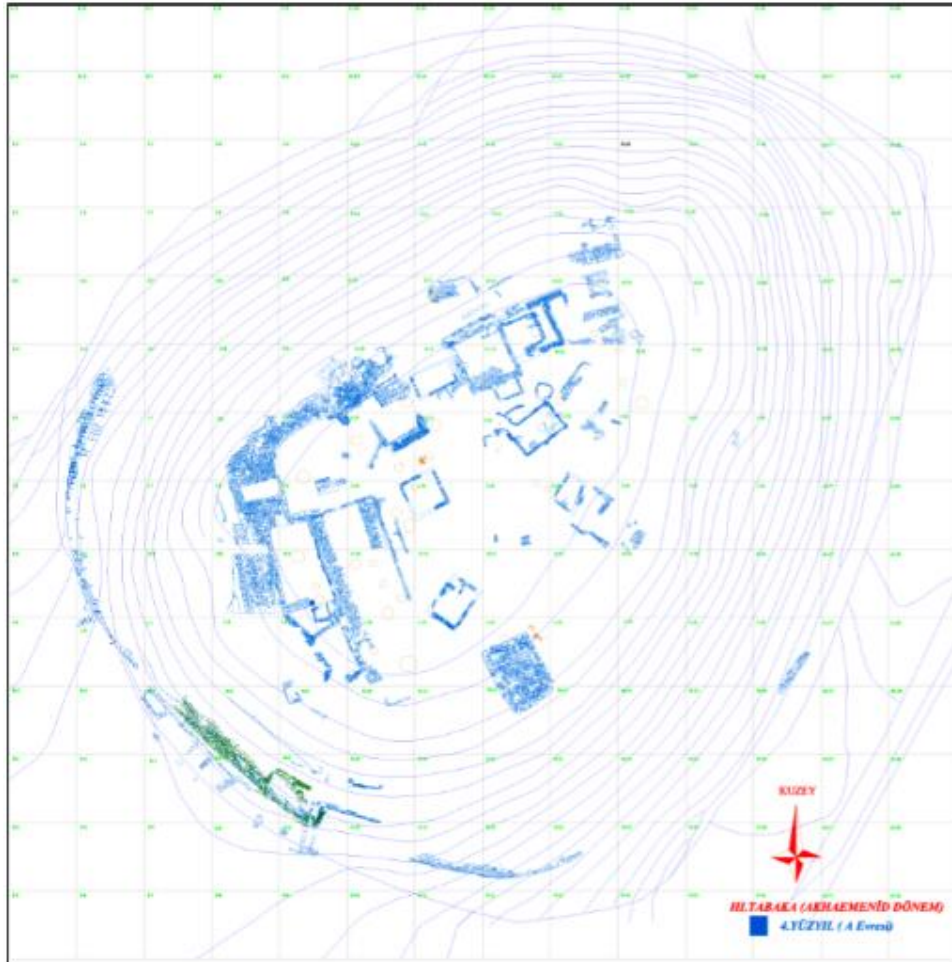
III-B evresinde (**Resim 3.24**) ise bir adet merdiven yapısı tespit edilmiş fakat yanında tarihleyici hiçbir unsur bulunmamıştır. Altından IV-A evresinin gelmesiyle birlikte merdiven yapısı III-B evresine tarihlendirilmiştir (Bilgen, 2011: 94). Bu evrede höyük üzerinde 10 adet mekan tespit edilmiştir. 1'nolu mekanda bir adet idol tespit edilmiştir. Mekanlar içerisinde pek çok Attika seramiğine rastlanmıştır ve mekanları tarihlemeye önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Bilgen, 2011: 95-103). Bu evreye ait 4 adet silo tespit edilmiştir. 2008 yılında seramik buluntular arasında önemli bir buluntu grubunu da Akhaimenid (Pers) kaselerin oluşturduğu görülmüştür (Bilgen, 2011: 107). Bunun yanında Anadolu-Pers stilinde yapılmış iki adet mühür baskısı (bulla) bulunmuştur (Bilgen, 2011: 108). Ayrıca bu döneme ait birçok graffitolu seramik parçası da tespit edilmiştir. Bu buluntular, dönemin sosyal yapısı için oldukça önemlidir (Bilgen, 2011: 109)

2009 sezonu çalışmalarında pek çok teras duvarları (1'nolu teras-sur duvarı, 2-3-4'nolu teras duvarı), mekan (13'nolu mekan) ve merdiven (2'nolu merdiven) tespit

edilmiştir. Bunlar buluntularla desteklenerek tarihlendirilmiştir (Bilgen, 2011: 207-213). 2010 yılı çalışmalarında ise 4 adet silo ve teras-sur, teras duvarları tespit edilmiştir.³²

2011 yılı kazı çalışmaları III-A evresinde devam etmiştir. 2’ nolu teras-sur duvarı çalışmaları sırasında duvarın, kuzeybatı, batı, güneybatı ve güney kısımlarının korunduğu tespit edilmiştir. Duvarın yamaca dayandırılarak yapıldığı görülmüştür (Bilgen, 2013: 18). Duvarın kaldırılması sırasında pek çok seramik bulunmuştur ve bunlar içerisinde çöp çukuru içinden tespit edilen seramiklerin Frig kültürüne ait olduğu tespit edilmiştir (Bilgen, 2013: 20). Bunun yanında 2011 yılında III-B evresindeki çalışmalarda höyüğün güneybatı yamacında oldukça tahrip olmuş iki mekan (14-15’ nolu mekan) tespit edilmiştir (Bilgen, 2013: 21-22).

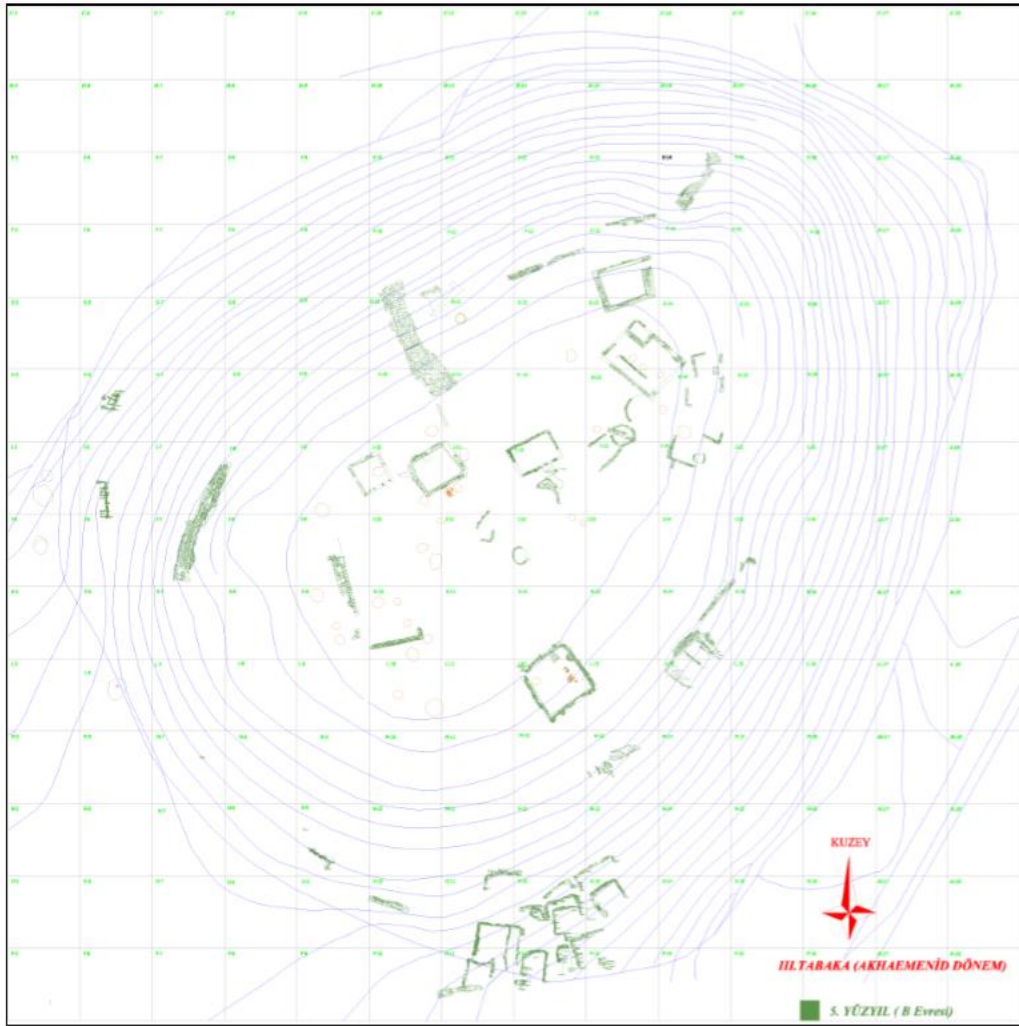

Resim 3.23: Seyitömer Höyük III. Tabaka (Akhaemenid Dönem III-A Evresi)

Kaynak: Usta, 2014: Levha LIII

³² Detaylı bilgi için Bilgen, 2011: 376-379.

2012 kazı sezonunda yapılan çalışmalar son verileri oluşturduğu için bu yıla ait çalışmalara daha detaylı değinmek gerekir. Buna göre MÖ 5. yüzyıla tarihlenen ve Akhaimenid olarak tarihlenen tabakanın B evresine ait mimari kalıntılar, höyüğün güneyinde yer alan EE, KK, JJ, DD ve CC sektörleri ve höyüğün kuzeybatısında yer alan G ve M sektörlerinde tespit edilmiştir. B evresine ait toplam on bir adet mekan açığa çıkarılmıştır. Bunun dışında höyüğün kuzeybatı kesiminde ana kayaya oyulmuş üç adet çukur da (5'nolu, 6'nolu, 7'nolu çukur)³³ tespit edilmiştir (Bilgen, 2013: 14).

Resim 3.24: Seyitömer Höyük III. Tabaka (Akhaimenid Dönem III-B Evresi)

Kaynak: Usta, 2014: Levha LIV

³³ Bilgen, 2013: 24-25 Detaylı bilgi için bakınız.

Plandan da anlaşıldığı üzere B evresinde A evresine göre daha az mimari unsur tespit edilmiştir. Bu mekanlar 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 ve 26'nolu mekanlar olarak isimlendirilmişlerdir.

Bu mekanlara kısaca bakacak olursak³⁴, 16'nolu mekan EE sektörü N-13 plankaresinin güneydoğusunda yer almaktadır (Bilgen, 2013: 15). 17'nolu mekan se KK sektörü, O-12 plankaresinin doğusunda yer alır. Mekanın tabanında MÖ. 5. yüzyıl başlarına tarihlenen Attika seramik parçası tespit edilmiştir (Bilgen, 2013: 15). 18'nolu mekanda, sıkıştırılmış taban seviyesinde yanık izleri tespit edilmiştir. Mekanın taban dolgusundan ise *amphoriskos kaidesi* ve *omphaloslu kase* parçası tespit edilmiştir (Bilgen, 2013: 15). 19'nolu mekandan ise altı adet ahşap dikme deliği tespit edilmiştir. Bunun dışında mekanın güneydoğusunu ise III-A evresine ait çöp çukurunun tahrip ettiği görülmüştür. Bu mekanda yer yer çöküntüler ve yoğun yangın izlerine rastlanmıştır. Mekanın tabanında *in-situ* halde bir adet pişmiş toprak *amphoriskos*, bir adet *yonca ağızlı testi*, ağırlık ve maşrapa tespit edilmiştir (Bilgen, 2013: 17). 20'nolu mekan ise KK sektöründe, P-12 plankaresinin batısında yer alır. Mekanın tabanı sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır ve bir adet ahşap dikme deliği tespit edilmiştir. Mekanda bir adet dikdörtgen planlı ocak bulunmuştur. Mekanın dolgu toprağında MÖ. 5 yüzyıla tarihlenen bir adet Attika seramiği parçası tespit edilmiştir. Bunun dışında mekan tabanında *in-situ* halde seramik, kemik, bir adet marn oyun pulu, pişmiş toprak ağırşak, demir obje ve bir adet bronz boncuk bulunmuştur (Bilgen, 2013: 18). 21'nolu mekana bakacak olursak mekan KK sektörü, O-11 plankaresinin güneyinde yer alır. Mekanın kuzey ve batı duvarları sarı kille sıvanmıştır ve güney duvarı III-B evresine ait 22'nolu mekan tarafından tahrip edilmiştir. Ayrıca mekanın tabanının III-A evresine ait çöp çukuru tarafından da tahrip edildiği gözlemlenmiştir. Mekan içerisinde bir adet ocak tespit edilmiştir. Mekanın tabanında yangın izlerine rastlanmış ve burada *in-situ* halde pek çok küçük buluntu ele geçmiştir. Bunlar seramik, iğne, demir ve bronz eserlerden oluşmaktadır (Bilgen, 2013: 18-19). 22'nolu mekan JJ sektöründe, P-11 plankaresinin kuzeyinde yer alırken 23'nolu mekan DD sektörü, N-11 plankaresinin güneydoğu köşesinde yer alır. Mekanın kuzey ve batı duvarları korunmuştur (Bilgen, 2013: 20). 24'nolu mekan ise CC sektörü, N-9 plankaresinin güneybatısında yer almaktadır. Mekanın güneybatı duvarının III-A

---

³⁴ Mekan bilgileri Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu 2011-2012'den özetlenmiştir.

evresine ait 2'nolu teras-sur duvarı tarafından tahrip edildiği gözlemlenmiştir. 25'nolu mekan ise G sektörü, H-16 plankaresinin ortasında yer alır. Mekanın güneydoğu köşesinde plaka taşların dik yerleştirilmesi ile oluşturulmuş dikdörtgen planlı bir bölme tespit edilmiştir ve mekanın dolgusunda bir adet küp, testi ve çömlek bulunmuştur (Bilgen, 2013: 21-22). III-B tabakasına ait son mekan olan 26'nolu mekan ise M sektörü, I-16 plankaresinin güneyinde yer almaktadır. Mekanın doğu duvarı üzerinde üç adet ahşap dikme deliği bulunmuş ve yapılan çalışmalar sonucunda mekanın tabanının tamamen tahrip olduğu gözlemlenmiştir (Bilgen, 2013: 22).

Höyüğün sur içerisinde çalışmalar, bu şekilde veriler verirken höyüğün sur yapılarının dışında da Demir Çağ'a ait buluntular ele geçmiştir. Sur dışında yer alan oda içlerinde *in-situ* durumda Frig seramikleri ele geçmiş ve yerleşmenin Frig seramiği ile ilgili net bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Seyitömer Höyükte H-8-11-12; G-11-12-14 plankarelerinde Frig tabakaları tespit edilmiştir (Çakalgöz, 2011: 5). H-8 plankaresinde yapılan çalışmalarda Hellenistik duvarın altında *in-situ* halde Frig seramiği bulunan bir oda tespit edilmiştir. Ayrıca I-14-15 plankarelerinde de Frig dönemine tarihlenen mimari parçalar tespit edilmiştir ve alanda tespit edilen duvarların yanında da boyalı ve gri Frig seramiği yoğun şekilde bulunmuştur (Yavuz-Çakalgöz, 2013: 114).

Yapılan çalışmalar sonucunda Seyitömer'in Geç Demir Çağ için oldukça önemli bir yerleşme olduğu anlaşılmıştır. Akhaimenid Dönem tamamen açığa çıkarılmış ve detaylı olarak çalışılmıştır. Burada tespit edilen seramikler çalışmanın 4. Bölümünde detaylı olarak incelenecek ve diğer yerleşmelerle karşılaştırılacaktır.

3.1.8. Şarhöyük-Dorylaion

3.1.8.1. Coğrafi Konumu ve Kazı Tarihçesi

Şarhöyük-Dorylaion yerleşmesi, Eskişehir il merkezinin 2 km kuzeyinde yer alır. Yerleşim Höyük, Aşağı Şehir ve Nekropol alanından (**Resim 3.25**) oluşmaktadır. Höyük yaklaşık olarak 400 m çapında yayvan ve oldukça büyük bir koni şeklindedir. Çevresi ile birlikte İç Anadolu Bölgesi'nin hatırı sayılır büyüklükteki höyükleri arasında sayılmaktadır (Tüfekçi-Sivas; 2018: 99; Baştürk ve Baştürk, 2017: 187).

Resim 3.25: Şarhöyük Yerleşim Planı
Kaynak: Şarhöyük Kazı Arşivi

Höyükte sistemli kazılar Muhibbe Darga başkanlığında 1989 yılında başlamıştır. Kazılar 2003 yılına kadar devam etmiştir ve kazı çalışmaları 2005 yılından itibaren Taciser Tüfekçi Sivas başkanlığında devam etmiştir (Baştürk vd.,2016: 263; Tüfekçi-Sivas ve Sivas, 2013: 152; Baştürk ve Baştürk; 2017: 187-188, Baştürk, 2018: 129). Kazılar 2012 yılına kadar devam etmiştir. 2013 yılında Hakan Sivas başkanlığında bir sezon alanda temizlik çalışması yapılmıştır ve 2015 yılından itibaren çalışmalar TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Mahmut Bilge Baştürk'ün bilimsel danışmanlığında, Anadolu Üniversitesi yüksek lisans ve lisans öğrencileri ile aynı zamanda Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nden katılan bilimsel heyet tarafından devam etmektedir (Baştürk vd., 2016: 263).

Şarhöyük-Doylaion kenti arkeolojik önemi dışında, Eskiçağ araştırmalarına göre oldukça önemli bir merkezdir. Doylaion, Eskiçağ ve Ortaçağ kaynaklarında önemli yolların kavşak noktasında, kaplıcalarıyla ünlü, ticaret ile zenginleşmiş olan Frigya şehri olması açısından oldukça önemlidir. Bosphours'tan Kilikya'ya kadar uzanan ticaret yolunun kesiştiği noktada yer alır. Dorylaion'un kurucuları olarak Eretria'lı Dorylaos ve Eheseus oğlu Akamas'ın isimleri geçmektedir (Tüfekçi-Sivas ve Sivas, 2013: 151). Daha geç dönemlere bakarsak Dorylaion kenti Bizans kaynaklarında da sıklıkla geçmektedir.

Kentin bu dönemde de oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında daha yakın döneme ait kaynaklarda Dorylaion 1071 yılında gerçekleşen Malazgirt Savaşından bir süre sonra ele geçirilip tahrip edilmiştir ve Doylaion Savaşı (1 Temmuz 1097) olarak adlandırılan savaşta Haçlılar, Türkleri Dorylaion Ovası'nda büyük bir yenilgiye uğratmıştır. II. Haçlı seferleri sırasında da kent çok büyük bir yenilgi almıştır. Miryokefalon Savaşı ile kent Türkler tarafından tekrar ele geçirilmiştir. Daha sonraki yıllarda W. M. Ramsey tarafından Dorylaion kalıntıları "Old Ctiy: Eskişehir" olarak isimlendirilmiştir (Tüfekçi-Sivas ve Sivas, 2013: 151-152).

3.1.8.2. Yerleşmenin Stratigrafisi ve Demir Çağ Verileri

Şarhöyük-Dorylaion'da yapılan kazı çalışmalarına bakacak olursak 1989 yılından beri gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda, farklı sayıda birçok farklı mimari kültür tabakası tespit edilmiştir. Bunun yanında, mimari tabakası henüz tespit edilememiş olmasına rağmen çok sayıda malzemeye sahip kültürel dönemler de saptanmıştır. Eldeki verilere göre Şarhöyük-Dorylaion kazılarında 7 farklı evreden (**Tablo 3.6**) söz etmek mümkündür (Baştürk ve Baştürk, 2017: 188). Bu evreler; Orta Tunç Çağı'ndan (Erken Tunç Çağı henüz sadece malzeme ile temsil edilmektedir) Bizans Dönemi sonuna kadar kesintisiz bir şekilde devam etmektedir.

Tablo 3.6: Şarhöyük-Dorylaion Kazısı Tabakalanması

TABAKA	DÖNEM
ŞH I	Bizans Dönemi
ŞH II	Roma Dönemi
ŞH II	Hellenistik Dönem
ŞH IV	Demir Çağ
ŞH V	Geç Tunç Çağ (Hitit Dönemi)
ŞH VI	Orta Tunç Çağ

(çanak çömlekle ve küçük buluntu ile sınırlı)	(Assur Ticaret Kolonileri Dönemi)
ŞH VII (çanak çömlekle ve küçük buluntu ile sınırlı)	Erken Tunç Çağ

Kaynak: Baştürk ve Baştürk, 2017: 188

Yapılan çalışmalarda Demir Çağ tabakası, ŞH IV olarak isimlendirilmiştir. Höyükte Demir Çağ tabakası iki farklı alanda tespit edilmiştir. Biri höyüğün batısında diğeri ise güney yamacındadır. Demir Çağ ile ilgili daha yoğun bilgiler bize batı tarafından yani, Batı açmasında (B Alanı) yer alan Hellenistik tabakanın altından gelmektedir (Tüfekçi-Sivas ve Sivas, 2013: 155).

Batı açmasında yer alan Hellenistik tabaka altında 2 ayrı evre tespit edilmiştir. Bunlar Geç Frig (MÖ 550-334) ve Orta Frig (MÖ 800-550) dönemlerine aittir. Bu tabakalar küçük alanlarda açığa çıkarılmıştır. Höyükte tespit edilen ve yüzeyden toplanan malzemeler üzerinden höyükte Frig yerleşmesinin varlığını kesin bir şekilde tespit eden ilk kişi olarak 19. yüzyıl sonlarında A. Körte karşımıza çıkmaktadır (Tüfekçi-Sivas ve Sivas, 2013: 155). 1989 yıllarında höyüğün batı yamacında yapılan yüzey araştırmalarında toplanan malzeme arasından Frig dönemine ait pek çok sayıda çanak çömlek parçası tespit edilmiştir. Höyükte, I13-I14, H13/14, G13/14 plan karelerinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda bir Frig yerleşmesi açığa çıkarılmıştır. Geç Frig dönemine iki evreli bir ev tespit edilmiştir. Tespit edilen yapı, ev (iç mekan) ve avlu bölümünden oluşmaktadır. Yapının teraslı bir duvarın arkasına inşa edildiği saptanmıştır. Taş temelli ve kerpiç duvarlı ev, tek odalı ve dikdörtgen bir planlı, duvarların iç yüzeyleri toprak sıvalı iken taban sıkıştırılmış toprak tabandan oluşmaktadır. Odanın merkezinde çatıyı taşıyan ve *in-situ* halde 0,20 m. çapında ve yaklaşık 2 m. yüksekliğinde bir ahşap direği, devrildiği taban üzerinde tespit edilmiştir. Mekanda pişirmeye ait herhangi bir iz bulunamamıştır. Ev yapısının doğusunda yer alan avluda ise dörtgen fırın/ocaklar, silo ve çöp çukurları açığa çıkarılmıştır. Orta Frig Dönemine ait H13/H14, G14 plankankarelerinde, teraslı duvar seviyesinin yaklaşık 1.50 m. atında iki yapı katı tespit edilmiştir (Tüfekçi-Sivas ve Sivas, 2013: 155).

Resim 3.26: Şarhöyük Orta ve Geç Frig Tabakaları
Kaynak: Tüfekçi-Sivas, 2018: Fg.26

Batı yamaca yani Geç-Orta Frig dönemine (**Resim 3.26**) ait buluntular genellikle gri renkli ve basit günlük kap formlarından oluşmaktadır. Bunun dışında kaliteli malzemeler arasında Lydia seramikleri (mermer desenli kaplar, lydionlar ve lekythoslar), Attika malları (siyah figür ve siyah parlak astarlı mallar), Güneybatı Anadolu, kırmızı üzerine siyah mallar bulunmaktadır. Bunların yanında özel buluntular da (bronz fibula, paleo-frigçe yazıtlı pişmiş toprak mühür, figürin başı ve Frigçe grafitili çanak çömlek parçaları) tespit edilmiştir (Tüfekçi-Sivas ve Sivas, 2013: 155).

Güney yamaçta (**Resim 3.27**) tespit edilen Demir Çağ tabakasına bakacak olursak; Burada Demir Çağ 3 alt evreye ayrılmaktadır: Erken Demir Çağ (ŞH IV.3), Orta Demir Çağ (ŞH IV.2) ve Geç Demir Çağ (ŞH IV.1). Hitit İmparatorluk döneminin son evresine ait tabakanın üzerinde, toprak yapısından dolayı net bir tabaka veremese de Erken Demir Çağa ait çok sayıda malzeme saptanmıştır. Orta Demir Çağ evresi ise batı sektörde yer alan Orta Frig kültürel alanıyla ilişkilendirilebilmektedir. Burada kısmen korunmuş bir mimari açığa çıkarılmıştır, bunun yanında bu evreye ait üç evreli taş döşeme bir yol da bu döneme tarihlendirilmiştir. Geç Demir Çağ evresi ise bir üst seviyede saptanmıştır.

Burada devasa bir kerpiç duvarın devrilmiş kalıntı açığa çıkarılmıştır ve bir sur yapısının olabileceğini düşündürmektedir.

Resim 3.27: Şarhöyük Demir Çağ Tabakaları
Kaynak: Şarhöyük Kazı Arşivi

Güney yamaca ait buluntular da batı yamaç gibi çoğunlukla gri malzemedен oluşmaktadır. Bu yamaca ait Erken Demir Çağ malzemesi henüz net bir tabakadan ele geçmemektedir fakat el yapımı seramik örnekleri tespit edilmiştir. Orta ve Geç Demir Çağ malzemesi yoğun olarak görülür. Yoğunluk yine gri seramiktir fakat bunun yanında boyalı Frig seramiği, Arkaik, Klasik ve Akhaimenid döneme ait seramik parçaları da saptanmıştır (Baştürk vd., 2016: 267).

Şarhöyük Kazıları Demir Çağ buluntuları bölge için oldukça önemlidir. Kazılar sırasında tespit edilen Demir Çağ mührü burada güçlü bir uygarlık olduğunun göstergesidir. Bunun yanında Frigler'in varlığını bize ispat eden ve kazılar sırasında tespit edilen Attis mührü ve 2017 yılındaki çalışmalar sırasında V25 plankaresinde, devşirme malzeme olarak duvar içinde kullanılmış olan Paleo-Frigçe yazıtlı parça, bölgede açığa çıkarılmış önemli buluntular arasında yer alır.

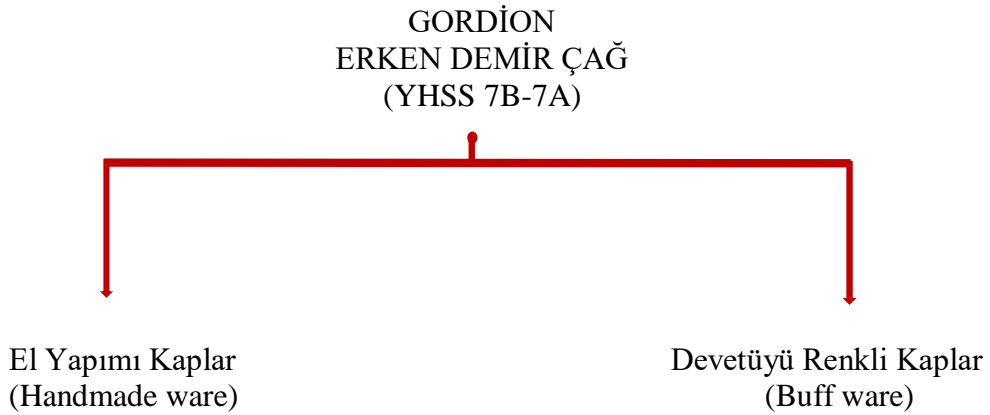
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İÇ KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ DEMİR ÇAĞ SERAMİK GELENEKLERİ

4.1. ERKEN DEMİR ÇAĞ

4.1.1. Gordion/Yassıhöyük

Gordion yerleşmesi Erken Demir Çağ seramik geleneği, mimari ile bağlantılı olarak değişmiştir. Bu durum YHSS 8 tabakasının son evresinden YHSS 7'nin erken evresine geçiş sırasında mimarinin yanında seramikte de bir kesintinin meydana geldiğini göstermektedir. Bu tabakada tespit edilen seramiklerin yanında küçük buluntular da gözlemlenmiştir. Gordion yerleşmesinde Erken Demir Çağ tabakalarında (YHSS 7A 7B) yapılan çalışmalar sonucunda seramikte karşımıza 2 tip mal grubu çıkmaktadır. Bunlar;

Erken Demir Çağda yeni mal grupları ile birlikte yeni bir teknik de ortaya çıkmıştır. YHSS 7B evresi ile birlikte el yapımı kaplar (**Lev.1/Res.1**) karşımıza çıkmaya başlar. Bu dönemin karakteristik özelliği ise seramikte iri ve sert kum katkısının

görülmesidir. Malzemenin yüzey rengi genellikle krem renginden koyu kahverengiye, koyu gri-kahverengiye ve neredeyse siyah renge kadar değişiklik göstermektedir. Renk değişimleri pişirme ısısına göre farklılık göstermektedir. Bu döneme ait kapların yapımında sıkma, sarma ve kalıplama gibi basit elle şekillendirme teknikleri kullanılmıştır. İç ve dış yüzeyde gözlenen perdah oldukça karakteristiktir fakat perdahın kalitesi kaplara ve yapan kişiye göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Bu döneme ait kap formları üzerinde çeşitli bezeme tipleri görülmektedir. Genellikle bezeme yapılmış kaplarda, kapların omurga kısımlarında basit kesik çizgiler görülürken, kabın ağız kısmında veya kalınlaştırılmış dudak boyunca yivler ve bir dizi baskılar görülmektedir. Bu evreye ait kaplarda kompleks bezemeler (“geyik” ve “ağaç” figürleri) oldukça nadir karşımıza çıkmaktadır. Dönemin malzemesi üzerinde yapılan çalışmalarda el yapımı seramiğin düşük ısıdan (<600-700 °C) ziyade açık fırınlamadan dolayı düzensiz ve oldukça kırılğan (gevrek) bir hamura sahip olduğu görülmüştür (Voigt ve Henrickson, 2000b: 342-354).

Erken Demir Çağda Gordion’da görülen genel kap tipleri konik çanaklar, geniş ağızlı çömlekler ve sürahilerdir. Çanaklar, elle şekillendirilmiştir ve ağız kenarında basit yiv bezeme yaygındır. Konik şekilli çanakların kaburga altında ise bezeme görülmez. Geniş ağızlı çömlekler ise bir S profiline sahiptirler. Küçük çömlekler de kesik çizgilerle süslenmiş ve ağız kenarları kalınlaştırılmış bir forma sahiptirler. Kapların ağız kenarlarında genellikle tek kulp bulunur. Orta boyutlu çömleklerde ise yuvarlak kulplar bulunur, bezemeleri genellikle kabın ağız ve tutamak kısımları arasında görülür. Gövde kısmı şeritler halinde oluşturulmuş ve ikincil biçimlendirme ile verilmek istenen şekil verilmiştir. Büyük boyutlu çömleklerin ağız kısımlarında üçgen bir kesit görülür. Görüldüğü üzere bu kap formları sarmal şekilde biçimlendirilmiştir. Bu kaplar içerisinde bezeme olarak geyik figürünün olması oldukça önemlidir. Dönemin diğer bir kap formu olan sürahiler ise, dar bir ağıza, tek bir kulba ve yuvarlak bir gövdeye sahiptir. Yapılan çalışmalarla bu kap türü de sarma yöntemi ile yapılmıştır. (Voigt ve Henrickson, 2000b: 347-349).

Erken Demir Çağda görülen kaplar şekil, ebat, cidar kalınlığı, yüzey kalitesi ve bezeme bakımından oldukça değişkendir. Her kabın kendine özgü özelliklerinin ve farklılıklarının olması, Erken Demir Çağda yapılan seramiğin bireysel ve hane içi yapıldığının kanıtıdır (**Tablo 4.1**). Bu durum, bu dönemde tek düze seri üretim kapların

yapılmadığını herkesin kendine özgü ve becerisinin yettiği kadar kaplar yaptıklarını gösterir (Voigt ve Henrickson, 2000a: 42-43).

YHSS 7 tabakalarında tespit edilen Erken Demir Çağ El Yapımı seramik grubunun, ilk bakıldığında tüm tabakanın malzemesini oluşturduğu görülmektedir. Fakat bu malzeme yanında (özellikle YHSS 9-8 tabakaları ile karıştırılan) devetüyü renkli Erken Demir Çağ seramik grubu da dönem içinde görülen önemli bir malzeme grubudur. Fakat Geç Tunç Çağ malzemesinin de hemen hemen aynı yüzey rengine sahip olması, başlarda EDC devetüyü mallarının GTÇ ile karıştırılmasına neden olmuştur. Malzeme gruplarına dikkatli bakıldığında GTÇ devetüyü malları oldukça sağlamken EDC devetüyü malları oldukça kırılabilir ve GTÇ'a göre kalitesizdir. Ayrıca Erken Demir Çağ el yapımı malzeme grubu küçük bir gövde parçasından bile ayırt edilebiliyorken Erken Demir Çağ devetüyü mallar için bu geçerli değildir. Bunun nedeni ise Geç Tunç Çağı ile benzer olmasıdır.

Yerleşim alanında yapılan çalışmalarda Megaron 10 ve Megaron 12'de Geç Tunç Çağı'na ait malzeme grubu ile Erken Demir Çağ el yapımı seramiğinin bir arada geldiği gözlemlenmiştir (Gunter, 1991:92). Fakat dönemler arası geçiş (GTÇ'den EDC'a) birden olmuştur. Geçiş malzemesi görülmemektedir.

Erken Demir Çağda 7B ve 7A evrelerinin seramik ayrımları oldukça zordur. 7B evresinde Erken Demir Çağ el yapımı seramikleri kullanılmaya devam ederken aynı zamanda bir seramik türü daha ortaya çıkmıştır. Bu malzeme grubu "Burnt Reed House" olarak bilinen "Yanmış Saz Ev" yapısının tabanında tespit edilmiştir. 7B ve 7A evreleri arasında geçişi sağlayan yapının en önemli özelliği Erken Frig veya YHSS 6 seramiğini simgeleyen el yapımı malzemenin öncülünün ilk olarak burada tespit edilmiş olmasıdır (Sams ve Voigt, 2011: 157; Voigt ve Henrickson, 2000a: 46). Her ne kadar iki malzeme grubu bir arada kullanılsa da devetüyü mallar, bezeme, teknolojik ve tipolojik açıdan farklılık göstermektedir (Voigt ve Henrickson, 2000b: 349).

Seramiklerin YHSS 7A içindeki dağılımı mimaride gözlenen karmaşık yapıyı yansıtmaktadır. Erken Demir Çağa ait devetüyü renkli mallar, kireçli bir hamura sahiptirler ve genellikle orta tanecikli sertliktedirler. Kapların yüzeyinde, yüzey boyunca dağılmış halde ince kireç parçacıkları görülür ve bu özellik ile karakterize edilir (Voigt ve Henrickson, 2000b: 349). Malzeme üzerinde yapılan nötron aktivasyon analizi sonucu

bu kapların çoğunun Sakarya Nehri kilinden yapılan yerel mallar olduğu tespit edilmiştir (Voigt ve Henrickson, 2000a: 46; Voigt ve Henrickson, 2000b: 349). Devetüyü malların şekillendirme yöntemleri ise EDC el yapımı mallarından farklıdır. Bu grupta şekillendirme olarak son işlemde yavaş çark kullanılmıştır. Ayrıca fırınlama ve oksidasyonda da farklılıklar tespit edilmiştir. Küçük kaplar bir çömlekçi tarafından (fakat hepsi için geçerli değil), büyük kaplar ise elle şekillendirilmiş ve çarkta sonlandırılmışlardır. Bu yöntemlerin kullanılması, bu evreye ait malların EDC el yapımı mallardan daha düzenli ve kesin profillere sahip olmasını sağlamıştır. Devetüyü mallarının diğer bir özelliği ise <800-1000 °C sıcaklıkta pişirilmesidir. Bu da bize EDC el yapımı malzemeden daha yüksek bir sıcaklıkta piştiği ve açık ateşlemeden ziyade fırın kullanıldığını göstermektedir. Fırının kullanılması da bizlere küçük ölçekli ve yarı zamanlı çömlekçiliğin olduğuna işaret etmektedir (Voigt ve Henrickson, 2000b: 349-351).

Tablo 4.1: Gordion-Yassıhöyük Seramik Özellikleri

	YHSS WARE GROUPS			
	LBA Buff YHSS 9-8	EIA Handmade YHSS 7B-A	EIA Buff YHSS 7A	E Phryg Gray YHSS 6
FABRIC				
Surface color	Buff	Gray to brown	Buff	Gray
Core color	Buff	Gray to black	Buff	Gray
CLAY PREPARATION				
Temper	Fine to medium grit	Medium-coarse grit	Medium grit	Fine to medium grit
Pores	Small, sparse	Abundant	Small	Variable
Fracture	Straight	Jagged	Straight	Relatively straight
Hardness	Hard	Friable	Relatively hard	Moderately hard
Lime Spalling and Particles	Some spalling		Spalling and many fine particles	Rare
Firing	Oxidizing Kiln 800-1000°C	Reducing Open-air <700°C	Oxidizing Kiln(?) >800°C	Reducing Kiln >700°C
FORMING METHODS AND TOOLS				
Primary	Throw, coil, coil and draw, mould	Coil, mould, pinch	Coil, coil and draw, mould (throw?)	Throw, coil, coil and draw, slab, mould
Secondary	Turntable, rib, scrape		Turntable, rib, scrape	Turntable, rib, scrape
SURFACE TREATMENT				
Finish	Smoothed	Burnished	Smoothed	Smoothed, self-slip, micaceous slip
Decoration	Incised lines (rare)	Incised, impressed	[None]	Incised lines and ridges
VESSEL FORMS				
Number	Few	Few	[Few?]	Limited
Variability	Limited	Wide	[Limited?]	Limited
Effort per Vessel	Low to moderate	Moderate to high	Low to moderate	Moderate
PRODUCTION				
Number of Potters	Few	Many	Few	Few
Type of Potter	Specialist	Ad hoc	Specialist (part-time?)	Specialist
Division of Labor	Probable	None	Possible	Probable
Scale of Production	Large	Small, ad hoc	Moderate?	Large
Range of Distribution or "Market Area"	Local-regional	Individual household	Local	Regional
Organization of Production	Workshop	Ad hoc in household	Small workshop?	Workshop

Kaynak: Voigt ve Henrickson, 2000b: Table 17.2

BRH yapısında bulunan Erken Demir Çağ'a tarihlenen malzemelerin en belirgin formları arasında konik çanaklar, geniş ağızlı sürahiler, üçgen ağız formu açık ağızlı kaplar, kulplu ve kaideli kadeh parçaları ve belirgin bir pembemsi mikaya sahip kaseler görülür.

Voigt ve Henrickson'ın yapmış olduğu çalışmalarda BRH yapısında tespit edilen malzemenin (**Lev.2/Res.3; Lev3/Res.3**) ve Erken Demir Çağ el yapımı malzemenin yerleşmeler arası benzerlerini listelemişlerdir.³⁵ Buradan yola çıkarak Erken Demir Çağ el yapımı gri seramiğinin Trakya, Pylos ve Troia yerleşmelerinde benzerlerinin olduğu tespit edilmiştir. Böylece göç yolunun Trakya olabileceği desteklenmiştir. Bunun yanında yine Erken Demir Çağ'a tarihlenen devetüyü seramiğinin ise doğu ve batıda birçok benzerleri tespit edilmiştir. Bunlar Porsuk, İmikuşağı, Boğazköy, Elazığ, Korucutepe, Değirmentepe, Van, Van-Dilkaya, Troya, Makedonya, Trakya (Taşlıcabayır) ve Eski Yugoslavya'dır. Yapılan çalışmalarda Erken Demir Çağ'a ait devetüyü renkli malzemenin bilinen yerel bir öncülü de tespit edilememiştir (Voigt ve Henrickson, 2000a: 46).

Voigt ve Henrickson yapmış oldukları çalışmalarda Erken Demir Çağ devetüyü mallar ile ilgili üç ana problem olduğunu ortaya koymuşlardır.³⁶

- 1) Tarihleme
- 2) Tipoloji
- 3) Köken

Devetüyü el yapımı mallar (**Lev.4/Res.4**) tarihleme açısından oldukça zordur. Yukarıda da bahsedildiği üzere bunun en önemli nedeni GTÇ malları ile benzemesidir. Bunlar dışında Erken Demir Çağ'a tarihlenen malzeme grubundan edinilen bilgilere göre devetüyü malların Erken Frig mallarının öncülü olabilecekleri ortaya konmuştur. Yapılan çalışmalarda bu mal grubun paralelleri olsa dahi kökeni ile ilgili herhangi bir veri elde edilememiştir.

Erken Demir Çağ malzemesinin (**Lev.5/Res.5-6**) ardından Orta Demir Çağ tabakaları çalışmaları sırasında Erken Frig olarak adlandırılan malzeme grubu tespit edilmiştir.

---

³⁵ Voigt ve Henrickson, 2000a: Table 2.

³⁶ Voigt ve Henrickson, 2000b: 351.

4.1.2. Hacituğrul (Yenidoğan) Höyük

Hacituğrul Höyük yerleşmesinde çalışmaların ve yayınların az olması nedeniyle seramik ile ilgili bilgilerimiz bununla doğru orantılı olarak oldukça azdır. Yapılan çalışmalar ve yayınlar çerçevesinde bu yerleşme de gri mal grubu görülmektedir. Yapılan çalışmalar sonucu Hacituğrul'da bulunan çanak çömlek parçaları arasında el yapımı siyah açıkta parçalar (**Lev.6/Res.7**) tespit edilmiştir. Bu mal grubunun ise Gordion YHSS 7B evresi ile çağdaş olduğu gözlemlenmiştir. Buradan yola çıkarak Erken Frig Dönemi öncesinde Hacituğrul Höyükte Erken Demir Çağda yaşayanların olduğu kanaatine varılmıştır (Yamashita vd., 2013: 40).

4.1.3. Seyitömer Höyük

Seyitömer yerleşmesinde Erken Demir Çağ seramiğine ait ilk veriler 1993 yılında G-14 plakaresinde ortaya çıkmıştır. Bu döneme ait malzeme diğer yerleşmelerde de görüldüğü üzere el yapımıdır. Koyu kaba ve el yapımı ve yüzeyi perdahlı seramik parçaları MÖ 1060-1000 arasına tarihlendirilmiş (dendrokronolojik tarihleme) olan yapıda yapılan çalışmalar sırasında tespit edilmiştir.

Höyükte tespit edilen Erken Demir Çağ tarihlendirilen seramiklerin (**Lev.6/Res.8; Lev.7; Lev.8; Lev.9**) el yapımı olması ve yoğun olarak taşçığin katkı maddesi olarak kullanılması dönemin genel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Tamamı elle şekillendirilmiş kapların yüzey işlemleri genellikle basit tutulmuş ve bazen kapların ağız kenarları ya da kulp kısımlarında, bariz çıkıntı yapan iri taşçıklar da göze çarpmaktadır. Taşçık oldukça iridir ve yüzeyde olabildiğinde göze çarpmaktadır. Çoğu seramikte bu taşçıklar, seramiğin yüzeyinde çatlaklara da neden olmuştur. Oldukça kaba ve pürüzlü bir yüzeye sahip olan bu mallarda kum ve kireç katkıları da görülmektedir. Bu döneme ait malların yüzey rengi koyu kahverengi, siyah ve kırmızımsıdır.

Kaplar üzerinde pişmeden kaynaklı renk farklılıkları da görülmektedir. Fırınlama işlemi oldukça düşük ısılarda (500-600 °C) gerçekleştirilmiştir. Bu da kapların kolaylıkla kırılabilmesini ve ısıdan kaynaklı, kabın her tarafına eşit dağılamadığı için yüzeyde kırmızıdan siyaha doğru bir alacalanmanın olduğunu gösterir. Bu durum, bize pişirme işleminin kapalı değil açık olarak yapıldığını göstermektedir. Kabın yapımından sonra

uygulanan perdah işleminin gelişigüzel bir şekilde yapıldığı da görülmektedir. Bunlar dışında bazı kaplarda ise ıslak sıvazlama görülmektedir.

Döneme ait kapların form repertuarı ise genellikle içe hafif kapanan *dinos* kap formundan oluşmaktadır. Bezeme ise oldukça azdır. Genellikle ağız kenarının hemen altında yumru şeklinde çıkıntılar görülür. Bu örnekler Gordion yerleşmesinde de karşımıza çıkar. Bunun yanında gövdede kabartma şeklinde yapılmış bant motifleri, parmak baskılar, gövde veya ağız kenarında verev çizgiler/çentikler görülmektedir (Çakalgöz, 2011: 27-30).

4.2. ORTA DEMİR ÇAĞ

4.2.1. Daskyleion

Yerleşmede tabakalara bakıldığında MÖ 8 yüzyıl ile birlikte dönemin Orta Demir Çağa ait verilerin varlığı kendini göstermektedir. MÖ 8 yüzyılda alanda mimariye ait herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır fakat bu döneme tarihlenen seramik parçaları, çalışmalar sırasında ele geçmiştir. MÖ 8-6 yüzyıl olarak baktığımızda malzeme grubunun %80-90'ını gri seramiklerin oluşturduğu görülmektedir. Bunun yanında dönemle ilgili tarihleyici unsur olarak Geç Geometrik Korinth seramikleri karşımıza çıkmaktadır. Yerleşmede gri seramiğin varlığı da Hellenistik dönem içlerine kadar devam etmektedir (Polat, 2002: 216). Dönemin seramiği ile ilgili çalışmış olan Polat, yapmış olduğu doktora çalışmasında, bu dönemin seramiklerini yüzyıllara ayırarak tanımlamıştır:

MÖ 8-7 yüzyıl yani Orta Demir Çağa ait malzeme grubu tabak ve kase formlarından oluşmaktadır (**Lev.10/Res.13; Le.12/Res.16**). Bunların yanında *dinos*, *krater*, *stamnos* ve *skyphos* gibi formlar da karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda *skyphos*ların kil kalitesinin yüksek olması ise Korinth seramiğinin etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. MÖ 7. yüzyıla doğru yine en yaygın form MÖ 8. yüzyılda olduğu gibi kaseler ve tabaklardır. Tabak formları genellikle MÖ 8. yüzyıl örneklerinin devamı niteliğindedir. Korinth seramiğinin ve Ionia seramiğinin gri taklitleri de yapılmıştır. Bu dönemde başlayan ve MÖ 6. yüzyıla kadar devam edecek olan ince cidarlı gevrek yapıda kil özelliği de ortaya çıkmıştır.

Yerleşmede seramik formları içerisinde, keskin omugalı kaseler tek bir örnekle (**Lev.10/Res.14**) temsil edilirken, tabaklar (**Lev.10/Res.13**) genellikle basit ağızlı forma sahiptirler. Yerleşmenin ve dönemin tipik formu olarak karşımıza kapalı kaplarda görülen alçak halka kaide formu (**Lev.11/Res.15**) çıkmaktadır. Bu döneme ait seramiklerin hamurlarına bakacak olursak kaba taneli ve kalın mikalıdır. Dış yüzeyi siyah veya çok koyu gri renklidir. Cidarına bakıldığında ise çekirdek rengi kırmızı veya kırmızımsı kahverengidir. Bu özellikleri ile bu kap türleri Daskyleion yerleşmesinin en erken örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmiş olan *krater* formlarının üzerlerinde ise tekli ve çoklu dalgalı çizgilerden oluşan kazıma bezeme dönemin bezeme unsuru olarak görülmüştür. Fakat bu bezeme türü Hellenistik içlerine devam ettiği için tarihleme unsuru olarak referans almak yanıltıcı olacaktır (Polat, 2002: 216-217).

4.2.2. Gordion/Yassihöyük

4.2.2.1. Gordion/Yassihöyük Yerleşmesi Erken Frig Dönemi

Gordion yerleşmesi Orta Demir Çağ tabakaları YHSS 6B-6A ve YHSS 5 ile temsil edilmektedir. Yerleşmenin stratigrafik isimlendirmesinde bu tabakalar Erken Frig (YHSS 6B-6A) ve Orta Frig (YHSS 5) olarak adlandırılmaktadır. Bu iki tabaka arasında Yıkım Seviyesi (Destruction Level) (**Tablo 4.2**) yer almaktadır.³⁷

Frigler ile ilgili en önemli verileri veren bu tabakalar Anadolu'nun Demir Çağı için oldukça önemlidir. Orta Demir Çağ ile birlikte, halkların yerleşik bir düzene geçmeleri ile İç Kuzeybatı Anadolu'da yeni bir kültür ortaya çıkmış ve bu kültür kullandıkları eşyalara da yansımıştır. Seramikte özellikle Demir Çağ için Gordion yerleşmesi anahtar yerleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kızılırmak Nehri'nin batısı için önemli olan bu yerleşme, çalışmamızın kapsadığı coğrafi sınırlara girmesinin yanında, dönem ile ilgili herhangi bir çalışmada bakılması gereken ilk yerleşme olarak da oldukça önemlidir.

---

³⁷ Bu konu ile ilgili detaylı bilgi çalışmanın II. ve III. Bölümde tartışılmıştır.

Tablo 4.2: Gordion Tahrip Tabakası

Eski Kale	İlk Erken Frig	Yaklaşık M.Ö. 950 – 900	6B
	Erken Frig	Yaklaşık M.Ö. 900 – 800	6A
	Erken Frig Yıkım	M.Ö 800	
Yeni Kale	Orta Frig	Yaklaşık M.Ö. 800 – 540	5

Kaynak: Summers, 2008: 208/Tablo 2

Yerleşmede yapılan çalışmalar ile birlikte Orta Demir Çağa ait malzeme grubu Erken Frig ve Orta Frig Dönemi olarak, mimari tabakalarla da paralel olarak evrelere ayrılmaktadır. Yapılan çalışmalarda Erken Frig Dönemi'ne ait birçok malzeme grubu tespit edilmiş ve bu tespitler çalışmalar sonucunda form bezeme ve hamur özellikleri detaylı şekilde ortaya konmuştur. Bu çalışmada Erken Frig Dönemi'ne ait çalışılmış ve yayınlanmış malzemeler;

A) Erken Frig Dönemi El Yapımı (Handmade)

B) Erken Frig Dönemi Çark Yapımı (Wheelmade)

olarak ayrı ayrı ele alınmış, döneme ait malzemeler (el yapımı ve çark yapımı) hamur, form ve bezeme özelliklerine göre gruplandırılmıştır.

A) Erken Frig Dönemi El Yapımı (Handmade) Kaplar (Lev.13-15/Res.17-19)

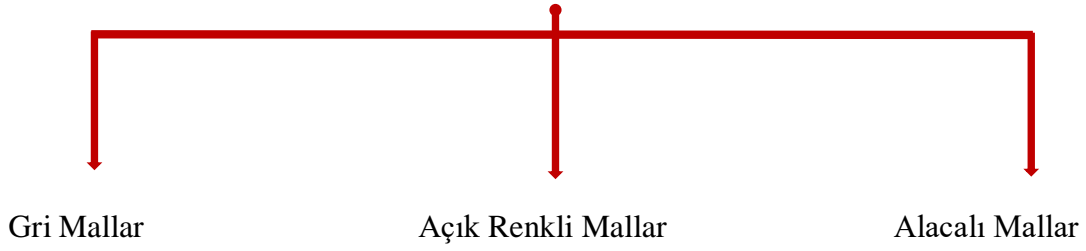
Erken Frig (EF) dönemine tarihlenen seramik grupları YHSS 6B evresi ile birlikte karşımıza çıkmaktadır. El yapımı seramikler EPB I (Early Phrygian Building) ve NCT IVb tabakalarından tahribat dönemine kadar devam etmektedir (Sams, 1994a: 19). Bu döneme ait seramiklerde çeşitli değişimler görülmektedir. Erken Demir Çağının son bulması ile birlikte seramikte bir kırılmanın olmadığı ve teknolojinin yavaş yavaş ilerlediği tespit edilmiştir. Bunun en güzel örneği ise Gordion Erken Frig Dönemine geçişle tespit edilen “El Yapımı” malzeme grubudur. Bilindiği üzere Erken Demir Çağına ait malzeme, el yapımı ve kaba malzemedir. Fakat bu dönemle birlikte, el yapımı malzemede işçiliğin geliştiği görülmektedir. Erken Frig dönemi el yapımı kaplar sadece biçimlendirme yönünden değil aynı zamanda detay ve bezeme olarak da farklıdır. Hamurları genellikle kabadır ve yüzeyleri koyu renk veya alacalıdır. En yaygın formları açık ağızlı kaseler olarak karşımıza çıkarken bezeme kesik, çentik ve basit çizgilerden oluşmaktadır. Bu dönemde seramik üretiminde GTC’da kullanılan pişirme tekniğinden farklı bir teknik uygulanmaktadır ve diğer dönemlerle bu dönemde üretilen seramiklerin farklı olduklarını göstermektedir (Sams, 1994a: 19).

EF el yapımı³⁸ malzeme üzerinde yapılan çalışmalarda 3 farklı hamur tipi tespit edilmiş ve bunlar mal gruplarına göre 3’e ayrılmıştır. Bazı hamur örnekleri kolay ufalanırken bazıları daha serttir ve pişirmenin farklı olduğunu göstermektedir. Kaplarda yüzey renklendirme ise gri/siyah, açık ve iç-dış kontrast oluşturan alacalı renklendirmeden oluşmaktadır. Bu sıralama azalan şekildedir. Döneme ait mal gruplarında yüzey işlemlerinin tüm mallarda ortak olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer yüzey işlemi olan perdahlama ise genellikle küçük kaplarda fazla görülürken daha büyük boyutlu kaplar ve kaba mallarda daha az görülür ve malzemenin daha mat bir görünüm kazanmasına neden olur. Bu perdahlama sırasında yüzeyde düzensiz lekelenmeler, koyu veya açık, parlak veya mat şekilde çizgilerde karşımıza çıkmaktadır (Sams, 1994a: 22)

---

³⁸ Erken Frig seramik grupları ile ilgili bilgiler için ana kaynak Sams, 1994a kullanılmıştır.

Erken Frig El Yapımı Kaplar Mal Grupları

1) Gri Malla

Erken Frig dönemine ait el yapımı malzeme grubunda kapların yüzey renklendirmesinde gri rengin ve tonlarının sık kullanıldığı görülmektedir. Renkler griden siyaha kadar değişmektedir. Bu dönemde henüz Erken Frig çark yapımı kaplarda kullanılan açık griler ortaya çıkmamıştır.

Gri mallarda iki farklı pişirme yöntemi kullanılmış olduğu görülmektedir. Pişirmeden kaynaklı, yüzeyde kırmızımsı kahverengi renk oluşmaktadır. Bunun yanında diğer pişirme yöntemleri ile birlikte kaplar genellikle kalın ve karanlık bir hamur rengine sahip olurlar. Bu durum, hamurun çok katmanlı gözükmeye neden olmaktadır. Yapılan çalışmalarda her iki pişirmenin de eşit kullanıldığı gözlemlenmiştir. Kaplar üzerinde parlatmadan (perdah) kaynaklanan belli lekelenmeler (koyu veya hafif kırmızı) yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Döneme ait kaplarda ince açık renk bir mika kaplama görülmektedir Buna aynı zamanda mikra-film³⁹ de denebilir. Bu madde özellikle çark yapımı kapların en yaygın özelliklerin biri olarak da karşımıza çıkmaktadır (Sams, 1994a: 22-23).

2) Açık Renkli Mallar

Yıkım tabakası öncesi (destruction level) malların ana bölümünü monokrom mallar oluşturmaktadır. Bunlar çark yapımı malzemeden farklı olarak erken el yapımı açık renge sahiptirler. Kapların yüzeylerinin kabaca koyu renkli yanması 1:2 oranında olması dikkat çekici özelliklerdendir. Bu dönemde kahverengiler daha baskınken kırmızılar ve açık tonlar (sarımsı kırmızı – kırmızımsı sarı) daha az görülmektedir (Sams, 1994a: 23).

³⁹Kaynaklarda mika-film (mika astar) olarak geçmektedir.

3) Alacalı Mallar

Erken El yapımı kaplarda alacalı renk, pişirme işlemleri sonrasında yalnızca kapalı kapların bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Bu mal grubunda genellikle kapların dışları siyah ve gri iken iç kısımları kırmızımsı kahverengi veya kırmızımsıdır. Kaplar üzerinde iki renk kullanımı pişirmeden kaynaklı renkler olabilirken bilinçli bir şekilde de yapılmış olabilir (Sams, 1994a: 23).

Erken Frig el yapımı seramiği ile ilgili hamur özellikleri kısaca bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Dönem için önemli diğer özellikler ise form ve bezemelerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında form ve bezeme tablosu çıkartılmış (**Tablo 4.3**) ve dönemin malzemesinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Tablo 4.3: Gordion Erken Frig El Yapımı Kapların Form ve Bezeme Özellikleri⁴⁰

Gordion Erken Frig El Yapımı Kaplar	
Form	Çanaklar (Kaseler)
	Omurgalı kaseler
	Düz ağızlı kaseler
	İlmek Kulplu Kaplar
Kapalı Kaplar	Grup 1 (boyun veya dik bir omuz ile karakterize edilirler)
	Grup 2 (dikey boyun ile karakterize edilirler)

⁴⁰ Sams, 1994a kaynağından yararlanılmıştır.

Bezeme	Geometrik Motifler Çentik Kazıma Eşkenar dörtgen
---------------	---

EF el yapımı kaplarda hamur renginde astar görülmektedir. Yukarıdaki tabloda (**Tablo 4.3**) görüldüğü üzere geometrik motifler, çentik, kazıma ve eşkenar dörtgen desenli bezemeler en yaygın bezeme tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde bezeme genellikle ağız kenarlarına yapılmaktadır. Omurgalı kaselerde ve düz kaselerde ağız kenarında çentik bezeme yaygın olarak kullanılmıştır. Bu çentikler dikeyden ziyade yatay ve eğik olarak yapılmıştır. Kaplarda gövde üzerinde görülen astar bezeme ana bezeme türü olarak karşımıza çıkar.⁴¹ Bezeme tipleri arasında en sık karşımıza çıkan şekil ise zigzaglar ve birden fazla doğrusal çizgilerdir. Genelde kapların küçük bir bölümü bulunduğu için diğer bezeme şablonlarının ne oranda kullanıldığı söylemek mümkün değildir.

EF dönemi seramikleri üzerinde yapılan nötron aktivasyon analizleri sonucunda, malzemenin Geç Tunç Çağ ile benzemesine karşın, bölgesel etkilerin farklı olduğu görülmüştür. Bu dönemde kabın yapımında kullanılan nehir kilinin etkisi daha azdır. (Voigt ve Henrickson, 2000b; 354).

B) Erken Frig Dönemi Çark Yapımı Kaplar (Lev.16-21/Res.20-26)

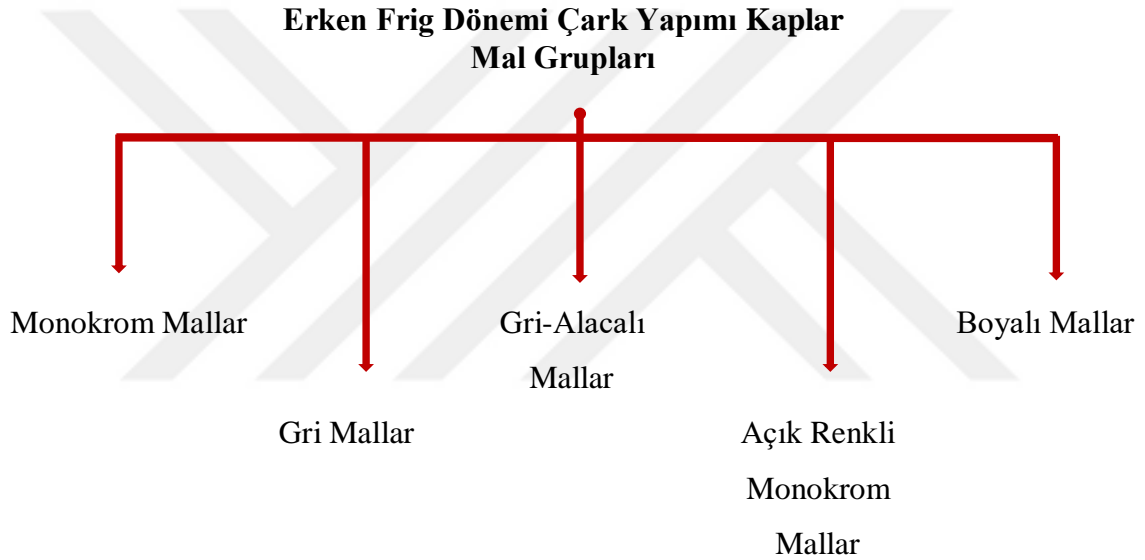
Bu döneme ait çark yapımı seramiklerde diğer dönemlere göre farklı teknikler kullanılmıştır. Bunun en güzel örneği ise çarkın tekrar kullanıma girmesidir. Erken Frig tabakalarında tespit edilen seramikler arasında, dönemsel özelliklerin anlaşılabilmesi için “*Tahrip Tabakası*” öncesi malzemeye bakılması gerekmektedir. MÖ 800’de meydana gelen yangın, dönemin malzemesini de oldukça fazla etkilemiştir. Bu sebeple yıkım

---

⁴¹ Bu bezeme türü Troya VIIIb 2 Knobbed Ware’de de görülür.

öncesi tabakalar ve erken tümülüsler, Erken Frig çark yapımı seramik ile ilgili daha sağlam veriler sunmaktadır.

Bu dönem malzemesi üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda farklı hamur, form ve bezeme çeşitleri tespit edilmiştir. Bu evrede Erken Demir Çağ'dan ve Erken Frig el yapımı seramik gruplarından farklı olarak 5 ayrı mal grubu tespit edilmiştir. Bu mal grupları hamurlarına ve yüzey renklerine göre ayrılmıştır.

1) Monokrom Mallar

Bilindiği üzere Erken Frig seramik repertuarının %85-90'unu tek renkli mallar oluşturmaktadır. Çark yapımı malların %80'i gri iken erken tümülüslerde ise koyu renkler (siyah-koyu gri veya kırmızımsı) görülmektedir. Dönemin belirgin özelliği olan mika-filmi (mika astar) de yaygın bir kullanım görmüştür (Sams, 1994a: 33-34).

2) Gri Mallar

Erken Frig el yapımı çanak çömlekte olduğu gibi bu dönemde de gri seramik kullanımı oldukça yoğundur. Bu dönemde iki farklı pişirme yöntemi görülmüştür. Erken El yapımı seramikler ile benzerliklerdirler. Bu dönemde

ortaya çıkmış çark yapımı malzemenin temelini aslında el yapımı gri seramik oluşturmaktadır. Bu iki evrede, geçiş yavaş ve bariz bir şekilde fark edilmeyecek biçimde gerçekleşmiştir. Erken Frig çark yapımı gri malzemede hem tam hem kısmi indirgeme görülürken bunun yanında ince kil, iyi perdahlanmış/cilalanmış yüzey ve mika filmleri gibi ileri teknik özellikler EPB II'de karşımıza çıkmaktadır. Gri seramikte ara evre olarak tespit edilen dönem NCT IVb tabakasından ele geçen seramiklerle gösterilebilmektedir. Burada, Erken el yapımı seramik gruplarının yanında son evre GTÇ malzemesi ve çark yapımı gri seramik bulunmuştur. Döneme ait gri örneklerin hamurları pişirmeden dolayı bisküvi kıvamındadır. Bazı örnekler pişirmeden kaynaklı kahverengi ve hafif kırmızı bir yüzeye sahiptir. Bu özellik, Frig gri mallarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yıkım seviyesi öncesi höyükte ve tümülüslerde karşımıza çıkan gri seramikler, yıkım seviyesinde tespit edilen koyu renk seramiklerle bir zıtlık oluşturmaktadır. Yıkım seviyesinde tespit edilen 1200 parça arasından 100 taneden daha az parça gri renklidir. (Bunun sebebi yangın olabilir?) Bu parçaların yangından önce gri olması muhtemeldir fakat kesin bir sonuç çıkarmak olanaksızdır. Megaron 9 ve Megaron 10'da tespit edilen malzemelerin neredeyse hepsinin gri mallardan oluştuğu da gözlemlenmiştir.

Gri ürünlerin yüzey renkleri, hem sabit hem de tek biçimli pişirmenin sürdürülmesinin zorluğundan dolayı genellikle dengesiz ve çok çeşitlidir. Düzensiz yanma örneklerine baktığımızda kimisinde alacalanma çok azken kimisinde ise kabın cidarında bir veya yüzeyinde birden fazla gri tonlamanın, yamalı veya alacalı görülmektedir. Düşük ve düzensiz pişirme aynı zamanda mika katkılarının etkisiyle birlikte homojen olmayan bir yüzey görünümünü karşımıza çıkarır. Höyükte yıkımdan önceki evrelerde, bu seramik grubunun yüzey renginin koyu griden açık griye kadar çeşit çeşit renkler barındırdığı görülmektedir. Döneme ait malzemede koyu gri renk görülürken siyah renk çok nadirdir. Mika bu dönemde de oldukça yaygın bir katkı maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Sams, 1994a: 34-35).

3) Gri-Alacalı Mallar

Bu mal grubu teras dolgusu EPB II ve Megaron 10-2 ve Megaron 10-1'den tespit edilmiştir. Alacalı renklenme, yukarıda bahsettiğimiz pişirmeden kaynaklı alacalı mallar ile karıştırılabilir fakat bu mal grubun özelliği alacalanmanın bilinçli bir şekilde yapılmasıdır. Mal grubuna ait kapların hemen hepsi büyük boyutlu kaplardan oluşmaktadır. Bunların dışları gri, kahverengi ve kırmızımsı kahverengidir. Alacalanmalar kabın iç kısımlarında da görülür. Gri Alacalı mal grubunda mika filmi (mika astar) yok denecek kadar azdır. Ayrıca perdahlamada görülmemiştir (Sams, 1994a: 35).

4) Açık Renkli Monokrom Mallar

Bu döneme ait malzeme grubu da Frig erken el yapımı seramiğe benzemektedir. Mal grubu aynı zaman da GTÇ'nin ürünleri ile de benzerlik göstermektedir. Mal grubunda tespit edilen mika filminin (mika astarın) varlığı, birçok kabı Frig olarak tanımlamamızı sağlar. Fakat mika Frig dönemi öncesinde de bilinmekteydi. Demir Çağa ait ticari kaplar içerisinde mika katkı maddesi olmayan mallar da mevcuttur. Ayrıca diğer bir özellik olarak karşımıza damga bezemeli kaplar da çıkmaktadır. Bunlar bize Frig/Demir Çağı vermektedir. Bazı seramiklerde ise GTÇ ve Demir Çağa ait özelliklerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu kaplar muhtemel gri ve görünüşte GTÇ tekniği ile yapılmış fakat Demir Çağa tarihlenen form tipi kullanılmıştır.

Yıkım öncesi tabakalarda açık pişirme ile yapılmış tek renkli mallar, gri veya boyalı şekilde karşımıza çıkar. Bu mal grupları dönemde en az popüler gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. EPB IIb, EPB V ve Teras dolgusu tabakalarında bu mal grupları tespit edilmiştir. Tümülsüz W 72'de de bu seramiklerin mezar eşyaları olarak da kullanıldığı görülmüştür.

Gri seramik, yıkım seviyesi boyunca muhtemelen baskın kalırken, bunun yanında açık renkli monokrom malların da bu dönemde popülerliğinde artış görülmüştür. Açık renkli monokrom mallar yıkım öncesi seviyelerde pişirmeden kaynaklı kırmızı veya taba rengine sahipken, gri çekirdekli mallar da varlığını sürdürmekteydi. Açık renkli monokrom malları yüzey renklerine bakarak alt bölümlere ayırırız. Mal grubunda genellikle yüzey ve çekirdek aynıdır fakat

astarlama sebebiyle değişiklik göstermişlerdir. Alt gruplarda kırmızı renk olarak hafif gölgelemeler yerine Munsell 10Y ve 2.5YR tonları kullanılmıştır. Taba rengi ise kırmızı renk kadar sık kullanılmıştır. Taba rengi Munsell’de 5YR’ye denk gelmektedir. Monokrom renkler içerisinde yüzey rengi olarak en az kullanılan renk grubu ise devetüyü, açık ve soluk kahverengi ve Munsell’in “pembe”sidir (Sams, 1994a: 35-36).

5) Boyalı Mallar

Boyalı malların, Frig monokrom mallarla ve özellikle de açık renkli monokrom mallar ile çeşitli ortak yönleri vardır. Monokrom mallar ile benzer özellik olarak boyanmış mallarda görülen yüzey ve çekirdek rengi, yıkım öncesi monokrom malların renk skalası ile benzerdir. Kırmızı ve tonları aynı oranda yaygınken, devetüyü boyasız mallarda nadirdir. Kil kalitesi inceden kabaya doğru çeşitlenir. Çok özenli mal gruplarının yanında oldukça özensiz ve kaba killi mallar da mevcuttur. Döneme ait malzemede bir hata olmadığı sürece kil, en iyi kalitede karşımıza çıkmaktadır. Yoğun mikadan arındırılan killer yine de mikayı hatırlatan bir parlıya sahiptirler fakat bu parlıtı mikadan farklıdır.

Fırınlamada hata olsun ya da olmasın yüzey renkleri, çekirdek kısım ile aynı renk ya da ona yakın olabilir. Fırında soğuma işlemi nedeniyle yüzey renginde kahverengi veya açık kahverengi gibi renkler ortaya çıkmaktadır. Soğuma işlemindeki hatadan kaynaklı, yüzeyde farklı renkler de karşımıza çıkabilir.

İyi korunmuş olan boyalı kaplarda boyalar siyahtan koyu kahverengiye kadar çeşitlilik gösterir. Bu renkler Munsell “*dusky red*” (siyahımsı kırmızı) arasında yer alır. Bunun dışında kaplar üzerinde yer alan boyalar bazen tanımlanamaz ve karanlık/koyu olarak isimlendirilir. Açık kırmızı renk sadece bikrom kaplarda ikincil renk olarak karşımıza çıkar ve ayrıca çeşitli zemin bezemelerinde görülür. Aşınma ve koyu boyanın eşit olarak uygulanmaması sonucunda yüzeyde açık kahverengi veya bikromatik renkler karşımıza çıkar. Ancak birkaç seferde seyretilmiş boyanın koyu çizgiler içerisine kasıtlı bir dolgu malzemesi olarak kullanılması da karşımıza çıkmaktadır.

Boyalı mallarda perdahlama işlemi seramikler üzerinde iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

a) Boyamadan Önce: Boyamadan önce yapılan perdahlama işlemlerinde, cilalı yüzeye yapılan boya mat bir renk olarak karşımıza çıkar ve dökülmeye, aşınmaya karşı daha hassas olurlar. Herhangi bir yıkım veya yangında cilalı mallara göre aşınması daha fazla olur.

b) Boyamadan Sonra: Kabın yüzeyine yapılan boyama işlemlerinden sonra yapılan perdahlama/cilalama işlemleri, kabın yüzeyine yapılan bezemenin korunmasını ve daha dayanıklı olmasını sağlar. Bunun yanında boyamalarda daha parlak ve canlı olarak karşımıza çıkar.

Erken Frig boyalı malları, grüplama yapılamayacak kadar çeşitlidir. Boyalı malzeme, tabakaların yanında Tümülslerden de tespit edilmiştir. Bu çeşitlilik kil tipinden, çekirdek renginden, bitirme-pişirme yöntemlerinden ve yüzey bezemelerinden oluşmaktadır. Bu çeşitlilik yerel olurken, bunun dışında ithal mallar da mevcuttur. Bunlar teknik, stil veya biçim yönünden yabancı olduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli bireysel boyamaların yanında bazı farklı türler de görülmektedir. Buna en iyi örnek olarak karşımıza “*Brown on buff*” (devetüyü üzerine kahverengi) (Lev.20/Res.25) bütünleşik bir stil olarak çıkar. Bunun yanında birbirini tekrarlayan stil özellikleri olarak “*fine-line buffware*” (ince çizgili devetüyü kaplar) karşımıza çıkmaktadır. Zigzaglar ve benzeri bezemeler, yüzeyde belirtilen formların tekdüze olmadığını gösterirken aynı zamanda teknikte belli özelliklerin de bulunduğunu göstermektedir (Sams, 1994a: 36-37).

Erken Frig çark yapımı malların yüzey ve hamurları bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde karşımıza farklı kap formları da çıkmaktadır. Çarkın kullanılması ile birlikte formların daha düzgün ve keskin profile sahip oldukları görülmektedir. Formlar kendi aralarında çeşitli alt grüplara da ayrılmış ve böylece tanımlama ve grüplama daha kolay bir hal almıştır. Kap formları 8 ana gruba ayrılmıştır ve bu ana grüplar kendi içlerinde alt grüplara, formların belli özelliklerine göre grüplandırılmıştır (Tablo 4.4).

Tablo 4.4: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Kapların Form Tablosu⁴²

Gordion Erken Frig Çark Yapımı Kaplar	
Formlar	
Çanaklar (Kaseler)	Omurgarlı Çanaklar
	Class 1
	Class 2
	Class 3
	Sınıflanamayan Omurgalı Çanaklar
	Dışa Çekik Ağız Kenarlı Çanaklar
	Basit Ağızlı Çanaklar
	Class 1
	Class 2
	Class 3
Bowls and articulated Rim	
Çeşitli Çanaklar	
Çömlekler	Kısa Boyunlu Çömlekler ve Dinolar
	Boyunlu Çömlekler
	Depolama Çömlekleri
Sürahiler	Yuvarlak Ağızlı Sürahiler
	Yonca Ağızlı Sürahiler
	Yuvarlak Ağızlı Dar Boyunlu Sürahiler
	Akıtacaklı Sürahiler
	Askos ve Zoomorfik Kaplar
	Yandan Akıtacaklı (Elekli) Sürahiler

⁴² Sams, 1994a kaynağından yararlanılmıştır.

	Çeşitli ve Belirsiz Sürahiler
Amforalar	Küçük Amfora
	Büyük Amfora
	Dar Boyunlu Amfora
	Açık Ağızlı Amfora
	Çeşitli ve Belirsiz Amforalar
	Kantharos Kraterleri
Tek Kulplu	
Yardımcı Kaplar	
Kapaklar	
Çeşitli Kaplar	
Ayaklar	

Erken Frig çark yapımı seramiklerin diğer bir önemli özelliği ise bezeme repertuarıdır (**Lev.22-23/Res.27-28**). Bu dönemde boyalı malların yoğun kullanılması, çeşitli bezeme tiplerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu döneme ait malzeme grubunun bezeme özellikleri 2 ana gruba (**Tablo 4.5**) ayrılmıştır.

Tablo 4.5: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Kapların Bezeme Tablosu⁴³

Gordion Erken Frig Çark Yapımı Kaplar

Bezeme	
Boyasız	Kazıma
	Çoklu Yiv
	Patterned incision
	Sivri Şerit (Ridging)
	Şerit (Bant)
	Yatay Şerit
	Desenli Şerit

⁴³ Sams, 1994a kaynağından yararlanılmıştır.

	Özel Kabartma Tipleri	Dikey Ribbing ve diğer gövde kabartmaları
		Kesik Kabartma
	Plastik Eklemeler	
	Kafes Oyma, Oyma Bezek	
	Baskı Bezeme	Üçgen-zigzag ve devam eden bezemeler
		Dairesel Baskı
		Dört Köşeli Baskılar (kare, dikdörtgen, eşkenar dörtgen)
		Diğer bezemeler
	Kompozisyon	
	Dekoratif Şemalar	
Boyalı	Motifler	Üçgenler
		Zigzaglar
		Eşkenar Dörtgen
		Meander
		Yarım ve Daire Biçimleri
		Işımlar
		Running Dog
		Taramalar
		Dama Tahtası
		Eğri Dama Tahtası
		Kafes
		Eşkenar Dörtgen Levhalar
		X-Levhaları
		Yarım Daire Levhaları
		Zigzag – Balıksırtı desen
Çeşitli Desenler		

Boyasız kaplarda daha çok geometrik motifler dikkat çekmektedir. Bunlar kazıma, baskı veya kabartma şeklinde yapılmıştır. Dönemde oldukça yoğun olarak kullanım görmüştür. Boyasız gruplar kendi içinde de alt gruplara ayrılmaktadır. Bu da bize çeşitliliğin ne kadar fazla olduğunu göstermiştir.

Boyalı kaplarda ise boyama türleri kompozisyon, dekoratif şemalar ve motifler olarak 3 alt gruba ayrılmıştır. Bunlar kendi içlerinde ayrıca alt gruplara ayrılmış ve bu sayede malzemenin çalışılması daha da kolay hale getirilmiştir.

Boyalı mallara, Erken Frig tabakalarında daha sık rastlanmaktadır. Gordion, az sayıda Erken Frig boyalı çanak çömlek malzemesi vermiştir. Her ne kadar boyalı mallar Orta Frig tabakalarında çok daha az görülse de, belirgin bir polikrom (çok renkli) mal grubu bulunmuştur.

Erken Frig Dönemi'ne ait seramik grubu hamur, form ve bezeme bakımından gruplandırılmış ve çalışmalar bu şekilde yürütülmüştür. Bu çalışmada yapılan gruplamalar ve tablolar dönemin bu bölgedeki varlığının ve genel özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

4.2.2.2. Gordion/Yassihöyük Yerleşmesi Orta Frig Dönemi

Orta Frig dönemine ait çanak çömleklerin (**Lev.124-25/Res.29-30**) hamuru, kum katkılı olup içlerinde oldukça kaliteli mal grupları da yer almaktadır. Yüzey rengi olarak Friglere ait olduğu düşünülen gri mallar yaygındır ve bu mallar oldukça iyi perdahlanmıştır. Bu mallar Erken Frig dönemi boyunca dikkat çekici olmuş ve Hellenistik sonuna kadar da devam etmiştir. Ayrıca gri mallar, sadece kullanım kaplarını değil kaliteli malların da çoğunu kapsamaktadır (Henrickson, 2007: 193) Bu dönemde de metal taklidi kaplar görülmektedir. Yerel malzemenin yanında ithal malzemeler de ele geçmiştir fakat ithal mallar tamamen taklit edilmemiş, yerel özellikler ile harmanlanmış ve öyle üretilmiştir. Orta Frig döneminde devetüyü kaplar neredeyse yok olmuştur. Gri mallar olarak adlandırdığımız çanak çömlek grubu ise varlığını Geç Frig Döneminde de günlük kullanım kapları olarak devam ettirmiştir

Erken Frig çanak çömlek grupları, birkaç özellikten ve görece biçim ve boyut standardından oluşur. Orta Frig'in bu öncüllerden türemiş olduğu açıktır. Gordion'daki

çömlekçiler küçük çömlekleri (maksimum 20-25 cm.) çömlekçi çarkında biçimlendirme eğilimindedirler. Daha büyük kaplar ise, birkaç örnek dışında, el yapımı yöntemlerinin çeşitli kombinasyonlarını kullanarak bir seri aşamada yapılmakta, çoğunlukla bitirilişleri ağır dönen çömlekçi çarkında olmaktadır. Bitirilişi görece basittir. Küçük kaliteli kaplar genellikle astarlı ve açkılıdır, orta ve büyük kaplar çoğunlukla sadece düzeltilmiş yüzeyli ya da kendinden astarlıdır; bazılarında mika astar uygulanmıştır. Pişirme dereceleri ise yüksek değildir (700-800 °C). İndirgenmiş atmosferin verdiği, gri ya da siyah yapım tipiktir (Henrickson, 2007: 194).

Henrickson yapmış olduğu çalışmada Frig seramiğinin kronolojisini ise şu şekilde gruplandırmıştır;

- Erken Demir Çağı başlangıcı (YHSS 7, MÖ 12. yüzyıl - 950)
- Erken-Orta Frig bağımsız dönem (MÖ 950–550,)
- Pers-Hellenistik Hâkimiyeti (YHSS 4–3, MÖ 550–150)

Sams yapmış olduğu çalışmalar sonucunda Gordion boyalı seramiğini 4 ana başlık altında toplamıştır (Özkaya,1992: 64);

- Tahrip Katmanı Öncesi
- Tahrip Katmanı
- Tahrip Katmanı Sonrası
- Tümülüsler

Başlangıçta boyama stilleri oldukça stilize olarak karşımıza çıkmaktadır. MÖ 8 yüzyıl dolaylarında başlayan boyama geleneği daha geç dönemlere doğru oldukça gelişmiştir. Boyalı malzemenin en güzel örnekleri tümülüslerden ele geçmiştir. Gordion'un linear stildeki hayvan betimleriyle bezeli seramiklerinin ilk örnekleri Tümülüs III'de ortaya çıkarılır. Linear stildeki boyama örnekleri tümülüslerde, Gordion kent merkezine oranla daha erken tarihlidirler. Gordion'dan bilindiği üzere siluet geyikli bezemeye sahip Alishar IV boyalı malzemesi oldukça azdır ve bunlar büyük olasılıkla ithaldir. Bu kesimin yerel seramiğinin ise linear stilde bezenmiş olduğu, söz konusu bu

yerleşmelerde ele geçmiş olan örneklerin sayısal fazlalığından anlaşılmaktadır (Tamer, 2010: 18-23).

Orta Frig yapılarında tespit edilen buluntuların Lydia, Attika ve Yunanistan'dan ithal edilmiş olduğu görülmektedir. Dönemin önemli malzemelerinden biri olan “*Black on Red*” malzemesi de tespit edilmiştir. Bunlar yanında Orta Frig dönemine ait yapıların çöp alanları içinde büyük boyutlu seramik örnekleri de tespit edilmiştir (Henrickson, 1994).

4.2.2.3. Tümülüsler

Kazısı yapılan Gordion'da bulunan tümülüslerde⁴⁴ de çeşitli örnekler ele geçmiştir. Gordion tümülüslerinde, geyiklerle süslü, doğuya özgü siluet tekniğinde kaplara rastlanmaması bu türün Batı Frig soyluları tarafından benimsenmediğine işaret etmektedir (Uçankuş, 2002). Gordion ve etrafındaki birkaç Tümülüs buluntuları değerlendirildiğinde çevrede hem Frig boyalıları hem de Friglere ait olduğu düşünülen Gri Malların varlığı görülmüştür

4.2.3. Hacıtuğrul (Yenidoğan) Höyük

Hacıtuğtul yerleşmesinde Orta Frig⁴⁵ dönemine (MÖ 8-7. yüzyıl) tarihlendirilmiş birkaç parça seramik tespit edilmiştir. Bu seramik gruplarının tespit edilmesi ile birlikte Orta Frig döneminin Hacıtuğrul Höyük'te de devam ettiğini görmekteyiz. Yerleşmede yüzey araştırması sırasında toplanan ve Frig malzemesi olarak tanımlanan seramik parçalarının Gordion yerleşmesinin YHSS 6 tabakası ile benzer olduğu tespit edilmiştir. Seramikler az sayıdadır ve bunlar gri (**Lev.26/Res.31**) ve boyalı parçalardan (**Lev.26/Res.32**) oluşmaktadır. Döneme ait seramikler diğer dönemlere göre daha azdır (Yamashita, 2013: 40). Yapılan kazı çalışmaları sırasında Frig süvarisi tasvir edilmiş

⁴⁴ Çalışmada Doğu sınır olarak sadece Gordion yerleşmesi alınmıştır. Bu sebeple tüm Tümülüslere değinilmeyecektir. Sadece önemli olan birkaç örnek verilecektir.

⁴⁵ Hacıtuğrul Höyük de tespit edilmiş olan Orta ve Geç Frig buluntularına ait görseller, yayınlarda dönem olarak ayrılmamıştır. Bu sebeple çalışmada Orta ve Geç Frig malzemelerinin görselleri aynı levhada gösterilmiştir.

seramik parçası (**Lev.27/Res.33**) tespit edilmiştir. Bunun yanında geometrik bezemeli siyah yonca ağızlı testi parçaları da ele geçmiştir (Tezcan, 1980: 45).

4.2.5. Midaion/Karahöyük

Midaion yerleşmesi Demir Çağ seramikleri (**Lev.28-30/Res.34-36**), yayınlarda ve raporlarda Frig seramiği olarak ele alınmıştır. Bu sebeple çalışmamızda malzeme grubu Frig dönemi olarak ele alınacaktır.⁴⁶ Malzemeye baktığımızda, Midas kentinde de kase formları (**Lev.28/Res.34**) görülür bunun yanında yoğun şekilde görülen kum katkı maddesi burada da görülmektedir. Malzemenin ve kabın form ve özelliklerine göre kalın ve ince taneciklilerdir. Kumun yanında diğer bir katkı maddesi ise taştır.

Bölgenin genelinde yaygın olan mika, bu yerleşmede de bolca görülmektedir. Bu yerleşmede de iki tip (elde ve çarkta) üretim görülmektedir. Çark üretimi malların ise özensiz olduğu görülmektedir. Yüzeyde perdahlama ve astarlama kullanılmıştır. Astarla genellikle siyah, gri ve tonları kullanılmıştır. Malzeme üzerinde kullanılan mikanın yoğunluğu ile birlikte kaplar metalik bir görünüm kazanmaktadır. Pişirme işlemlerinde genellikle ısı derecesi 800-900 °C'dir (Çakalgöz, 2011: 89).

4.2.4. Midas-Yazlıkaya Kenti

Midas Kentinde yapılan kazıların azlığı nedeniyle Demir Çağa ait bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Yerleşmede Frig Dönemine ait seramiklerde tespit edilen en önemli özellik, hamurunda kum katkısı değildir. Bu katkı iri ve ince tanelidir. Bölge de görülen mika katkısı, kendini bu yerleşmede de göstermektedir.

Gözlemlenen malzeme içerisinde tek renkli boyasız mallarda (**Lev.31-32/Res.37-39**) genellikle hamur renginin gri ve tonları olduğu görülmüştür. Bunun yanında devetüyü ve kahverengi renk ve tonları da kullanılmıştır. Boyalı kaplarda ise hamur daha çok turuncu renktedir. Bu dönemde seramikler hem elde hem de çarkta şekillendirilmişlerdir. Tek renkli mallarda her iki üretim şekli de görülmektedir. Fakat dönemde görülen boyalı

---

⁴⁶ Yerleşmede Orta Demir Çağ ve Geç Demir Çağ olarak ayrılmadığı için malzeme hem Orta Demir Çağ hem Geç Demir Çağ içerisinde değerlendirilecektir.

kapların hepsinin çarkta şekillendirildiği tespit edilmiştir. Çarkta üretilen malların oldukça kaliteli olduğu gözlemlenmiştir. Midas kentindeki tek renkli malların hemen hemen hepsi perdahlanmıştır ve genellikle mikalı astar kullanmışlardır. Pişirme işlemleri sırasında ısının homojen şekilde yayılmamasından dolayı, kapların üzerinde alacalanma/reng farklılıkları görülmektedir. Bu kaplar genellikle 900 °C’de pişirilmiştirlerdir.

Boyalı kaplara (**Lev.33/Res.40-41**) baktığımızda ise genellikle yüzey işlemlerinin tek tip olduğu göze çarpmaktadır. Genellikle turuncumsu kil kullanılırken aynı zamanda, aynı tonlarda astar da kullanılmıştır. Kapların boyama işlemlerinden sonra kap kuruduktan sonra pişirme işlemi uygulanır. Boyalı kaplarda pişirme işlemleri, tek renkli mallara göre daha özenlidir. Oksidasyonlu pişirme ile ısı derecesi 1000 °C’te tutulmuştur. Pişirme sırasındaki sabit ısı nedeniyle kaplar üzerinde alacalanma olmaz (Çakalgöz, 2011: 80-82).

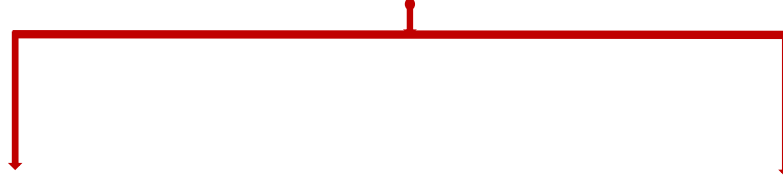
Bir Orta Demir Çağı özelliği olarak kazılar sırasında makara ve sepet kulplar (**Lev.31/Res.37**) tespit edilmiştir. Kentin çok az bir bölümünde kazılar gerçekleştirilmiştir. Alanda kente suyun girişini sağlayan tünellerde yapılan araştırmalar sonucunda ise malzemelerin en erken Orta Frig dönemine ait olabileceği belirlenmiştir.

4.2.6. Seyitömer Höyük

Seyitömer yerleşmesi bölge için önemli veriler veren diğer ana yerleşmedir. Yerleşme de Frig Dönemi olarak adlandırılan evre, sur alanının dışında kalan yamaçta tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda kaplar Erken veya Orta Frig olarak ayrılmamış, yayınlarda doğrudan Frig Dönemi olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple biz de bu çalışmada Orta Demir Çağ dönemi içerisinde bu evreyi “Frig Dönemi” olarak ele alacağız.

Seyitömer Höyük Frig seramiği üzerine yapılan çalışmalarda, yerleşmede tespit edilen malların üretim aşamalarında farklı teknikler ortaya çıkmıştır. Bunlar El Yapımı ve Çark Yapımı olarak iki ana gruba ayrılmaktadırlar.

Seyitömer Frig Kapları Yapım Teknikleri

El Yapımı

Çark Yapımı

1) El Yapımı Kaplar

Oldukça kaba yapılmış kaplardır. Gelişigüzel şekillendirilmiş kapların hamur renkleri kızılımsı kahverengiden koyu griye kadar pek çok farklı renkte karşımıza çıkmaktadır. Yüzey renkleri gri, koyu gri ve devetüyü tonlarındadır. Çark yapımı kaplara göre daha düşük ısıda pişirilmişlerdir. Katkı maddesi olarak taşçık, kum, kireç ve kilin kendi içinde var olan mika görülmektedir. Kapların yüzey işlemleri ise ince bir astar üzerine perdahlama ile yapılmıştır. Perdah izleri kaplar üzerinde yok edilmiştir fakat ağız kenarlarının altlarında bu perdah izleri karşımıza çıkmaktadır. El yapımı kaplar üzerinde yapılan perdahlama işlemleri kaba-orta parlaklık kazandırmıştır (Çakalgöz, 2011:44) .

2) Çark Yapımı

El Yapımı seramiğe göre daha kaliteli bir hamura sahiptir. Hamurlar daha küçük boyutlu katkı maddesine sahiptirler. Kum, mika, kireç ve taşçık katkıları dönemin malzemesini tanımlamaktadır (Yavuz Çakalgöz, 2013: 114; Çakalgöz, 2011: 45). Kap, çarkta yapıldıktan sonra çeşitli düzeltme aşamalarından geçerek son halini alır. Bu işlemler ıslak sıvazlama ile hataların ve çark izlerinin kapatılması, astarlama ve perdah ile kabın son halinin verilmesi işlemleridir. Astarlama işlemi genel olarak kabın çarktan alınmasından sonra yapılmaktadır. Boyalı kaplarda ise astar rengi beyazdır. Astarlamada bu dönemde kabın üzerinde bazı yerlerin kalın, bazı yerlerin ise daha ince olduğu gözlemlenmiştir. Perdahlama işlemi ise monokrom kaplarda sıkça karşımıza çıkmaktadır (Yavuz Çakalgöz, 2013: 45-46).

Seyitömer yerleşmesinde Frig dönemi kaplarının yüzey işlemleri dikkate alınarak iki ayrı mal grubu karşımıza çıkmaktadır. Bunlar monokrom ve boyalı mallardır. Bu dönemde monokrom mallar oldukça azken, boyalı mallar daha yoğun olarak karşımıza çıkar. Mal gruplarının el yapımı ve çark yapımı yüzdeliğine baktığımızda ise, boyalı malların hepsinin çark yapımı olduğu tespit edilmiştir.

1) Monokrom Mallar

Frig kaplarının çoğunluğunu monokrom mallar oluşturmaktadır. En yaygın yüzey rengi, gri ve tonlarıdır. Monokrom mal grubu bu dönemde yaygın olarak kullanılmıştır. Gri renk dışında sarımsı ve devetüyü renklerde kullanılmıştır. Katkı maddesi olarak taşçık, kum, kireç mika ve az da olsa şamot kullanılmıştır. Monokrom mallarda çekirdek kalın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Fakat yapılan çalışmalarda hamurun gayet iyi yıkandığı gözlemlenmiştir. Yüzey işlemlerinde astarlama ile birlikte mikalı astarlar da (mika bölgenin kilinde yoğun bir şekilde bulunur) kullanım görmüştür. Bu döneme ait seramikler ise genellikle perdahlanmıştır.

2) Boyalı Mallar

Seyitömer yerleşmesinde karşımıza çıkan boyalı mallar oldukça kalitelidir. Fakat kaba mallar da her yerleşmede olduğu gibi burada da karşımıza çıkmaktadır. Dönemin malzemesinde kum katkısı yoğun olarak görülmektedir ve

belirleyici bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kireç katkısı da diğer görülen katkı maddeleri arasında yer almaktadır.

Hamur rengine baktığımızda ise monokrom mallardan farklı olarak genellikle kızılımsı turuncu, kızılımsı sarı, pembemsi renkler karşımıza çıkmaktadır. Bu mal grubuna ait seramiklerde hamur tonları ve yüzey renkleri genellikle aynıdır (boya hariç, yüzeyin ham hali). Boyalı kaplarda kullanılan diğer bir renk ise krem-beyaz renklerdir. Bu renkler, astar olarak kabın ya tamamına ya da üst yarısına uygulanmaktadır. Boyalı malların üzerine yapılan bezemeler ise çok koyu gri, koyu kızılımsı gri, kızılımsı kahverengi ve kırmızı renk ve tonlarıdır. Bazı boyalı mallarda tek renk boyama görülürken bazılarında ise iki renk (kızılımsı ve koyu gri) görülmektedir. Boyalar genellikle mat renktedir (Çakalgöz, 2011: 48-50).

Seyitömer Frig dönemi kaplarında görülen boyalı ve tek renkli mal grupları, çeşitli kap formlarına (**Tablo 4.6**) ve bezeme repertuvarına (**Tablo 4.7**) sahiptir. Bölgede, döneme ait malzeme olarak Gordion'dan sonra önemli veriler veren bu yerleşme yeri bizim için anahtar yerleşme konumundadır. Çark yapımı kaplarda görülen formlar çanaklar, çömlükler, yonca ağızlı testiler, akıtacaklı kaplar ve maşrapalardan oluşmaktadır. Bu grupların ise kendi içerisinde çeşitli alt gruplara ayrıldığı da tespit edilmiştir.

Form grupları içerisinde en yaygın formu kaseler (**Lev.34-35/Res.42-44**) oluşturmaktadır. Bu kase formları içerisinde ise düz ağızlı kaplar en yoğun gruptur. Kalınlaştırılmış dudaklı kaseler ise diğer formlara göre en az grubu oluşturmaktadır.

Tablo 4.6: Seyitömer Frig Dönemi Kap Formları⁴⁷

Seyitömer Frig Dönemi Kapları	
Formlar	
Kaseler (Çanaklar)	Kaburgalı Kaseler
	Tip I
	Tip II
	Tip III
	Kalınlaştırılmış Dudaklı
	Düz Ağızlı
	Tip I
	Tip II
	Tip III
Çömlekler	Geniş Ağızlı Çift Kulplu Çömlekler
	Dar Ağızlı Çift Kulplu Çömlekler
	Tek Kulplu Çömlekler
	Kısa Boyunlu Çömlekler
Akıtıçlı Kaplar	Akıtıçlı (Tip I)
	Süzgeç Akıtıçlı (Tip II)
	Emzikli (Tip III)
	Kulptan Emzikli (Tip IV)
Yonca Ağızlı Testiler	Dar Ağızlı
	Geniş Ağızlı
Maşrapalar	Uzun Boyunlu
	Kısa Boyunlu

⁴⁷ Çakalgöz, 2011 kaynağından tablolaştırılmıştır.

Seyitömer yerleşmesinde tespit edilen Frig malzemelerinin bezeme repertuarının da oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Mal grupları boyalı ve boyasız mallar olarak ayrılmış ve bezeme çeşitleri bu şekilde gruplandırılmıştır.

Tablo 4.7: Seyitömer Frig Dönemi Bezeme Repertuarı⁴⁸

Seyitömer Frig Dönemi Kapları			
Bezeme			
Boyasız	Kabartma Bant		
	Yiv		
	Rozet Baskılar	Yuvarlak	Meander
		Kare	İri Nokta
			Çiçek
			Tekerlek
			Kuş
	Kazıma		
	Garfiti		
	Sicim Baskı		
	Çentik		
	Nokta		
	Üçgen		
	Kafes		
	Oluk		
	Zigzag		
	Dalga		
	Yazı ve İşaretler		
	Plastik Eklentiler		
	Figürler		
	Bant		
	Daireler (İç içe)		
	Taraflı Kafesler		
Noktalı			

⁴⁸ Çakalgöz, 2011 kaynağından tablolaştırılmıştır.

	Üçgen	Kafes Tarama
		Boyalı
Boyalı	Eşkenar Dörtgen	
	Çengel (S motifinin alt alta getirilmesi)	
	Dama Tahtası	
	Dörtgen Diziler	

Boyasız mallar içerisinde en yoğun kullanılmış olan bezeme (**Lev.37-38/Res.46-47**) unsuru ise kabartmalı bantlardır. Bunlar genellikle kapların boyun başlangıcına veya bitine yerleştirilir. Bu da kabın form hatlarını belli etmektedir. Yiv bezeme ise kabartma bant bezemeye göre daha az kullanım görmüştür. Grafiti ve kazıma bezemeler ise kabın şekillendirilmesinden sonra kap üzerine ince uçlu aletlerle çeşitli şekillerin yapılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Sicim baskı bezeme ise, kabın şekillendirilmesinin ardından sicimin sıkıca dolanarak izinin çıkarılması ile oluşturulan motif türüdür. Zigzag ve dalga motifleri ise genellikle yivlerle kullanım görmüş bir bezeme unsurudur.

Boyalı mallar (**Lev.41-43/Res.50-55**) içinde en çok kullanılan bezeme figürü bantlardır. Bantlar bazen yatay bazen de dikey şekilde kullanılmışlardır. Bantlar aynı zamanda yardımcı bezeme unsuru olarak da kullanım görmüştür. Diğer yaygın motif ise iç içe geçmiş daire motifidir. Bu motif aslında Frig seramiğinin en belirgin bezeme stili olarak birçok yerleşmede karşımıza çıkmaktadır. Bu bezeme formu figüratif ve geometrik bezemeler arasında, alanı doldurma amaçlı kullanılmışlardır. Üçgenler de yoğun kullanılmış bezeme stilidir. Bunun yanında, dama tahtası motifi tek renkte yapıldığı gibi polikrom şekilde yapılmış örnekleri de vardır.

Döneme ait malzeme üzerinde aynı zamanda figürler de kullanılmıştır. Bu figürler, stilize edilmiş insan, at ve at arabasından oluşmaktadır (Çakalgöz, 2011: 64-74).

Seyitömer Frig dönemine ait malzeme buluntularının genel değerlendirilmesi, bölgenin Gordion ile benzerlik gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Seramiklerin çoğunun oldukça kaliteli olduğu da gözlemlenmiştir.

4.2.7. Şarhöyük-Dorylaion

Yerleşmede Orta Frig ve Geç Frig tabakaları tespit edilmiştir. Bu alan ile ilgili yayınlar yetersizdir. Yeni dönem kazıları ile birlikte Şarhöyük Demir Çağ tabakalarının daha detaylı çalışmaları yapılmaktadır.

Yerleşmede tabakaya ait kapların Orta ve Geç Frig ayrımı gözetmeksizin yayımlandığı şekli ile verilmesi doğru olacaktır. Döneme ait seramikler genellikle gri renkli ve oldukça yoğun mikalıdır. Bu malzemenin yanında Taciser Tüfekçi Sivas'ın "ithal" olarak tanımladığı malzeme de tespit edilmiştir.⁴⁹

4.3. GEÇ DEMİR ÇAĞ

4.3.1 Daskyleion

Daskyleion yerleşmesinde Orta Demir Çağ sonu ve Geç Demir Çağ ile birlikte gri seramikler oldukça yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. MÖ 6. yüzyılda en çok kullanım görmüş form tipi önceki dönemlerde olduğu gibi tabaklar ve kaselerdir. Bu dönemde keskin omurgalı tabak formları artış göstermiştir. Attika siyah firnisli seramik form repertuarının gri seramiğe yansması görülmektedir. Dönemin ayırt edici özelliği yüzey rengidir. Bu dönemde sabunumsu kayganlıkta, yeşilimsi gri renkli yüzeyler dikkat çekmektedir. MÖ 5. yüzyıla doğru form repertuarı daralmaya başlamıştır. İçe çekik ağızlı kaseler ve omurgalı kaselerin sayısı diğer kase formlarına göre artmıştır. Bu dönemde omurgalı kaselerde görülen astar oldukça kalitesizdir. Yavaş yavaş dönemde Akhaimenid *phialeleri* görülür ve bunlar gridir.

Demir Çağ'ın sonlarına doğru erken dönemlerle kıyasladığımızda gri malzemenin diğer seramiklere oranla azaldığı görülmektedir. MÖ 5. ve 4. yüzyılın seramiğinin ayırt edilebilir en önemli özelliği ise Attika siyah firnisli seramiklerinin gri taklitlerinin olmasıdır. Taklitler bu dönemin seramiğini bize göstermektedir (Polat, 2002: 281).

---

⁴⁹ Seramik özelliklerine ve ithal mallara 4.4. bölümde yer verilecektir.

Yerleşme özellikle Geç Demir Çağ ile birlikte, Akhaimenid Dönem buluntuları göze çarpmaktadır. Bunlar “*Akhaimenid Kaseler*” olarak isimlendirilirler. Gökhan Coşkun bu kaseleri;

“Akhaimenid Kase terimi ile anılan kaseler, dışarıya doğru açılarak yükselen dudağa, yarım küre (veya yarım küreye yakın) gövdeye sahip kaidersiz ve kulpsuz kaselerdir, Dudak genellikle iç bükey profilli olsa da, düz profile sahip örnekler de bulunmaktadır. Dudaktan gövdeye geçiş genellikle sert bir açıyla sağlanmıştır. Fakat yumuşak geçiş sergileyen örnekler de bulunmaktadır. Kabın omzu genellikle vurgulanmıştır. Bu kaseler sığ ve derin olmak üzere iki farklı tipe sahip olup bazen omphaloslu, bazen de omphalossuz olarak karşımıza çıkabilmektedir.” şeklinde tanımlamıştır (Coşkun, 2006: 52).

Bu form tipi uzun yıllar boyunca kullanım görmüştür. Kaseler kilin yanında metal, altın ve gümüşten de yapılmıştır. Akhaimenid kaselerin öncülleri Doğu Anadolu, İran ve Mezopotamya’da görülmektedir. En erken tarihli Akhaimenid kase öncül Tülintepe yerleşmesinden ele geçmiştir. Yapılan çalışmalarla birlikte bu kaselerin yerel olup olmadığı tespit edilememiştir. Döneme ait bir kase, höyüğün güney yamacında bulunmuştur. Bu kase, Akhaimenid kase tiplerinden biri olan derin tipe dahil edilmiştir. Hamur rengi grimsi kahverengidir ve kum, mika ve kireç katkıdır. Dönemin önemli özelliği olan perdahlama, bu kasede de karşımıza çıkmaktadır. Perdahlama ve mikadan ötürü kabın yüzeyi metalik bir görüntü kazanmıştır. Bezeme olarak ise gövdede taç yaprağı şeklinde dikey loblar yer alır. Bu kase tipleri genellikle düz yüzeylidir veya yatay yiv bezemelere sahiptirler (Coşkun, 2006: 55-57).

Daskyleion’da tespit edilen diğer bir form tipi “*Akhaimenid phiale*”lerdir. Kapların yüzey renkleri gridir ve Akhaimenid kaseler ile birlikte görülmektedirler. Bu kap formu genellikle günlük kullanımdan ziyade daha çok Kybele kültü törenlerinde kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Daskyleion’da tespit edilen Akhaimenid dönem kase ve *phiale*lerin benzerleri Gordion ve Sardes yerleşmesinde tespit edilmiştir.

Yerleşmede yapılan çalışmalarda Erken Akhaimenid (**Tablo 4.8**) ve Geç Akhaimenid Dönem (**Tablo 4.9**) olarak ayrımlar yapılmıştır. Bu döneme ait Akhaimenid seramikleri dışında ithal ve yerel üretim olduğu saptanmış seramik grupları da tespit edilmiştir.

Tablo 4.8: Daskyleion Yerleşmesi Erken Akhaimenid Dönem Seramik Repertuarı⁵⁰

**Daskyleion Yerleşmesi
Geç Demir Çağ (Erken Akhaimenid Dönem) Seramik Repertuarı**

Lydia Seramikleri
Fikellura Seramikleri
Ticari Amforalar
Gri Monokrom Seramikler
Attika Siyah ve Kırmızı Figürlü Seramikler
Attika Üretimi Siyah Firnisli ve İntentional-Red Teknikli Seramikler
Graffitolu ve Dipintolu Seramikler

Daksyleion EA (Erken Akhaimenid) Dönemde Lydia ve Fikellura seramikleri kendini göstermektedir. Bunun yanında Attika üretimi mallarda yerleşmede tespit edilmiş ve bezeme özellikleri sonucunda EA döneme tarihlendirilmiştir.

⁵⁰ Yıldızhan, 2008 içindekiler bölümünden yararlanılmış ve tablolaştırılmıştır. Seramiklerin görsellerine ulaşamamıştır.

Tablo 4.9: Daskyleion Yerleşmesi Erken Akhaimenid Dönem Seramik Repertuarı⁵¹

**Dakyleion Yerleşmesi
Geç Demir Çağ (Orta Akhaimenid Dönem) Seramik Repertuarı**

	Siyah Figürlü Seramikler	
	Bitkisel Bezemeli Seramikler	
Attika Üretimi Seramikler⁵²	Kırmızı Figürlü Seramikler	
	Siyah Firnisli ve Intentional-Red Teknikli Seramikler	
Yerel Üretim Seramikler	MÖ 5. yüzyıl Seramikleri	Gri Hamurlular
		Kırmızı Hamurlular
	MÖ 4. yüzyıl Seramikleri	Daldırma Firnisli Çanaklar
Ticari Amforalar		
Graffitolu Seramikler		

Yerel üretim olarak tespit edilmiş seramik grupları MÖ 5. ve MÖ 4. yüzyıl olarak ayrılmış ve dönemseller değerlendirilmiştir. Gri hamurlu örneklere bakacak olursa; çok az örnek tespit edilmiştir. Bunlar Attika üretimi malların taklitleri olarak karşımıza çıkmaktadır (**Lev.44/Res.56**). Yerel gri malzeme içerisinde *skyphos*lar da karşımıza çıkmaktadır. Kırmızı hamurlular grubuna baktığımızda ise; Daskyleion’da yapılmış kazılar sonucunda sadece 2 örnek tespit edilebilmiştir. Bunlar da yine Attika

⁵¹ Coşkun, 2005 kaynağından dönemin seramik repertuarı tablolştırılmıştır.

⁵² Çalışmanın “Yerleşmelerde Tespit Edilen Diğer”İthal” Seramik Tipleri” başlığı altında değinilecektir.

üretimi malların taklitleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu seramikler mikalı hamurları ve mat firnisleri ile ayırt edilmektedirler.

4.3.2. Gordion-Yassıhöyük

Gordion yerleşmesi Geç Demir Çağ aynı zamanda Geç Frig veya Akhaimenid Dönem olarak da adlandırılabilir. Yerleşmede Orta Demir Çağa ait gelenekler devam etmektedir. Temel olarak form ve bezeme olarak bir önceki dönemle benzerdirler. Gri seramiklerin bu dönemde de %60'lık bir yer kaplamaktadır. Bu dönemde yerel ve bilindik malların yanında Akhaimenid döneme ait kap türleri karşımıza çıkmaktadır (**Lev.45/Res.57**).

Devetüyü mallar ise bu dönemde daha ince hamurlu ve kırmızı bantlı şekilde karşımıza çıkmaktadır. MÖ 5. yüzyıl tarihlendirilmiş olan Akhemenid dönem kaseler dar ve derin gövdeli, gri renkli ve iyi perdahlanmışlardır. Perdahından dolayı metal eserleri taklit ettiği saptanmıştır. Yerleşmede tespit edilen Akhemenid kaseler MÖ 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar görülmektedir. Bu kaselerin yerel taklitleri de görülmektedir. Bunlar daha çok gri veya devetüyü hamurlu, siyah astarlı ve kırmızımsı kahverengi boyalıdır. Kaselerin yanında dönemde görülen bir diğer kap türü *Akhaimenid Phialelerdir*. Bunlar da cam veya metalden üretilmişlerdir (Çokay-Kepece, 2017: 228).

4.3.3. Hacıtuğrul (Yenidoğan) Höyük

Yerleşmede yapılan çalışmalar sırasında boyalı birkaç parça seramik (**Lev.27/Res.33**) tespit edilmiş fakat yayınların kısıtlı olması sebebi ile daha derin bir bilgi elde edilememiştir.

4.3.4. Midas- Yazılıkaya Kenti

Yerleşmede MÖ 5. ve 4. yüzyıllara ait malzemeler tespit edilmiştir. Alanda yapılan çalışmalarda diğer bölgelerde görülen seramikler de tespit edilmiştir. Yerleşmeye ait en önemli malzeme grubu Geç Frig malzemesi oluşturmaktadır.

Erken Demir Çağdan beri kullanım görmüş bir form grubu da *dinos*lardır. Bunlar MÖ 8. ile MÖ 5. yüzyıl arasında yaygındır. Diğer bir grup ise *pithos*lardır. Bunlar sarı kahverengi ve gri renklerde. İyi perdahlanmışlardır. Düz dudaklı bu *pithos*lar da MÖ 8. ile MÖ 5. yüzyıl arasına (**Lev.45/Res.58**) tarihlendirilmiştir. (Kanbur, 2019:35-36).

4.3.5. Pessinus

Pessinus yerleşmesinde yapılan kazılarda, Geç Demir Çağa ait buluntu grubunu Geç Frig olarak adlandırılmış olan seramikler oluşturmaktadır. Bu dönem ayrıca Pre-Hellenistik dönem olarak da tanımlanmaktadır.

Yerleşmede Frig gri malları B, H, K, L, Q ve R sektörlerinde tespit edilmiştir. Sektörler arasında B sektörü kendi içinde B1-B5-B5a vb. gibi alt sektörler ayrıştırılmıştır. Ghent Üniversitesi ekibinin kazdığı ve "*Phrygian house*" olarak adlandırdıkları alandan çok sayıda Geç Frig dönemine ait seramik parçaları tespit edilmiştir (**Lev.46-50/Res.-59-64**). Bunun yanında tapınak alanında yapılan kazılar sırasında da birçok seramik bulunmuştur (Tsetskhladze; 2019: 26-27). Bunların yanında Demir Çağa tarihlendirilmiş plikrom seramikler de tespit edilmiştir. Yerleşmede yapılan çalışmalar sonucunda Erken ve Orta Frig dönemine ait buluntu henüz tespit edilememiştir (Tsetskhladze; 2019:29).

4.3.6. Seyitömer

Seyitömer yerleşmesinde Akhaimenid kaseler sığ ve derin olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Bunun yanında gri ve kırmızı olmak üzere farklı hamur türlerine göre de sınıflandırılmışlardır (Çokay-Kepçe, 2017: 229). Seyitömer örneklerinin büyük bir çoğunluğu kırmızı hamura sahiptir. Bazı kaplar sarımsı kırmızı veya açık kırmızıyken kimisi ise yanmadan kaynaklı kahverengimsidir. Seramikler kendi içinde katkı maddelerine göre de ayrılmışlardır. Katkı maddesi olarak ise kireç, kum ve mika görülmektedir (Coşkun, 2011: 66).

Akhaimenid kaselerin (**Lev.51-53/Res.65-67**) ağız kenarları düz veya içe doğru olabilmektedir. Kabın gövdesi genellikle keskindir fakat yumuşak geçişli örnekler de

mevcuttur. Kabin önemli özelliği ise omuz kısımlarının vurgulanmasıdır. Kaseler yuvarlak, yassı veya omurgalı olarak üretilmişlerdir. Akhaimenid kaseler altın, gümüş ve bronz gibi metallerin yanı sıra cam ve kilden de yapılmışlardır. Kırmızı hamurlu kaseler genellikle düz bir yüzeye sahiptir. Fakat bazı örneklerde yatay olukla bezemeler de görülmektedir. Gri hamurlu kaselerde ise iki farklı bezeme tekniği kullanılmıştır. Bunlar; birincisinde astar uygulanmamıştır fakat kasenin içi ve dışı çok iyi perdahlanmıştır. İkinci grup ise gri bir astarla kaplanmıştır. Bazı örneklerde ise kabin omuz kısmında kabartma bezeme görülmektedir (Coşkun, 2011: 62-67).

4.3.7. Şarhöyük-Dorylaion

Şarhöyük yerleşmesinde yapılan çalışmalar sonucu Orta ve Geç Frig dönemine ait olduğu tespit edilmiş alanlar açığa çıkarılmıştır. Buradan ele geçen malzemeler (Lev.54/Res.68-69) yayınlarda toplu bir şekilde değerlendirilmiştir.

Yapılan kazı çalışmaları ile Orta ve Geç Frig olarak adlandırılan alanda ve höyüğün diğer alanlarında geri renkli seramiklere ve daha önce “ithal” olarak yayınlamış seramik gruplarına rastlanmıştır. Fakat bunların ithal olup olmadığı kanıtlanmadığı için, Orta ve Geç Demir Çağ malzemesi bir arada, diğer seramikler başlığı altında değerlendirilecektir. Laboratuvar çalışmaları sırasında Akhaimenid dönem ile ilgili önemli bir veri olarak karşımıza “Akhaimenid kase” (Lev.54/Res.69) formu çıkmıştır. Şarhöyük yerleşmesinde bu seramik grubu şimdilik tek bir örnekle temsil edilmektedir.

Bunların yanında genellikle Geç Demir Çağ olarak kabul görmüş olan⁵³ (fakat Gordion yerleşmesinde Orta Demir Çağa yerleştirilmiş) *Black Lustrous Ware* grubu (Lev.55-60/Res.7075) seramikler Şarhöyük yerleşmesinde çok sayıda tespit edilmiştir. Bu seramik grubunun hamuru siyah renktedir ve dış yüzeyi tamamen siyah renkle kaplı ve parlaktır. Yerleşmede, bu malzemenin tespiti ile birlikte Geç Demir Çağın varlığı da kanıtlanmıştır. İlerleyen dönemlerde yapılacak kazılar sayesinde ele geçecek konteks buluntular ile birlikte daha detaylı ve net veriler ortaya konacaktır.

---

⁵³ Matsumura, 2008 kaynağında bu konuyla ilgili detaylı çalışmalar yapılmıştır. Yapmış olduğu çalışmalar sonucu bu seramik grubunun Geç Demir Çağ olması gerektiğini savunur.

4.4. DASKYLEİON, GORDİON, MİDAS-YAZILIKAYA VE ŞARHÖYÜK YERLEŞMELERİNDE TESPİT EDİLEN DİĞER/”İTHAL” SERAMİK GRUPLARI

4.4.1. Daskyleion

Daskyleion’da yapılan çalışmalar sonucu ithal olduğu bilinen seramikler tespit edilmiştir. Bunlar MÖ 7ç ve 6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Bunlardan en erken örnekler MÖ 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiş olan kuşlu *skyphos* örnekleridir (Lev.61/Res.76.Fig.a2). MÖ 7. yüzyıl başlarına tarihlenen konsantrik daire bezemeli geç geometrik dönem seramikler de tespit edilmiştir (Lev.61/Res.76.Fig.a1). Daskyleion yerleşmesinde yoğun olarak kullanılmış olduğu tespit edilen bir grup, MÖ 7. yüzyılın üçüncü çeyreğine denk gelen, kuş figürlerinin boyun kısımlarının “S” ile stilize edildiği ve figürün gövde ve bacaklarının uzayarak bezeme alanını aştığı özensiz çizimli geç tip kuşlu *skyphos*lardır (Lev.61/Res.76.Fig.a3). Diğer bir grup ise rozetli *skyphos*lardır (Lev.61/Res.76.Fig.a.4) fakat bu grup Daskyleion’da oldukça az karşımıza çıkmaktadır. Bunlar yanında meander motifli *skyphos*lar da karşımıza çıkmaktadır. Bu bezeme türüne sahip meander motifli *skyphos*lar, bezeme özelliklerine göre tarihlendirilmektedir. Daskyleion’da tespit edilen *skyphos* parçası, (Lev.31/Res.78.Fig. a5) bezeme açısından bakıldığında MÖ 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir. İnce yatay bantlı firnisli erken tip *skyphos* örnekleri (Lev.62/Res.77.Fig.a.6) de mevcuttur. Bunun yanında Gözlü *Skyphos*lar da görülür.

Dönemin diğer önemli ithal malları ise “Yaban Keçisi Stili”nde üretilmiş seramikleridir⁵⁴. (Lev.63/Res.78.Fig.a7-10) döneme ait malzemelerin Daskyleion’da Güney İonia yaban keçisi stili, MÖ 7 yüzyılın son çeyreğinde “Orta Yaban Keçisi I Evresi” olarak adlandırılan evresinde görülmeye başlar. Daskyleion yerleşmesinde bu tür seramiklerin ithal edilmesi “Orta Yaban Keçisi II Evresi” ile artmıştır.

Oryantalizan döneme tarihlendirilmiş seramik grupları da yoğun bir şekilde tespit edilmiştir. Erken Oryantalizan dönemden itibaren varlık gösteren seramik grupları (Lev.63/Res.78.Fig.a11) farklı yerleşmelerle, stilistik açıdan gruplandırılmışlardır.

⁵⁴ Detaylı bilgi için Koçak-Yaldır, 2011: 85-100 yayınına bakınız.

Örneğin Erken Oryantalizan grubuna dahil edilen ve bezeme ve teknik açısından “Tarsus Grubu” ile benzer özellikte seramikler (**Lev.64/Res.79.Fig.a12**) tespit edilmiştir. Bunların yanında Daskyleion’da, Oryantalizan evreyi temsil eden örnekler de (**Lev.62/Res.77.Fig.a13;Lev.64/Res.79.Fig.a.14.-15**) karşımıza çıkmaktadır. Daskyleion yerleşmesinde tespit edilen bir diğer ithal mal ise “*Ionia Kylikleri*”dir. Burada tespit edilen seramikler (**Lev.62/Res.77.Fig.a16-17**) MÖ 7 yüzyıl ortalarından MÖ 6 yüzyıl ortalarına dek geniş bir dönemde görülmüşlerdir (Koçak-Yaldır, 2011: 85-89) .

MÖ 625 tarihinden itibaren yerleşmede önemli bir seramik grubu karşımıza çıkmaktadır. Bu grup “*Fikellura Seramikleri*” olarak adlandırılmaktadır. MÖ 625 yılları ile birlikte “*Erken Fikellura*” olarak adlandırılan seramikler (**Lev.64/Res.79.Fig.a18**) ortaya çıkmaktadır. Bunlar kaliteli krem-beyaz astara sahip ve silüet tekniğinde figür ve doldurma motifleri ve kontur tekniğinin uygulanmasıyla yapılmaktadır:

“Fikellura seramikleri, Orta Yaban Keçisi II stiline ait teknik özellikler ve dekorasyon şemalarının yanı sıra, Attika Siyah Figür tekniğine özgü silüet ve detaylarda rezerve uygulamalarını birleştirilip, figürlerin çiziminde Yaban Keçisi stilinde kullanılan kontur tekniğinin bırakıldığı, bezeme repertuarına hilal ve keklik gibi özgün figürlerin ilave edildiği, krem astarlı ürünlerden oluşan yeni bir stili temsil eder.” (Koçak-Yaldır, 2011: 89).

Bu gruba ait seramikler MÖ 560 yıllarında ortaya çıkmış ve MÖ 494 yılında Perslerin Miletos’u işgal etmesi ile son bulmuştur. Yerleşmede çok sayıda fikellura seramiği (**Lev.64/Res.79.Fig.a19-22**) tespit edilmiş ve bunlar Gültekin-Demir tarafından detaylı çalışılmış ve stil özelliklerine göre farklı gruplara ayrılmışlardır. Çalışmada bu gruplara yer verilmeyecektir. MÖ 560 yıllarında birden bire ortaya çıkan bu seramik grubu Orta Yaban Keçisi II stilinden etkilenmiştir.⁵⁵

Daskyleion yerleşmesinde çok sayıda tespit edilen ithal ürünlerin, yerleşmede çok güçlü bir ticaretin olduğunu göstermesinin yanı sıra konumu nedeniyle de oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

---

⁵⁵ Bu etkileşim zamansal boşluk yaratmıştır ve böylece kronoloji problemleri ortaya çıkmıştır.

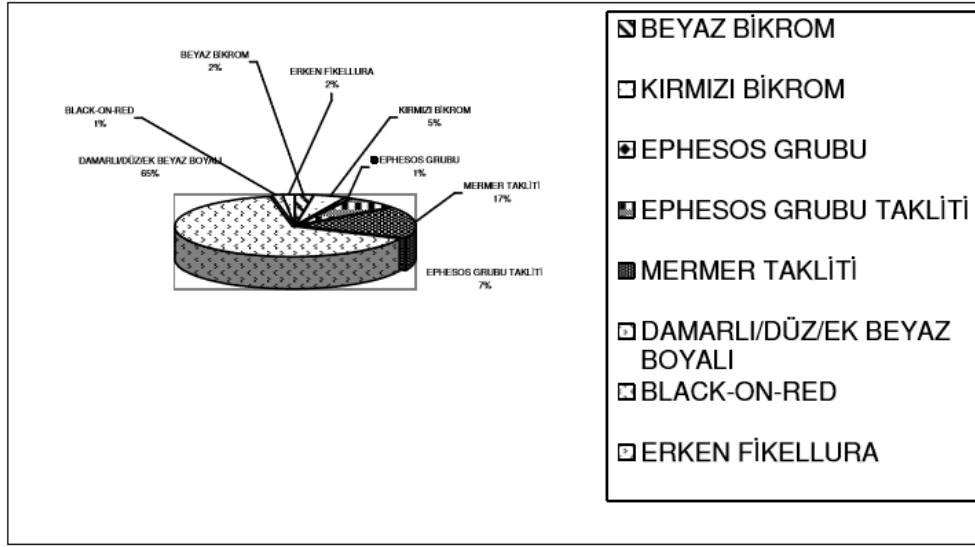
Yerleşmede önemli bir buluntu grubunu da “Black on Red”⁵⁶ seramikler (Lev.65/Res.80) oluşturmaktadır. Yerleşmede Lydia üretimi black on red seramikler tespit edilmiştir. Bunların genel özelliklerini anlamak için, malzeme açısından önemli bir yerleşim olan Sardis kentindeki seramiklere bakmak gerekmektedir. Bu yerleşmede tespit edilen BOR seramikleri, boyama tekniği ve bezeme açısından iki farklı grup göstermektedir. Bu bezeme türleri yerleşmenin kontekslerine bağlı olarak Erken ve Geç olarak adlandırılmıştır. MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda üretilmiş olan Erken Grup, adını bezeme şemasındaki geometrik motiflerden almıştır ve “Geometrik BOR” olarak adlandırılmıştır. İkinci grup, Geç Grup ise MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda kullanılmış olan ve bezemede kullanılan motiflerden dolayı “Linear BOR” olarak adlandırılan seramikler karşımıza çıkmaktadır. Bu grup ile ilgili iki önemli ayırt edici özellik karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi yatay çizgili grupların olmasıdır. İkincisi ise; dar bantlar içerisinde köpekdişi, merdiven, çengel, meander ve küçük şekilli linear motiflerdir (Koçak-Yaldır, 2009: 87-88).

Yerleşmede tespit edilen diğer seramik repertuvarlarının özelliklerine tek tek değinmek yerine hepsinden birer örnekle bahsedilecektir. Çalışmanın ana konusunu aşacağı için örneklerle anlatmak daha doğru olacaktır.

Koçak-Yaldır yapmış olduğu çalışmada Daskyleion yerleşmesinde görülen ithal seramik repertuvarının genel bir grafiğini yapmıştır. Yapmış olduğum tez çalışmasında bu grafiklerin verilmesinin yeterli olacağı düşünülmektedir.

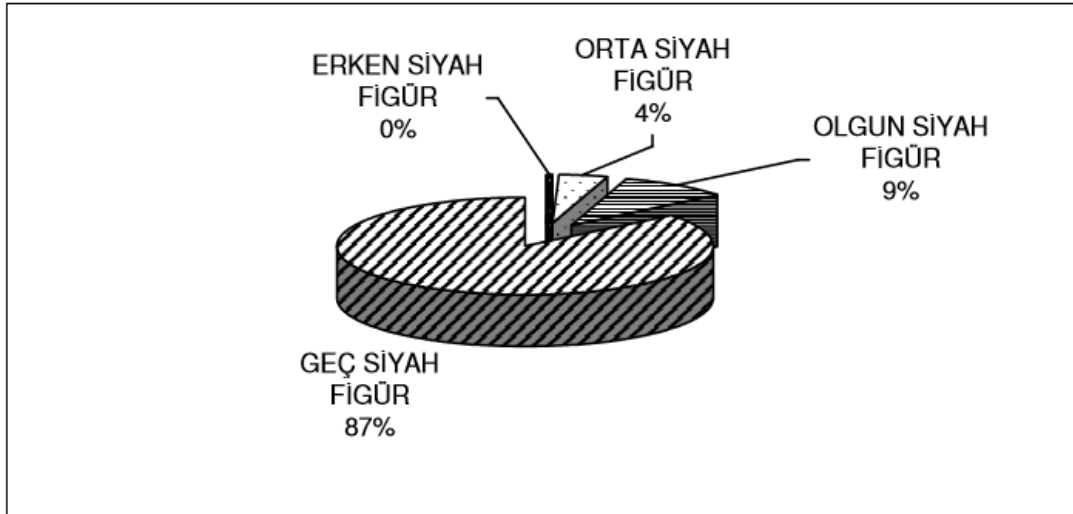
⁵⁶ **Black on Red:** boyama tekniğine verilen isimdir. “Kırmızı zemin üzerine siyah boya” ile yapılan bezemelere sahip seramiklere verilen genel bir isimlendirmedir. Black on Red seramiklerine baktığımızda genelde çoklu yatay grupları ve dar geniş bantlar içine yerleştirilen geometrik veya linear bezeme motiflerinden oluşmaktadır.

LYDİA BOYAMA TEKNİKLERİ	YÜZDELİK ORAN	SAYISAL ORAN
BEYAZ BİKROM	% 2	7
EPHESOS GRUBU	% 1	2
MERMER TAKLİTİ	% 17	48
BLACK-ON-RED	% 1	4
KIRMIZI BİKROM	% 5	13
EPHESOS GRUBU TAKLİTİ	% 7	20
DAMARLI/DÜZ/EK BEYAZ BOYALI	% 65	185
ERKEN FİKELLURA	% 2	5

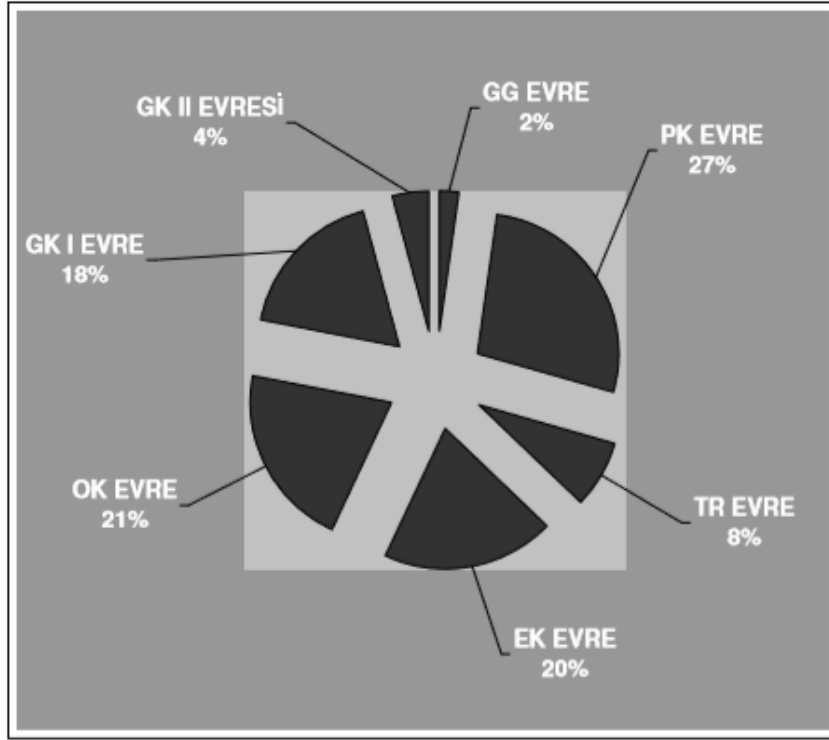
Grafik 4.1: MÖ 7 ve 6. yüzyılda Daskyleion’da tespit edilmiş olan Lydia seramiklerinin boya tekniklerine göre oranları

Kaynak: Koçak- Yaldir, 2009: 106,Grafik:1

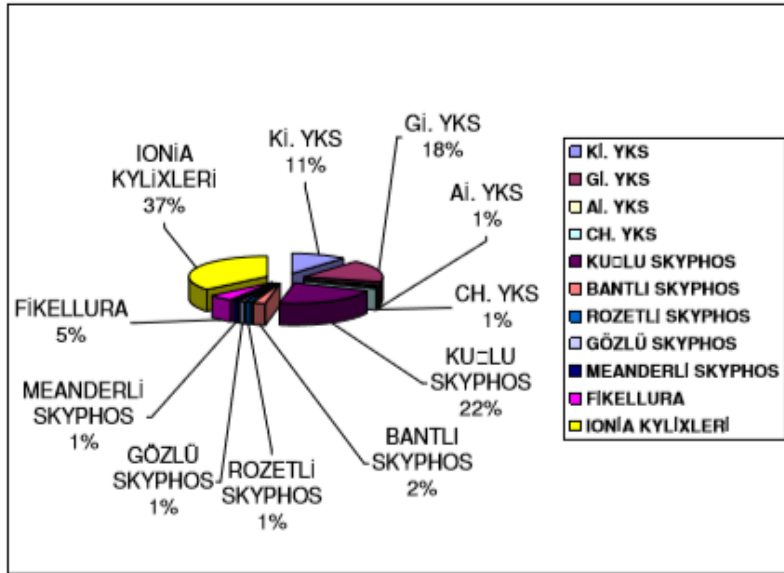

Grafik 4.2: Attika Siyah Figür Seramiğinin Dağılımı

Kaynak: Koçak- Yaldir, 2009: 151,Grafik:5

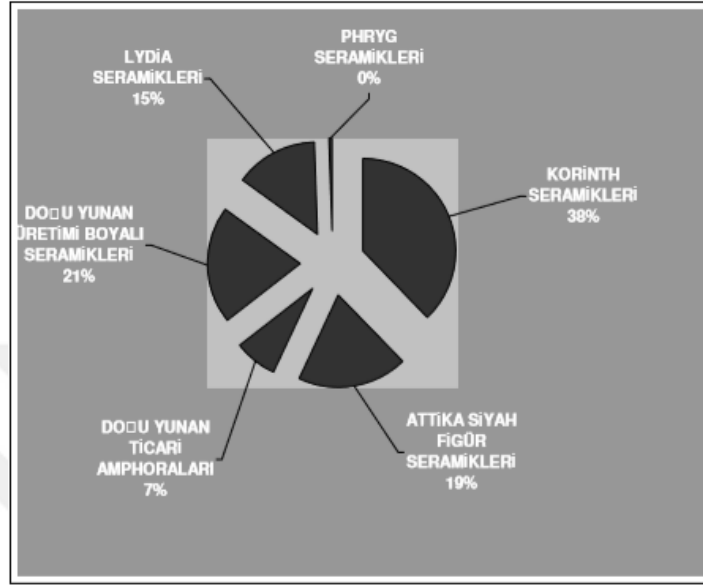

Grafik 4.3: Daskyleion’da tespit edilmiş Korinth Seramik Evrelerinin Oranları
Kaynak: Koçak- Yaldir, 2009: 181,Grafik:1

Grafik 4.4: MÖ 7 ve 6. yüzyıl.’da Daskyleion’da tespit edilmiş Doğu Yunan Seramik Oranları
Kaynak: Koçak- Yaldir, 2009: 283,Grafik:31

Bu buluntular dışında ticaretin en önemli göstergesi olarak karşımıza amforalar çıkmaktadır. Bunlarda Daskyleion yerleşmesinde oldukça fazladır. Yapılan çalışmalarda, amforalar geldikleri bölgelere göre gruplandırılmış ve öyle çalışılmıştır.

Grafik 4.5: MÖ 7 ve 6. yüzyıl.'da Daskyleion'da tespit edilmiş İthal Seramik Oranları
Kaynak: Koçak- Yaldır, 2009: 317,Grafik:32

Genel olarak Daskyleion'da ithal seramik repertuarı aşağıdaki (Tablo 4.10) şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4.10: Daskyleion İthal Seramik Repertuarı⁵⁷

Daskyleion Yerleşmesi İthal Seramik Repertuarı

Black on Red	Beyaz
Bikrom	Kırmızı

⁵⁷ Koçak-Yaldır, Aylin (2009); "İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri" adlı doktora tezi referans alınarak tablolastırma yapılmıştır.

Lydia Seramikleri	Ephesos Grubu Seramikleri ve Taklitleri	
	Düz Boyalı, Damarlı Boyalılar ve Düz Damarlı Zemin Üzerine Beyaz Ek Boyalılar	
	Mermer Taklidi (Marbling)	
	Erken Fikellura	
Frig Seramikleri	Fikellura	
	Bikrom	
	Polikrom	
Kıta Yunanistan Üretimi Seramikleri	Siyah Perdahlı	
	Attika Siyah Figür Seramikleri	Erken Siyah Figür (MÖ 625-575)
		Orta Siyah Figür (MÖ 575-550)
		Olgun Siyah Figür (MÖ 560-525)
		Geç Siyah Figür (MÖ 530-480/470)
	Korinth Seramikleri	Korinth-Geç Geometrik Evre (MÖ 750-725)
		Protokorinth Evre (MÖ 725-650/640)
		Transisyonel Evre (MÖ 640-625)
		Erken Korinth Evresi (MÖ 625-600)
		Orta Korinth Evre (MÖ 600-575)
Lakonia Seramikleri		

	Konsantrik Daire Bezemeli
	Kuşlu Skyphoslar
	Rozetli Skyphoslar
Geç Geometrik ve Sub-Geometrik Seramikler	Gözlü Skyphoslar
Doğu Yunan Üretimi	Meanderli Skyphoslar
Geç Geometrik ve Oryantalizan Seramikler	Banlı Skyphoslar
Oryantalizan ve Banlı Seramikler	Yaban Keçisi Stili
	<ul style="list-style-type: none"> • Güney İonia • Kuzey İonia • Aiolis Bölgesi • Khios • Fikellura
	İonia Kylikleri

Daskyleion yerleşmesinde Orta Demir Çağın sonu ile birlikte önemli veriler ortaya çıkmıştır. Yerleşim “ithal” malzeme açısından oldukça önemli veriler sunmaktadır. Seramik sayılarının artması ile birlikte ticari ilişkiler ve faaliyetleri daha net anlamaktayız.

Daskyleion ithal malları⁵⁸, Geç Demir Çağ, EA dönem malzemesi kap formlarına göre gruplanmıştır. Dönemde en yaygın Lydia seramikleri *Skyphos* formundan oluşmaktadır. Bu forma ait kaplar konik kaideli ve *streaky glaze* (damarlı boyama) tekniğinde bezenmiştir. Boyalı amforaların yanında Lydia üretimi kırmızı bikrom teknikte *skyphos-krater* de mevcuttur. Bunların yanında kapaklı kaplar ve *krateriskos* ve *lydionlar* da tespit edilmiştir. Daha geç dönemlere doğru fikellura seramikleri de karşımıza çıkmaktadır (Yıldızhan, 2008: 151-156).

⁵⁸ Bknz. **Tablo 4.8:** Daskyleion Yerleşmesi Geç Demir Çağ (Erken Akhaimenid Dönem) Seramik Repertuarı

Daskyleion Geç Demir Çağ ithal mallarına bakacak olursak bunlar Attika üretimi seramiklerden oluşmaktadır. Bu grup buluntu açısından Daskyleion'un en kalabalık grubunu oluşturmaktadır. Bu grup kendi içinde 3 alt gruba ayrılmıştır. Bunlar:

- 1) Siyah Figürlü Seramikler (**Lev.66-67/Res.81-82**)
- 2) Bitkisel Bezemeli Seramikler (**Lev.68-69/Res.83-84**)
- 3) Kırmızı Figürlü Seramikler (**Lev.70-71/Res.85-86**)
- 4) Siyah Firnisli ve Intentional-Red Teknikli Seramikler (**Lev.72-73/Res.87-88**)

Birinci grup içerisinde daha çok *cup-skyphos*, *krater* ve *lekythos*lar kullanılmıştır:

Bunlar içerisinde yoğunluk açısından ilk sırada cup-skyphoslar gelmektedir (S 1-S 13). Daha sonra sırasıyla lekythoslar ve kraterler yer almaktadır. Cup-skyphoslar, Orta Akhaimenid Dönem'in ilk yıllarına ait örneklerdir. Bir başka deyişle bunlar, Orta Akhaimenid Dönem'de Artabazos I'in satraplık yıllarının ilk yedi yılı içerisinde kullanım görmüşlerdir. Mevcut buluntular, Haimon Grubu ve yakın çevresi ile ilişkili örneklerden oluşmaktadır. Lekythosların, Artabazos I ve Pharnabazos I döneminde kullanıldığı anlaşılmaktadır (S 15-18). Bunların bazıları, Beldam Ressamı atölyesinin ürünleridir (S 17). Krater örnekleri ise üzerinde dama motifi bulunan gövde altı parçalarından ibarettir (S 14). Bunların Orta Akhaimenid Dönem'deki kullanım evresi ise, siyah figürlü cup-skyphoslar ile aynıdır.” (Coşkun, 2005: 71).

İkinci grup ise bitkisel bezemelerin yoğun kullanıldığı seramiklerdir. Bunlar daha çok *kylix*, *skyphos*, *kantharos*, *lekythos*, *alabastron* ve *lekanisler*'den oluşmaktadır. Üçüncü grup Kırmızı Figürlerden oluşmaktadır. Sayısal çoğunluktaki ikinci grubu oluşturan bu grubun form repertuarının oldukça zengin olduğu tespit edilmiştir. Çeşitli ressamlarla tarihlendirilmiş bu grup oldukça detaylı çalışılmıştır. Dördüncü grup olarak siyah firnisli seramikler çok sayıda tespit edilirken, *Intentional-Red*'ler daha az sayıda tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda her iki grup firnis rengi dışında bir farklılığının olmaması açısından birlikte değerlendirilmişlerdir. Attika üretimi siyah firnisli çanaklar başlıca 4 farklı tipe ayrılmaktadırlar. Bunlar dışa çekik ağızlı, dışbükey-içbükey profilli, içe çekik ağızlı ve küçük tip'tir (Coşkun, 2005: 71-82).

4.4.2. Gordion-Yassihöyük

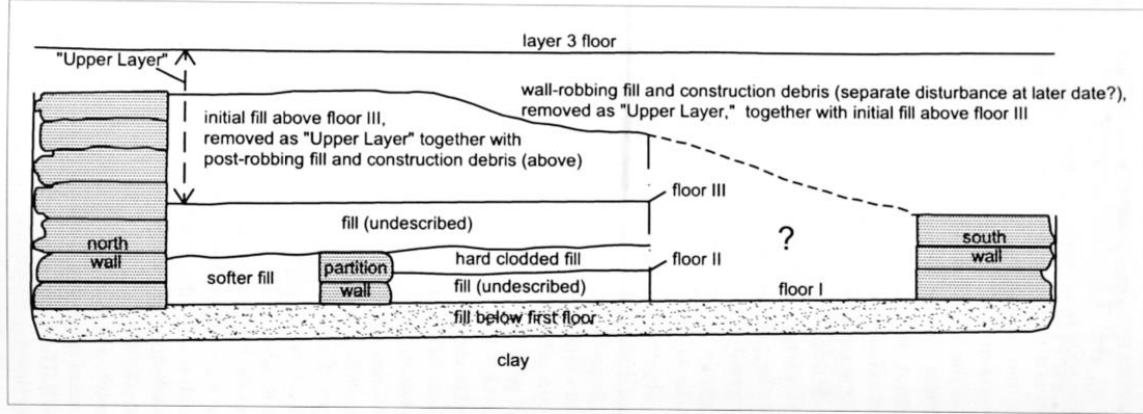
Gordion yerleşmesinde yapılan kazılar sırasında, ortaya çıkan seramikler içerisinde ve Anadolu kronolojisinde Demir Çağa tarihlendirilen ithal seramikler de tespit edilmiştir. Yunan seramikleri burada MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısı (MÖ 750) itibariyle görülmeye başlamıştır. Bu malzeme gruplarının Gordion'da görülmesi Yunan dünyası ile bir ticaretin olduğunu göstermektedir. Klasik malzeme ile ilgili en erken buluntular Gordion'da bulunan Orta Frig Kale'sinin bir parçası olan küçük bir kare yapı (5.7 x 5.7 m) olan Güney Kileri'nde (**Resim 4.1**) bulunmaktadır (DeVries, 2005: 37).

Resim 4.1: Orta Frig Kalesi Güney Kiler
Kaynak: DeVries, 2005: 36, Fig.4-1

Kilerler, Orta Frig dönemi başlangıcından sonrasına tarihlendirilmiştir. Yapılan çalışmalarla kilerin üst seviyesinin tek bir alandan oluştuğu ve daha öncesinde duvarlar tarafından bölmelere ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu alan, daha sonraki dönemlerde

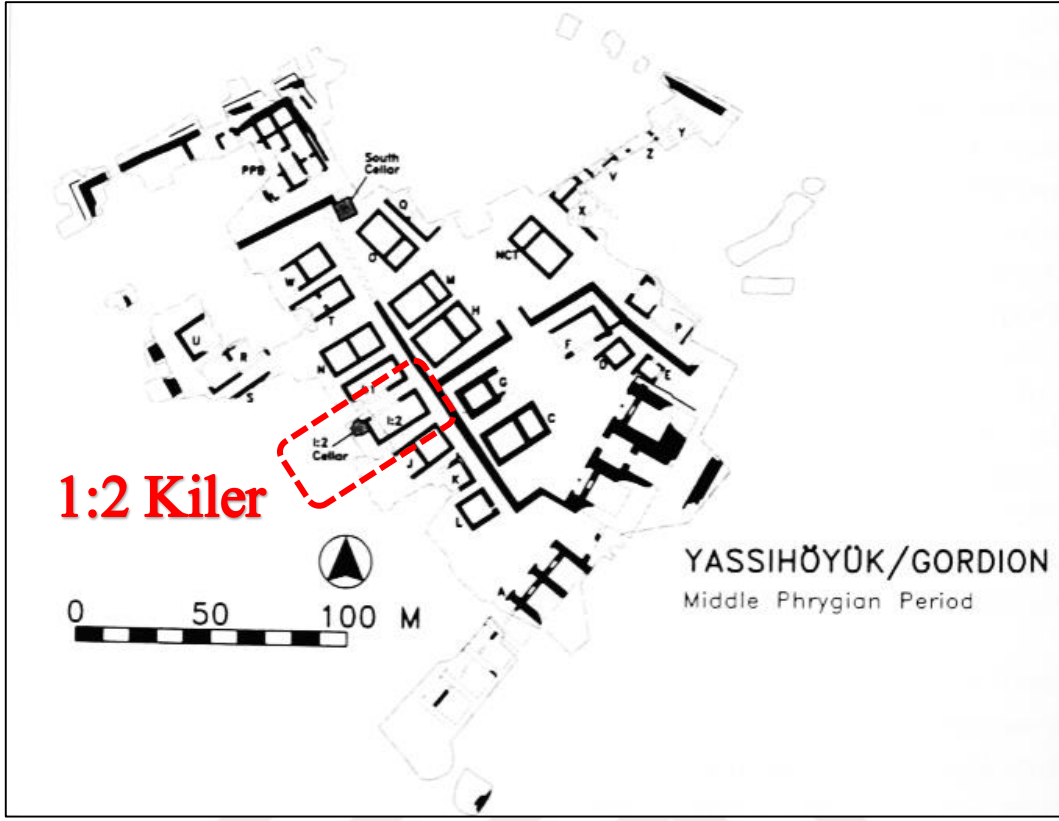
doldurularak kapatılmış ve tek bir zemin oluşturulmuştur. İki tabaka arasında Geç Geometrik Korinth döneme tarihlendirilmiş (MÖ 735-720) kap parçaları (**Lev.74/res.89**) tespit edilmiştir. Bunun yanında Erken Protokorinth (**Lev.74/res.89**) parçalar da bulunmuş. Bunlar ise MÖ 720-690 yıllarına tarihlendirilmiştir.

Resim 4.2: Güney Kiler
Kaynak: DeVries, 2005: 36, Fig.4-2

Güney kilerlerde yapılan çalışmalarla Frig dönemine tarihlendirilen MÖ 8. yüzyıl sonları 7. yüzyıl başları itibariyle zengin bir boyalı gelenek karşımıza çıkar. Yıkım seviyesinde ve öncesinde kullanılan Frig geometrik bezeme geleneği devam ederken bunun yanında “*diamond faceting black lustrous ware*” elmas yüzlü kaplarda (**Lev.74-75/Res.90-91**) tespit edilmiştir (DeVries, 2005: 42).

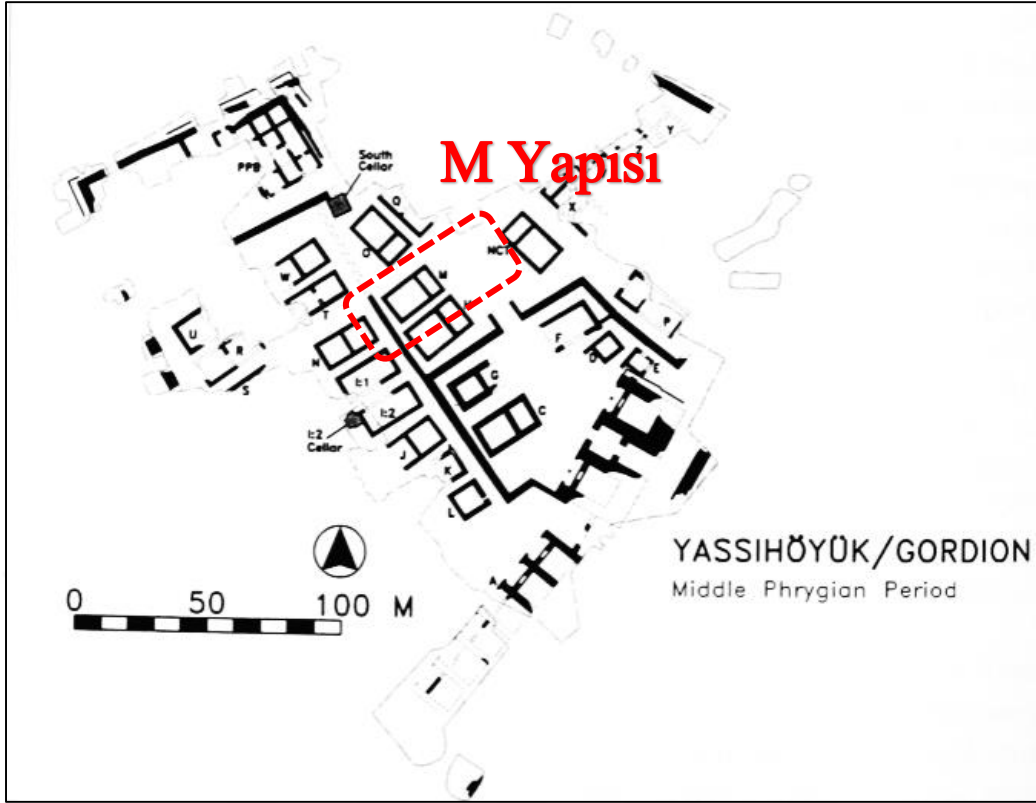
İthal malzemenin (Yunan seramiğinin) tespit edildiği bir diğer alan ise Orta Frig Binası olarak adlandırılan 1:2 Kileri'dir (**Resim 4.3**). Kare yapıda (5 x 5) olan bu yapı Güney Kileri'ni andırmaktadır. Fakat Güney Kiler'den daha düzgündür. Alanda tespit edilen fibulalar Güney Kiler'de de tespit edilmiş olan fibulalar ile karşılaştırılabilir. Alanda tespit edilmiş olan Erken Protokorinth seramik parçası MÖ 720-715'e tarihlendirilmiştir (**Lev.75/Res.92**). Bu parçalar yanında koyu renkli boyalı *dinos* parçası da (**Lev.76/Res.94**) tespit edilmiştir.

Resim 4.3: Orta Frig Kalesi 1:2 Kiler
Kaynak: DeVries, 2005: 36, Fig.4-1

Orta Frig dönemine ait ithal malzeme, Gordion yerleşmesinde tespit edilmesinin yanı sıra, etrafında bulunan tümülüslerden de tespit edilmiştir. Tümülüslerde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, yerleşmeden buluntu açısından daha güzel sonuçlar alınmıştır. MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından sonra Tümülüs H, Tümülüs F, Tümülüs K ve Büyük Tümülüs gibi mezar alanlarında kuş kase boyalı kaplarda tespit edilmiştir. Bunlar yaklaşık MÖ 650-590 arasına tarihlendirilmiştir (DeVries, 2005: 43-46).

MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Gordion yerleşmesi Frigya bölgesi ile birlikte Lydia hakimiyetine girmiştir. Bunun sonucunda Anadolu'da artık Korinth seramiğinin yerini Attika seramiği (**Lev.79/res.99**) almaya başlamıştır. Bu dönemde Gordion Kalesi'nde yer alan M yapısında bu döneme ait seramik parçalarına rastlanmıştır.

Resim 4.4: M Yapısı
Kaynak: DeVries, 2005: 36, Fig.4-1

M Yapısının (**Resim 4.4**) tabanı üzerinde yapılan çalışmalarda MÖ 560-550 yıllarına tarihlendirilmiş bir grup Attik siyah figür tekniğinde yapılmış amfora parçası bulunmuştur. Zemin üzerindeki dolgu üzerinde çok sayıda Frig günlük kapları, az miktarda Lydia dönemine tarihlendirilmiş seramik parçaları, Attika, Korinth ve Doğu ve Batı Anadolu seramiğine ait parçalar tespit edilmiştir. MÖ 560-550 yıllarına tarihlendirilmiş ve *Sandros* adını taşıyan “*Gordion cup*” olarak (**Lev.78/Res.97-98**) isimlendirilmiş seramik parçaları bulunmuş ve birleştirilmiştir.

Pers Dönemi ile ilgili olarak karşımıza yoğun miktarda Akhaimenid kase ele geçmektedir. Bunlar ile ilgili bilgilere Dördüncü Bölümde Geç Demir Çağ-Gordion başlığı altında yer verilmiştir.

4.4.3. Midas-Yazılıkaya

Midas- Yazılıkaya kentinde yapılan çalışmalar sırasında ele geçen malzeme, iç içe daire ve dalgalı çizgi bezeli çanak çömlek parçaları, Gordion tahrip tabakası çanak çömleri ile çağdaş olup MÖ. 8 yüzyıl⁵⁹ sonlarına tarihlendirilmiştir. Bir başka parça üzerinde görülen dağ keçisi betimi de Gordion örnekleriyle benzerdir ve MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısındaki linear stildeki hayvan biçimini bizlere gösterir. Bu örnek bir testi parçasına aittir ve mika karışımı ince, turuncumsu devetüyü hamur, mat kahverengi bezemelere sahiptir (**Lev.80/Res.100**) (Haspels, 1951: 25-27).

4.4.4. Şarhöyük-Dorylaion

Şarhöyük Dorylaion yerleşmesinde Orta Demir Çağa tarihlenen ve yerel üretim olup olmadığı belirlenemeyen seramik grupları da tespit edilmiş ve bunlar “ithal” mallar altında değil, diğer seramik grupları altında değerlendirilmesinin doğru olacağı düşünülmüştür. Bunlar “black on red” (**Lev.81/Res.102**), “Korinth” (**Lev.82-84/Res.103-105**) ve “Oryantalizan” dönem (**Lev.885/Res.106-107**) seramikleridir. Bu malzeme grupları ile ilgili detaylı çalışmalar yapılmadığı için bilgilerimiz kısıtlıdır. Çalışma kapsamında bu malzeme gruplarının kataloglaması yapılmıştır. Yerleşmede Orta Demir Çağ sonlarına doğru Siyah Figür Tekniği (**Lev.86-87/Res.108-109**) Geç Demir Çağ ile birlikte ise Kırmızı Figür Tekniğinin (**Lev.88-90/Res.110-112**) marbling ware/mermer taklidi (**Lev.91-94/Res.113-116**) seramiklerle beraber kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

---

⁵⁹ Bu yerleşmede verilen Gordion tahrip tabakası tarihi, yeni yapılan çalışmalar sonucunda değişmiştir. Tahrip tabakası MÖ 9. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Bu sebeple Midas kentinde ele geçen malzemeler MÖ 9. yüzyıl sonuna tarihlendirilmektedir. (Bu konu ile ilgili detaylı çalışma, tezin kronoloji bölümünde yer verilmiştir.)

BEŞİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

5.1. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmanın ana sınırlarını oluşturan İç Kuzeybatı Anadolu bölgesi, kuzeyde Sündiken dağları, batıda Erigöz Dağları, doğuda Sakarya Nehri ve kolları, güneyde ise Cihanbeyli Platosu ve Emir Çağları ile çevrelenmiş bölgeyi kapsamaktadır. Bölge yüzyıllar boyunca hem nehir hem de plato ve ovalar sayesinde oldukça verimli topraklara sahip olmuştur. Bölgenin en önemli toprak özelliklerinden biri olan mikalı ve kireçli yapı çalışmada sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Demir Çağ boyunca etkin bir bölge olan İç Kuzeybatı Anadolu bölgesi, içinde barındırmış olduğu yerleşmeler ile dikkat çekmektedir. Dönem boyunca, bölge içinde yer alan en önemli yerleşme Gordion'dur. Çalışmanın anahtar yerleşmelerinden olan Gordion, Frig kültürü ve dönemde yaşanan göç olayları ile ilgili oldukça net bilgiler verirken, bölgenin kronolojisinin belirlenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Demir Çağ ile ilgili en büyük problem olarak karşımıza kronoloji çıkmaktadır. Her yeni verinin ortaya çıkması ile birlikte kronolojinin değiştiği görülmektedir. Yeni kazılar ile birlikte aslında Anadolu'nun Demir Çağın çok da karanlık olmadığı ve aydınlanmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağa geçişte yaşanan ve tüm Anadolu'yu etkileyen büyük göç hareketi, kimi zaman halkları yerinden ederken kimi zaman da göç eden halklarla yerli halkın kaynaşmasına neden olmuştur. Bu göçlerin sebepleri arasında kuraklık, kıtlık, siyasi güç isteği gibi birçok neden sayılabilir. Her ne olursa olursun büyük göç hareketi ile birlikte Anadolu ve çevresinde yeni kültürlerin, uygarlıkların ve teknolojinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu etkileşim ise kullandıkları seramikten yaşadıkları evlere, savunma sistemlerine ve daha birçok olguya yansımıştır.

Anadolu'da Demir Çağ söz konusu olduğunda Erken, Orta ve Geç Demir Çağ olmak üzere üçer bir sınıflama yapıldığı görülmektedir. Genele bakıldığında Anadolu'da

Batı Anadolu ve Kıta Yunanistan'da kullanılan kronolojik terimlerin bu dönem için de arkeolojik malzeme çerçevesinde kullanılması gerekmektedir (**Tablo 5.1**). Bölgelerin birbirleri ile etkileşimi sonucu Oryantalizan, Arkaik, Klasik gibi dönemlerin varlığı, İç Kuzeypatı Anadolu coğrafyasında da karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın ana başlıklarından biri olan kronoloji bölümünde bu kronolojik ayrımlar karşılaştırmalı bir şekilde okuyucuya sunulmuş ve malzeme üzerinde bu gösterilmiştir.

Tablo 5.1: İç Kuzeypatı Anadolu Bölgesi'nin Karşılaştırmalı Kronolojisi

Geç Tunç Çağ (MÖ 1600-1200)	Miken Dönemi (MÖ 1400-1100)	Hitit İmparatorluk Dönemi
Erken Demir Çağ (MÖ 1200-900)	Sub-Miken Dönemi (MÖ 1050-900)	İlk Erken Frig Dönemi (MÖ 950-900)
	Protogeometrik Dönem (MÖ 1000-900)	
Orta Demir Çağ (MÖ 900-600)	Geometrik Dönem (MÖ 900-700)	Erken Frig Dönemi (MÖ 900-800)
	Oryantalizan Dönem (MÖ 750-550)	Orta Frig Dönemi (MÖ 800-540)
Geç Demir Çağ (MÖ 600-330)	Arkaik Dönem (MÖ 700-490/480)	Geç Frig Dönemi (MÖ 540-330)
		Erken Akhaimenid Dönem (MÖ 547-477)
	Klasik Dönem (MÖ 490/480-330)	Orta Akhaimenid Dönem (MÖ 477-388)
		Geç Akhaimenid Dönem (MÖ 336-334)

Anadolu Demir Çağ seramik geleneklerine baktığımızda, yapmış olduğumuz çalışmalarda ilk önce sınırlar belirlenmiş, bu sınırlar içerisinde yer alan kazısı yapılmış yerleşmeler listelenmiş ve bunlar Erken, Orta ve Geç Demir Çağ olarak haritalandırılmıştır (**Harita 5.1-5.2-5.3-5.4**). Coğrafi sınır içerisinde yer almayan Daskyleion yerleşmesi ise, Demir Çağ boyunca önemli veriler vermesi ve karşılaştırma yerleşmesi olarak kullanılması açısından önem taşımaktadır.

Erken Demir Çağ (**Tablo 5.2**) seramik geleneklerine baktığımızda, karşımıza üç yerleşme çıkmaktadır. Bunlar Gordion, Hacıtuğrul Höyük ve Seyitömer yerleşmesidir. Erken Demir Çağa geçiş ile birlikte el yapımı seramiklerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu malzeme grubu oldukça kaba şekilde yapılmış ve hamurları oldukça katkılıdır. İri ve sert kum, dönemin karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkar. Dönemin hamur ve yüzeyine baktığımızda ise krem renginden koyu kahverengiye, griden siyaha doğru bir renk skalası görülmektedir. Hacıtuğrul ve Seyitömer yerleşmelerinde yoğunluk gri renkli iken, Gordion yerleşmesinde mal gruplarına göre 2 farklı renk görülmektedir. Bunlar el yapımı ve devetüyü mallardır. Erken Demir Çağda pişirme ısısının düşük olması ve açık pişirme yapılması sebebiyle kaplar hem daha dayanıksızdır hem de kap yüzeyinde alacalanmalar hakimdir. Dönemin bir diğer özelliği ise, kaplar ne kadar kaba olursa olsun bir perdahlama işlemi görülmüştür. Döneme ait seramikler daha çok basit tekniklerle yapılmıştır. Bu sebeple daha basit formlar karşımıza çıkmaktadır ve formların kulp, ağız gibi yerlerinde sıkça hatalar görülmektedir. Yerleşmeler içerisinde görülen form tipleri genellikle basit ağızlı çömlekler, konik çanaklar ve sürahilerdir. Dönemin malzemesinde ise bezeme repertuarı oldukça basittir. Bezeme daha çok verev çizgiler, çentikler, dalgalar, kazıma şeklinde kabın ağız kenarına veya gövde kısımlarına uygulanmıştır. Dönemin sonlarına doğru Gordion yerleşmesinde karşımıza çıkan devetüyü mallar ise erken dönemden biraz daha farklıdır. Devetüyü mallar, Geç Tunç Çağ sonunda görülen mallar ile karıştırılmamalıdır. Bu malzeme grubunda yavaş yavaş çarkta bitirme ortaya çıkmıştır ve pişirme ısısı erken dönemlere göre daha yüksektir. Erken dönemlerde görülen malzemelerin hepsinin birbirinden farklı olması, hane içi üretimin olduğunu gösterirken Erken Demir Çağ sonlarına doğru çarkın ortaya çıkması ile birlikte basit çömlekçilik karşımıza çıkmaya başlamıştır. Ayrıca seramik fırının kullanılması ile birlikte küçük ölçekli ve yarı zamanlı çömlekçilik mesleğinin de ortaya çıktığı görülmektedir (**Tablo 5.3**).

Orta Demir Çağ (**Tablo 5.2**) ile birlikte yerleşme sayısı yediye yükselmiştir. Bunlar Daskyleion, Gordion, Hacıtuğrul, Midaion, Midas-Yazılıkaya, Seyitömer ve Şarhöyük yerleşmeleridir. Halkların yerleşik hayata geçmesi siyasi kimliklerin oluşmaya başlaması ile birlikte göçler son bulmuş ve yeni uygarlıklar ortaya çıkmıştır. Bölgede hakim güç, bu dönemde Frigler olmuştur. Onların gelmesi ile birlikte hem malzemede hem de mimaride birçok yenilik, farklılık ortaya çıkmıştır. Gordion bu dönem için kilit yerleşme olarak karşımıza çıkar. Seramiğe ait veriler de Anadolu için başlı başına bir kriter oluşturmaktadır. Gordion seramiği Orta Demir Çağ dönemi boyunca iki evrede incelenmiştir. Bu evreler tabakalara göre belirlenmiştir. Yerleşmede Friglerin etkisi ile birlikte malzeme Erken Frig ve Orta Frig olarak gruplandırılmıştır. Erken Frig döneminde, karşımıza daha kaliteli mal grupları ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde de hem el yapımı hem de çark yapımı malzeme görülür. Bu döneme ait el yapımı seramikler Erken Demir Çağa göre oldukça kalitelidir ve bezeme açısından da çeşitlilik göstermektedir. Bunlar kendi içinde hamur renklerine göre 3 ana gruba ayrılmışlardır; Gri, Açık Renkli ve Alacalı Mallar. El yapımı kaplarda genellikle hamur renginde astar karşımıza çıkar. Bezeme olarak zig zaglar, çentik kazıma ve eşkenar dörtgen desenleri görülmektedir. Çark yapımı malzeme ise daha kalitelidir ve bunlar hamur çeşitlerine göre 5 ayrı gruba ayrılmışlardır; monokrom, gri, gri-alacalı, açık monokrom ve boyalı mallar. Dönemin belki de en dikkat çeken mal grubu boyalı mallardır. Bunlar siyahtan kahverengiye kadar çeşitlilik göstermektedir. Fakat sağlam örnekler daha çok tümölüslerden tespit edilmiştir. Çarkın kullanılması ise birlikte formlar daha düzgün ve keskin profilli olarak karşımıza çıkmaya başlar. Çark yapımı kaplarda bezeme repertuarı ise oldukça geniştir. Orta Frig dönemi ile birlikte gri mallar oldukça yaygın bir şekilde karşımıza çıkarken devetüyü malların gittikçe azaldığı görülmüştür. Malzemenin geneli üzerinde yapılan kil analizleri sonucunda bölgenin nehir yatağının, kil kaynağı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Hacıtuğrul yerleşmesine bakıldığında ise burada da gri malzemenin yaygın olduğu görülmüştür. Midaion yerleşmesinde ele geçen gri malzeme, hem el hem de çark yapımıdır. Fakat bu yerleşmede tespit edilen malzeme daha özensiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Midas-Yazılıkaya yerleşmesi ise gri malzemenin yoğun olarak karşımıza çıktığı diğer bir yerleşmedir. Bu alanda yapılan kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları sonucu, bir Demir Çağ özelliği olarak makara ve sepet kulpların çok yaygın kullanıldığı görülmüştür. Bu yerleşmede de astar rengi hamur renginde kullanılmış ve

malzeme genellikle perdahlanmıştır. Seyitömer yerleşmesine bakıldığında ise; burada da Orta Demir Çağ malzemesi el yapımı ve çark yapımı olarak 2 gruba ayrılmıştır. El yapımı malzeme oldukça kaba yapılırken çark yapımı malzeme bir o kadar kalitelidir. Döneme ait malzeme gruplarında gri, gri-siyah, koyu kahverengi ve kızılımsı renkler hakimdir. Hamurları daha çok kum, mika, kireç ve taşçık katkılıdır. Seyitömer yerleşmesinde mal grupları aynı zamanda monokrom ve boyalı mallar olarak ayrılmış ve bezeme repertuvarları ona göre gruplandırılmıştır. Bu dönemde rozet baskı ve kabartma bezemeler de yaygın bir şekilde kullanım görmüştür. Şarhöyük yerleşmesine ait Orta Demir Çağ verileri ise daha çok gri seramiklerden oluşmaktadır bunun yanında Orta Frig olarak adlandırılan dönemde boyalı malzeme de tespit edilmiştir. Karşılaştırma merkezi olan Dakyleion’da ise keskin omurgalı seramikler kendini gösterirken bunun yanında gri, kahverengimsi kızıl, griden-siyaha doğru farklı renklerde çark yapımı seramikler tespit edilmiştir (**Tablo 5.3**).

Tablo 5.2: Çalışmanın Anahtar Yerleşmelerinde Tespit Edilen Demir Çağ Evreleri (Güncel Verilere Göre)

	EDÇ	ODÇ	GDC
Daskyleion		+	+
Gordion-Yassihöyük	+	+	+
Hacıtuğrul	+	+	+
Midaion-Karahöyük		+	
Midas-Yazılıkaya		+	+
Pessinus			+
Seyitömer	+	+	+
Şarhöyük-Dorylaion		+	+

Geç Demir Çağ (**Tablo 5.2**) ile birlikte Anadolu’da Pers hakimiyeti görülmeye başlar. Bu dönemde önemli güç olan Frigler geri çekilmiş, yerini Lydia ve Pers uygarlıkları almıştır. Anadolu’da yaşanan bu değişim, kullanılan malzemelere de yansımıştır. Akhaimenid etkisi Anadolu’nun bu coğrafyasında yoğun olarak karşımıza

çıkıştır. Bölge içinde bize bu dönemle ilgili en iyi verileri Seyitömer ve Daskyleion yerleşmesi vermektedir. Geç Demir Çağ ile birlikte doğu-batı sentezi daha fazla karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde karşımıza yedi yerleşim çıkmaktadır. Bunlar Daskyleion, Gordion, Hacituğrul, Midas-Yazılıkaya, Pessinus, Seyitömer ve Şarhöyük yerleşmesidir. Bu dönem “*Akhamenid Dönem*” olarak anılmasının yanı sıra aynı zaman da “*Geç Frig Dönemi*” olarak da isimlendirilmektedir. Seramikte göze çarpan en önemli yenilik “*Akhaimenid Kase*”lerin ortaya çıkmasıdır. Bu kaseler, ağızları dışarıya açılan ve yarım küreye yakın, kaidersiz, kulpsuz ve keskin omurgalı bir forma sahiptirler. Bu kaseler sığ veya derin olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır ve ayrıca kimi *ompholoslu* olurken kiminde *ompholos* görülmemektedir. Bu kap formunun genellikle ritüel amaçlı kullanıldığı da düşünülmektedir. Bunlar grimsi kahverengi olabilirken, siyahımsı yüzey renklerine de sahiptirler. Katkı maddesi olarak ise kum, mika ve kireç görülmektedir. Demir Çağın başından beri karşımıza çıkan ve dönemin en önemli özelliği olan perdahlama bu malzeme grubunda da göze çarpmaktadır. Bu kaplar daha çok metalik görünüme sahiptirler. Gordion yerleşmesinde de bu form tipi görülürken aynı zamanda yerel gri ve devetüyü seramiklerde kullanılmaya devam etmiştir. Fakat Geç Demir Çağ ile birlikte gri malzeme de biraz da olsa azalma görülmüştür. Geç Frig tabakası ile birlikte karşımıza çıkan Pessinus yerleşmesinde ise polikrom malzemenin yanında gri ve alacalı mallar da tespit edilmiştir. Midas yerleşmesinde yoğun olarak gri malzeme hakimken, Hacituğrul’da gri malzemenin yanında boyalı mallar da tespit edilmiştir. Seyitömer yerleşmesi ise Akhaimenid dönem kaseleri için oldukça önemli veriler vermektedir. Yerleşmede çok sayıda karşımıza çıkan kase tipleri kireç, kum ve mika katkılı ve iyi perdahlanmışlardır. Bu kaselerin kimisi oluk bezeme ile süslenmiştir. Bu yerleşmede tespit edilen malzeme içerisinde, gri hamurlu mallarda iki farklı bezeme göze çarpmaktadır. Bunlardan ilkinde kaba herhangi bir astar uygulanmadan perdahlama işlemi yapılmıştır, ikinci grupta ise hamur renginde astar uygulanmıştır. Akhaimenid Kase örneklerinden bir tanesi de Şarhöyük Kazıları sırasında tespit edilmiştir. Bunların yanında kronolojisi tartışmalı bir konu olmasına rağmen *Black Lustrous Ware* seramik grubu da bu dönemde yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar siyah bir hamura ve siyah bir yüzey rengine sahiptirler. Bezeme olarak kimisinde “*diamod faceting*” (elmas yüz) bezeme türü görülürken kimi kaplarda birden fazla omurganın bezeme unsuru olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (**Tablo 5.3**).

Tablo 5.3: Yerleşmelerde Tespit Edilen Seramik Grupları (diğer/”ithal” mallar hariç)

	EDÇ	ODÇ	GDÇ
Daskyleion		Gri Mallar	Gri Mallar Akhaimenid Kaseler
Gordion-Yassihöyük	Gri-kahverengi Gri-siyah mallar Devetüyü mallar	Gri mallar Alacalı Mallar Boyalı Mallar	Gri Mallar Akhaimenid Kaseler
Hacıtuğrul	Gri Mallar	Gri Mallar Boyalı Mallar	Gri Mallar Boyalı Mallar
Midaion-Karahöyük		Gri ve Siyah alacalı Mallar	
Midas-Yazılıkaya		Gri Mallar Boyalı Mallar (turuncumsu astar)	Gri Mallar Gri-kahverengi Mallar
Pessinus			Gri Mallar Boyalı Mallar
Seyitömer	Gri Mallar (ve tonları)	Gri Mallar Boyalı Mallar	Gri Mallar Akhaimenid Kaseler
Şarhöyük-Dorylaion		Gri Mallar	Gri Mallar Akhaimenid Kase

Demir Çağ boyunca perdahın kullanılması ve kap dömları aslında kapların metal taklidi olarak yapıldığını düşündürmektedir. Erken Demir Çağdan Geç Demir Çağa kadar süregelen bu işlem, çalışmada yer alan tüm yerleşmelerde ve tüm evrelerde saptanmıştır.

İç Kuzeybatı Anadolu’da bu malzeme grupları dışında “diğer” ve “ithal” olarak gruplandırılmış malzemeler de tespit edilmiştir. Bu başlık altında tüm yerleşmeler yerine belli yerleşmeler çerçevesinde belirli örneklerden faydalanılmıştır. Orta ve Geç Demir Çağ ile birlikte Korinth, Oryantalizan, Yabankeçisi Stili, Fikellura, Marbling ware (Mermer Taklidi), Black on Red, Attika Malları ve Sub-Geometrik Mallar, İonia

Kylikleri, Siyah Figür ve Kırmızı Figür Tekniğinde yapılmış malzeme grupları yaygındır (Tablo 5.4).

Çalışmanın geneline baktığımızda ise Demir Çağ boyunca birçok seramik formu, bezeme repertuarı ve hamur çeşidi görülmektedir (Tablo 5.5). Bunların kimi yerli üretimken kimi ithal malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazılar çerçevesinde tespit edilen tabakalar ve seramikler sonucunda bölgede yoğun bir Frig, Lydia ve Pers etkisi olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum bize aslında Tarihöncesi dönemlerden itibaren süregelen etkileşimin, Demir Çağ boyunca da oldukça yoğun bir şekilde devam ettiğini göstermiştir. İleriki zamanda yapılacak olan çalışmalara, bölgenin yüzey araştırmalarından tespit edilen malzemenin eklenmesi ve kazıların artması ile birlikte İç Kuzeybatı Anadolu bölgesinin Demir Çağlara ait verilerin artacağı kuşkusuzdur.

Tablo 5.4: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Demir Çağ Diğer/ “İthal” Mal Grupları

	Diğer / “İthal” Mallar							
	Black Lustrous Ware	Siyah Figür	Kırmızı Figür	Fikellura	Oryantalizan	Geç Geometrik	Protokorint	Mermer Taklidi
Daskyleion		+	+	+	+			+
Gordion-Yassıhöyük	+					+	+	+
Hacıtuğrul								
Midaion-Karahöyük								
Midas-Yazılıkaya					+			
Pessinus								
Seyitömer								
Şarhöyük-Dorylaion	+	+	+		+			+

Tablo 5.5: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Demir Çağ Seramik Grupları

	Gri Mallar	Devetüyü Mallar	Boyah Mallar	Akhaemenid Kase	Korinth	Black on Red	Black Lustrous Ware	Siyah Figür	Kırmızı Figür	Fikellura	Oryantalizan	Geç Geometrik	Proto-korinth	Mermer Taklidi
Daskyleion	+			+	+	+		+	+	+	+			+
Gordion-Yasshöyük	+	+	+	+		+	+					+	+	+
Hacıtağrul	+		+											
Midaion-Karahöyük	+													
Midas-Yazılıkaya	+	+									+			
Pessinus	+		+											
Seyitömer	+		+	+										
Şarhöyük-Dorylaion	+			+	+	+	+	+	+		+			+

KAYNAKÇA

- Akurgal, Ekrem (1961), “Ergili Kazıları”, *VI. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi: Ankara, ss.32.
- Akurgal, Ekrem (2000), *Anadolu Uygarlıkları*, 7.Baskı, Net Turistik Yayınları: İstanbul.
- Akurgal, Ekrem (2008), *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları: İstanbul.
- Alışık, Adil (2010), *Türkiye Dağları*, 4. Baskı, Altar Yayıncılık: Ankara.
- Alkan, Mehmet (2006), *Akhamenidler Dönemi'nde Perslerin Anadolu'da Tapınak İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Anadolu Üniversitesi, *Midas Yazılıkaya Yüzey Araştırması* [Erişim 28 Şubat 2019: 22.39, <http://www.midaskent.com/sayfalar.asp?sayfa=7>]
- Atalay, İbrahim ve Mortan, Kenan (1995), *Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, 4. Baskı, İnkılap Yayınevi: İstanbul.
- Atila, Cenker (2012), *Metropolis Geometrik Seramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aydın, Handan (2009), “Dünyanın Oluşumu ve Tarih Öncesi Çağlar”, Taciser Sivas (Ed.); *Uygarlık Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir, ss:1-31.
- Aydingün, Ş. ve Aydingün, H. (2013), “Erken Demirçag'da ‘İstanbul Boğazı’ Üzerinden Trak/Frig Kavimlerinin Anadolu'ya Geçişine Ait İlk Bulgular”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S:142, ss. 65-78.
- Aykurt, Ayşegül (2008), “Batı Anadolu'da Gri Seramiğin Kökeni ve Gelişimi”, A. Erkanal-Öktü, S. Gürel, V. Deniz (Eds.); *Hacettepe Üniversitesi 10. Kuruluş Yılı Etkinliği: Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara, ss.9-22.
- Bakır, Tomris (1988), “Daskyleion”, *Höyük*, S:1, ss.75-84.
- Bakır, Tomris (2003), “Daskyleion'da (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı”, *Anatolia*, S:25, ss.1-26.
- Baştürk, Mahmut Bilge (2012), *Doğu Anadolu'da Demir Çağlar İnanç Sistemlerinin Arkeolojik ve Filolojik Veriler Işığında İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Baştürk, Mahmut Bilge (2018), “The Hitite Presence at Şarhöyük/Dorylaion: An Overview”, Gocha R. Tsetskhladze (Ed.); *Pessinus and Its Regional Setting 1 (Colloquia Antiqua 21)*, Peeters, CT, ss.129-162
- Baştürk, M.B. ve Baştürk, E. (2017), “Şarhöyük – Dorylaion Kazılarında Tespit Edilen Erken Tunç Çağı Çanak Çömleği”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, *Arkeoloji Dergisi*, S:22, ss.187-211.
- Baştürk, M.B., Arslan, A., Baştürk, E. ve Yedidağ T.Y (2016), “Dünden Bugüne Şarhöyük (Dorylaion): 2015 Sezonu” [Bildiri], *XXXVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı III*, Edirne, ss.263-274.
- Berndt-Ersöz, Susanne (2012). “Frig Krallığı: Kökenleri, Tarihi ve Politik Gelişimi”, Taciser Sivas, Hakan Sivas (Eds.); *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, ss.16-41.
- Bilgen, Nejat A. (2005), “2004 Yılı Midaion / Karahöyük Yüzey Araştırması” [Bildiri], *XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Antalya, ss.403-408.
- Bilgen, Nejat A. (2007), “Midaion / Karahöyük’de Tunç Çağı Bulguları”, Betül Avunç (Ed.); *Patronvs: Coşkun Özgünel’e 65. Yaş Armağanı*, 1. Baskı, Homer Kitapevi: İstanbul, ss.111-112.
- Bilgen, Nejat (2011), *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010)*, Dumlupınar Üniversitesi- TKİ: Kütahya.
- Bilgen, Nejat (2013), *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (20011-2012)*, Dumlupınar Üniversitesi- TKİ: Kütahya.
- Bilgen, Nejat (2015), *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2013-2014)*, Dumlupınar Üniversitesi- TKİ: Kütahya.
- Boardmann, Joan (2013), *Siyah Figürlü Atina Vazoları*, 2. Baskı, Homer Kitapevi ve Yayıncılık: İstanbul.
- Bulut, Hülya (2007), *Daskyleion’da Akhaemenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Cahill, Nicholas (2012), “Lydia: Altın Mucize”, Necmi Karul (Ed), *Arkeoatlas: Son Tunç Çağı’ndan Hellenistik Döneme 2*, Özel Seri, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.: İstanbul, ss.90-96.
- Coşkun, Gökhan (2005), *Daskyleion’da Orta Akhaemenid Dönem*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Coşkun, Gökhan (2006), “Daskyleion’da Bir Akhaimenid Kase”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S:122, ss.51-62.

- Coşkun, Gökhan (2011), “Akhaemenid Bowls From Seyitömer Höyük”, *Olba*, S: XIX, ss.57-80.
- Coşkun, Gözde (2007), *Oryantalizan Dönem Seramiğinde Bezeme Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çakalgöz, Sema (2011), *Seyitömer Höyüğü Kazıları Işığında Eskişehir, Afyon, Kütahya Çevresinde Bulunan Frig Keramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çakır, Sabri (2011), “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:24, ss.129-142.
- Çakmak, İlker (2018), *Erken Demir Çağı'nda Orta Anadolu – Kültürel Yapı ve Arkeolojik Veriler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Çapar, Ömer (1987), “Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu”, [Bildiri], Altan Çilingiroğlu (Ed.), *I. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi: İzmir, ss:13-34.
- Çokay-Kepçe, Sedef (2017), “Anadolu’da Bulunmuş Pişmiş Toprak Akhaemenid Kase ve Phialeler”, Kaan İren, Çiçek Karaöz ve Özgün Kasar (Eds.); *Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem*, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, ss.224-237.
- Demir, Muzaffer (2014). *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- DeVries, Keith (2005), “Greek Pottery and Gordion Chronology”, Lisa Kealhofer (Ed.); *The Archaeology of Midas and The Phrygians, Recent Work at Gordion*, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology: Philadelphia, ss.36.55.
- DeVries, Keith (2008), “The Age of Midas at Gordion and Beyond”, *ANES*, V:43, ss.3064.
- DeVries, Keith (2011), “The Creation of the Old Chronology”, C.Brian Rose, Gareth Darbyshire (Eds.), *Gordion Special Studies IV: The New Chronology of Iron Age Gordion*, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology: Philadelphia, ss.13-22.
- DigitalGordion, *The Gordion Archaeological Project* [Erişim 10 Aralık 2018:20.26, <http://sites.museum.upenn.edu/gordion/tr/tarih/kronoloji/>]
- Dönmez, Yusuf (1974), “Kütahya Ovası ve Çevresinin Coğrafi Özellikleri”, *Türkiye Coğrafya Dergisi*, S:26, ss.34-47.

- Efe, Turan (1989), “1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzeysel Araştırmaları” [Bildiri], *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya, ss.405-424.
- Efe, Turan (1990), “1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzeysel Araştırmaları” [Bildiri], *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, ss.163-178.
- Efe, Turan (1992), “1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzeysel Araştırmaları” [Bildiri], *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, ss.345-364.
- Efe, Turan (1994), “1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzeysel Araştırmaları” [Bildiri], *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, ss.245-266.
- Efe, Turan (1995), “1994 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzeysel Araştırmaları” [Bildiri], *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, ss.131-152.
- Efe, Turan (1996), “1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzeysel Araştırmaları” [Bildiri], *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, ss.215-232.
- Erdan, Emre (2015), *Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu’da Frig Kültür Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Erdan, Emre (2016), “Yerleşim Tipleri Işığında Anadolu’da Frig Kültür Varlığı”, *Asia Minor Studies*, C:4(8), ss.42-64.
- Elder, Brigitta (2006), “Eski Çağ Tarihi ve Arkeoloji Açısından Geç Tunç Çağı Kavimler Göçleri”, Ünsal Yalçın, Cemal Pulak, Rainer Slotta (Ed.); *Uluburun Gemisi, 300 Yıl Önce Dünya Ticareti*, 1. Baskı, Ege Yayınları: İstanbul, ss.277-284.
- Eroğlu, Engin (2014), “Ege Göçleri ve M.Ö I. Binde Anadolu”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:1(1), 43-55.
- Gabriel, Albert (1952), “Frikya’da Midas Şehir Kazıları”, *IV. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi: Ankara, ss.225-228.
- Gunter, Ann C. (1991), “The Gordion Excavations Final Reports III: The Bronze Age”, E.L. Kohler (Ed.), *University Museum Monograph 73*, The University Museum of Archaeology and Anthropology University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Güngördü, Mutlu (1985), “Güney Marmara Bölümü (Doğu Kesimi) Bitki Örtüsünün Coğrafi Şartları”, *Coğrafya Dergisi*, S:1, ss.77-94.
- Gür, Barış (2010), *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında Anadolu’daki Deniz Kavimleri Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Gür, Barış (2012), *Tunç Çağı'nı Sona Erdiren Halklar-Deniz Kavimleri*, 1. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Halpern, Baruch (2006-2007), "The Sea-Peoples and Identity", *Scripta Mediterranea*, V:27-28, ss.15-32.
- Haspels, C. H. Emilie (1948), "Phrygia'da Midas'ın Kentinde Yapılan Kazılar", *III. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi: Ankara, ss.535-537.
- Haspels, C. H. Emilie (1951), *Phrygie, Exploration Archeologique III, La Cite de Midas, Ceramique et Trouvailles Diverses*. Paris: E. De. Boccard.
- Haspels, C. H. Emilie (1981), "Midas Şehri Kazısı", *Belleten*, C:XLV/2 (178), ss.1-6.
- Henrickson, R. C. (1994). "Continuity and Discontinuity in The Ceramic Tradition of Gordion During", *The Iron Age. Anatolian Iron Ages 3*. A. Çilingiroğlu-D. French, (Ed.), Ankara: The British Institute of Archaeology at Ankara, s. 95-131.
- Henrickson, C. Robert (2007), "Frig Çanak Çömleği", Taciser Sivas, Hakan Sivas (Ed.); *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, 1.baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, ss. 189-200.
- Irmak, E. Nigar (2010), *Enez'de (Ainos) Ele Geçen Orientalizan Seramikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Kanbur, Nurten (2019), *Yeni Araştırmalarla Yazılıkaya/Midas Vadisi Seramiklerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Karaketir, Eray (2016) "Pers Kralı II. Kyros'un (Büyük Kyros) (MÖ. 559-530) Soyağacı, Ailesi ve İsmi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık C:2(3), ss.68-83.
- Koçak-Yaldır, Aylin (2009), *İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Koçak-Yaldır, Aylin (2011), "Daskyleion'da Doğu Yunan ve Doğu Yunan Etkili Seramik İthalatı", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:8(15), ss.85-100.
- Köse, E., Çiçek, A., Uysal, K., Tokatlı, C., Arslan, N., Emiroğlu, Ö. (2016), "Evaluation of Surface water Quality in Porsuk Stream", *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi C-Yaşam Bilimleri ve Biyoteknoloji*, C:4, S:2, ss.81-93.

- Krsmanovic, Damjan (2018), “The Excavations of Ghent University at Pessinus: A Conspectus of the Work By P. Lambrechts (1967-73) and J. Devreker (1986-2008)”, Gocha R. Tsetskhladze (Ed.); *Pessinus and Its Regional Setting I (Colloquia Antiqua 21)*, Peeters, CT, ss.465-567.
- Lehman, Gustav Adolf (2006), “Deniz Kavimlerinin Ortaya Çıkması. M.Ö14.-12.\11. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz Bölgesi’ndeki İstılacı Güçler”, Ünsal Yalçın, Cemal Pulak, Rainer Slotta (Ed.); *Uluburun Gemisi, 300 Yıl Önce Dünya Ticareti*, 1. Baskı, Ege Yayınları: İstanbul, ss.285-291.
- Öncü, Fariz (2012), *M.Ö. 6. Yüzyıl ile M.Ö. 4. Yüzyıl Arasında Batı Anadolu’da Pers Satraplık Merkezleri Arasındaki Politik İlişkiler (Sardeis ve Daskyleion)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdoğan, Mehmet (2012), *50 Soruda Arkeoloji*, 3. Baskı, 7 Renk Basım ve Filmcilik Ltd. şti: İstanbul.
- Özkaya, Vecihi (1992), *İ.Ö. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği Doğu-Batı Siyasal ve Kültürel İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Polat, Yasemin (1996), *Daskyleion’dan Ele Geçen Gri Tek Renkli Seramiklerin Form Kataloğu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Polat, Yasemin (2002), *Daskyleion’da M.Ö. 8.-5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Polat, Yusuf (2008), *M.Ö. IV. Binyıl – M.Ö. I. Binyıl Arasında Dağlık Phrygia Bölgesi’nde Yerleşim Modelleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.
- Polat, Y. ve Altan, M. (2012), “Yazılıkaya-Midas Vadisi’nde Yer Alan Kalelerin Konumsal İlişkilerinin 2 ve 3 Boyutlu Modellenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:12/1, ss.231-142.
- Rose, C. Brian (2017), “Fieldwork at Phrygian Gordion, 2013-2015”, *American Journal of Archaeology*, Vol:121/1, ss. 135-178.
- Roosevelt, Christopher H. (2017), *Geyges’ten Büyük İskender’e Lydia Arkeolojisi*, 1. Baskı, Koç Yayınları: İstanbul.
- Şahin, C., Doğanay, H., Özcan, Nihat Ali (2007), *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-BeşeriEkonomik-Jeopolitik)*, 6. Baskı, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık: Ankara.

- Sams, G. Kenneth (1994a), The Gordion Excavations, 1950-1973: Final Reports, Volume IV, Text”, E.L. Kohler (Ed.), *University Museum Monograph 79*, The University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Sams, G. Kenneth (1994b), The Gordion Excavations, 1950-1973: Final Reports, Volume IV, Illustrations”, E.L. Kohler (Ed.), *University Museum Monograph 79*, The University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Sams, Kenneth (2012), “Kral Midas”, Taciser Sivas, Hakan Sivas (Eds.); *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, 1.baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, ss.44-51.
- Sams, G. Kenneth (2012), “Friglerin Başkenti Gordion ve Mimari Yapıları”, Taciser Sivas, Hakan Sivas (Eds.); *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, 1.baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, ss.52-77.
- Sams, G. Kenneth ve Voigt, M. Mary (2011) “In Conclusion”, C. Brian Rose, Gareth Darbyshire (Eds.); *Gordion Special Studies VI: The New Chronology of Iron Age Gordion*, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology: Philadelphia, ss.155-169.
- Saraçoğlu, Hüseyin (1990), *Bitki Örtüsü-Akarsular ve Göller*, Milli Eğitim Basım Evi: İstanbul.
- Sarışın, Faize (2016), “Porsuk Çayı Havzasında Düşük Akım Analizi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, S:33, ss.73-81.
- Sevin, Veli (2003a). *Anadolu Arkeolojisi*, 4.baskı, Der Yayınları: İstanbul.
- Sevin, Veli (2003b). *Eski Anadolu ve Trakya- Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, 1.baskı, İletişim yayınları: İstanbul.
- Sivas, Hakan (2011), “Eski Mısır Tarihi”, Kemalettin Köroğlu (Ed.); *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir, ss.106-127.
- Sivas, Taciser (2002), “Eskişehir – Kütahya – Afyonkarahisar İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırması” [Bildiri], *XX. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, ss.285-298.
- Sivas, Taciser (2003), “2002 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması” [Bildiri], *XXI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, ss.155166.
- Sivas, Taciser (2004), “2003 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması” [Bildiri], *XXII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Konya, ss.285289.
- Sivas, Taciser (2005), “2004 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması” [Bildiri], *XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Antalya ss.163174.

- Summers, Geoffrey (2008), "Periodisation and Terminology in The Central Anatolian Iron Age: Archeology History and Audiences". [Elektronik Sürüm], *ANES*, S: 45 ss:202-217.
- Tamer, Deniz (2010), *Orta Anadolu Orta Demir Çağı Boyalı Çanak Çömleğindeki Figüratif Bezemeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Tamsü-Polat, Rahşan (2018), "Yazılıkaya/Midas Vadisi Akpara Kale Mezarları", *Olba*, S:XXVI, ss. 261-284.
- Taşdöner, Kevser, (2012), "Eski Çağ'da Anadolu'nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitlemel Göçler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S:13, ss.85103.
- Tekçam, Tamay (2011), *Arkeoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, Alfa Yayınlar: İstanbul.
- Tezcan, Burhan (1980), "Yenidoğan Höyüğü (Tuğrul Höyük) Kazısı 1979" [Bildiri], *II. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, ss.43-45.
- TDK, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü* [Erişim 10 Aralık 2018:20.26, <http://sozluk.gov.tr/>]
- Tsetskhladze Gocha R. (2012), "Frig Pessinus", Taciser Sivas, Hakan Sivas (Eds.); *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, 1.baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, ss.184-198.
- Tsetskhladze Gocha R. (2018), "Introduction", Gocha R. Tsetskhladze (Ed.); *Pessinus and Its Regional Setting 1 (Colloquia Antiqua 21)*, Peeters, CT, ss.1-24.
- Tsetskhladze Gocha R. (2019), "On Pessinus in Pre-Hellenistic Times" Gocha R. Tsetskhladze (Ed.); *Pessinus and Its Regional Setting II Work in 2009-2013*, Peeters, ss.23-62.
- Tunçdilek, Necdet (1957), "İç Anadolu'nun Kuzey-batı Bölümünde (Eskişehir Bölgesinde) Bitki Örtüsünün Dağılımına Toplu Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, C:17, S:1, ss.120-139.
- Tüfekçi-Sivas, Taciser (1997), *Ekişehir – Afyonkarahisar - Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tüfekçi-Sivas, Taciser (2007), "Frigler ve Frig Uygarlığı", Taciser Sivas, Hakan Sivas (Eds.); *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, 1.baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, ss.914.
- Tüfekçi-Sivas, Taciser (2012), "Frig Vadileri ve Kutsal Yazılıkaya-Midas Kenti", Taciser Sivas, Hakan Sivas (Eds.); *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, 1.baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, ss.112-161.

- Tüfekçi-Sivas, Taciser (2018), "Excavations at Dorylaion/Şarhöyük in Phrygia Epiktetos", Gocha R. Tsetskhladze (Ed.); *Pessinus and Its Regional Setting 1 (Colloquia Antiqua 21)*, Leuven/Paris/Bristol, CT, ss.99-127.
- Tüfekçi-Sivas, Taciser ve Sivas, Hakan (2013), "Şarhöyük/Dorylaion Kazıları 20052012" [Bildiri], *XXXV. Kazı Sonuçları Toplantısı III*, Edirne, ss.263-274.
- Uçankuş, H. T. (2002). *Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi FRİGYA*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Uluçay, M. Çağatay (1967), *Tarih Ansiklopedisi*, 2. Baskı, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş: İstanbul.
- Usta, Hüseyin (2014), *Seyitömer Höyük Siyah Firnisli Gri Seramikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Ünsal, Nur Deniz (2015), *Çine-Tepecik Kazılarında Ele Geçen Miken Seramiği'nin Anadolu ve Ege Dünyasındaki Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Voigt, M. Mary (2007), "Gordion Kazıları", Taciser Sivas, Hakan Sivas (Ed.); *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, 1.baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, ss.65-77.
- Voigt, Mary M. (2009), "The chronology of Phrygian Gordion", Sturt W. Manning, Mary Jaye Bruce (Eds.); *In Tree-Rings, Kings, and Old World Archaeology and Environment: Papers Presented in Honor of Peter Ian Kuniholm*: Oxford, ss.220-237.
- Voigt, Mary M., ve Henrickson, Robert C. (2000a), "Formation of the Phrygian State: The Early Iron Age at Gordion", *Anatolian Studies*, Vol:50, ss.37-54.
- Voigt, Mary M., ve Henrickson, Robert C. (2000b), "The Early Iron Age at Gordion: The Evidence from the Yassihöyük Stratigraphic Sequence" Eliezer D. Oren (Ed.); *The Sae Peoples and Their World: A Reassessment*, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology: Philadelphia: Bölüm 17, ss.327-360.
- Voigt, Mary M. ve DeVries, Keith (2011), "Emerging Problems and Doubts", C. Brian Rose, Gareth Darbyshire (Eds.); *Gordion Special Studies VI: The New Chronology of Iron Age Gordion*, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology: Philadelphia, ss.23-47.
- Yamashita, M., Tsumura, H., Hayakawa, T. S. Ve Metin, M. (2013), "Archaeological Surveys at Hacituğrul Höyük in Central Anatolia", *Anatolian Archaeological Studies*, V:XVIII, ss.37-41.
- YAZICI, Hakkı (2002), *İç Anadolu Bölgesi*, 1. Bakı, Nobel Kitapevi: Ankara

Yavuz-Çakalgöz, Sema (2013), *Seyitömer Höyük Boyalı Phryg Keramiği*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:16, ss.113-131.

Yıldızhan, Handan (2008), *Erken Akhaemenid Dönemde Daskyleion*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Young, Rodney S (1966), “The Gordion Campaign of 1965”, *American Journal of Archaeology*, V:70 (3), ss.267-278.

Zangger, Eberhard (1995), “Who Were the Sea People?”, *Aramco World*, V:46(3), ss.2031.

Zunal, Onur (2008), *Kuzeybatı Anadolu Geometrik Dönem Seramikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

YÜZEY ARAŞTIRMALARI LİSTESİ

Tablo 5.6: İç Anadolu Demir Çağ Yüzey Araştırmaları.....189

Tablo 5.7: Turan Efe ve Taciser Sivas'ın Yapmış Olduğu Yüzey Araştırması 192

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 5.1:** İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Kazısı Yapılmış Demir Çağ Yerleşmeleri.....196
- Harita 5.2:** İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Erken Demir Çağ Yerleşmeleri.....197
- Harita 5.3:** İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Orta Demir Çağ Yerleşmeleri.....198
- Harita 5.4:** İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Geç Demir Çağ Yerleşmeleri.....199

LEVHA LİSTESİ

- Levha 1**   **Resim 1:** Gordion Erken Demir Çağ El Yapımı Mallar
                  Kaynak: Voigt ve Henrickson, 2000a: 44, Fig.4.
- Levha 2**   **Resim 2:** Gordion Erken Demir Çağ BRH Seramikleri
                  Kaynak: Voigt ve Henrickson, 2000b: 352, Fig.17.15.
- Levha 3**   **Resim 3:** Gordion Erken Demir Çağ BRH Seramikleri
                  Kaynak: Voigt ve Henrickson, 2000b: 353, Fig.17.16.
- Levha 4**   **Resim 4:** Gordion Erken Demir Çağ Devetüyü Mallar
                  Kaynak: Voigt ve Henrickson, 2000a: 45, Fig.5.
- Levha 5**   **Resim 5:** Gordion Erken Demir Çağ Devetüyü Mallar BRH (7A Evresi)
                  Kaynak: Voigt ve DeVries, 2011: 35, Fig.2.9a.
Resim 6: Gordion Erken Demir (7A Evresi)
                  Kaynak: Voigt ve DeVries, 2011: 35, Fig.2.9b.
- Levha 6**   **Resim 7:** Hacıtuğrul Höyük Erken Demir Çağ El Yapımı Seramikleri
                  Kaynak: Yamashita vd., 2013: 41, Fig.6.
Resim 8: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri
                  Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.1-2.
- Levha 7**   **Resim 9:** Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri
                  Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.3.
Resim 10: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri
                  Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.4. Levha 8
Resim 11: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri
                  Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.5. Levha 9
Resim 12: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri
                  Kaynak: Çakalgöz, 2011: Foto.5-6.
- Levha 10**   **Resim 13:** Daskyleion MÖ. 8 – 7 yy. Tabak Formu Örnekleri
                  Kaynak: Polat, 2002: Lev.104.
Resim 14: Daskyleion Keskin Omurgalı Tabak

- Kaynak:** Polat, 2002: Lev.104.
- Levha 11**   **Resim 15:** Daskyleion Kapalı Kaplara Ait Alçak Kaide Örnekleri
Kaynak: Polat, 2002: Lev.102.
- Levha 12**   **Resim 16:** Daskyleion MÖ. 7. Yüzyıl Tabak Örnekleri
Kaynak: Polat, 2002: Lev.106.
- Levha 13**   **Resim 17:** Gordion Erken Frig El Yapımı Seramikler –Kaseler
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.1-2.
- Levha 14**   **Resim 18:** Gordion Erken Frig El Yapımı Seramikler –Çömlekler
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.3-4.
- Levha 15**   **Resim 19:** Gordion Erken Frig El Yapımı Seramikler
Kaynak: Sams, 1994b: Plate.1-2.
- Levha 16**   **Resim 20:** Gordion Erken Frig Çark Yapımı Omurgalı Kaseler
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.7-8.
- Levha 17**   **Resim 21:** Gordion Erken Frig Çark Yapımı Basit Ağzılı Kaseler
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.18.
- Resim 22:** Gordion Erken Frig Çark Yapımı Basit Ağzılı Bezemeli Kase
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.19.
- Levha 18**   **Resim 23:** Gordion Erken Frig Çark Yapımı Sürahiler Belirsiz Kap
                    Örneği
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.24, Fig.29.
- Levha 19**   **Resim 24:** Gordion Erken Frig Çark Yapımı Boyalı Amforalar
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.24, Fig.41, Fig.42, Fig.44.
- Levha 20**   **Resim 25:** Gordion Erken Frig Brown on Buff
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.45-46.
- Levha 21**   **Resim 26:** Gordion Erken Frig Ağzıları Dışa Çıkıntılı Kaplar
Kaynak: Sams, 1994b: Fig.51-52, Fig.55.

- Levha 22**   **Resim 27:** Gordion Erken Frig Bezeme Şablonları-1
                    Kaynak: Sams, 1994b: Fig.61-63.
- Levha 23**   **Resim 28:** Gordion Erken Frig Bezeme Şablonları-2
                    Kaynak: Sams, 1994b: Fig.64-65.
- Levha 24**   **Resim 29:** Gordion Orta Frig Seramikleri (YHSS 5)
                    Kaynak: Henrickson, 1994: Fig.10.7.
- Levha 25**   **Resim 30:** Gordion Orta Frig Seramikleri (YHSS 5)
                    Kaynak: Henrickson, 1994: Fig.10.7.
- Levha 26**   **Resim 31:** Hacituğrul Höyük Erken Frig Gri Seramik
                    Kaynak: Yamashita vd., 2013: 41, Fig.5.
Resim 32: Hacituğrul Höyük Erken Frig Boyalı Seramik
                    Kaynak: Yamashita vd., 2013: 41, Fig.5.
- Levha 27**   **Resim 33:** Hacituğrul Höyük Orta ve Geç Frig Seramik
                    Kaynak: Yamashita vd., 2013: 40, Fig.4.
- Levha 28**   **Resim 34:** Midaion-Karahöyük Kase Formları
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.154-155.
- Levha 29**   **Resim 35:** Midaion-Karahöyük Ağız Tipleri
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.156-159.
- Levha 30**   **Resim 36:** Midaion-Karahöyük Kaide Örnekleri
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.160-161.
- Levha 31**   **Resim 37:** Midas-Yazılıkaya Makara ve Sepet Kulp Örnekleri
                    Kaynak: Haspels, 1951: Pl.16-17.
- Levha 32**   **Resim 38:** Midas-Yazılıkaya Monokrom Mallar
                    Kaynak: Haspels, 1951: Pl.14.
Resim 39: Midas-Yazılıkaya Monokrom Kap Parçaları
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Foto.40-41.

- Levha 33**   **Resim 40:** Midas-Yazılıkaya Boyalı Mallar
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Foto.38.
- Resim 41:** Midas-Yazılıkaya Boyalı Mallar
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.149.
- Levha 34**   **Resim 42:** Seyitömer Frig Dönemi Kase Formları
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.7-8.
- Resim 43:** Seyitömer Frig Dönemi Bezemeli Kaseler
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.14.
- Levha 35**   **Resim 44:** Seyitömer Frig Dönemi Omurgalı Kaseler
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.20.
- Levha 36**   **Resim 45:** Seyitömer Frig Dönemi Kısa Boyunlu Çömlekler
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.41, Lev.51-52.
- Levha 37**   **Resim 46:** Seyitömer Frig Dönemi Bezemeli Kap Parçaları
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.84.
- Levha 38**   **Resim 47:** Seyitömer Frig Dönemi Basit Bezemeli Kap Parçaları
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.89-92.
- Levha 39**   **Resim 48:** Seyitömer Frig Dönemi Dip Örnekleri
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.111.
- Levha 40**   **Resim 49:** Seyitömer Frig Dönemi Dip Örnekleri
                    Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.112.
- Levha 41**   **Resim 50:** Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Dinos
                    Kaynak: Yavuz-Çakalgöz, 2013, Fig.5.
- Resim 51:** Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Yonca Ağızlı Testi
                    Kaynak: Yavuz-Çakalgöz, 2013, Fig.4.
- Levha 42**   **Resim 52:** Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Seramik Parçaları
                    Kaynak: Yavuz-Çakalgöz, 2013, Fig.3.

- Resim 53:** Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Seramik Parçaları
Kaynak: Yavuz-Çakalgöz, 2013, Fig.2b.
- Levha 43** **Resim 54:** Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Seramik Parçaları
Kaynak: Yavuz-Çakalgöz, 2013, Fig.1.
- Resim 55:** Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Seramik Parçaları
Kaynak: Çakalgöz, 2011: Lev.78.
- Levha 44** **Resim 56:** Daskyleion-Geç Demir Çağ Yerel Üretim Kaplar (339-340: Gri hamurlular; 341342: Kırmızı Hamurlukar; 343-353: Daldırma Firnisli Çanaklar)
Kaynak: Coşkun, 2005: Şek.36.
- Levha 45** **Resim 57:** Gordion-Geç Frig ve Akhaimenid Kapları
Kaynak: Henrickson, 1994: Fig.10.9.
- Resim 58:** Midas-Yazılıkaya Kenti Geç Demir Çağ Seramikleri
Kaynak: Kanbur, 2019: Şek.2.16-2.17.
- Levha 46** **Resim 59:** Pessinus Geç Frig Malzemesi
Kaynak: Tsetskhladze, 2019: 47, Fig.10-11.
- Levha 47** **Resim 60:** Pessinus Geç Frig Malzemesi
Kaynak: Tsetskhladze, 2019: 48, Fig.12-13.
- Levha 48** **Resim 61:** Pessinus Geç Frig Malzemesi
Kaynak: Tsetskhladze, 2019: 49, Fig.14-17.
- Levha 49** **Resim 62:** Pessinus Geç Frig Malzemesi
Kaynak: Tsetskhladze, 2019: 50, Fig.18-23.
- Levha 50** **Resim 63:** Pessinus (Demir Çağ) Plikrom seramikler
Kaynak: Tsetskhladze, 2019: 51, Fig.24.
- Resim 64:** Pessinus-Tapınak Alanı'ndan gelen Geç Frig Seramikleri
Kaynak: Tsetskhladze, 2012: 189, Fig.10.
- Levha 51** **Resim 65:** Seyitömer Akhaimenid Kaseler

- Kaynak:** Coşkun, 2011: 77, Fig.1.
- Levha 52 Resim 66:** Seyitömer Akhaimenid Kaseler
Kaynak: Coşkun, 2011: 77, Fig.2.
- Levha 53 Resim 67:** Seyitömer Akhaimenid Kaseler
Kaynak: Coşkun, 2011: 77, Fig.3.
- Levha 54 Resim 68:** Şarhöyük-Dorylaion Orta ve Geç Frig Dönemi
Kaynak: Tüfekçi-Sivas, 2018: 124, Fig.27.
- Resim 69:** Şarhöyük-Dorylaion Akhaimenid Kase Örneği
Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 55 Resim 70:** Şarhöyük Black Lustrous Ware-1
Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 56 Resim 71:** Şarhöyük Black Lustrous Ware-2
Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 57 Resim 72:** Şarhöyük Black Lustrous Ware-3
Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 58 Resim 73:** Şarhöyük Black Lustrous Ware-4
Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 59 Resim 74:** Şarhöyük Black Lustrous Ware-5
Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 60 Resim 75:** Şarhöyük Black Lustrous Ware-6
Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 61 Resim 76:** Daskyleion İthal Seramik Örnekleri-1
Kaynak: Koçak-Yaldır, 2011: Res.1-2.
- Levha 62 Resim 77:** Daskyleion İthal Seramik Örnekleri-2
Kaynak: Koçak-Yaldır, 2011: Res.1-2.
- Levha 63 Resim 78:** Daskyleion İthal Seramik Örnekleri-3

Kaynak: Koçak-Yaldır, 2011: Res.1-2.

Levha 64 Resim 79: Daskyleion İthal Seramik Örnekleri-4

Kaynak: Koçak-Yaldır, 2011: Res.1-2.

Levha 65 Resim 80: Daskyleion İthal Seramikler-Black on Red

Kaynak: Koçak-Yaldır, 2009: Şek.1.

Levha 66 Resim 81: Daskyleion – Geç Demir Çağ Siyah Figürlü Seramikler-1

Kaynak: Coşkun, 2005: Lev.10.

Levha 67 Resim 82: Daskyleion – Geç Demir Çağ Siyah Figürlü Seramikler-2

Kaynak: Coşkun, 2005: Lev.11.

Levha 68 Resim 83: Daskyleion – Geç Demir Çağ Bitkisel Bezemeli Seramikler-1

Kaynak: Coşkun, 2005: Lev.12.

Levha 69 Resim 84: Daskyleion – Geç Demir Çağ Siyah Figürlü Seramikler-2

Kaynak: Coşkun, 2005: Lev.14.

Levha 70 Resim 85: Daskyleion – Geç Demir Çağ Kırmızı Figürlü Seramikler-1

Kaynak: Coşkun, 2005: Lev.15.

Levha 71 Resim 86: Daskyleion – Geç Demir Çağ Kırmızı Figürlü Seramikler-2

Kaynak: Coşkun, 2005: Lev.17.

Levha 72 Resim 87: Daskyleion-Geç Dmeir Çağ Siyah Firnisli ve Intentional-Red Teknikli Seramikler-1

Kaynak: Coşkun, 2005: Lev.25.

Levha 73 Resim 88: Daskyleion-Geç Demir Çağ Siyah Firnisli ve Intentional-Red Teknikli Seramikler-2

Kaynak: Coşkun, 2005: Lev.26.

Levha 74 Resim 89: Gordion Geç Geometrik Korinth Seramik Parçaları (Üst), Erken Proto-korinth Seramikler (Alt)

Kaynak: DeVries, 2008: 57, Fig.26.

Resim 90: Gordion Frig Black Lustrous Ware Diamond Faceting.
(Güney Kiler)

Kaynak: DeVries, 2005: 41, Fig.4.4.

Levha 75 Resim 91: Gordion Frig Black Lustrous Ware Diamond Faceting.
(Güney Kiler)

Kaynak: Young, 1966: Fig.3.

Resim 92: Gordion a) Frig Bikrom Boyalı Kap Parçası b) Erken
Protokorinth

Kaynak: DeVries, 2005: 41, Fig.4.5, Fig.54.6.

Levha 76 Resim 93: Gordion Black on Red (Erken Frig Binası)

Kaynak: Young, 1966: Fig.14.

Resim 94: Gordion Yunan (veya Batı Anadolu) Dinos Kap Parçası

Kaynak: DeVries, 2005: 44, Fig.4.7.

Levha 77 Resim 95: Gordion Frig Bikrom Seramik, Tümülüs H

Kaynak: DeVries, 2005: 45, Fig.4.8.

Resim 96: Frig Dinos, Tümülüs J.

Kaynak: DeVries, 2005: 45, Fig.4.9.

Levha 78 Resim 97: Gordion Attik Siyah Figür Gordion Kylix

Kaynak: DeVries, 2005: 47, Fig.4.10.

Resim 98: Gordion Attik Siyah Figür Gordion Kylix. Detay

Kaynak: DeVries, 2005: 48, Fig.4.11.

Levha 79 Resim 99: Gordion Attik Siyah Figür

Kaynak: DeVries, 2005: 49, Fig.4.12.

Levha 80 Resim 100: Midas-Yazılıkaya Yabankeçisi Örneği

Kaynak: Haspels, 1951: Pl.7c/2.

Resim 101: Midas-Yazılıkaya Örneği

Kaynak: Haspels, 1951: Pl.7c/4.

Levha 81 Resim 102: Şarhöyük-Black on Red

Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi

- Levha 82**   **Resim 103:** Şarhöyük Korinth Örnekleri-1
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 83**   **Resim 104:** Şarhöyük Korinth Seramiği Örnekleri-2
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 84**   **Resim 105:** Şarhöyük Korinth Örnekleri-3
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Resim 106:** Şarhöyük Oryantalizan Dönem Seramikleri-1
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 85**   **Resim 107:** Şarhöyük Oryantalizan Dönem Seramikleri-2
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 86**   **Resim 108:** ŞarhöyükSiyah Figür Tekniği Örnekleri-1
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 87**   **Resim 109:** ŞarhöyükSiyah Figür Tekniği Örnekleri-2
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 88**   **Resim 110:** Şarhöyük Kırmızı Figür Tekniği Örnekleri-1
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 89**   **Resim 111:** Şarhöyük Kırmızı Figür Tekniği Örnekleri-2
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 90**   **Resim 112:** Şarhöyük Kırmızı Figür Tekniği Örnekleri-3
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 91**   **Resim 113:** Şarhöyük Mermer Taklidi Kaplar-1
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 92**   **Resim 114:** Şarhöyük Mermer Taklidi Kaplar-2
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi
- Levha 93**   **Resim 115:** Şarhöyük Mermer Taklidi Kaplar-3
                    Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi

Levha 94   **Resim 116:** Şarhöyük Mermer Taklidi Kaplar-4

Kaynak: Şarhöyük-Dorylaion Kazı Arşivi

EK 1
(YÜZEY ARAŞTIRMALARI)

Tablo 5.6: İç Anadolu Demir Çağ Yüzey Araştırmaları

HÖYÜKLER

Şehir	Yerleşme
ANKARA	Asarkaya
	Boz
	Büyük Höyük
	Cavarlı Höyük
	Çankırıkapı
	Kadı
	Samutlu
	Türkhöyük
	Yassıhöyük-Gordion
	Hacıtuğrul Höyük
	ESKİŞEHİR
Alyamak	
Bakırcıhöyük	
Çiftlikyaması	
Derbent	
Doğray	
Dombaz	
Duduhöyük	
Hamidiye I	
Hankaraağaç	
Hüyücek	
Kalehöyük	
Karacahöyük	
Karahöyük-Midaion	
Karapazar	
Keçiçayırı	
Kırcı	
Kulapa	
Kümbet	
Porsuk II	
Yalınlı	
Yaslanbayır	
Yassıhöyük	
Üryan	
Zaferhamit	

	Şarhöyük-Dorylaion
	Tekören
	Türkmentokat
AFYONKARAHİSAR	Ablak
	Kırkel
KÜTAHYA	Aizanoi
	Gökçeler
	Seyitömer

KALE TİPİ MERKEZLER

Şehir	Yerleşme
ANKARA	Asartepe
	Gavurkale
	Kaletepe
	Şeyhali
	Yenikayı
ESKİŞEHİR	Adahisar Kalesi
	Akpara Kale
	Aktepe Kale
	Beşsaray Asar Kale
	Demirkapı Kalesi
	Deve Boynu Kalesi
	Dübecik Kale
	Gökgöz Kale
	Kocabaş Kale
	Kümbet Asar Kale
	Pişmiş Kale
	Yapıldak Asar Kaya
	Zey Kalesi
	AFYONKARAHİSAR
Döğer Asar Kaya	
Köhnüş Kalesi	
Nallı Kaya Kalesi	
Üçlerkayası	
KÜTAHYA	Deliklitaş
	Doğuluşah Asarkaya
	Fındık Asar Kaya

YAMAÇ YERLEŞİMİ

Şehir	Yerleşme
ESKİŞEHİR	Ballık Kale
	Gökçekısıık
	Kartaltepe-Karacakaya

DAĞINIK BULUNTU MERKEZLERİ

Şehir	Yerleşme
ANKARA	Ulus
	TTK Binası
AFYONKARAHİSAR	Karababa Vadisi-Ahıbaba Tekkesi

DÜZ YERLEŞME

Şehir	Yerleşme
ANKARA	Hacı Bayram Tepesi
ESKİŞEHİR	İnli
	Keskaya
	Pessinus
	Yazılıkaya-Midas

Tablo 5.7: Turan Efe ve Taciser Sivas'ın Yapmış Olduğu Yüzey Araştırması

Yerleşme	Klasik Devir	I. Bin	Frig	Frig Gri
TURAN EFE – YÜZEY ARAŞTIRMASI				
1988				
Köy tepesi		+		
1989				
Asarkaya		+		
Keskaya			+	
Aharköy Hüyük		+		
1991				
Emirce		+		
Kumbağ Hüyük		+		
Aşağı Söğütözü		+		
Boyacıoğlu Çiftliği		+		
Ortaca		+		
Siyalar Hüyük		+		
Sağlar Höyük		+		
Hüyüktepe		+		
Çöğürtepe		+		
Ören		+		
Abya		+		
Karaağaç II		+		
Gecek		+		
Üçhüyük		+		
Hüyüközü		+		
Beşkarış		+		
Gökçeler	+		+	
1993				
Karapazar			+	
Karaağaçpınar	+		+	
Derbent			+	
Kavaközü			+	
Kırçihöyük			+	
Kayaagzi Höyüğü			+	
Alpanoz			+	
Hüyücek			+	
Kalehöyük			+	

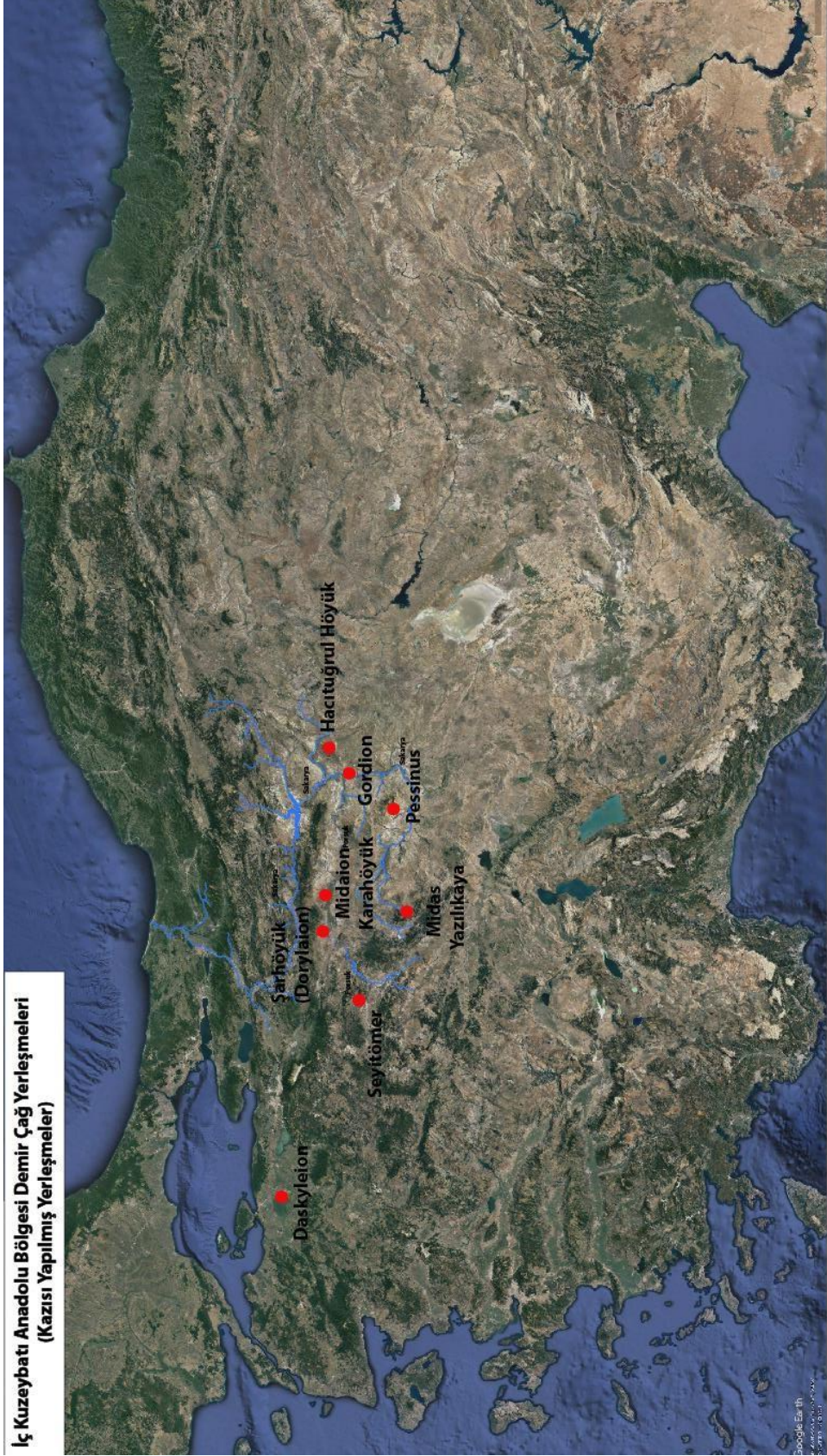
Güllühöyük			+	
Üryan Höyük			+	
İmişehir	+		+ (?)	
Türkmentokat			+	
Alyamak Höyük			+	
Duduhöyük			+	
Karacahöyük			+	
Yassihöyük			+	
Bakırcihöyük			+	
1994				
Karahöyük	İTÇ-Roma			
Saracık	+		+ (?)	
Hamidiye I	+		+	
Zaferhamit			+	
Büyük Höyük		+		
1995				
Yağrühöyük	+		+ (?)	
Keçiçayırı			+	
Kulapa Höyük	+		+	
Yalınlı			+	
Porsuk II			+	
TACİSER SİVAS – YÜZEY ARAŞTIRMASI				
2001				
Yaslanbayır			+	
Zey				+
Gökçekısık				+
2002				
Gökçekısık				+
Midas Şehri				+
Kalebaşı Mevkii				+
Kocakayavıranı			+	
2003				
Hasırcı Çiftliği civarı				+
Karapazar Höyüğü				+
KAvacık Mevkii Höyük			+	
Kartaltepe (Karacakaya)			+	
Yüğtepesi Höyüğü				+

İbilyeydi Höyüğü			+	
Tepecik Hyk				+
2004				
Kalehöyük				+
Yaslanbayır Höyüğü				+
Doğray Höyüğü				+
Aktepe				+
Yeldeğirmeni Hyk		+		
Dombaz Hyk				+
Adahisar Kalesi				+
Çiftlik Yaması Hyk				+
Hankaraağaç Höyüğü				+
Karaağaç Mevkii				+

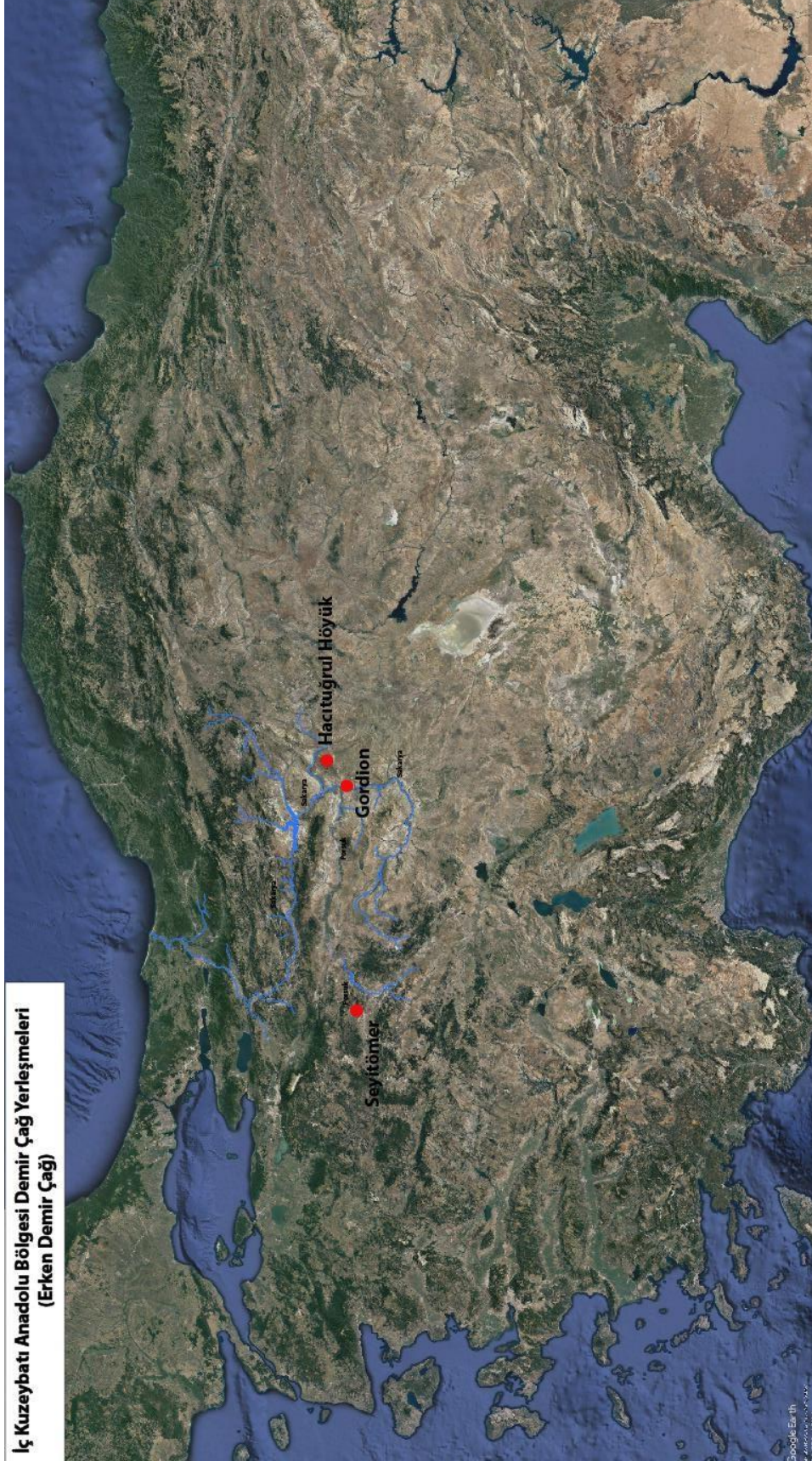
EK 2

(HARİTALAR)

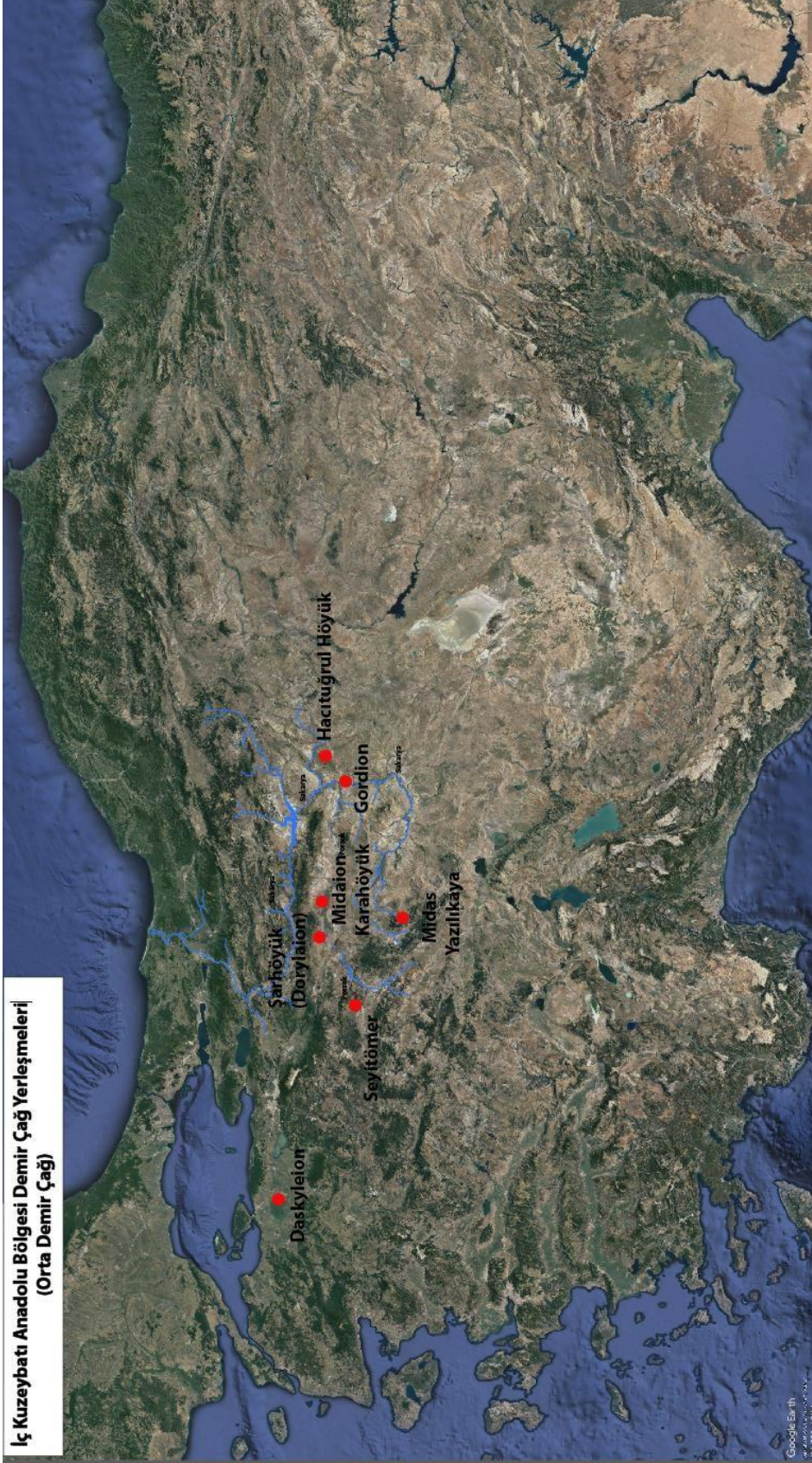

Harita 5.1: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Kazısı Yapılmış Demir Çağ Yerleşmeleri

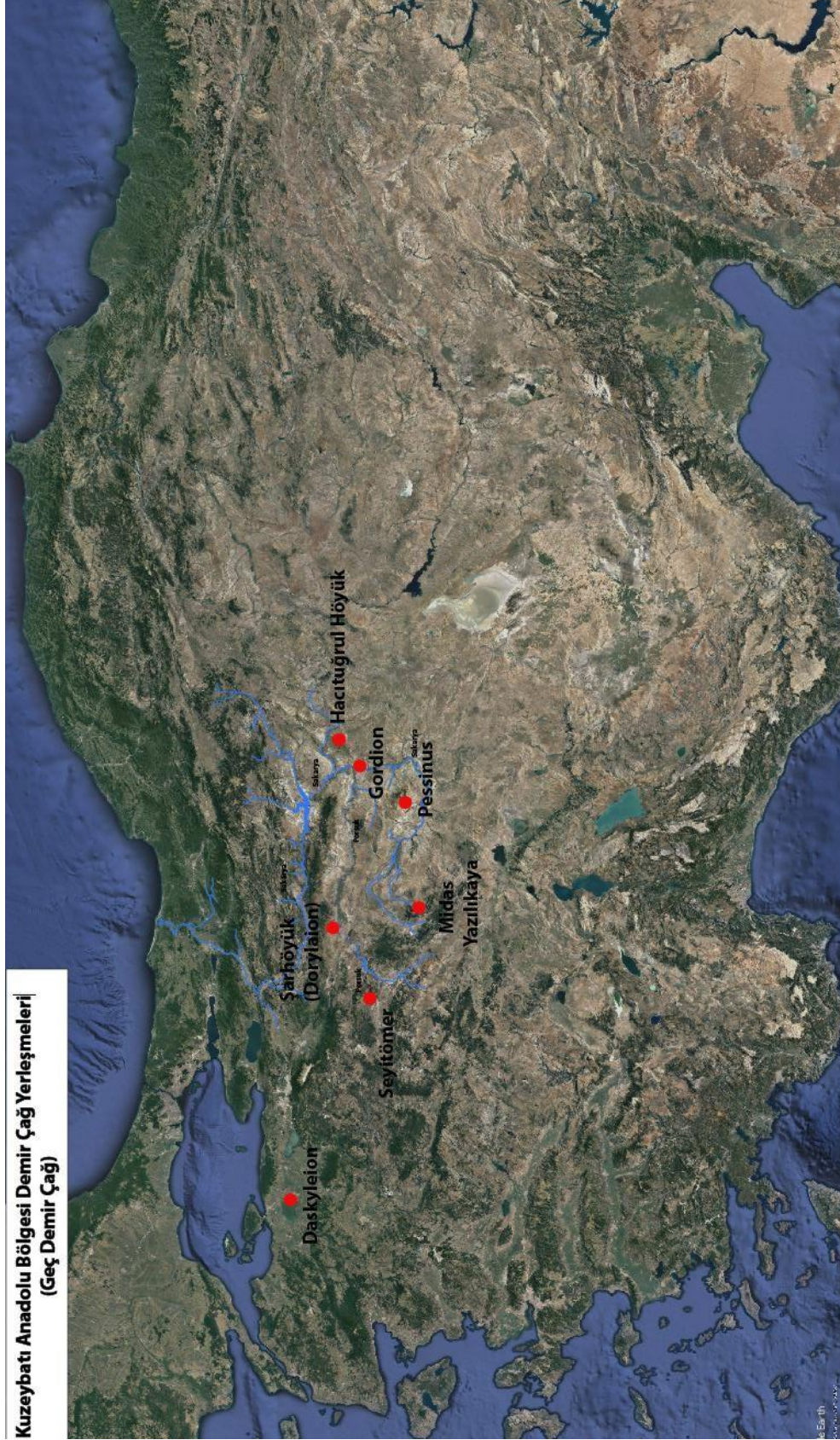

Harita 5.2: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Erken Demir Çağ Yerleşmeleri

Harita 5.3: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Orta Demir Çağ Yerleşmeleri

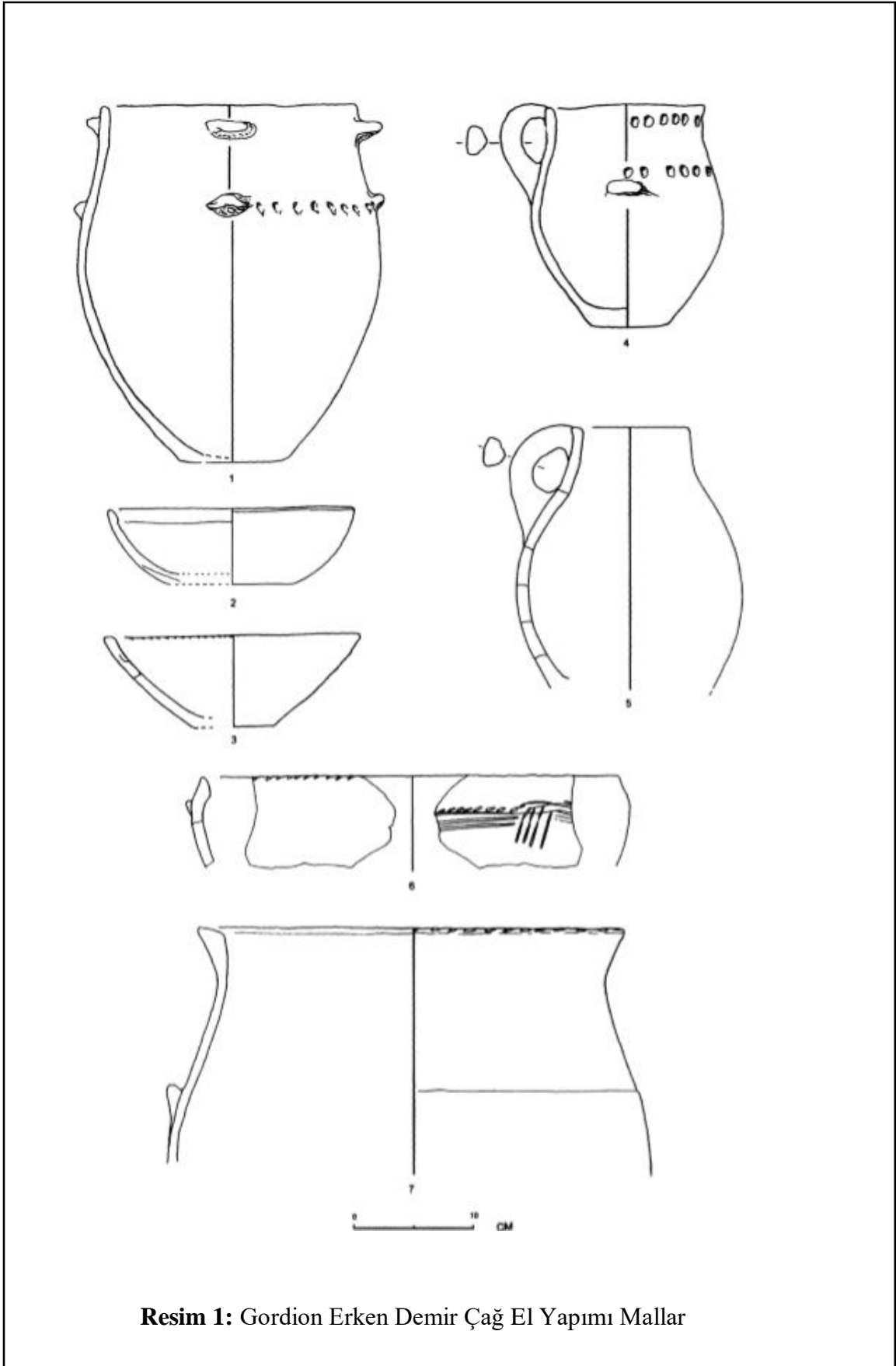

Harita 5.4: İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Geç Demir Çağ Yerleşmeleri

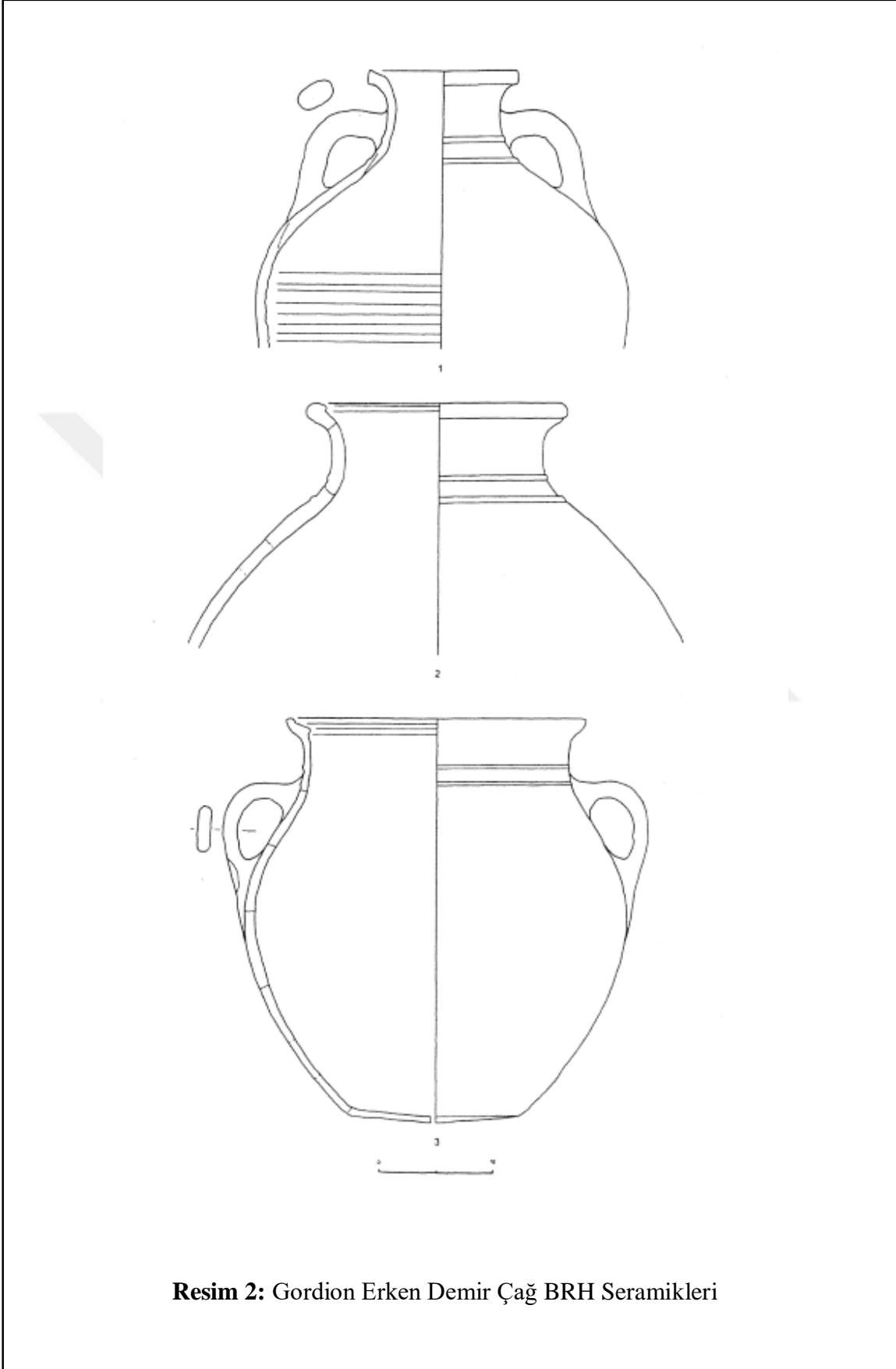

EK 3
(LEVHALAR)

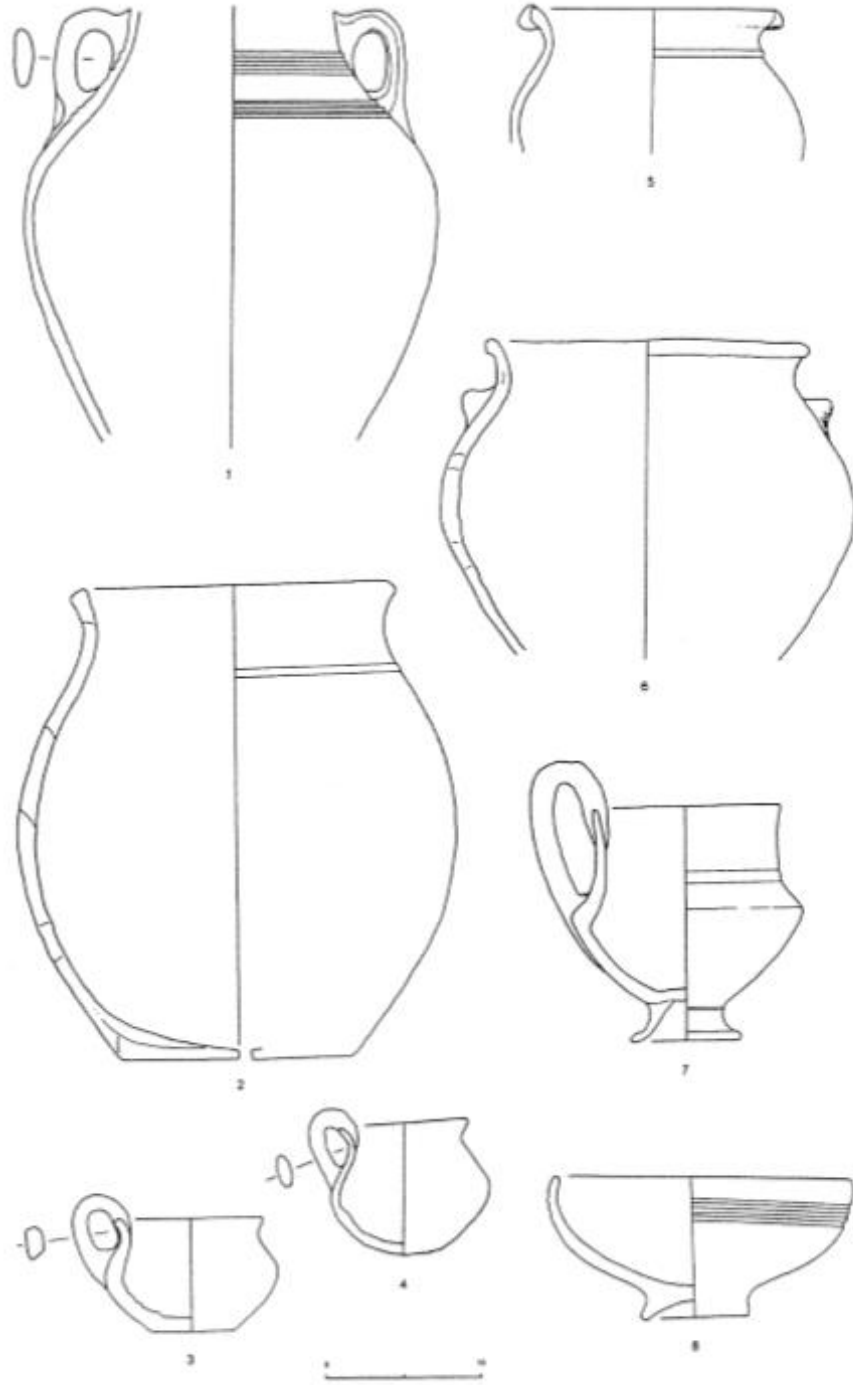
LEVHA 1

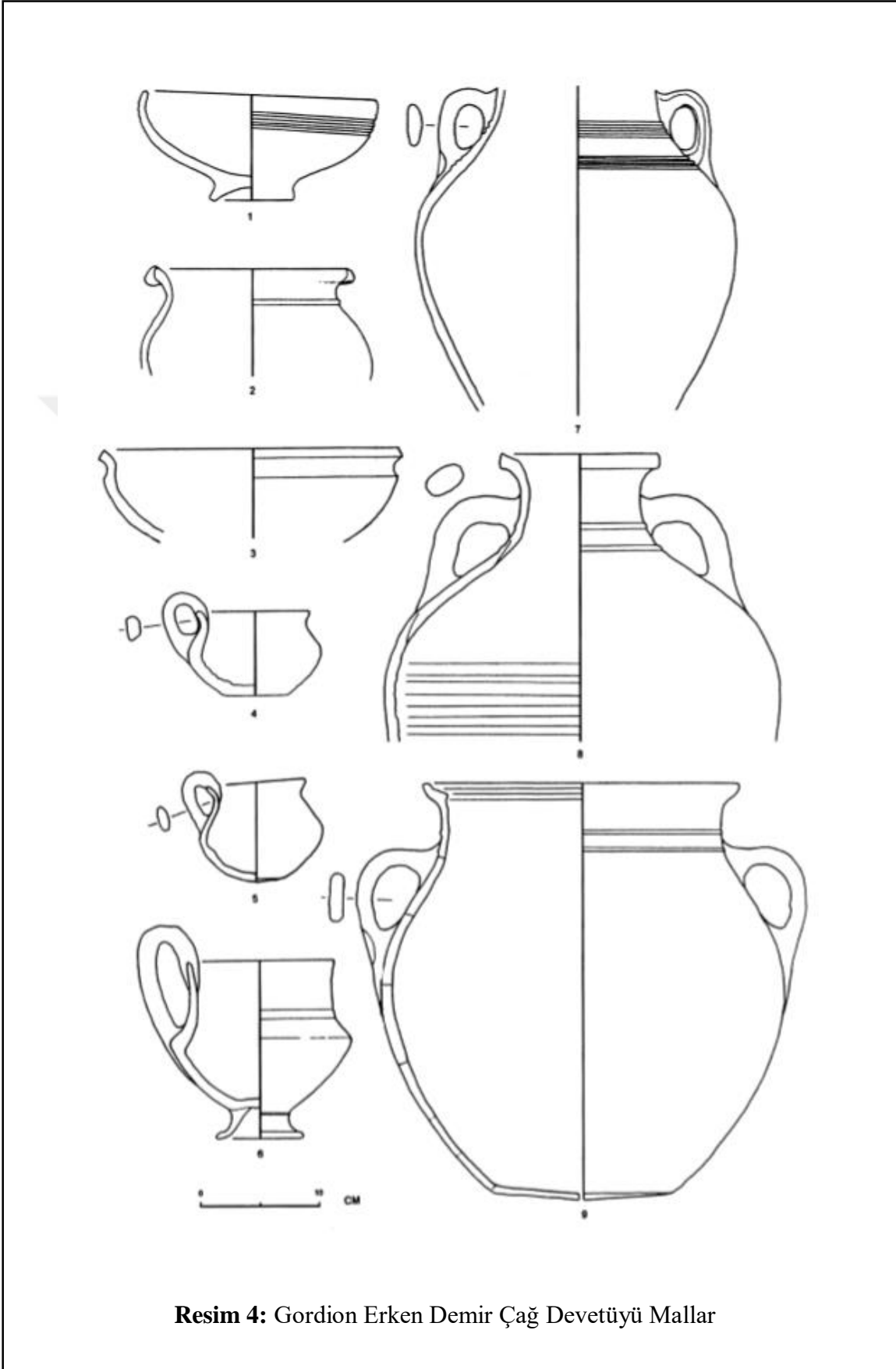
Resim 1: Gordion Erken Demir Çağ El Yapımı Mallar

Resim 2: Gordion Erken Demir Çağ BRH Seramikleri

Resim 3: Gordion Erken Demir Çağ BRH Seramikleri

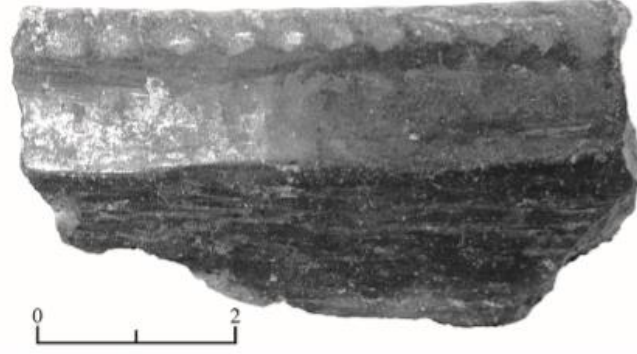
Resim 4: Gordion Erken Demir Çağ Devetüyü Mallar

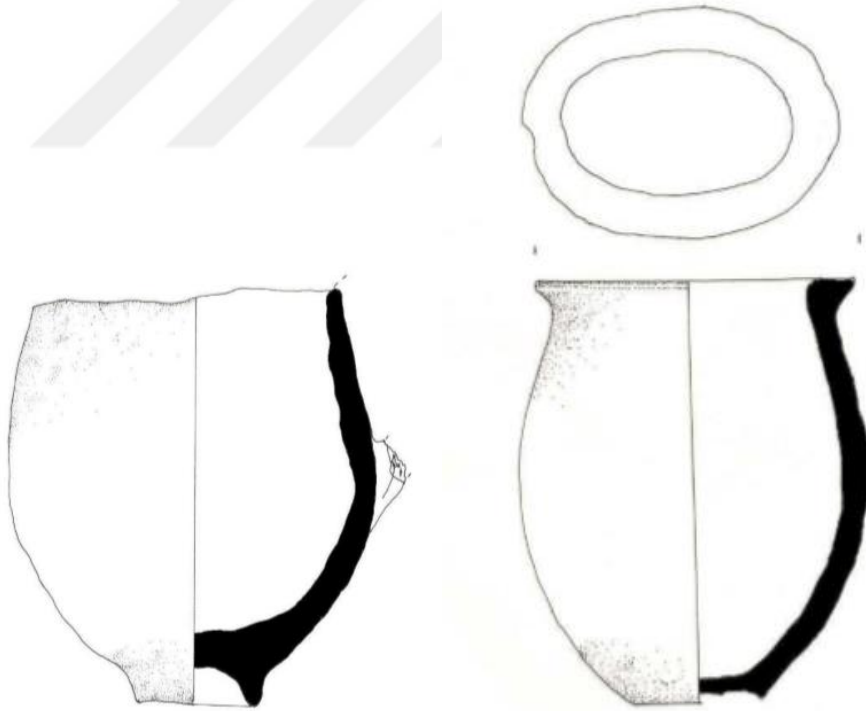
Resim 5: Gordion Erken Demir Çağ Devetüyü Mallar BRH (7A Evresi)

Resim 6: Gordion Erken Demir (7A Evresi)

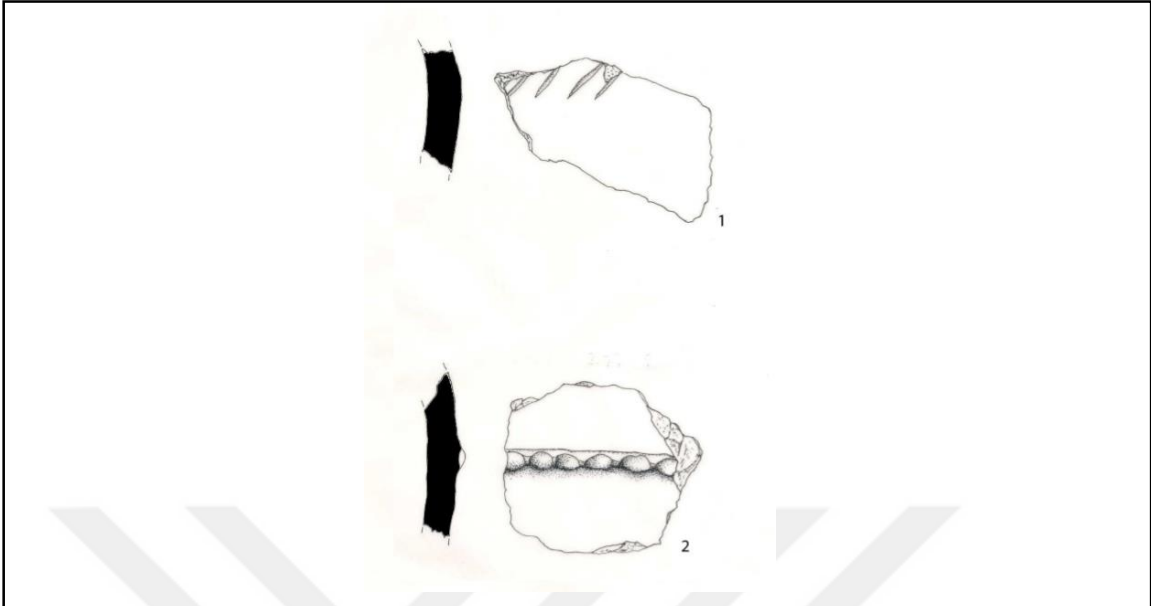

Resim 7: Hacituğrul Höyük Erken Demir Çağ El Yapımı Seramik

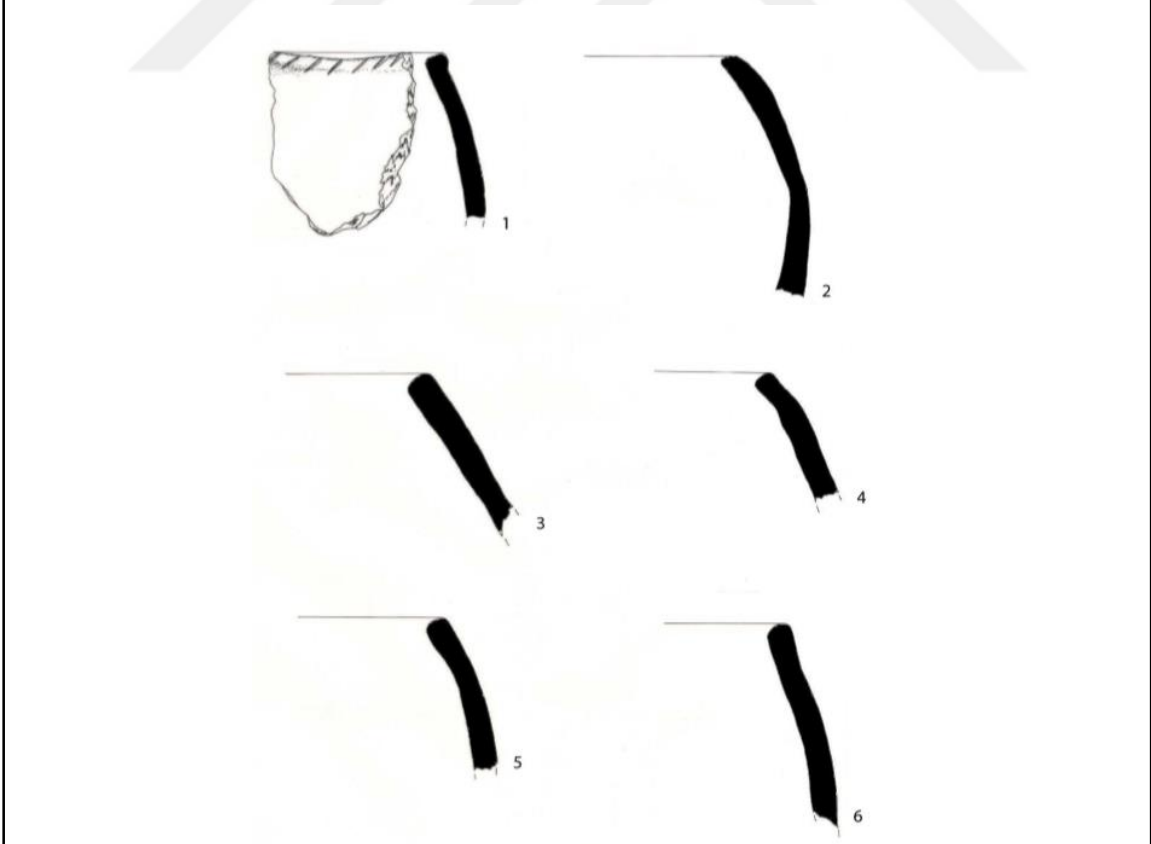

Resim 8: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri

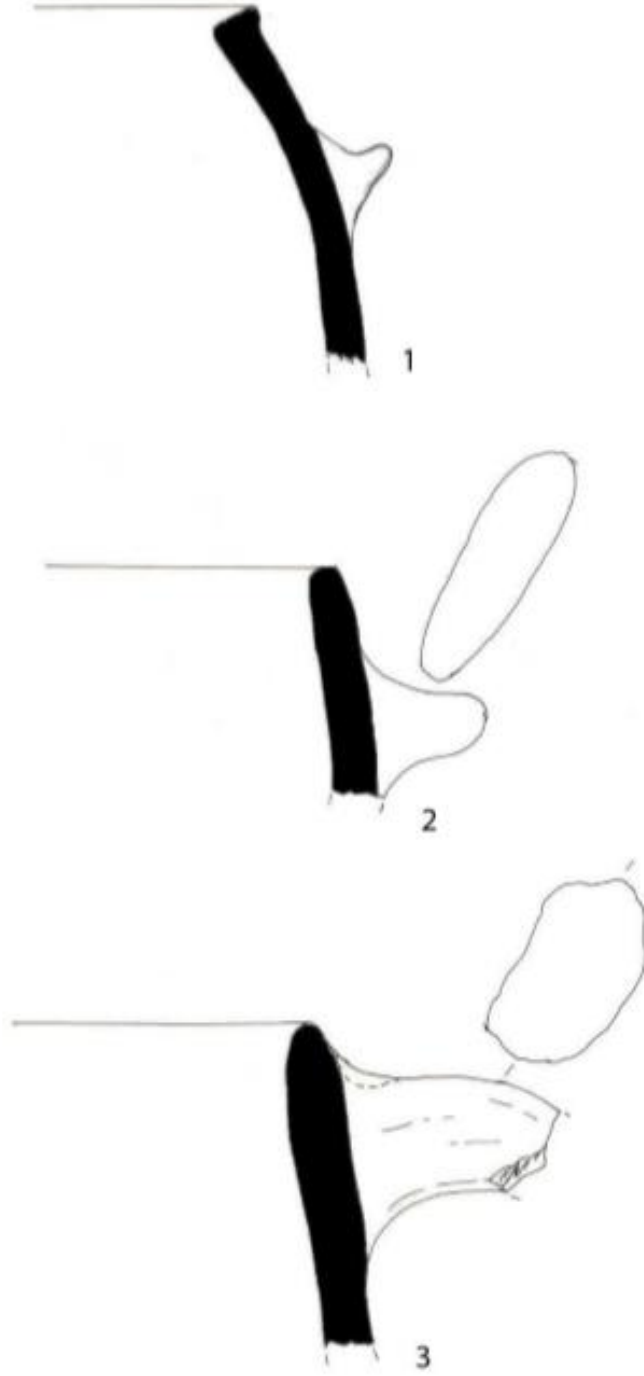

Resim 9: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri

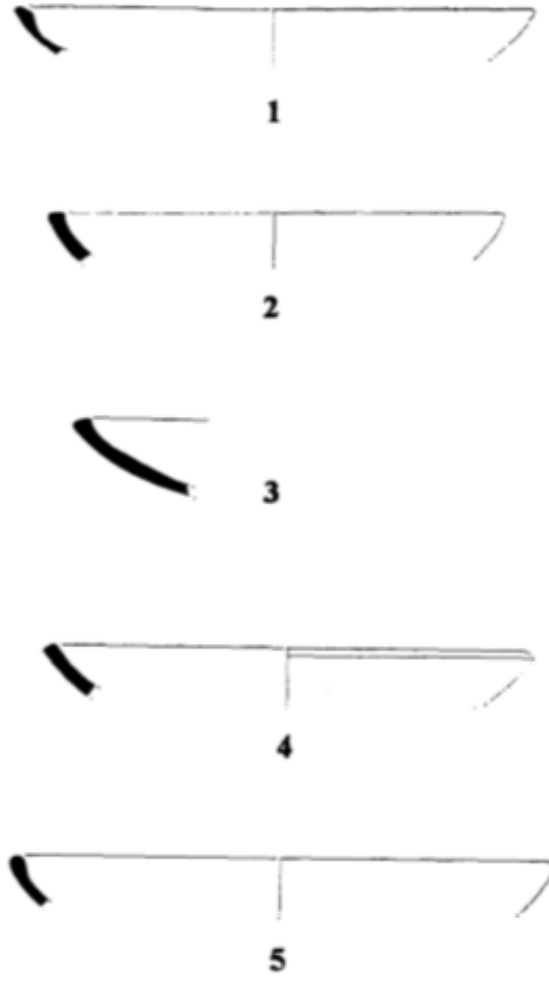
Resim 10: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri

Resim 11: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri

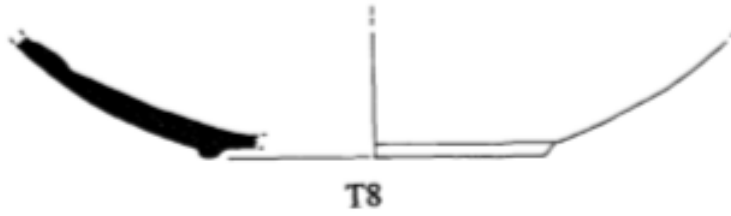
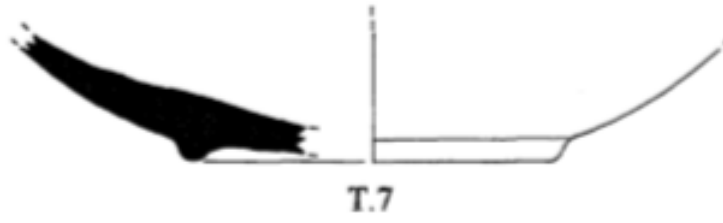
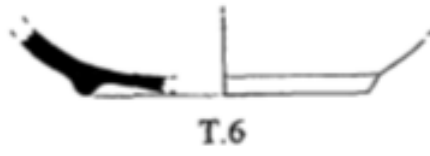
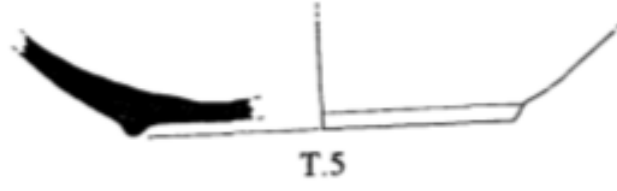
Resim 12: Seyitömer Erken Demir Çağ Seramikleri

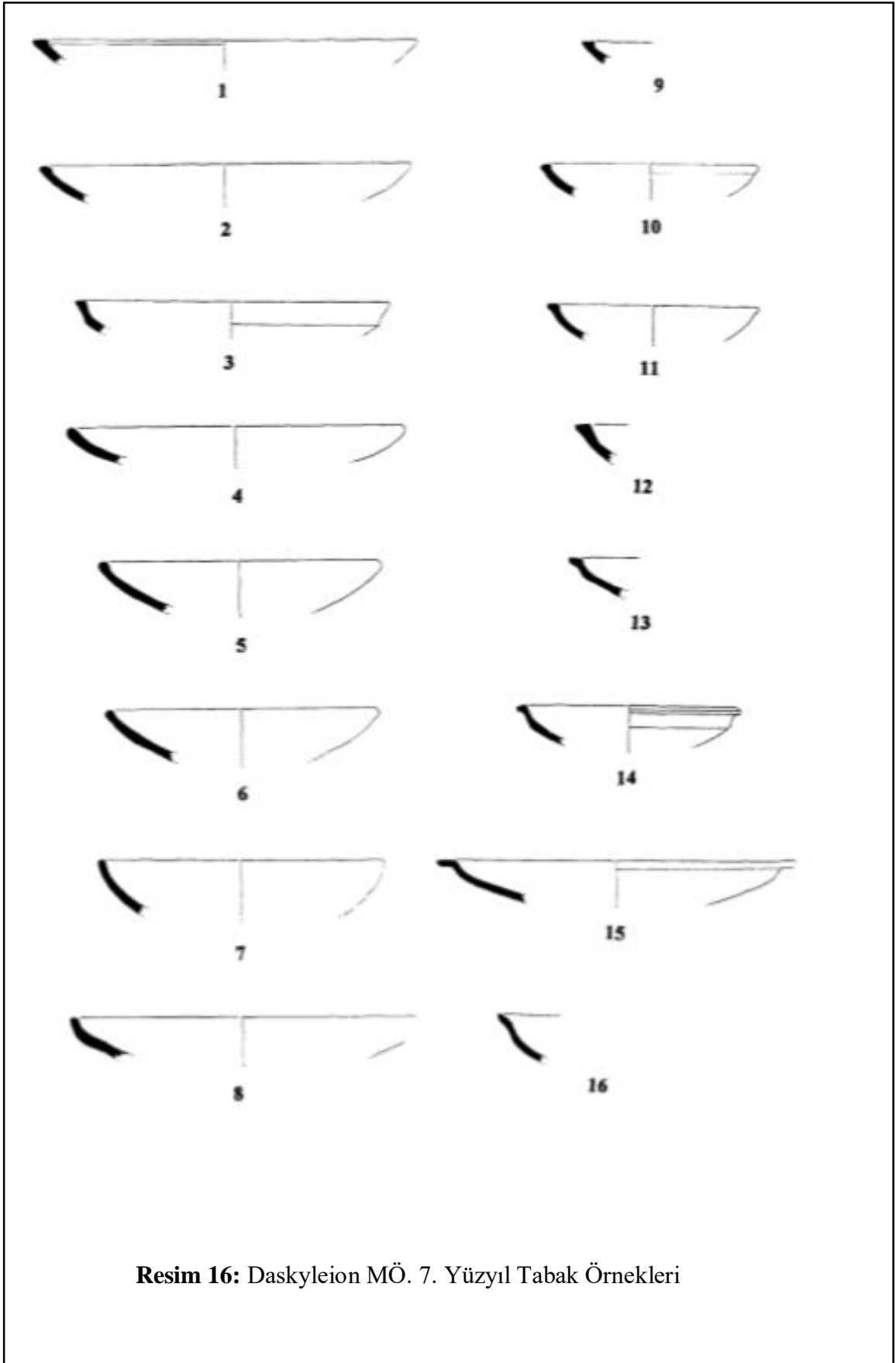
Resim 13: Daskyleion MÖ. 8 – 7 yy. Tabak Formu Örnekleri

Resim 14: Daskyleion Keskin Omurgalı Tabak

Resim 15: Daskyleion Kapalı Kaplara Ait Alçak Kaide Örnekler

Resim 16: Daskyleion MÖ. 7. Yüzyıl Tabak Örnekleri

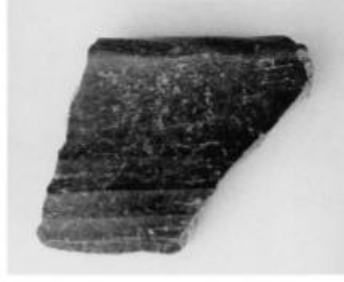

Resim 18: Gordion Erken Frig El Yapımı Seramikler –Çömlekler

6 (EPB II a)

61 (EPB V)

177 (EPB V)

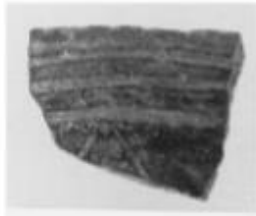
237 (PN 3)

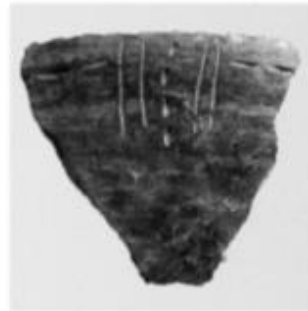
251 (Terrace Fill)

252 (Terrace Fill)

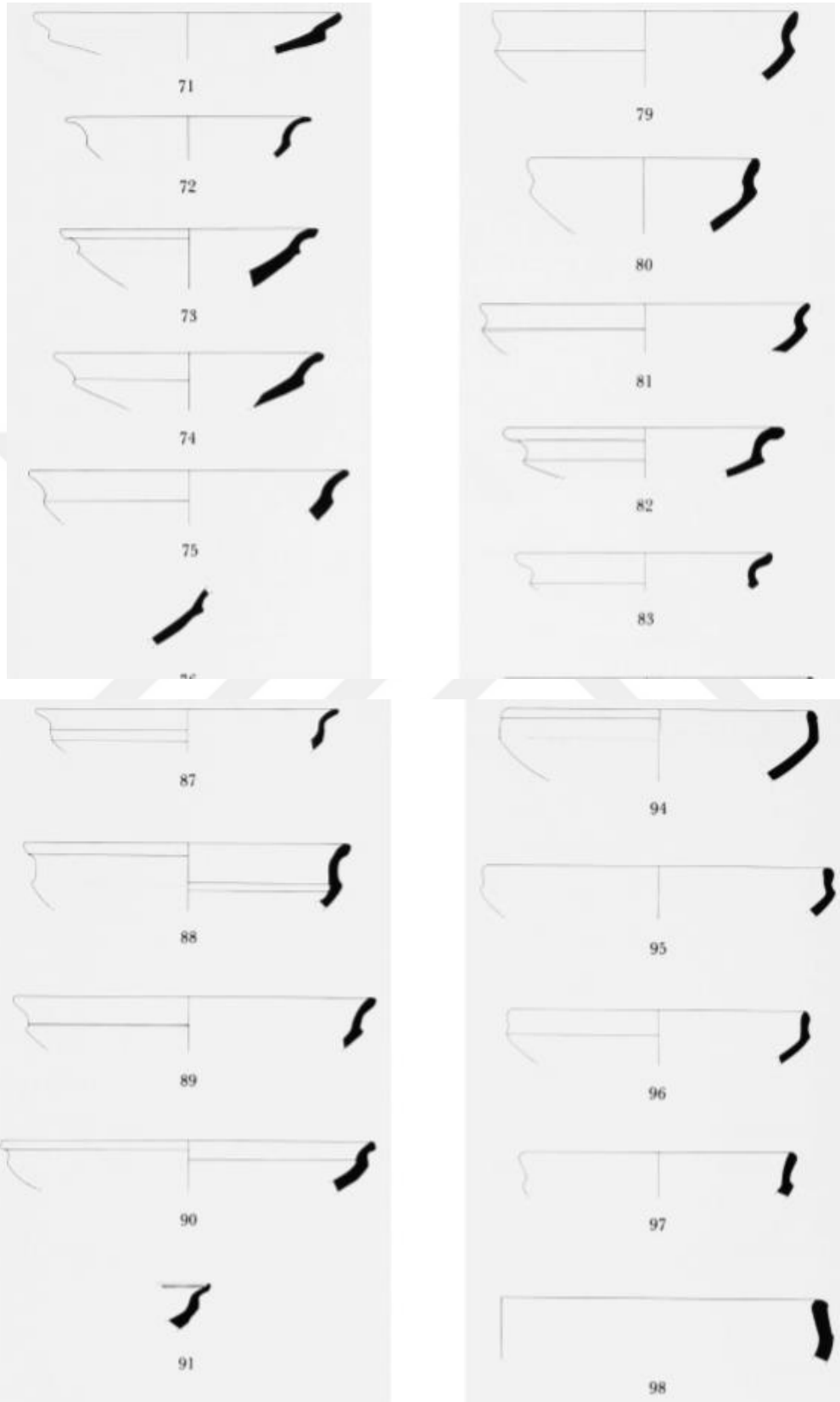

(NCT IV a)

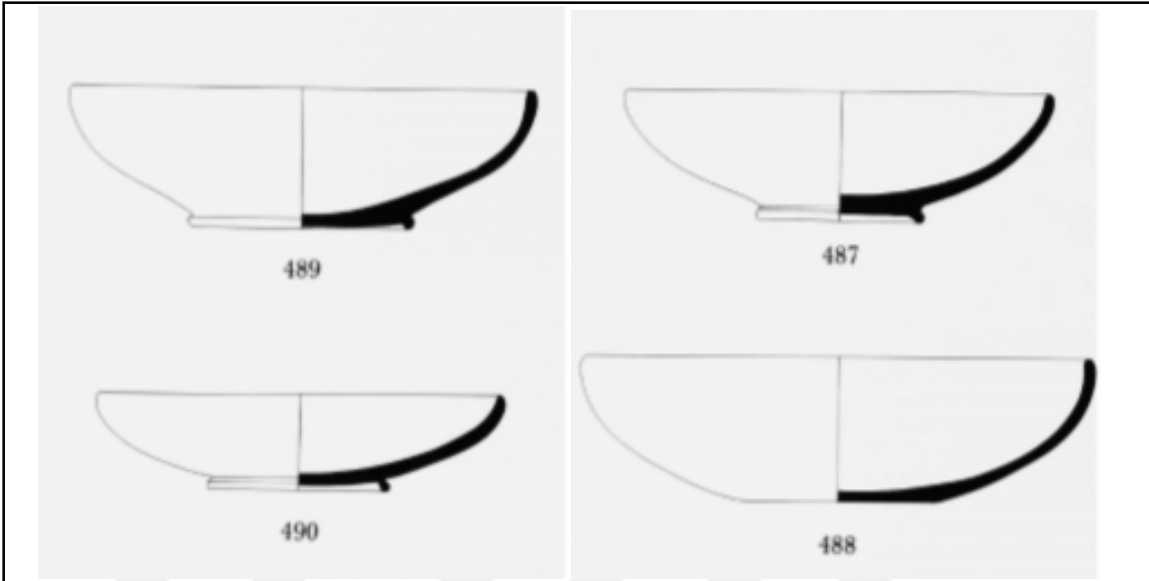

238 (PN 3)

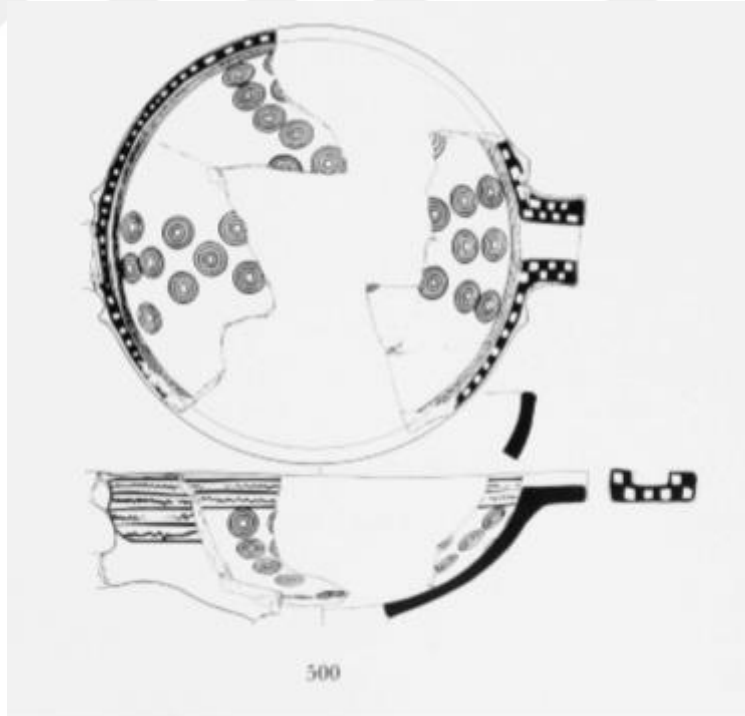
Resim 19: Gordion Erken Frig El Yapımı Seramikler

Resim 20: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Omurgalı Kaseler

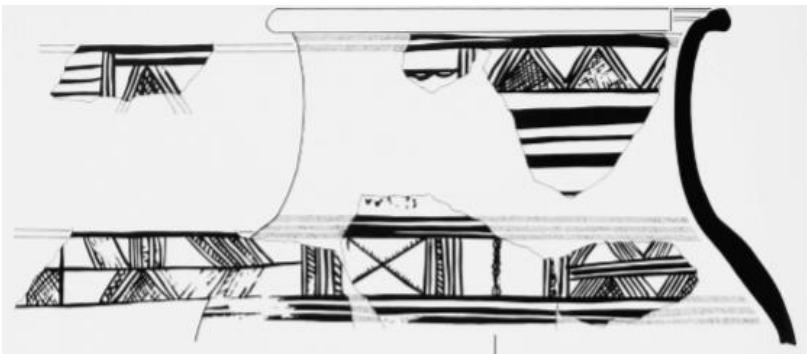
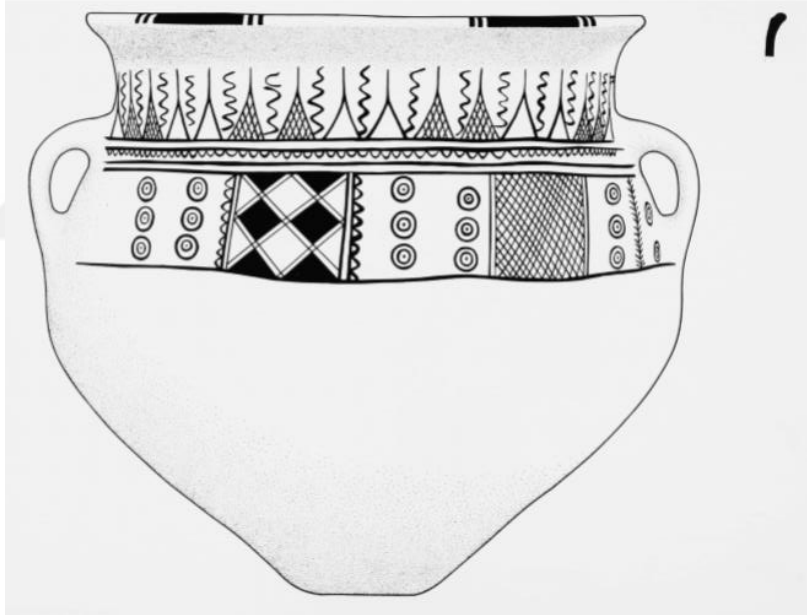
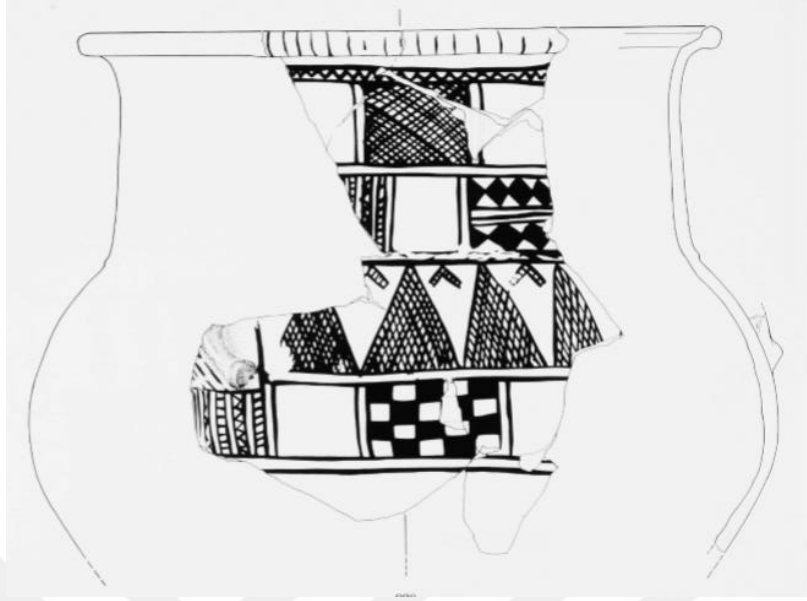
Resim 21: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Basit Ağızlı Kaseler

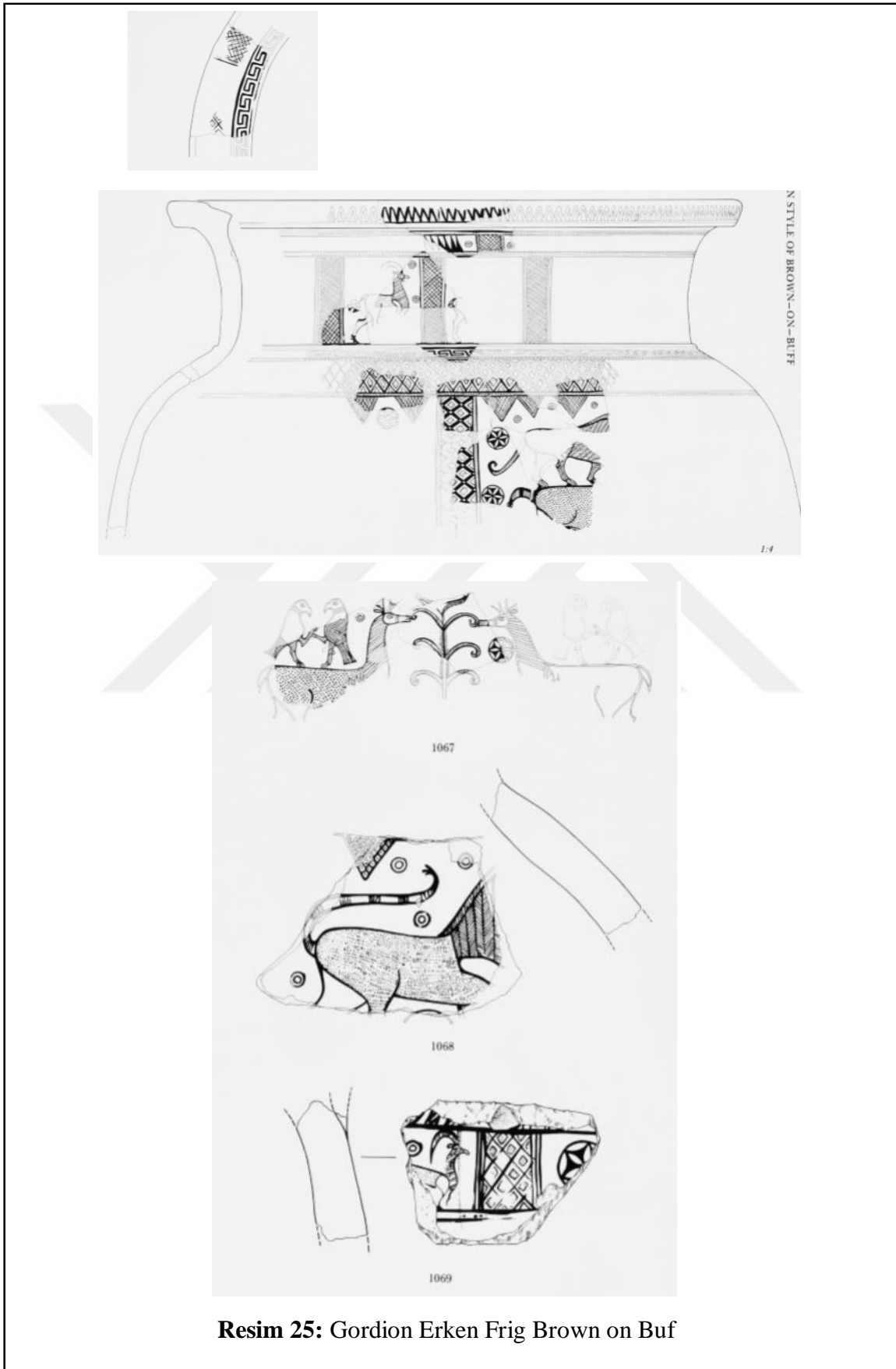
Resim 22: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Basit Ağızlı Bezemeli Kase

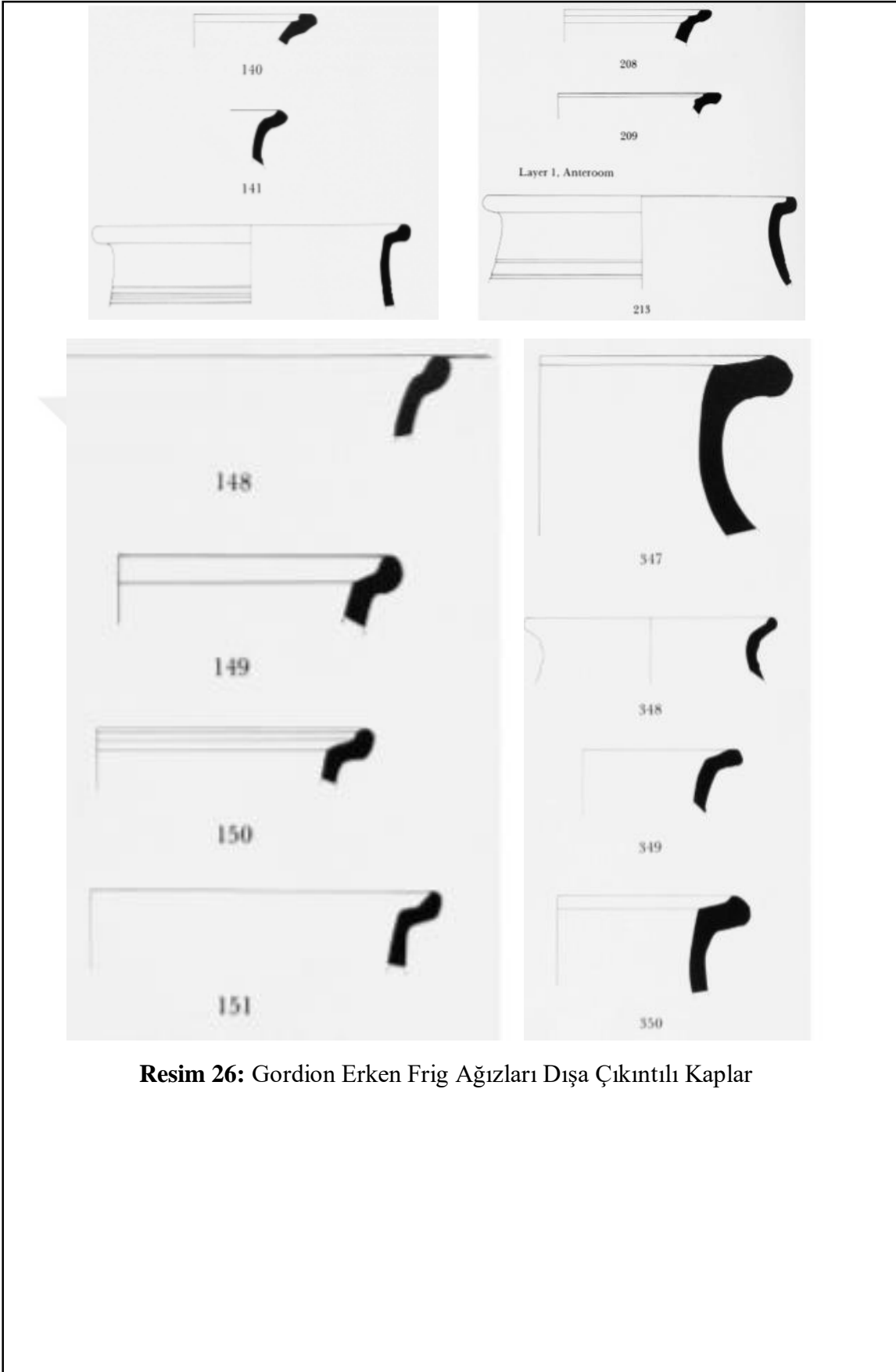
Resim 23: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Sürahiler Belirsiz Kap Örneği

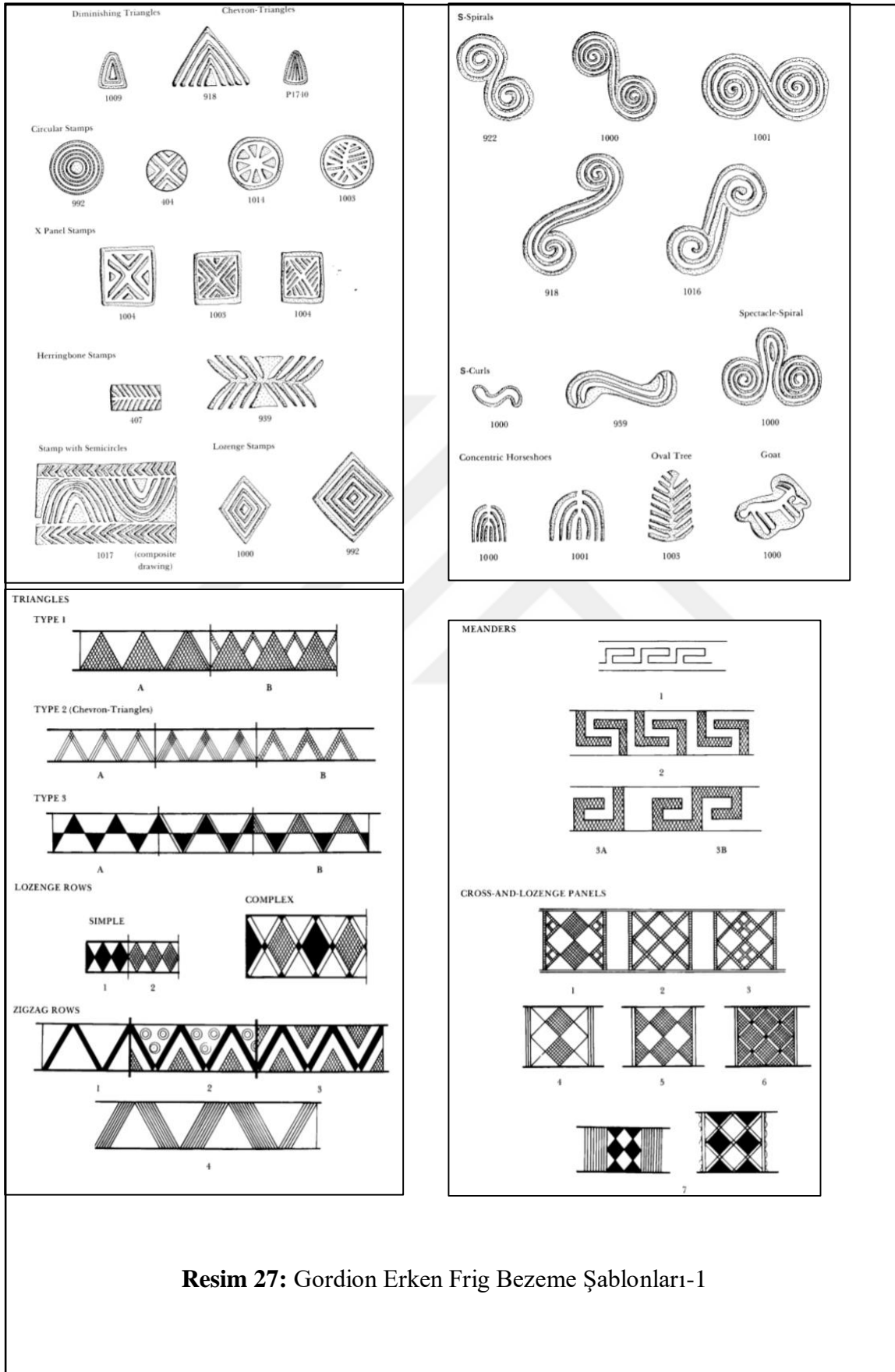
Resim 24: Gordion Erken Frig Çark Yapımı Boyalı Amforalar

Resim 25: Gordion Erken Frig Brown on Buf

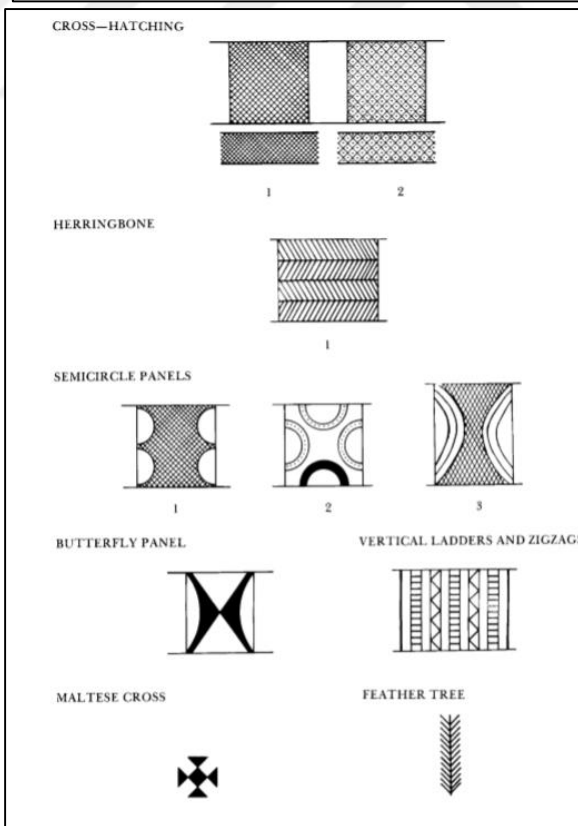
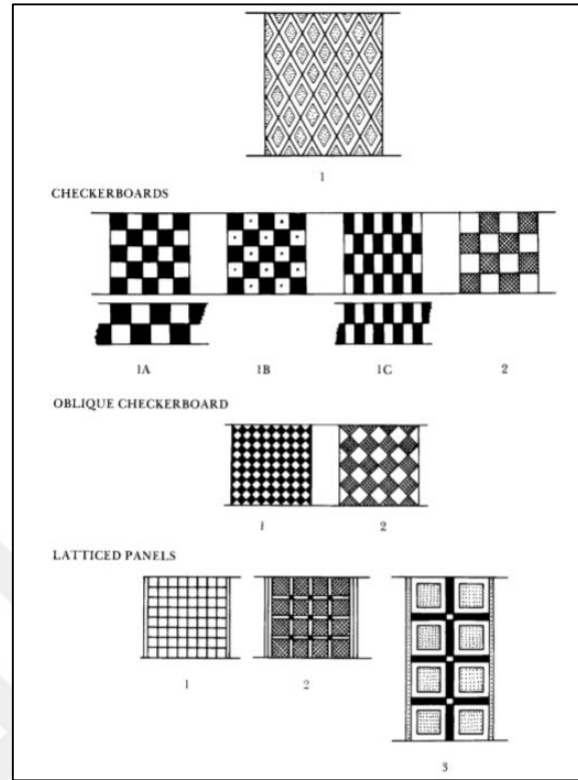

Resim 26: Gordion Erken Frig Ağızları Dışa Çıkıntılı Kaplar

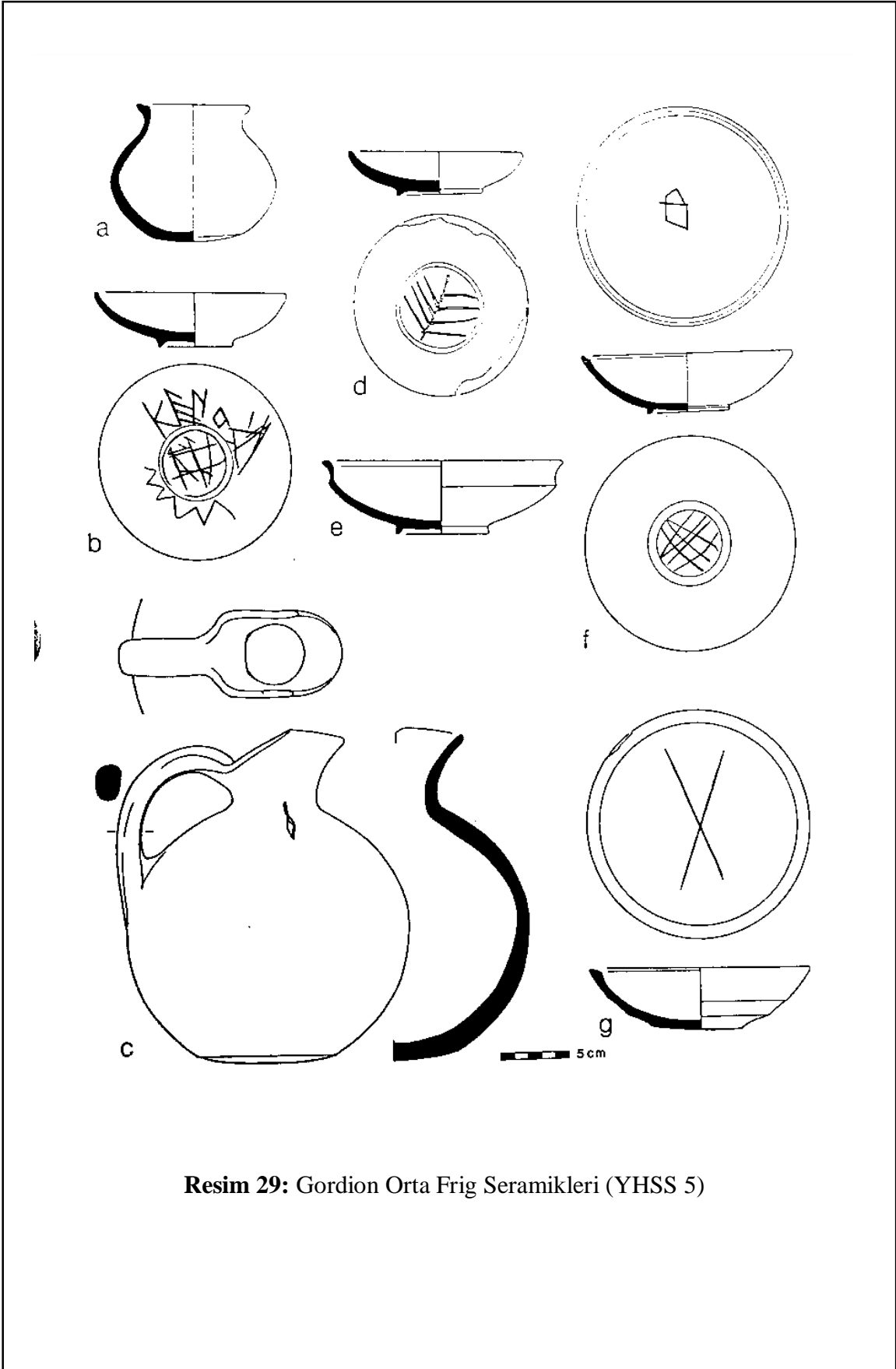

Resim 27: Gordion Erken Frig Bezeme Şablonları-1

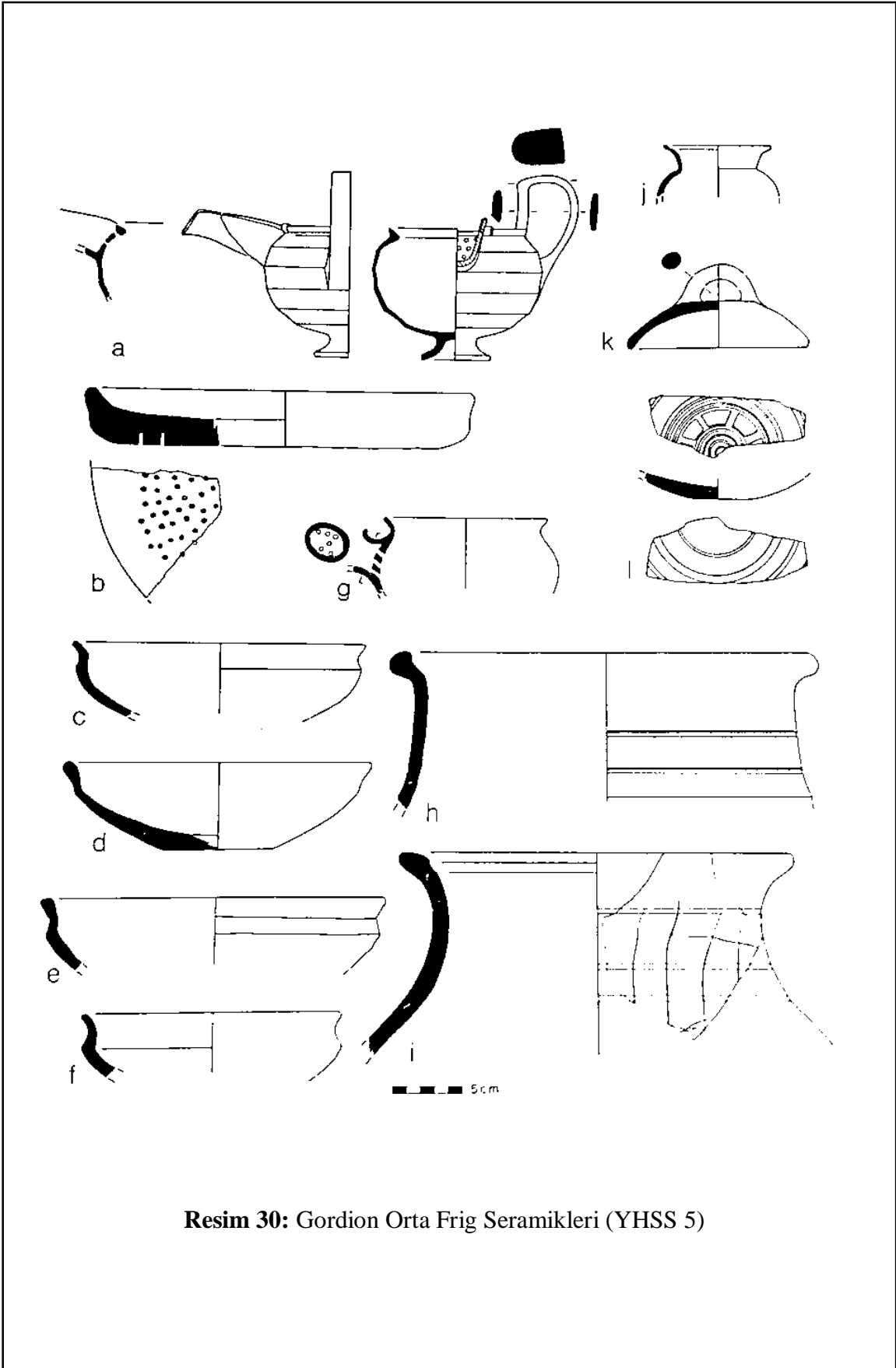

Resim 28: Gordion Erken Frig Bezeme Şablonları-2

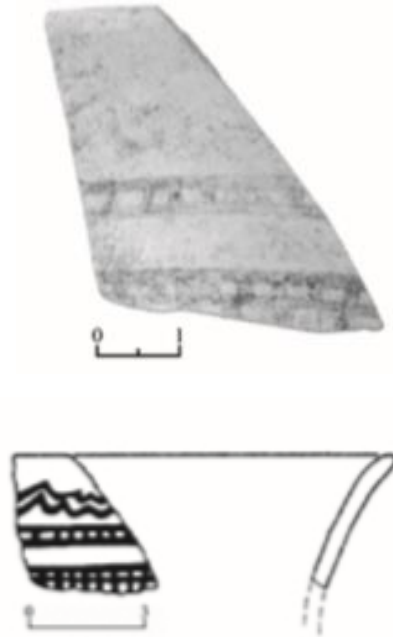
Resim 29: Gordion Orta Frig Seramikleri (YHSS 5)

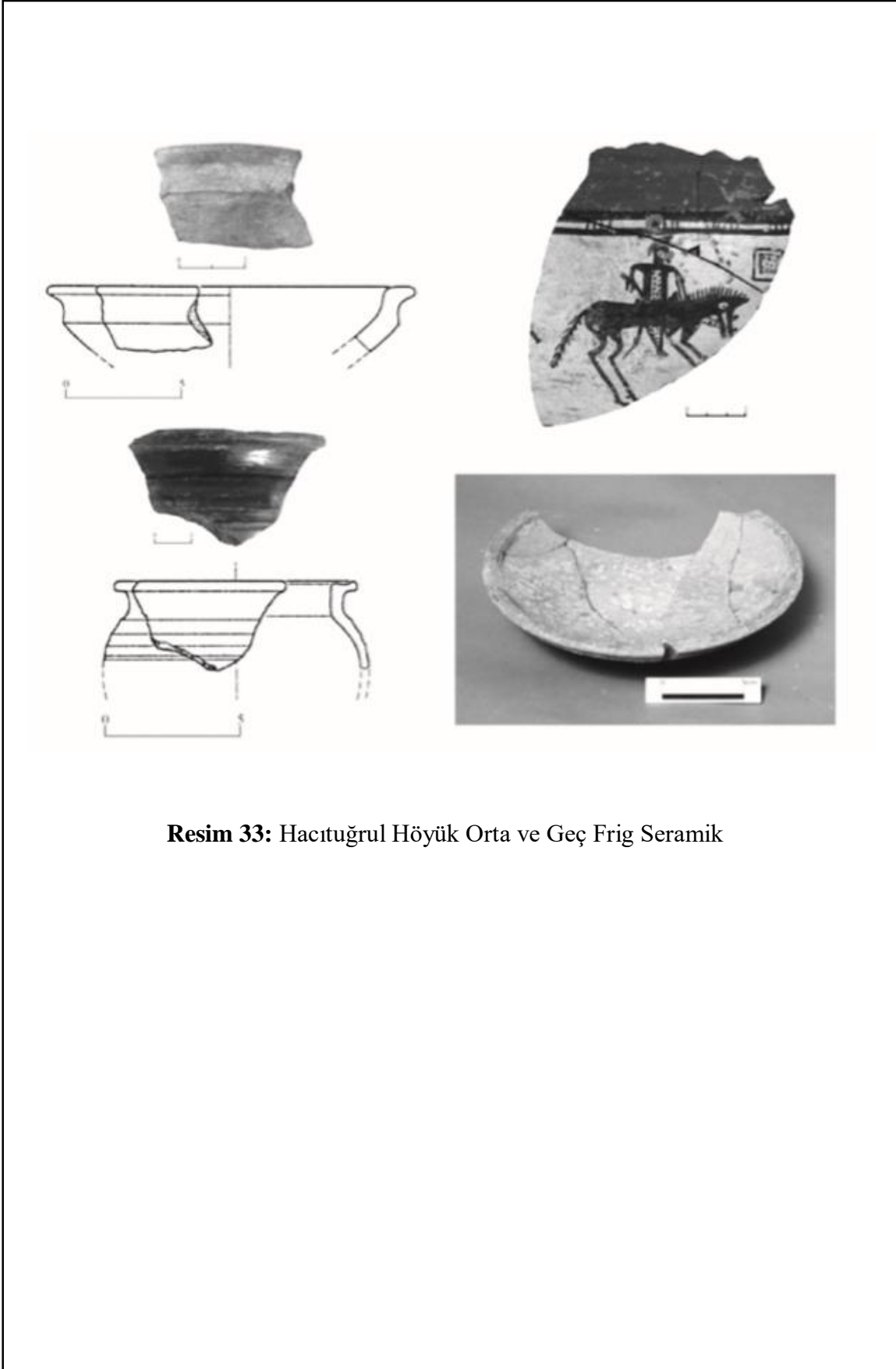
Resim 30: Gordion Orta Frig Seramikleri (YHSS 5)

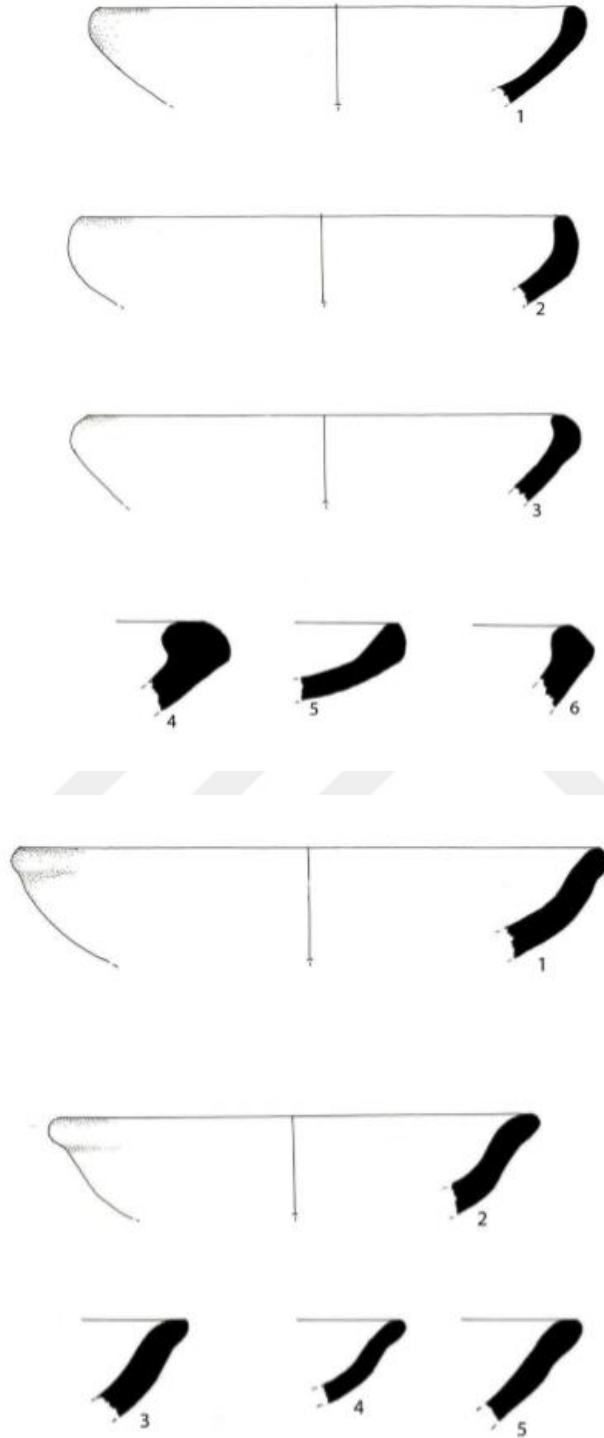
Resim 31: Hacituğrul Höyük Erken Frig Gri Seramik

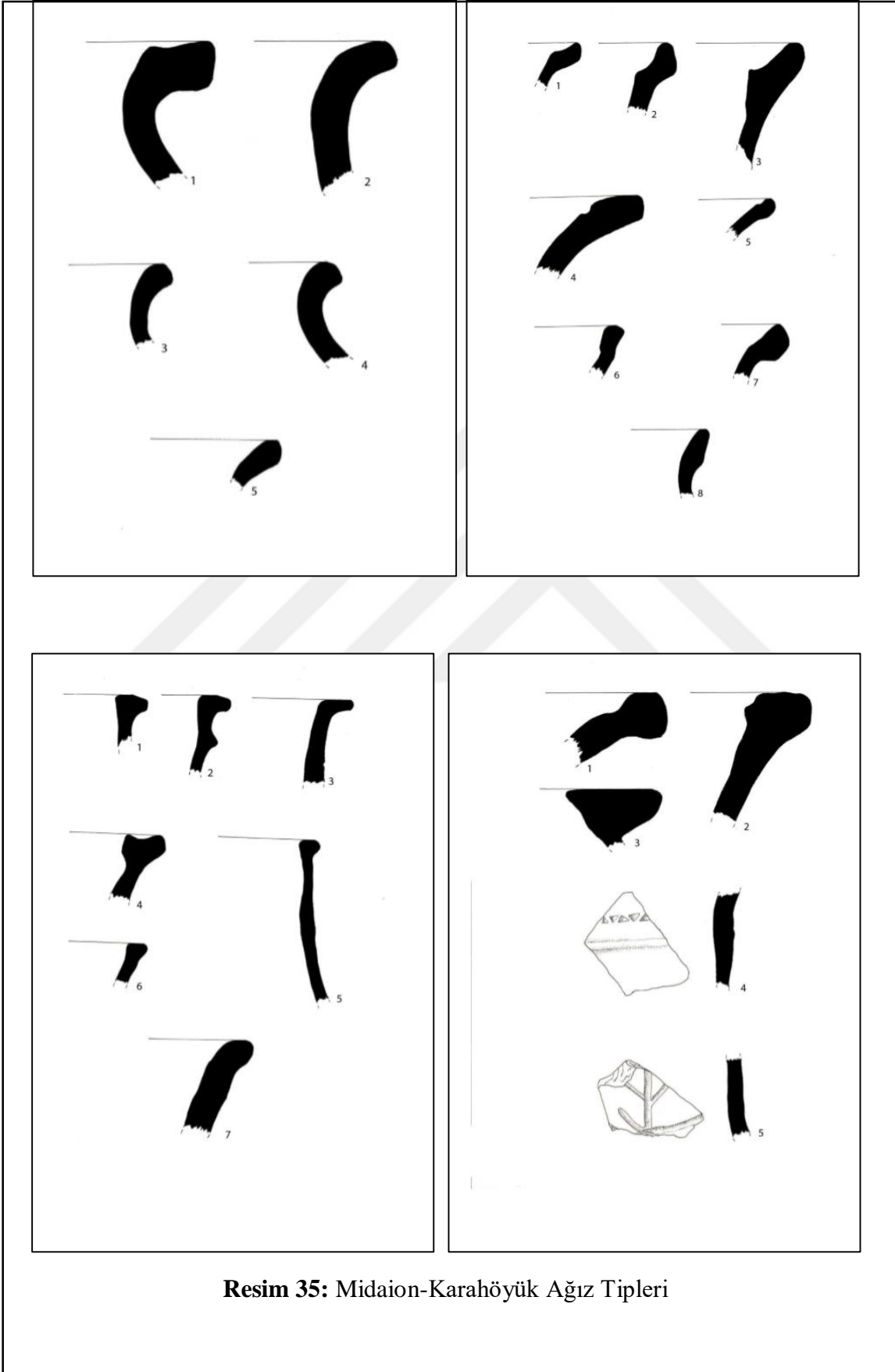
Resim 32: Hacituğrul Höyük Erken Frig Boyalı Seramik

Resim 33: Hacıtuğrul Höyük Orta ve Geç Frig Seramik

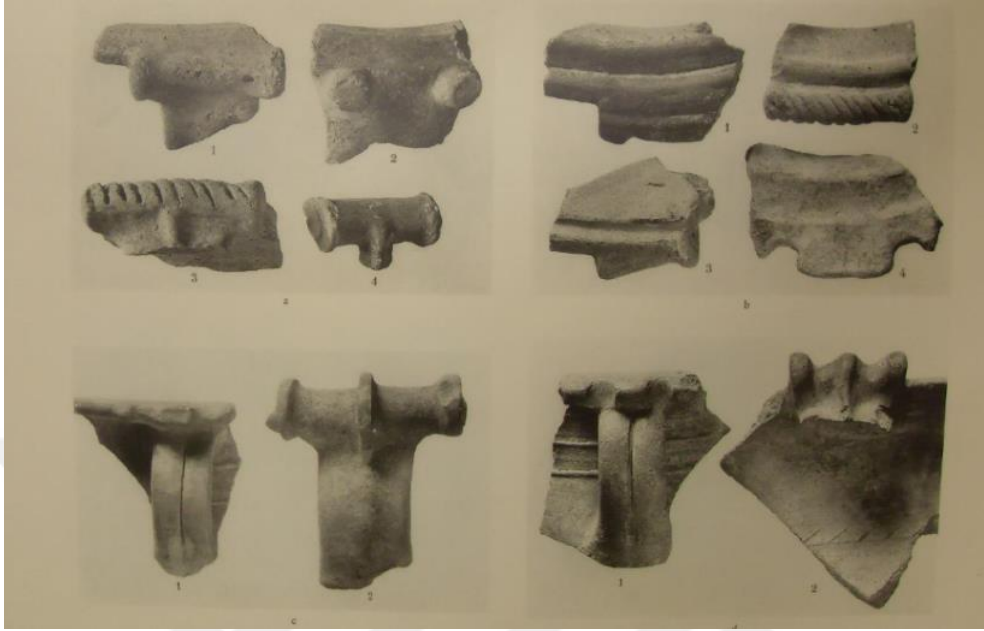
Resim 34: Midaion-Karahöyük Kase Formları

Resim 36: Midaion-Karahöyük Kaide Örnekleri

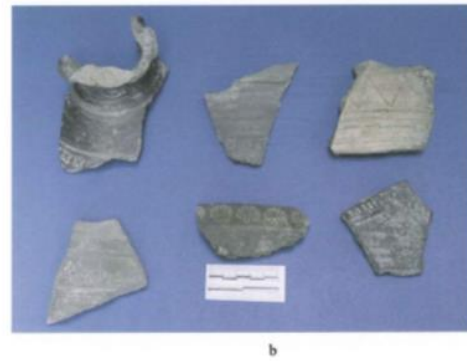
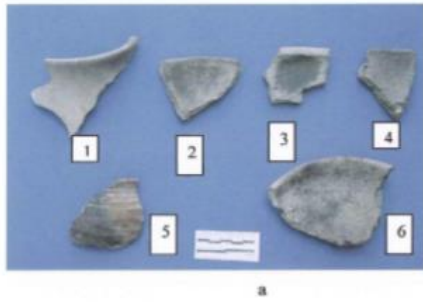

Resim 37: Midas-Yazılıkaya Makara ve Sepet Kulp Örnekleri

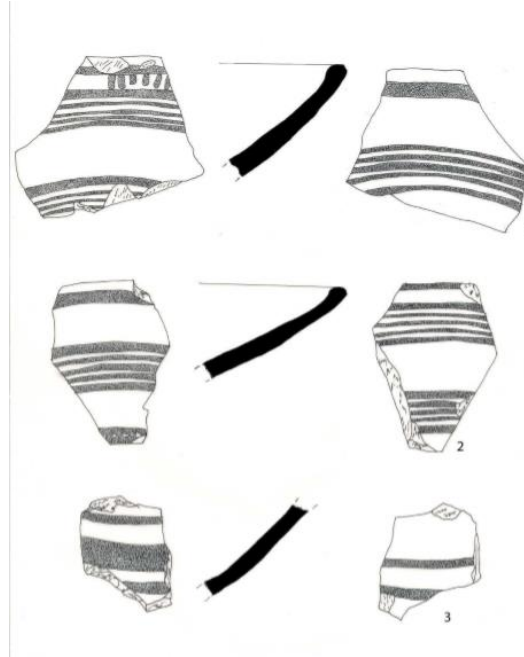
Resim 38: Midas-Yazılıkaya Monokrom Mallar

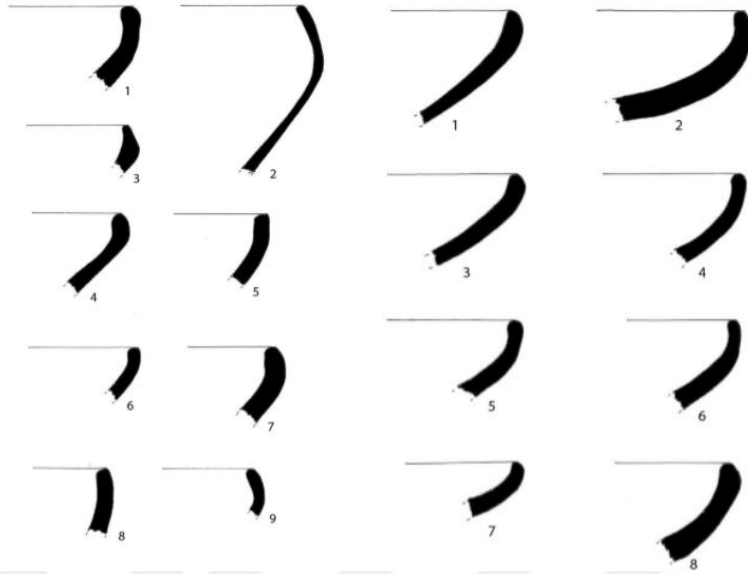
Resim 39: Midas-Yazılıkaya Monokrom Kap Parçaları

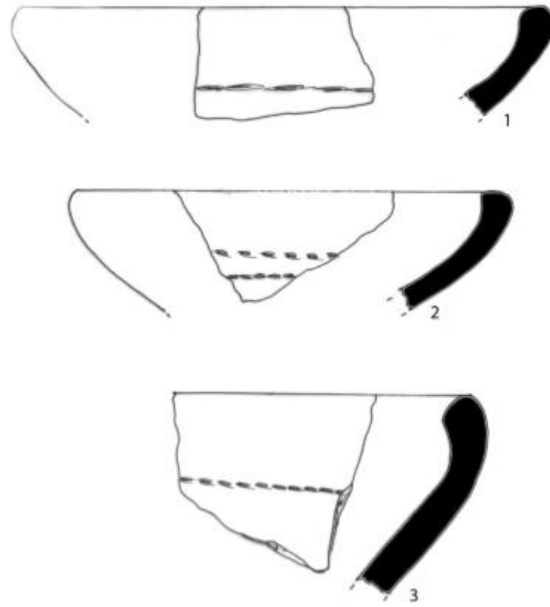
Resim 40: Midas-Yazılıkaya Boyalı Mallar

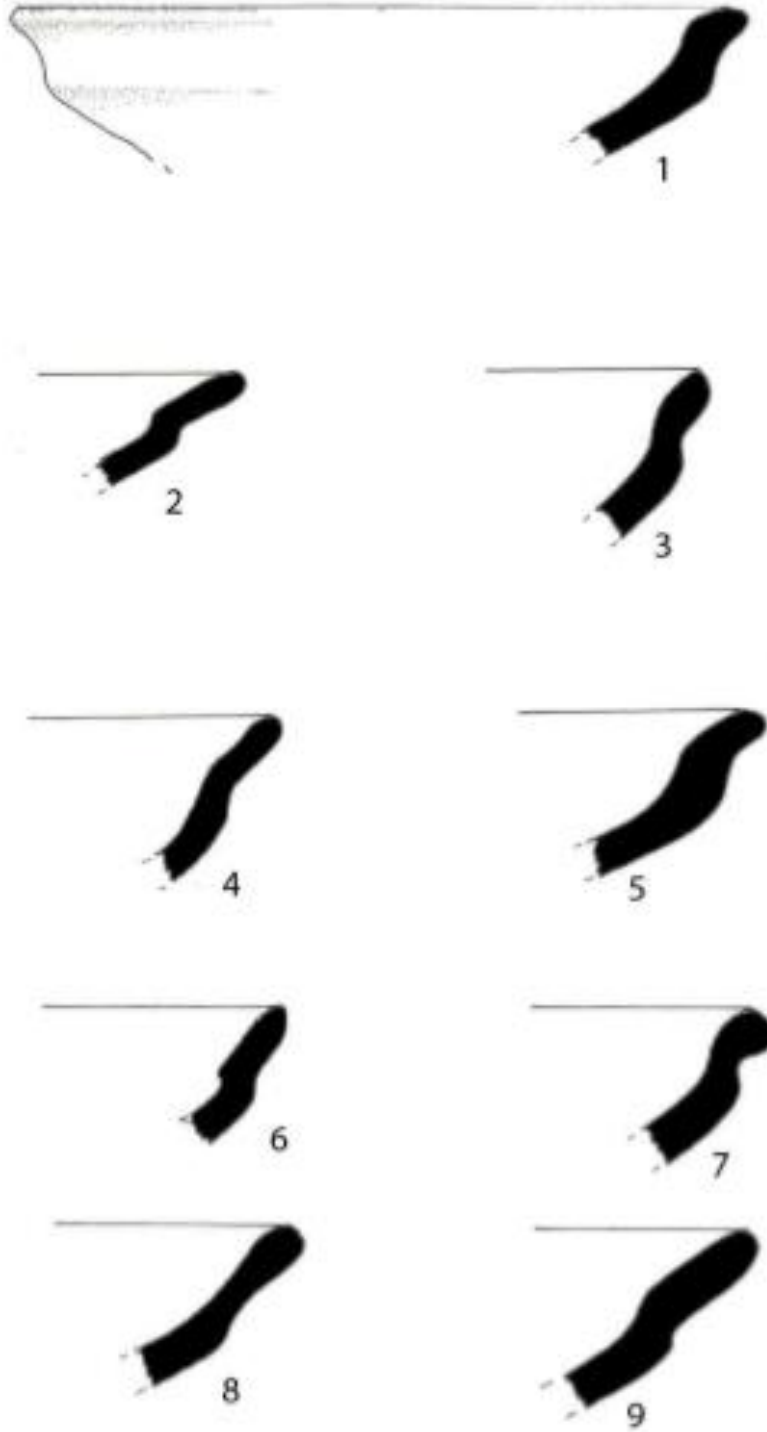
Resim 41: Midas-Yazılıkaya Boyalı Mallar

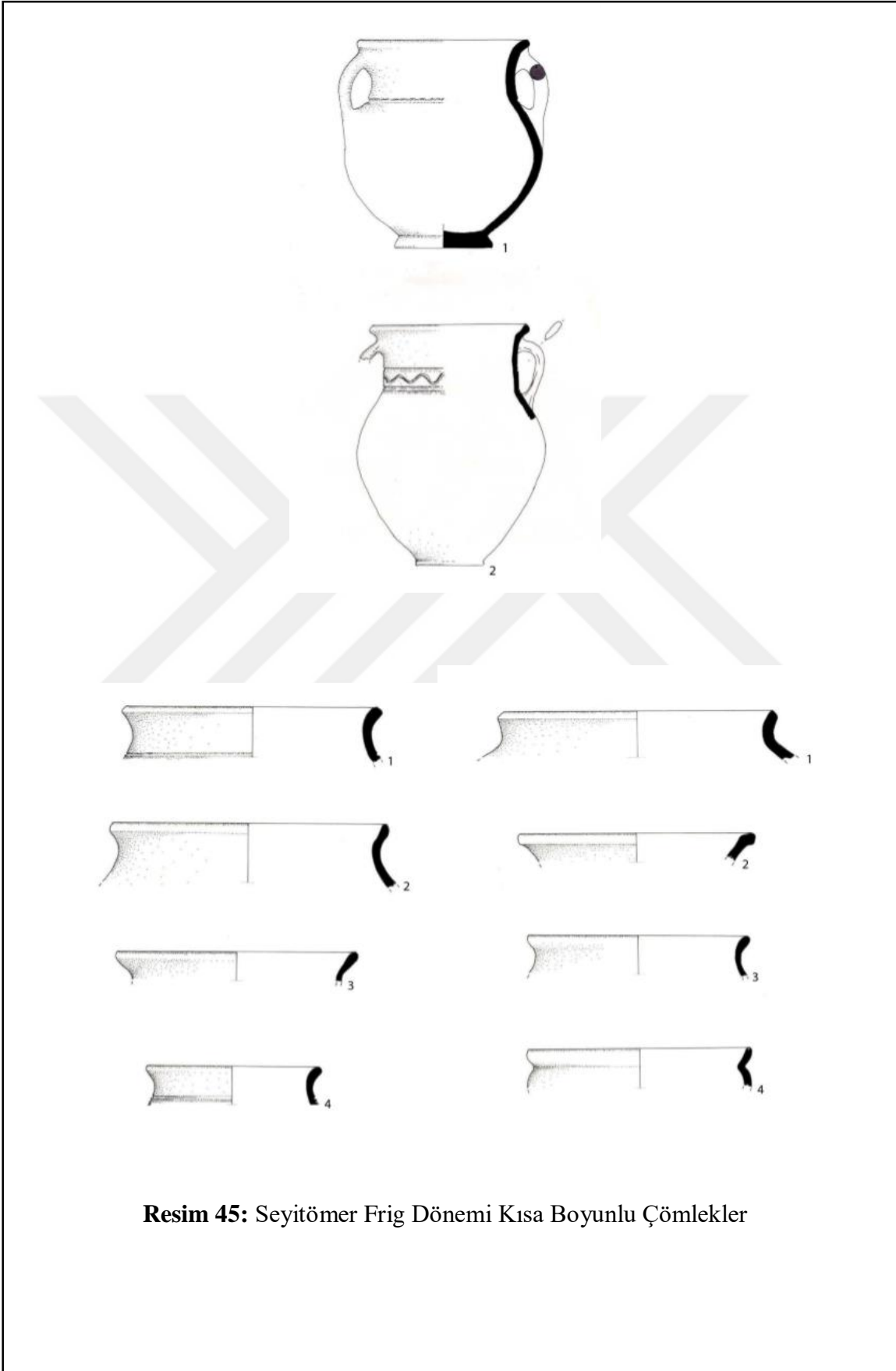
Resim 42: Seyitömer Frig Dönemi Kase Formları

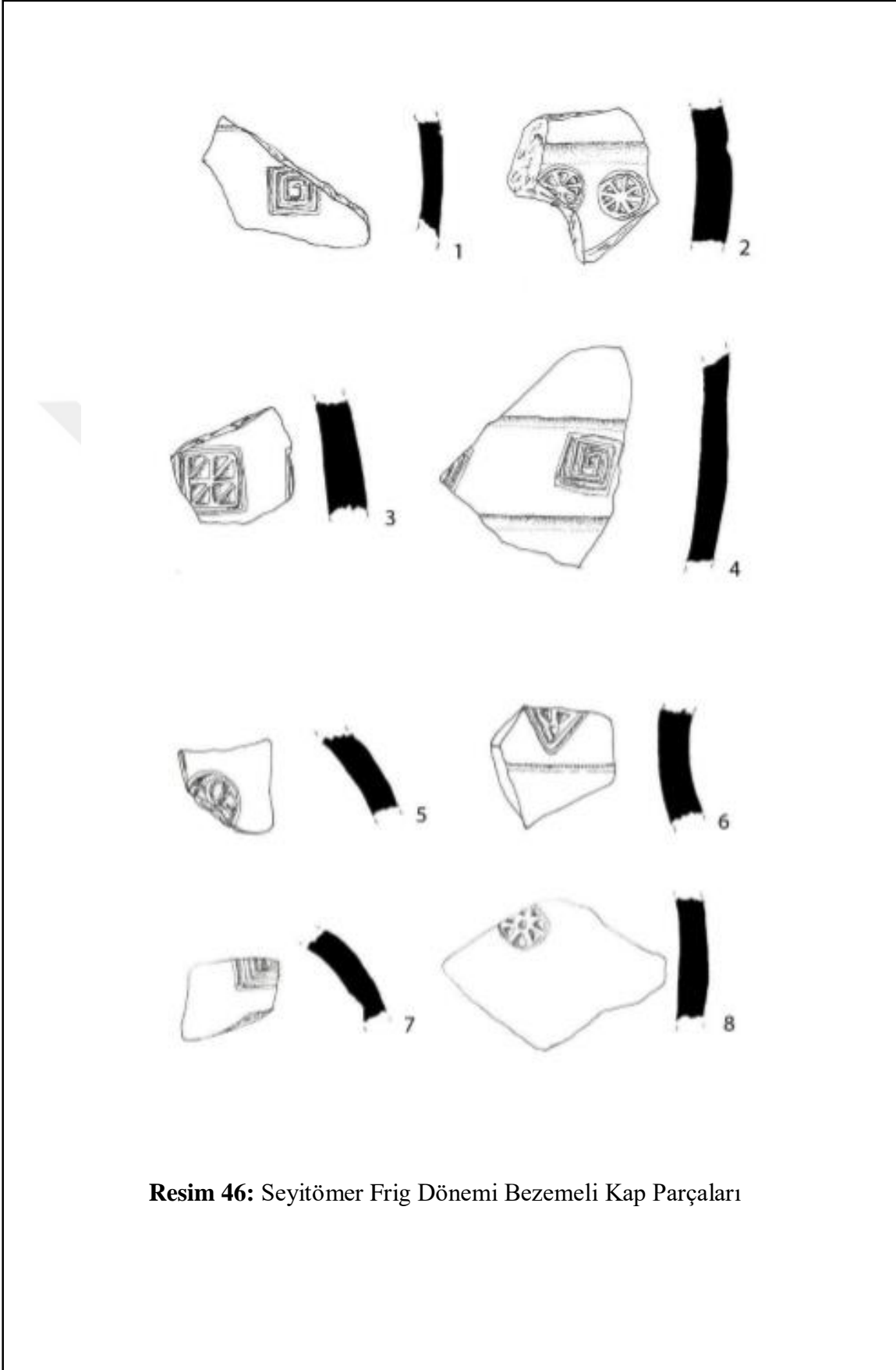
Resim 43: Seyitömer Frig Dönemi Bezemeli Kaseler

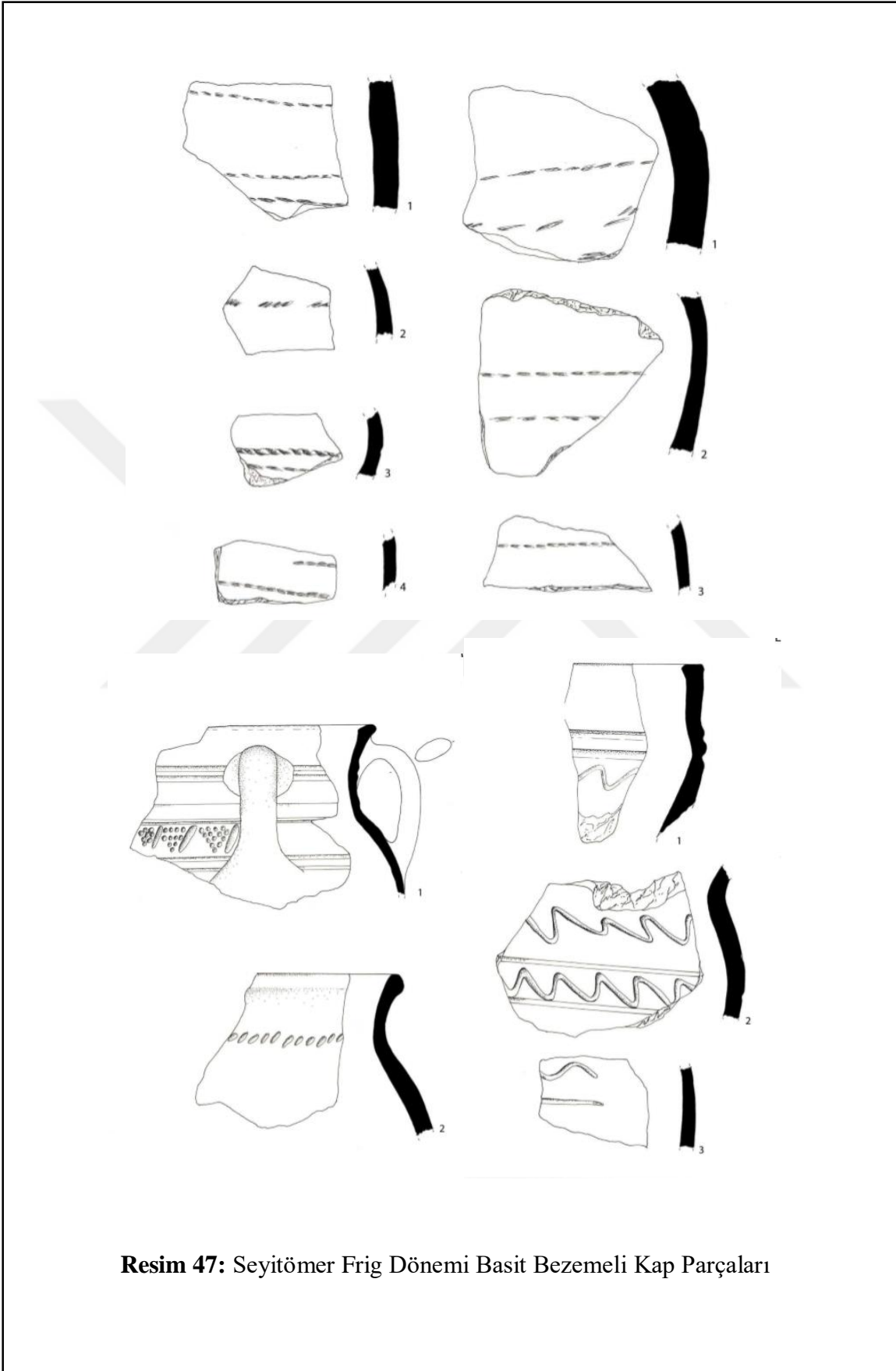

Resim 44: Seyitömer Frig Dönemi Omurgalı Kaseler

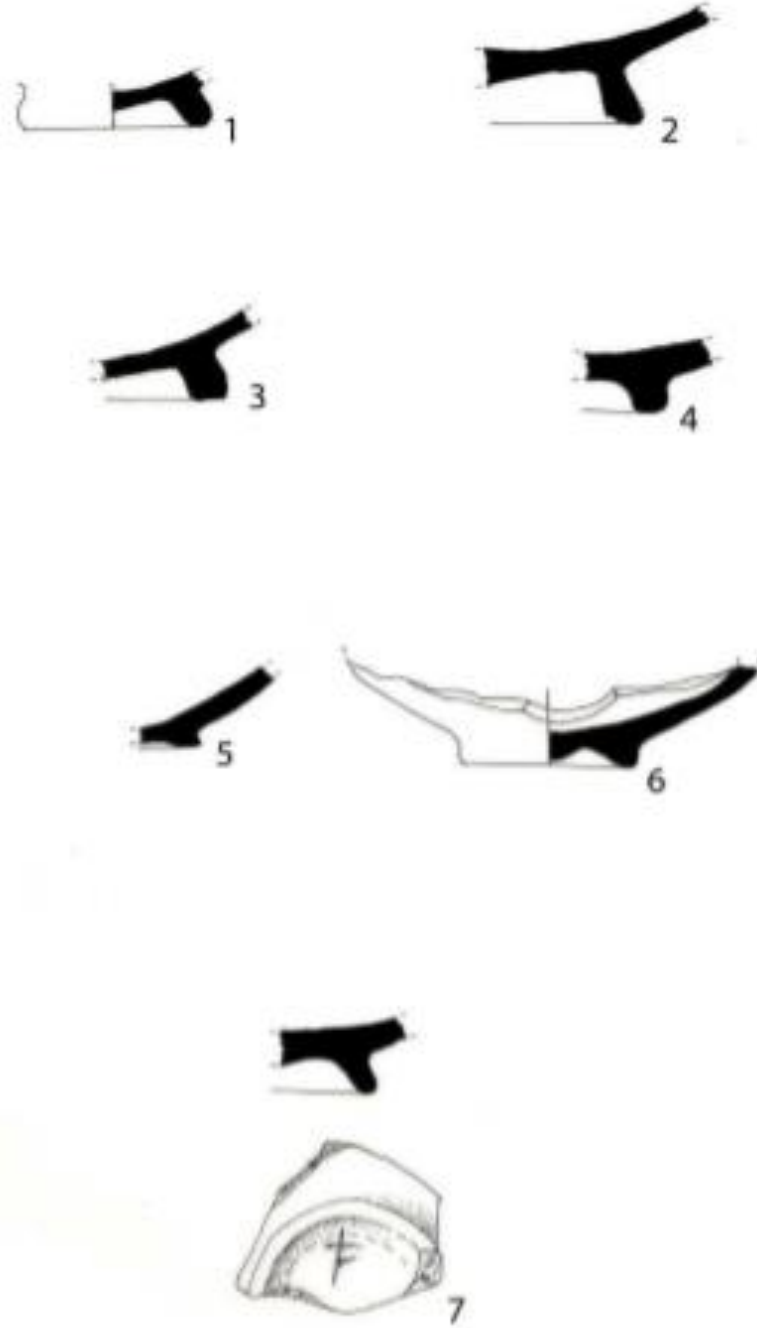
Resim 45: Seyitömer Frig Dönemi Kısa Boyunlu Çömlekler

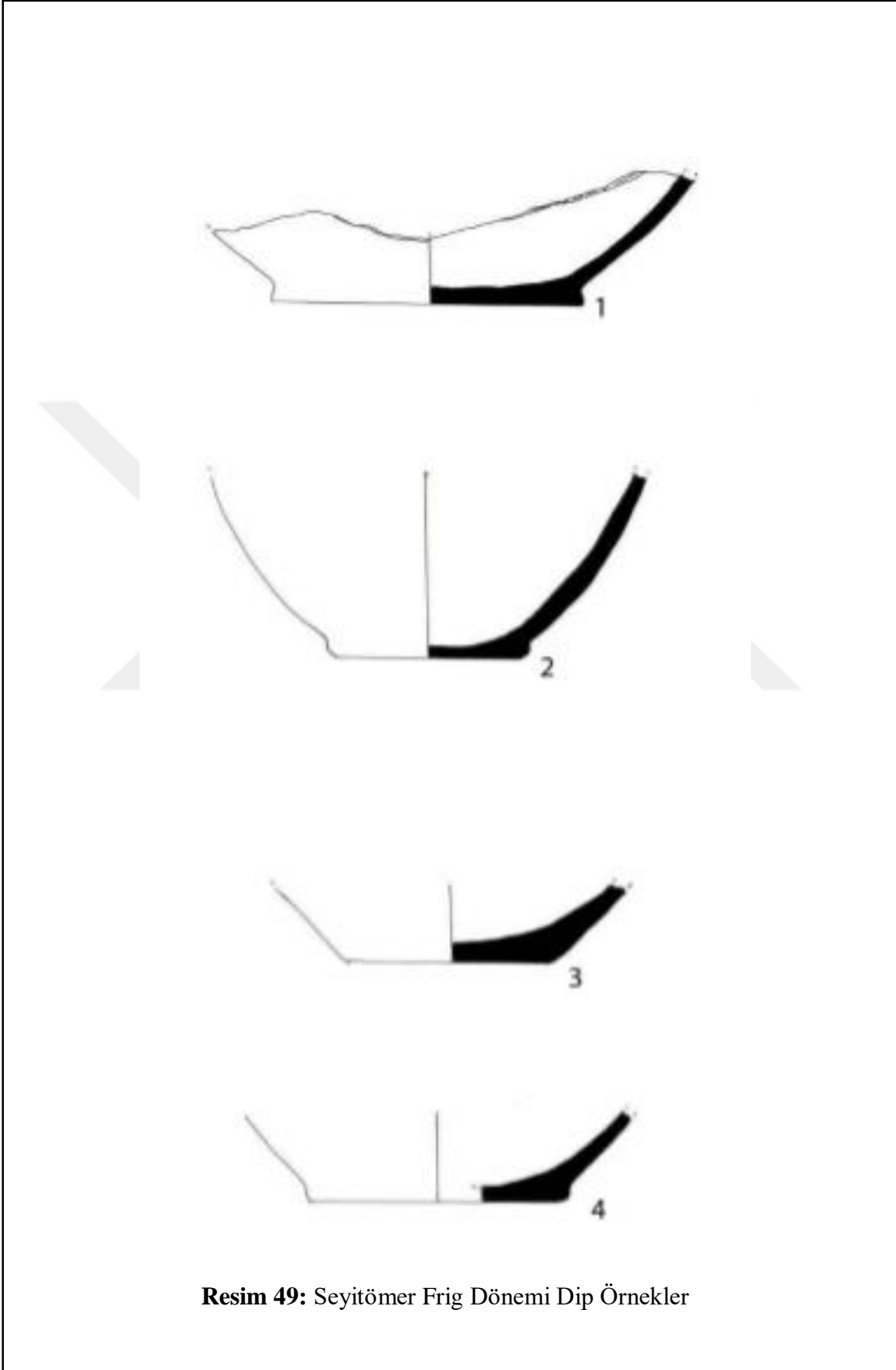

Resim 47: Seyitömer Frig Dönemi Basit Bezemeli Kap Parçaları

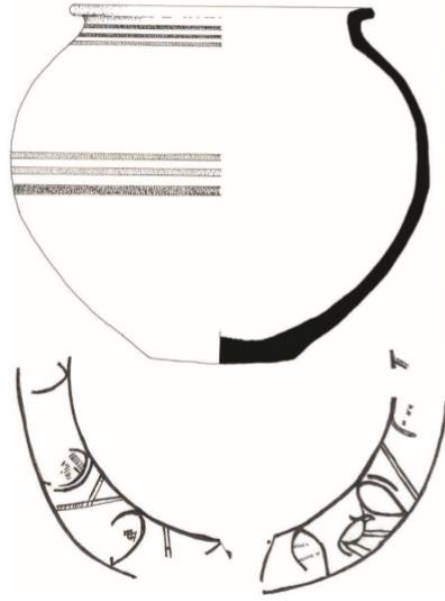

Resim 48: Seyitömer Frig Dönemi Dip Örnekleri

Resim 49: Seyitömer Frig Dönemi Dip Örnekler

Resim 50: Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Dinos

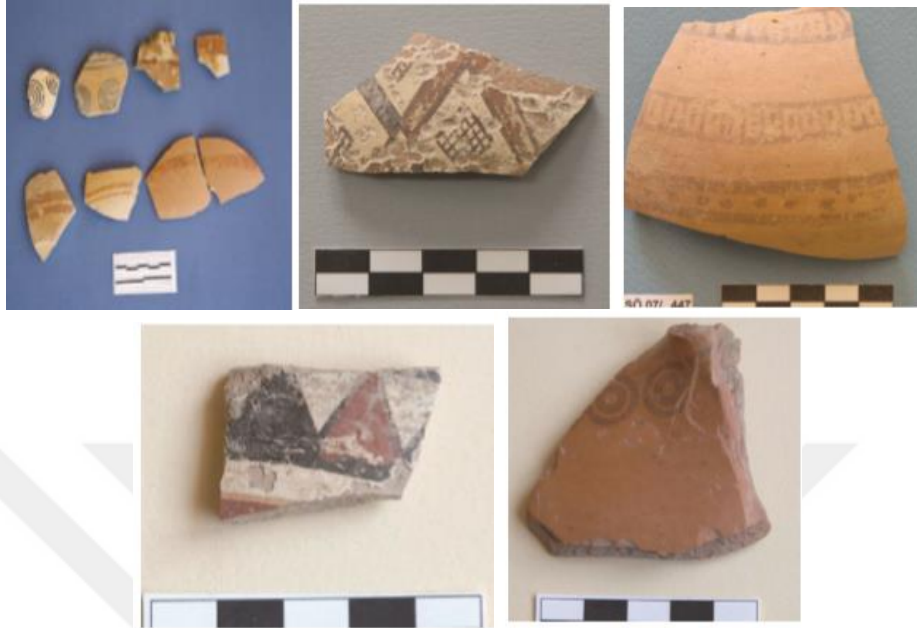
Resim 51: Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Yonca Ağızlı Testi

Resim 52: Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Seramik Parçaları

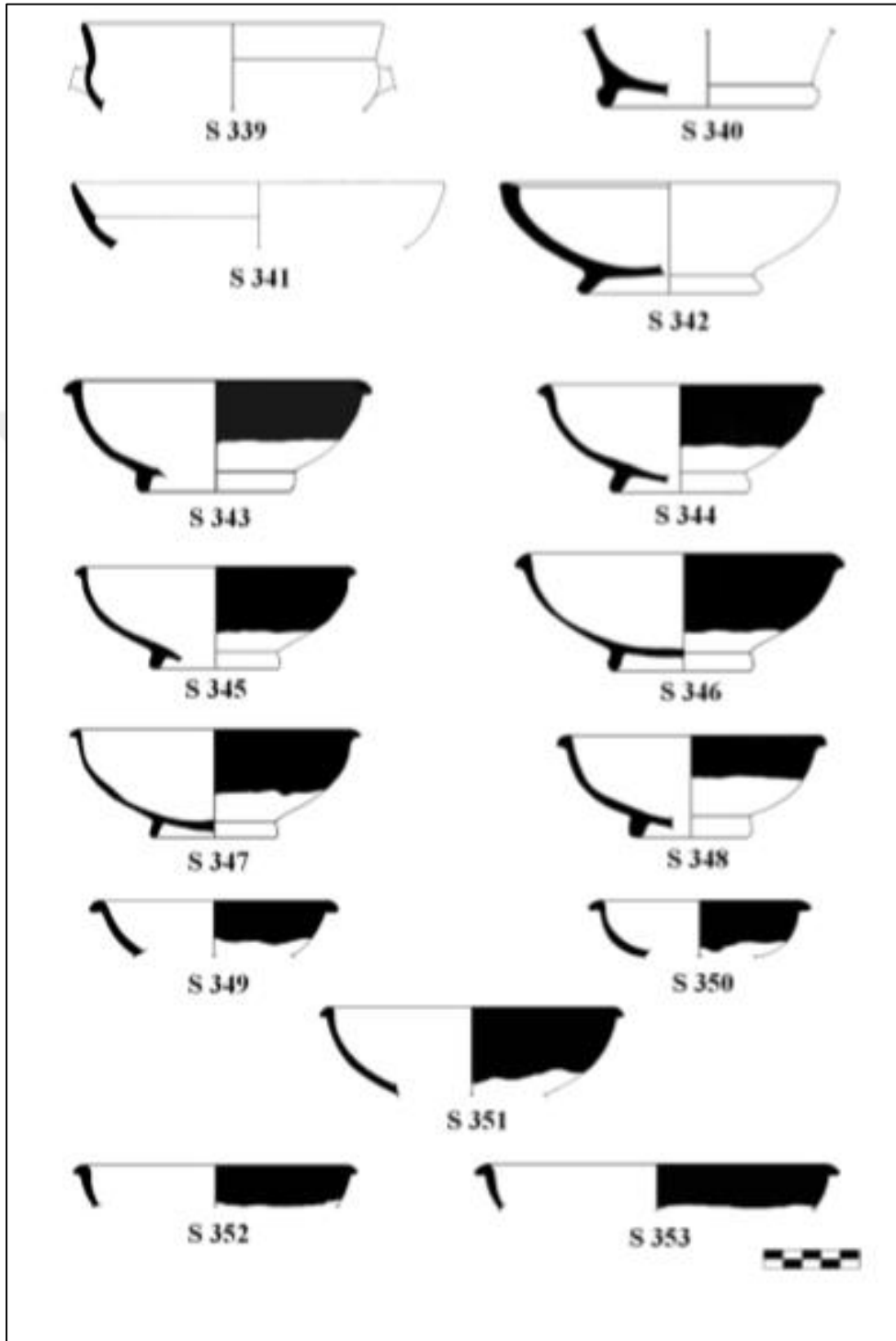
Resim 53: Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Seramik Parçaları

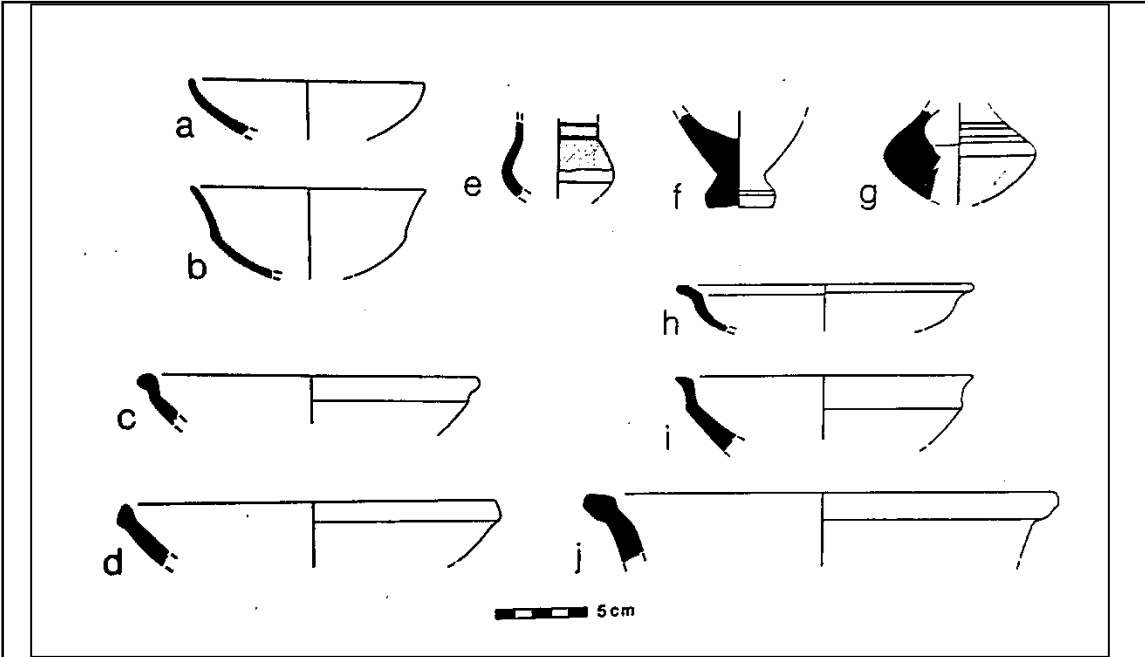
Resim 54: Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Seramik Parçaları

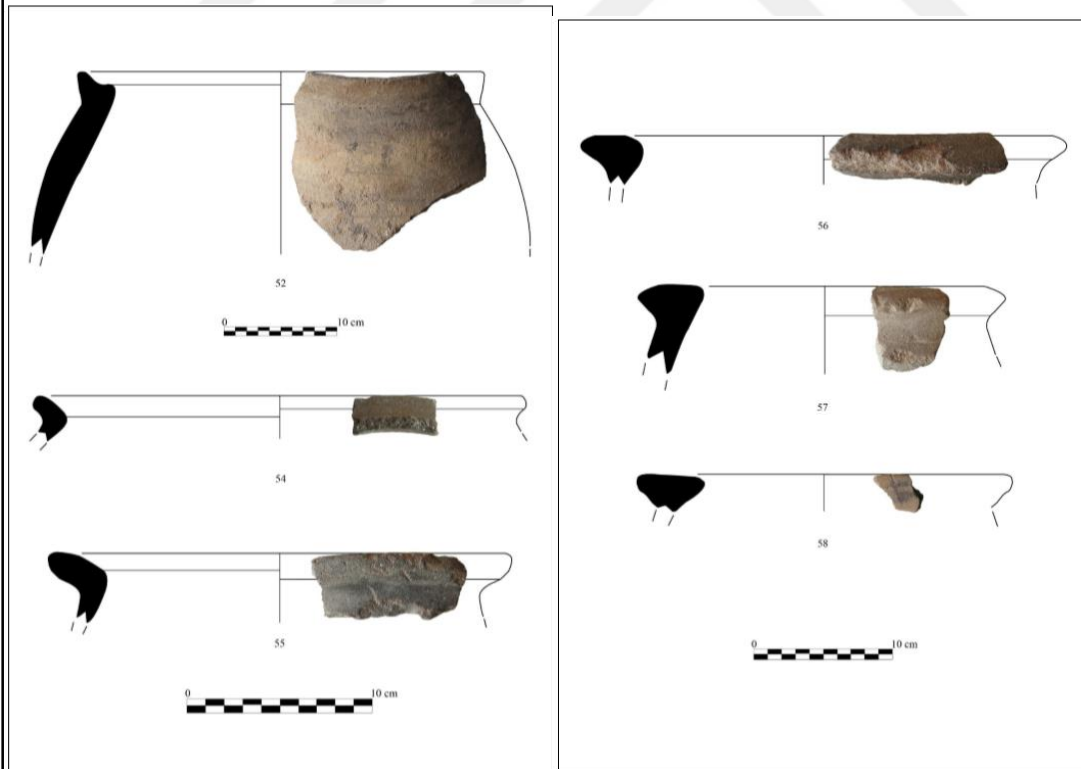
Resim 55: Seyitömer Höyük Frig Dönemi Boyalı Seramik Parçaları

Resim 56: Daskyleion-Geç Demir Çağ Yerel Üretim Kaplar (339-340: Gri hamurlular; 341-342: Kırmızı Hamurlukar; 343-353: Daldırma Firnisli Çanaklar)

Resim 57: Gordion-Geç Frig ve Akhaimenid Kapları

Resim 58: Midas-Yazılıkaya Kenti Geç Demir Çağ Seramikleri

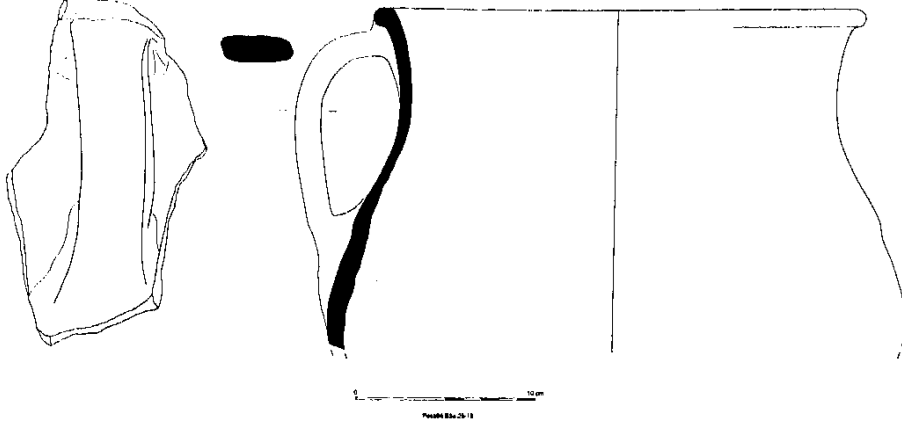

Fig. 10. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

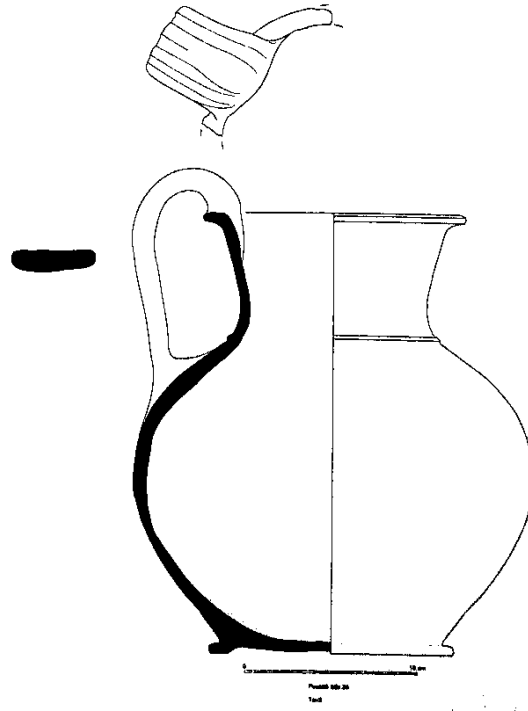

Fig. 11. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

Resim 59: Pessinus Geç Frig Malzemesi

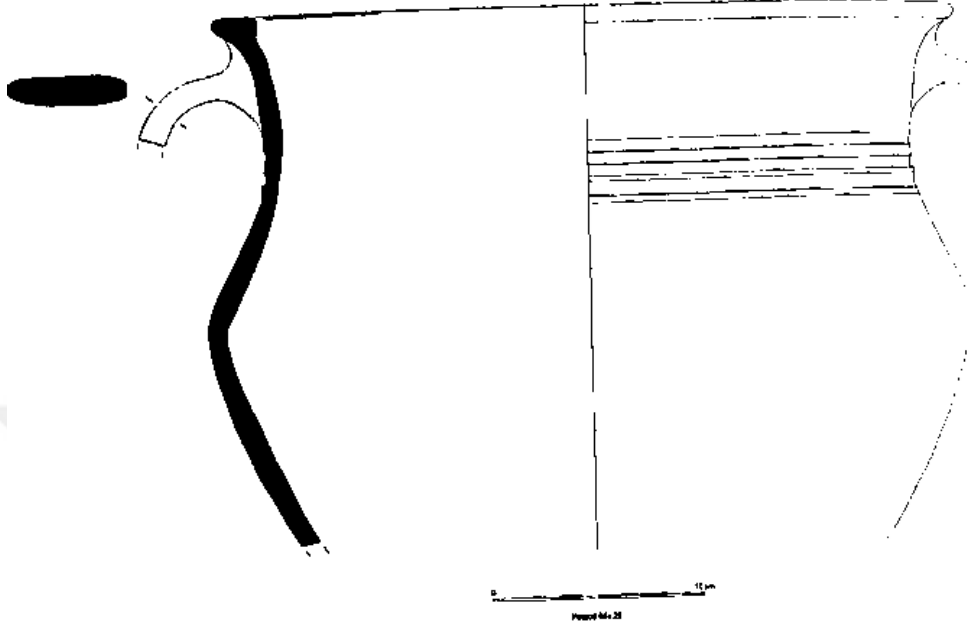

Fig. 12. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

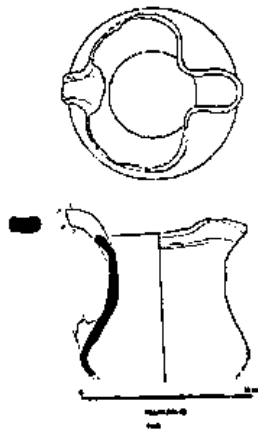

Fig. 13. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

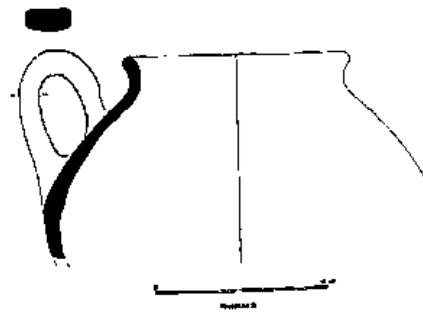

Fig. 14. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

Resim 60: Pessinus Geç Frig Malzemesi

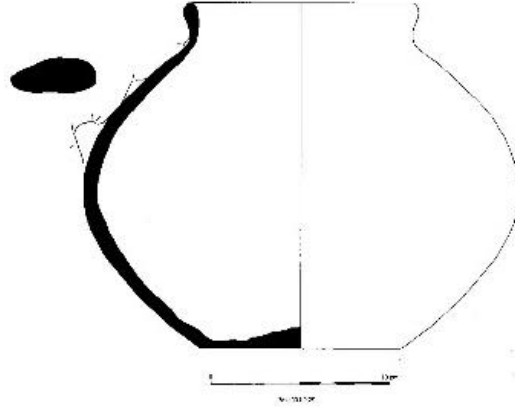

Fig. 15. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

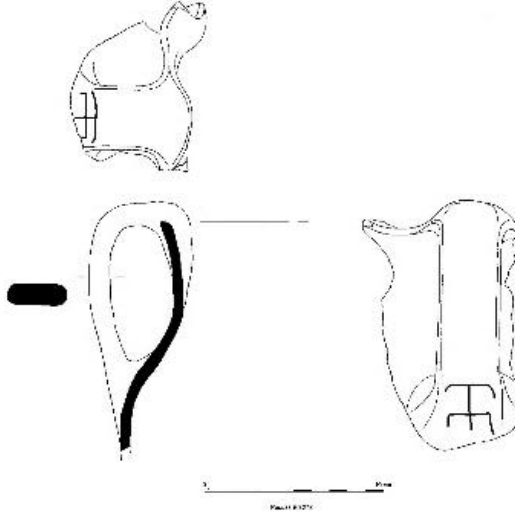

Fig. 16. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

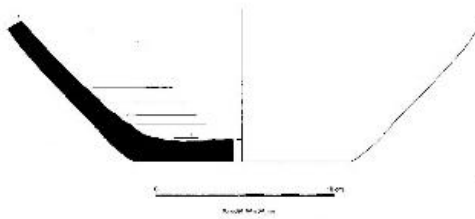

Fig. 17. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

Resim 61: Pessinus Geç Frig Malzemesi

Fig. 18. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

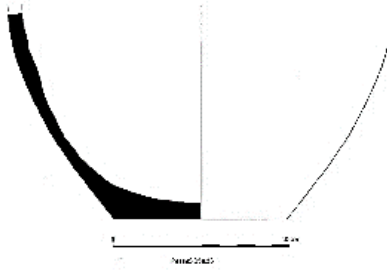

Fig. 19. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

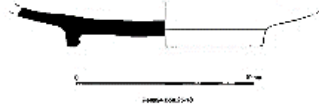

Fig. 20. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

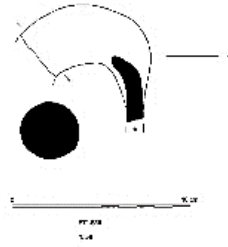

Fig. 21. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

Fig. 22. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

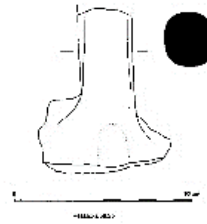

Fig. 23. Drawing of pottery from sector B5a (drawing by C. Mondin).

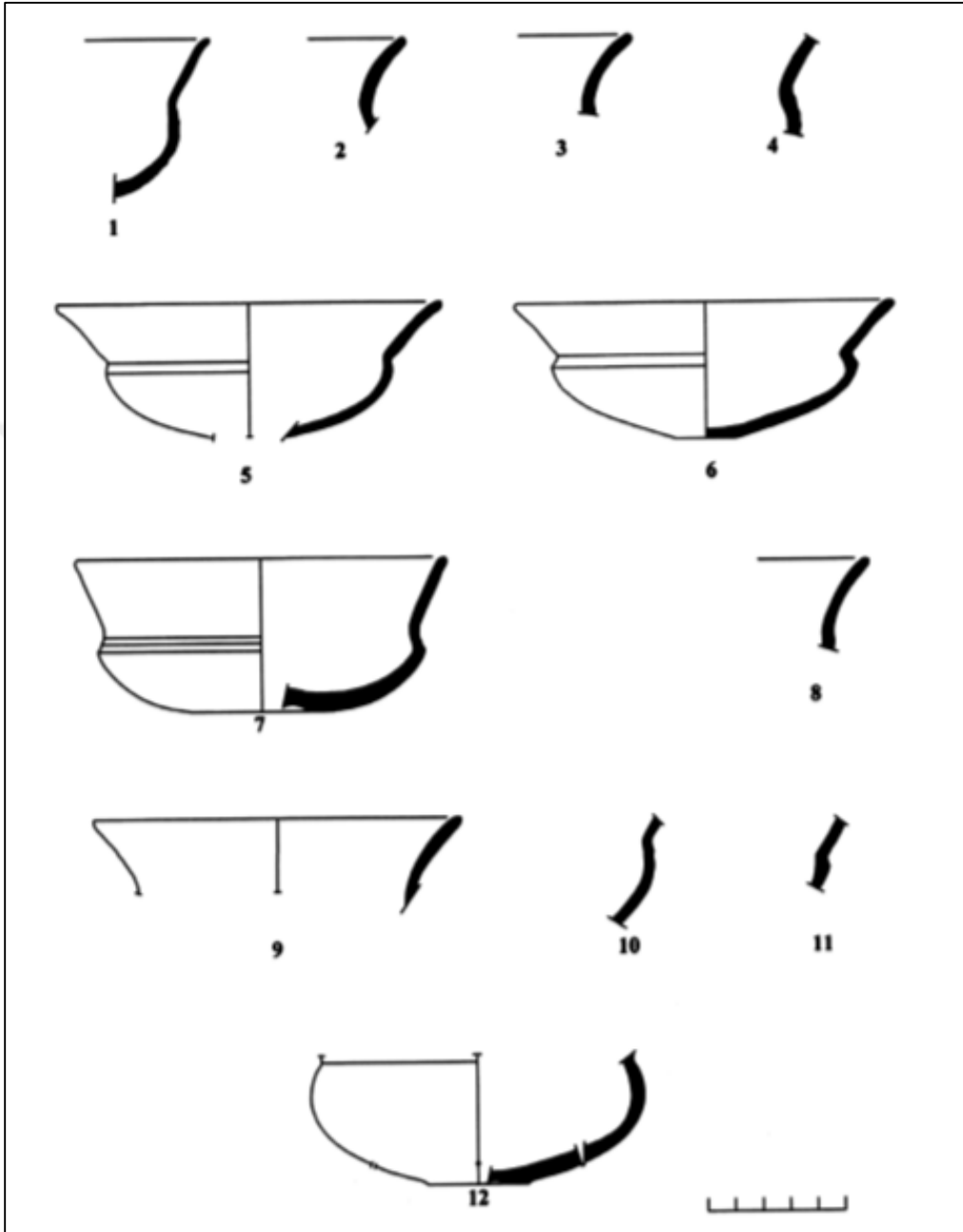
Resim 62: Pessinus Geç Frig Malzemesi

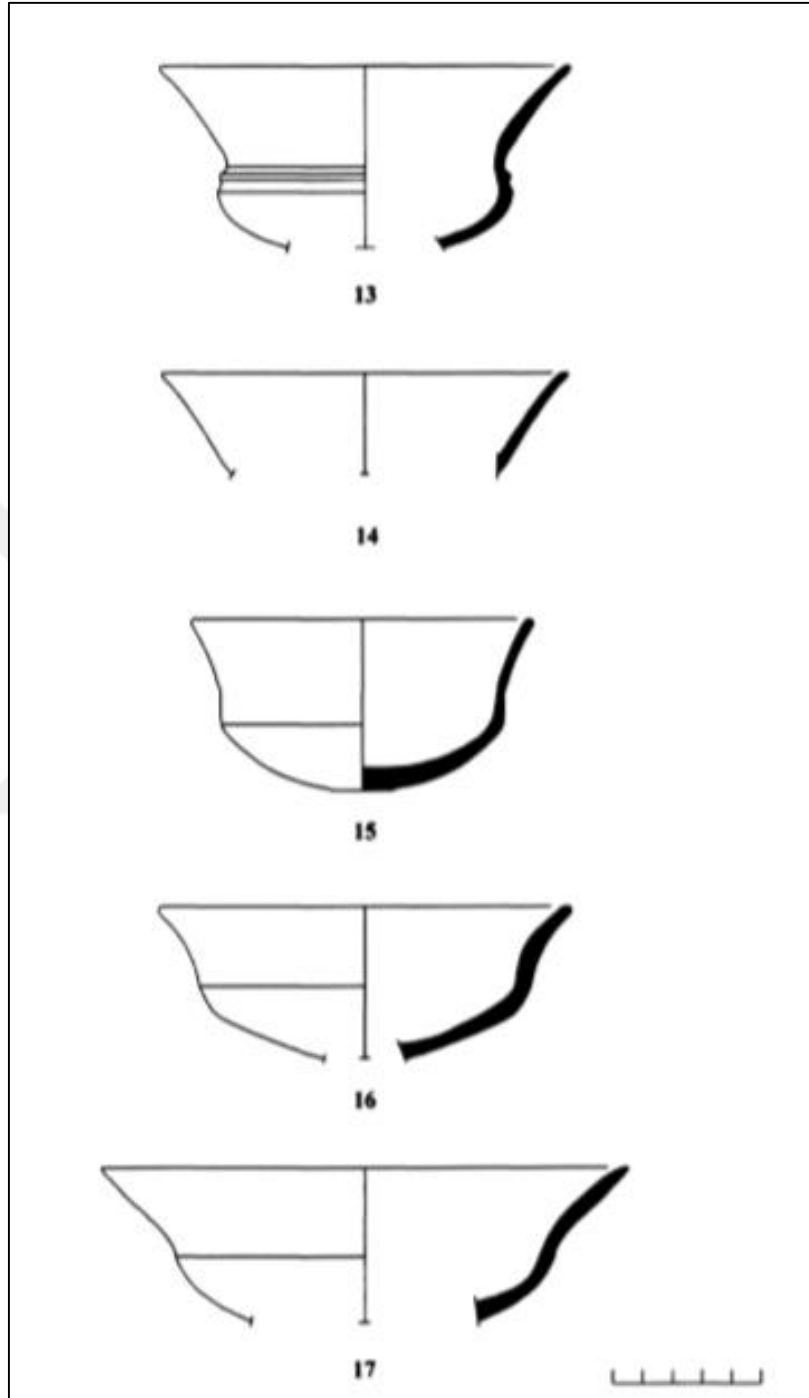
Resim 63: Pessinus (Demir Çağ) Plikrom seramikler

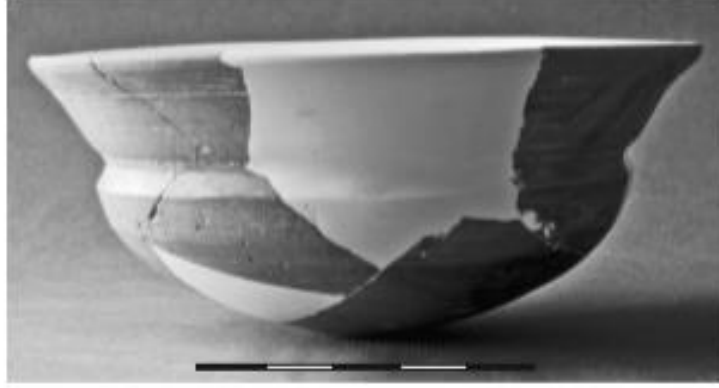
Resim 64: Pessinus-Tapınak Alanı'ndan gelen Geç Frig Seramikleri

Resim 65: Seyitömer Akhaimenid Kaseler

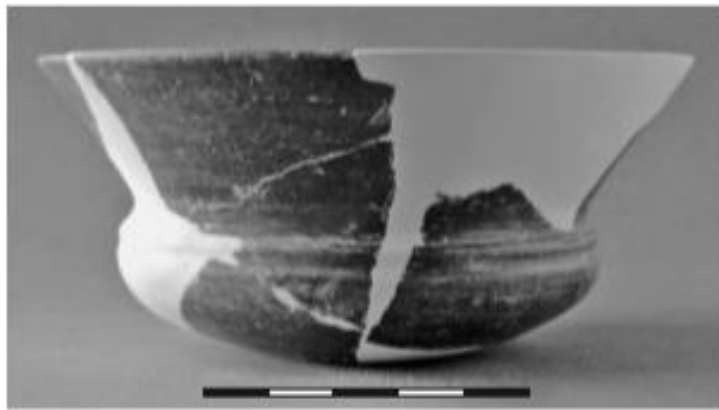
Resim 66: Seyitömer Akhaimenid Kaseler

6

7

13

Resim 67: Seyitömer Akhaimenid Kaseler

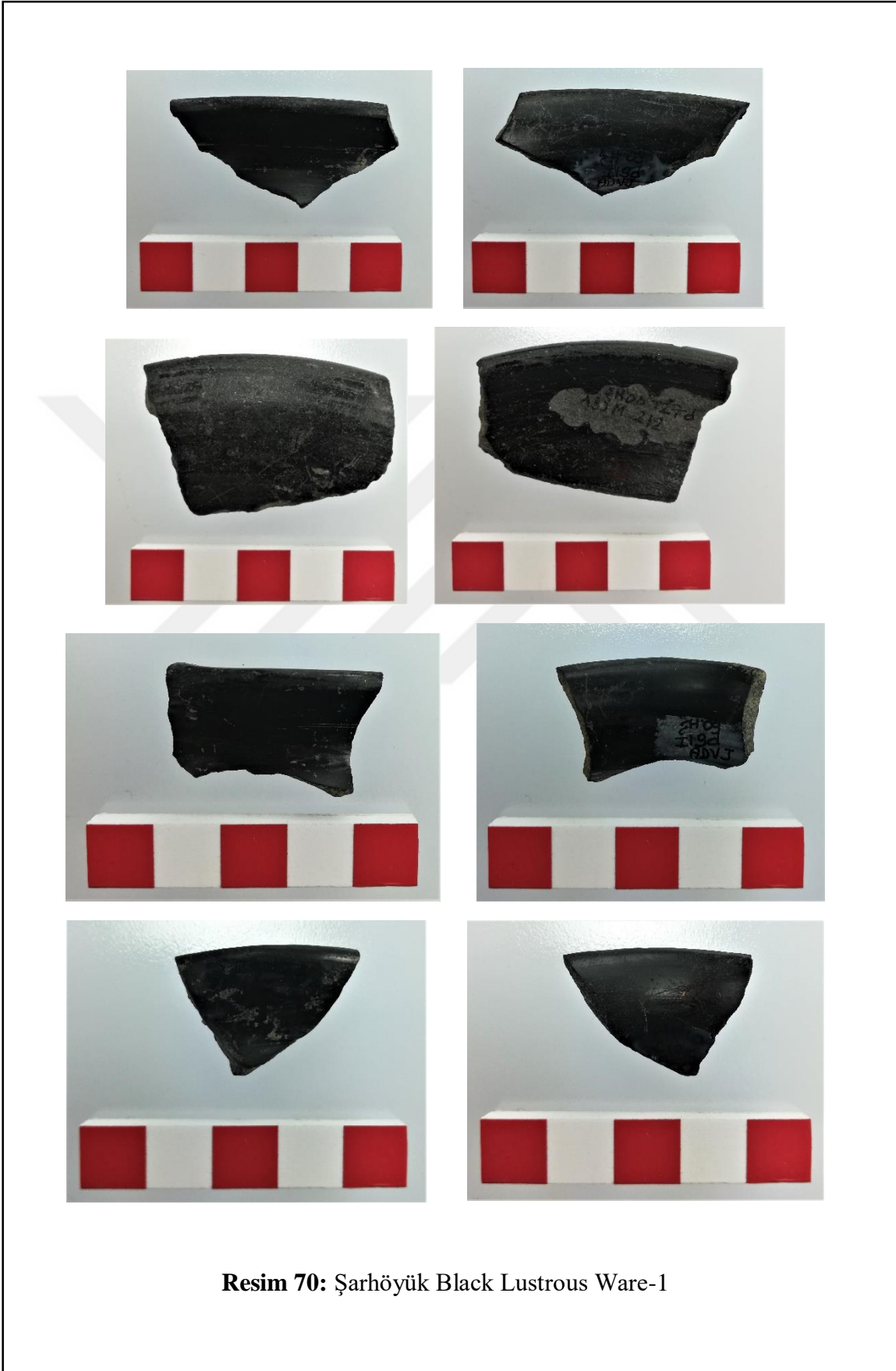

Resim 68: Şarhöyük-Dorylaion Orta ve Geç Frig Dönemi

Resim 69: Şarhöyük-Dorylaion Akhaimenid Kase Örneği

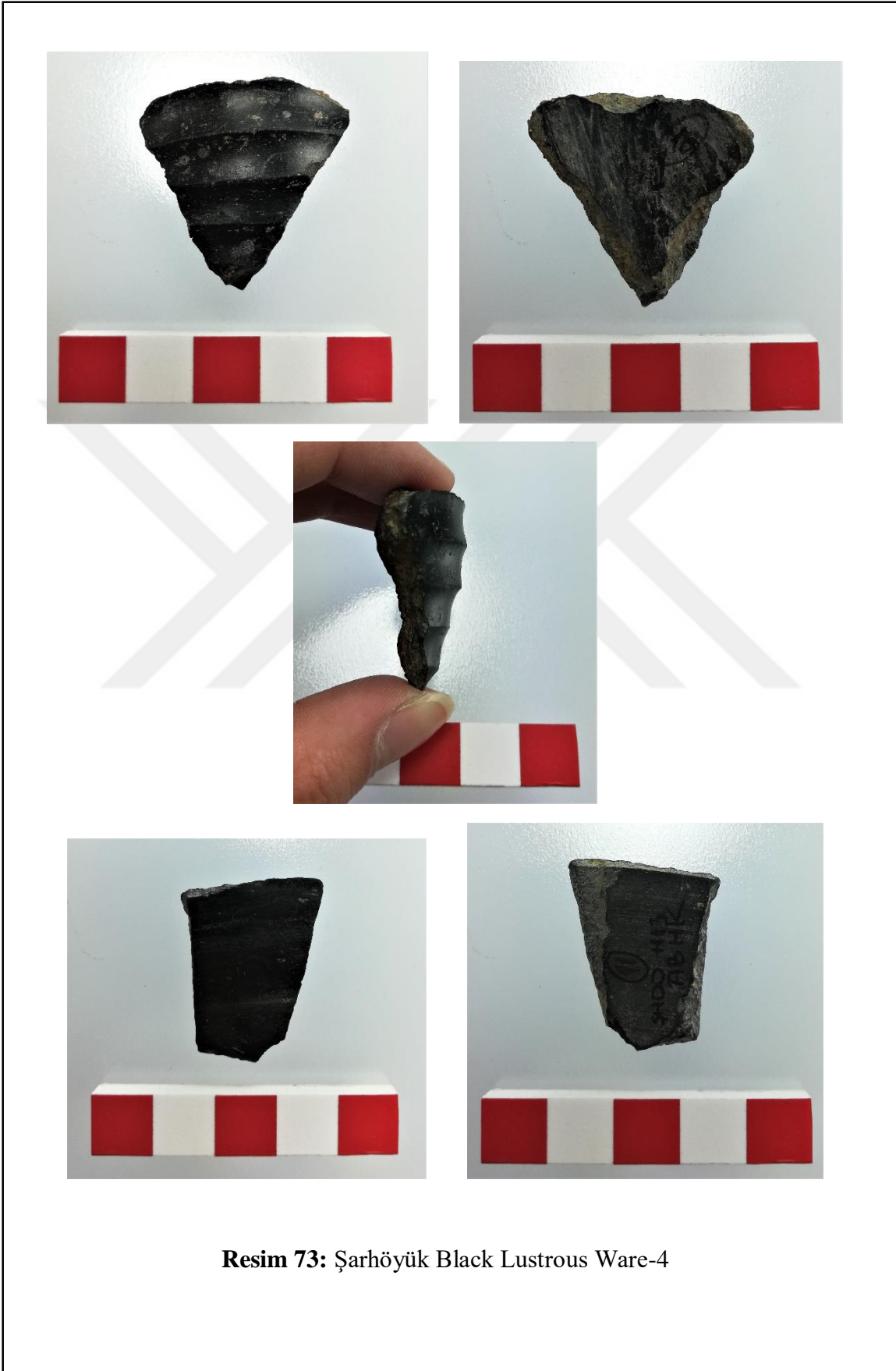
Resim 70: Şarhöyük Black Lustrous Ware-1

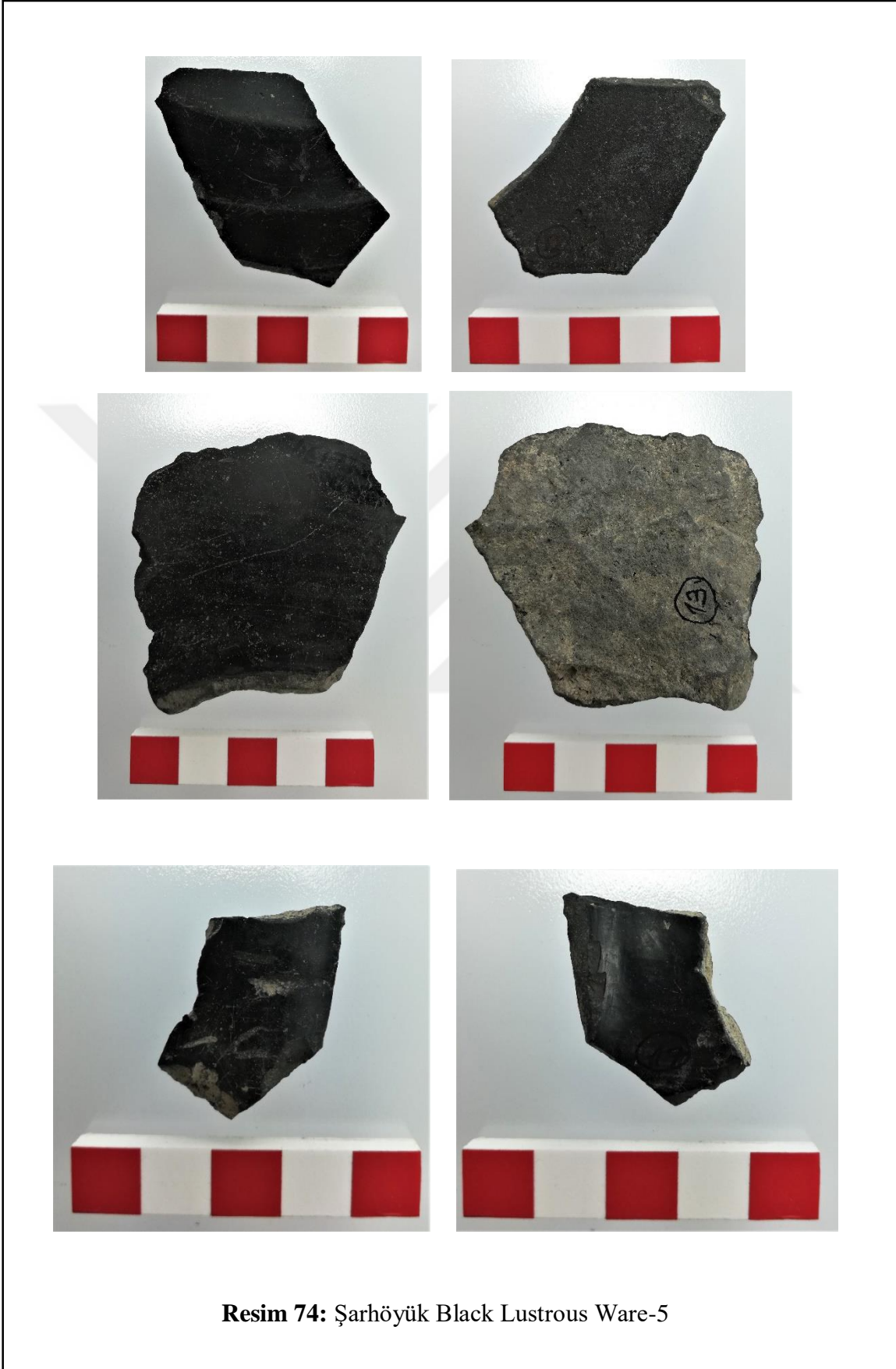
Resim 71: Şarhöyük Black Lustrous Ware-2

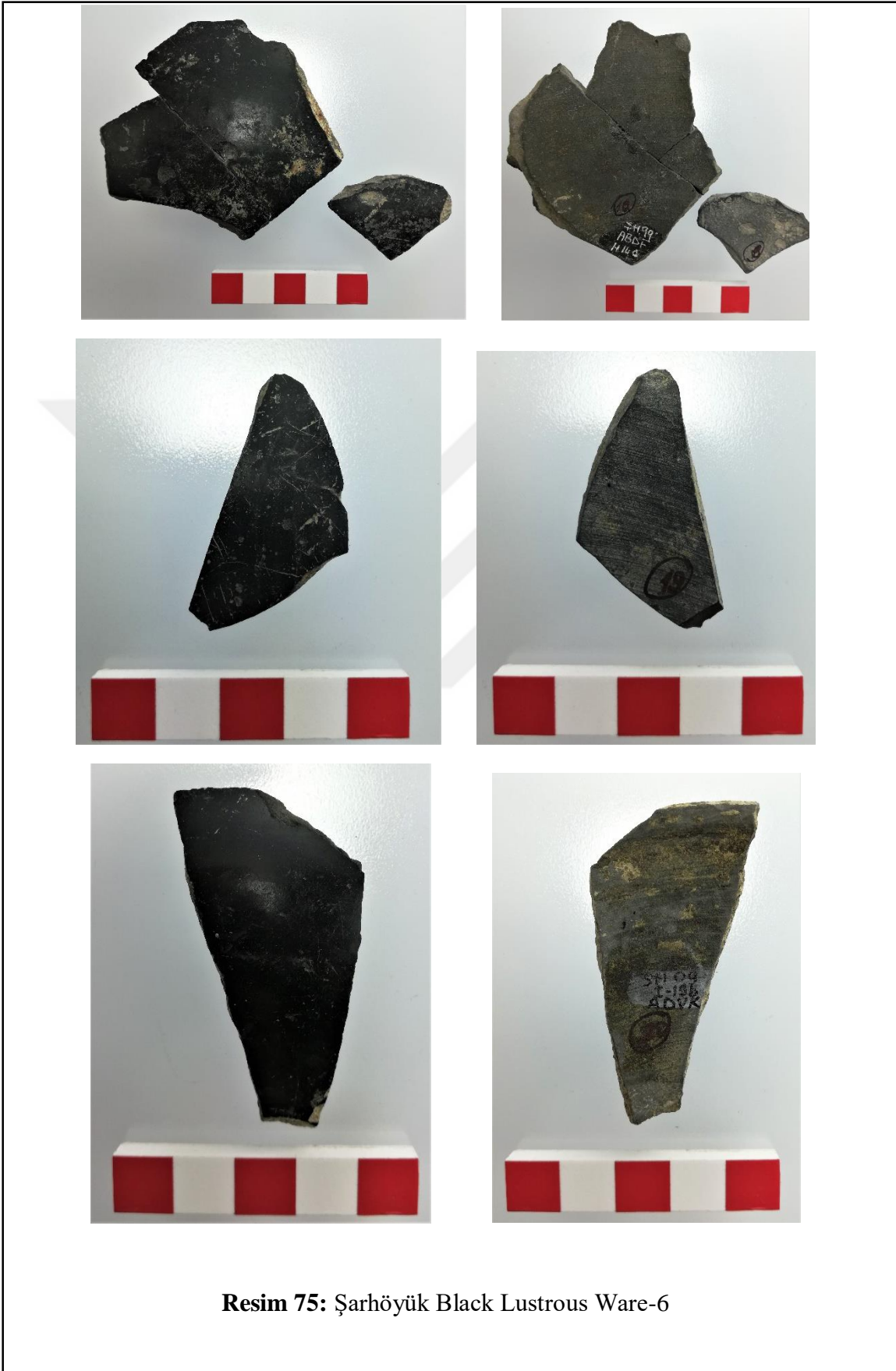
Resim 72: Şarhöyük Black Lustrous Ware-3

Resim 73: Şarhöyük Black Lustrous Ware-4

Resim 74: Şarhöyük Black Lustrous Ware-5

Resim 75: Şarhöyük Black Lustrous Ware-6

A1

A2

A3

A4

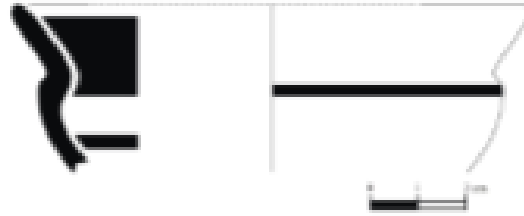
Resim 76: Daskyleion İthal Seramik Örnekleri-1

A6

A13

A16

A17

Resim 77: Daskyleion İthal Seramik Örnekleri-2

A5

A7

A8

A9

A10

A11

Resim 78: Daskyleion İthal Seramik Örnekleri-3

A12

A14

A15

A18

A19

A20

A21

A22

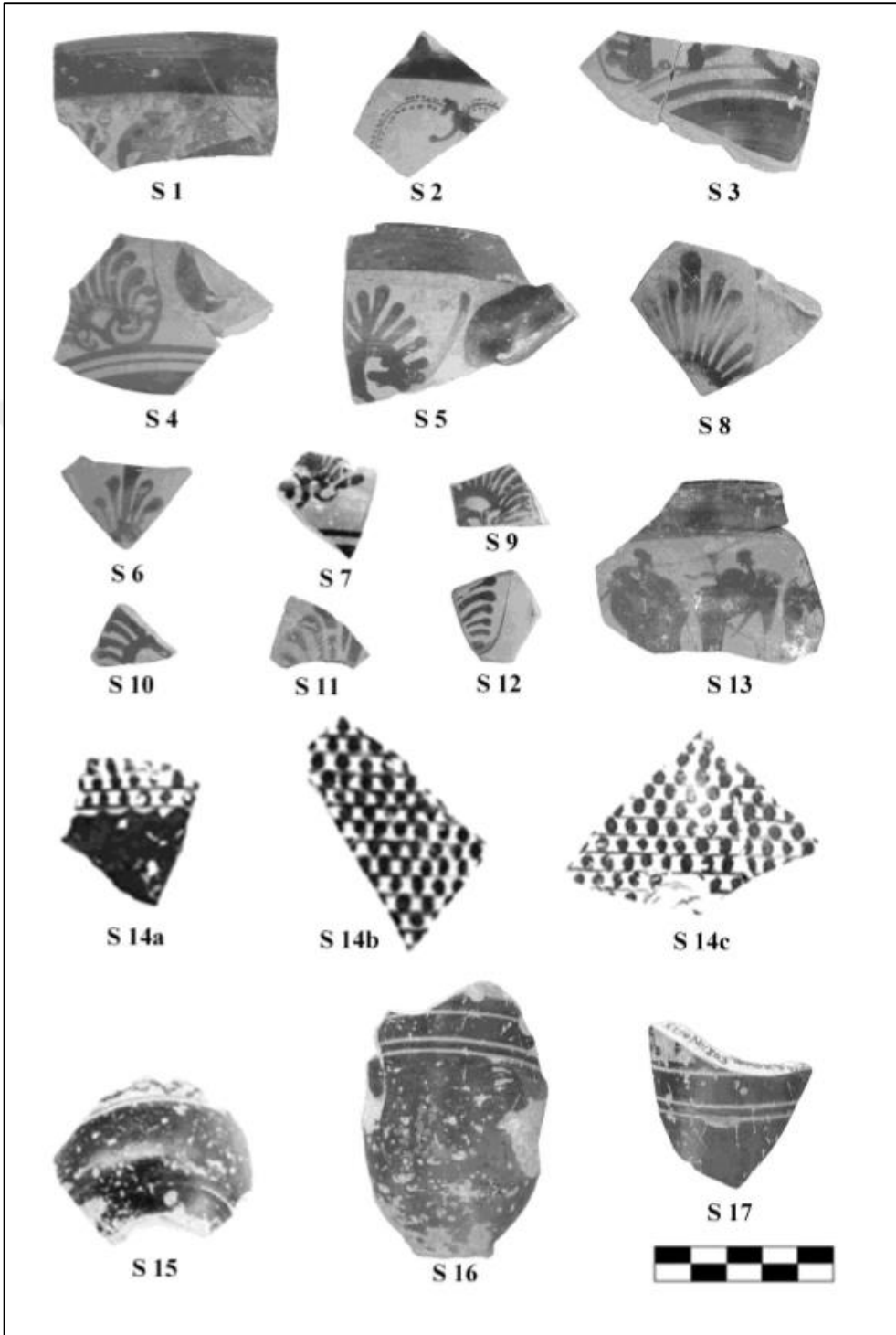
Resim 79: Daskyleion İthal Seramik Örnekleri-4

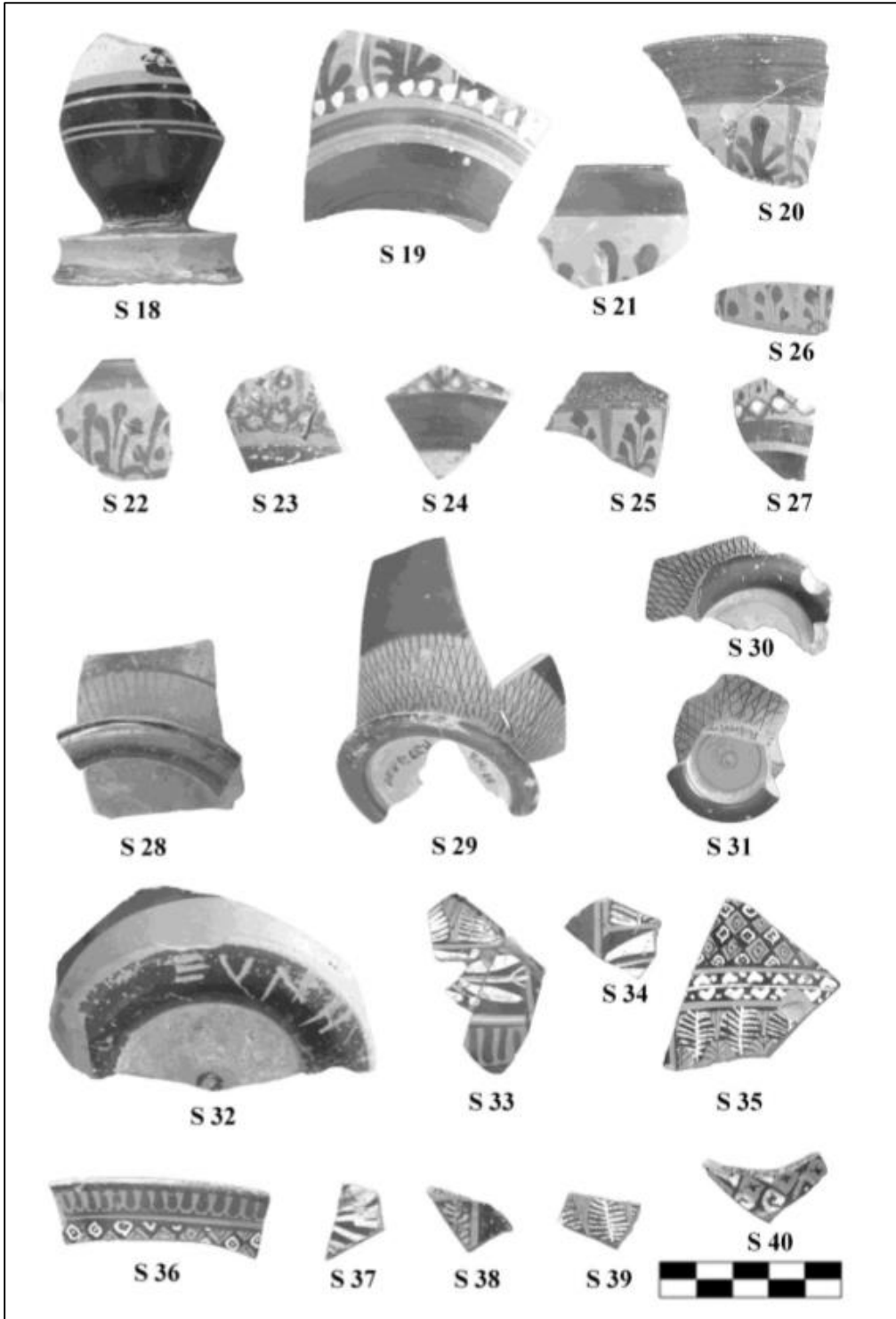
L1

Resim 80: Daskyleion İthal Seramikler-Black on Red

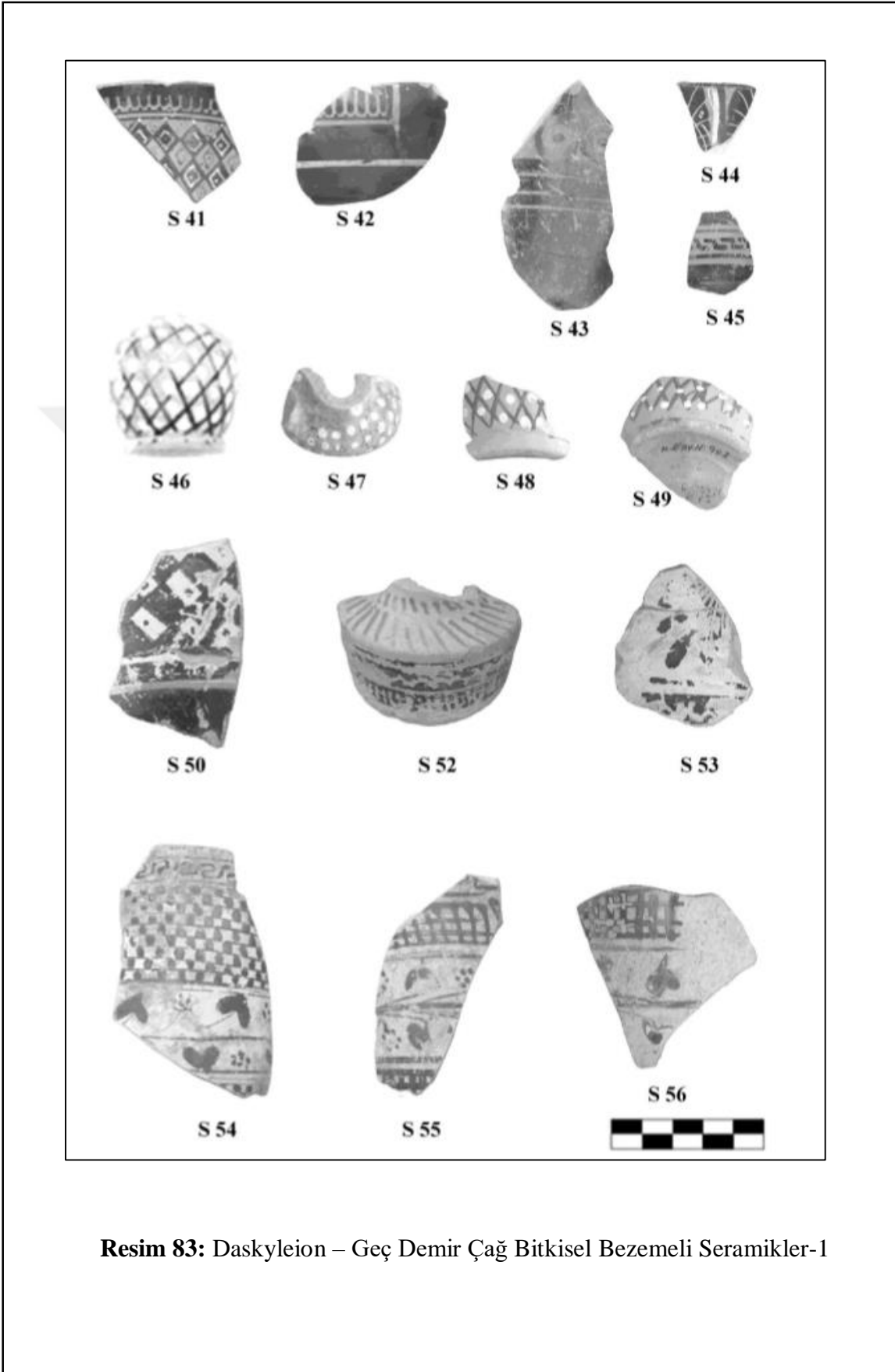

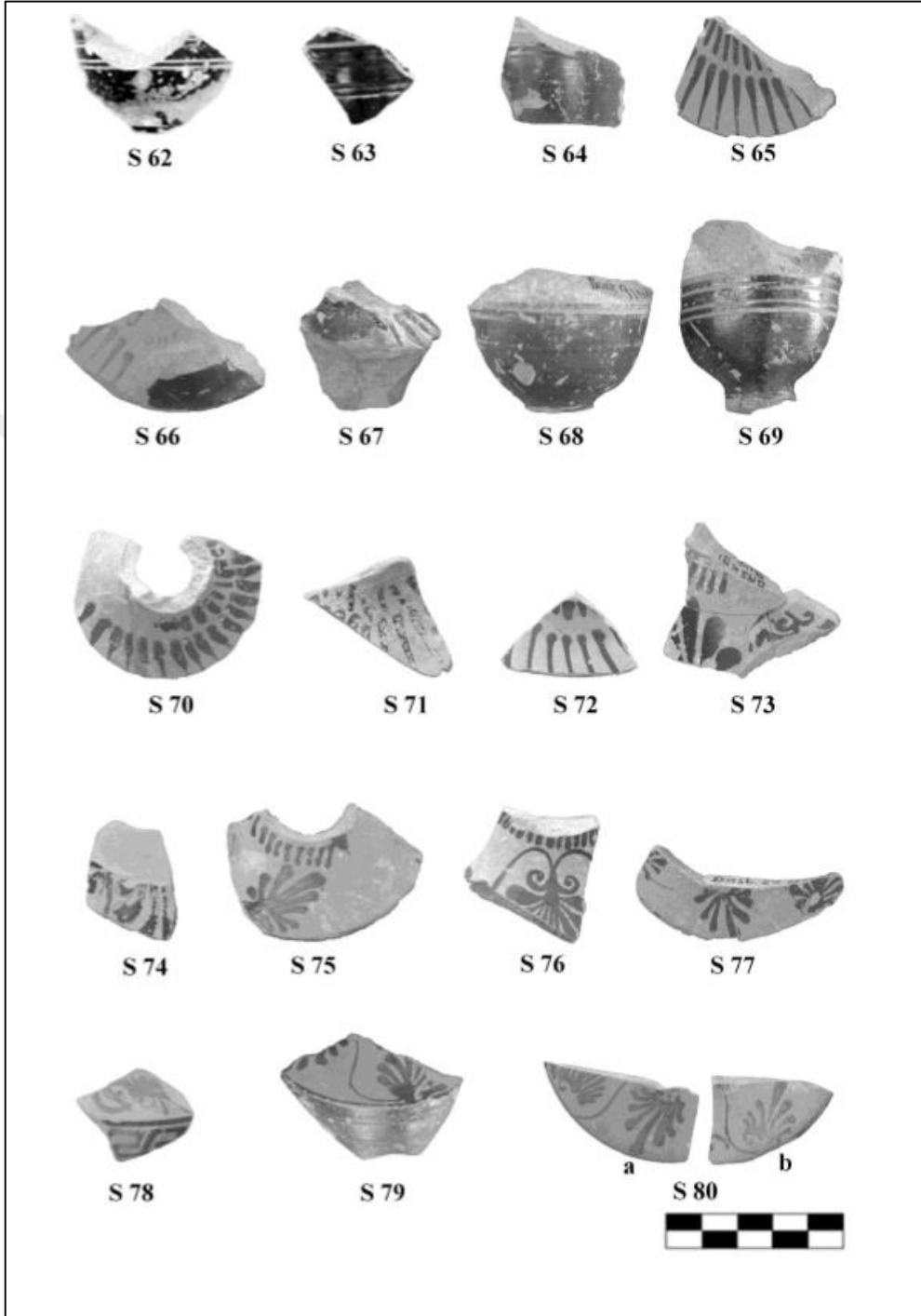
Resim 81: Daskyleion – Geç Demir Çağ Siyah Figürlü Seramikler-1

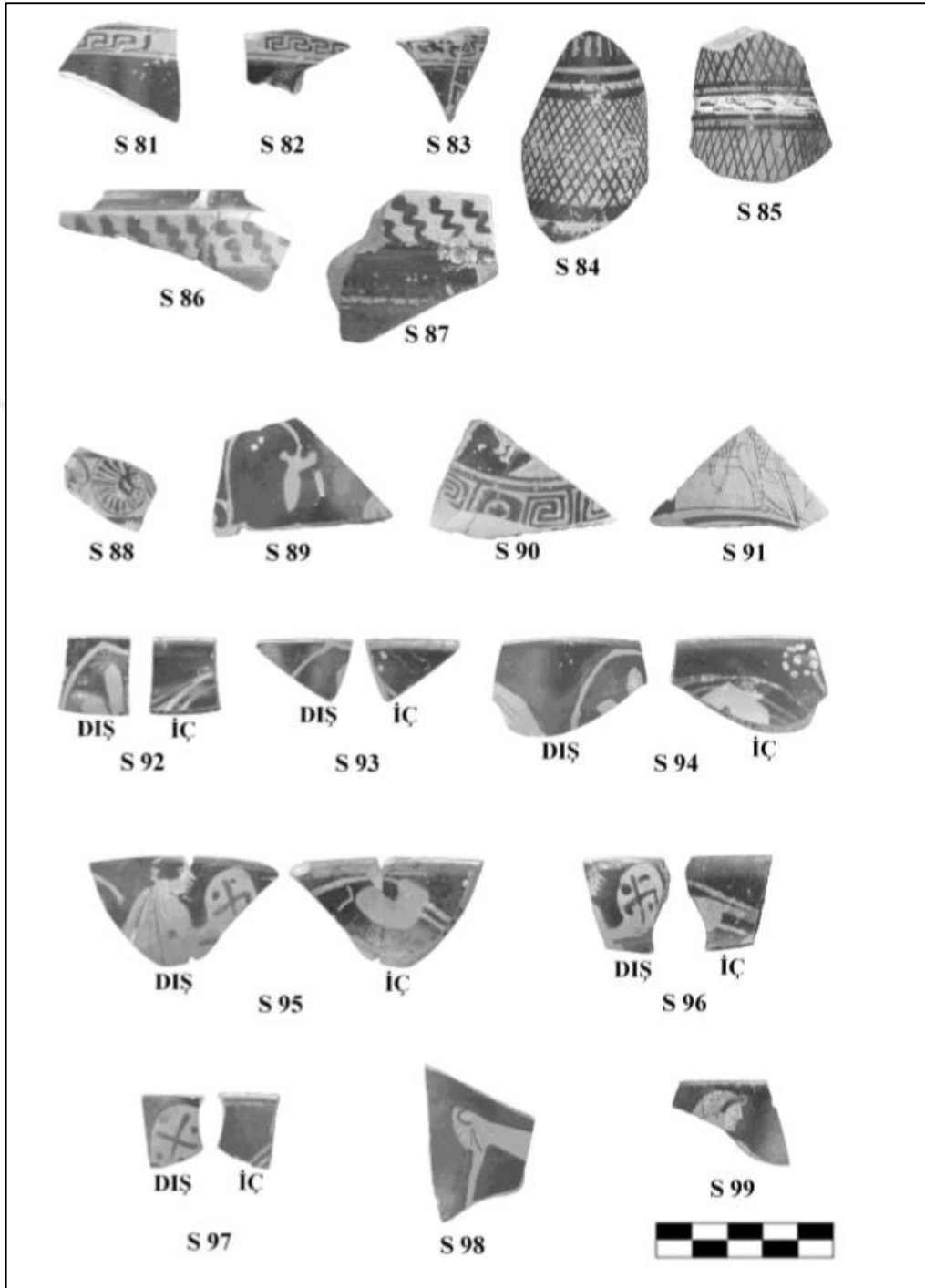
Resim 82: Daskyleion – Geç Demir Çağ Siyah Figürlü Seramikler-2

Resim 83: Daskyleion – Geç Demir Çağ Bitkisel Bezemeli Seramikler-1

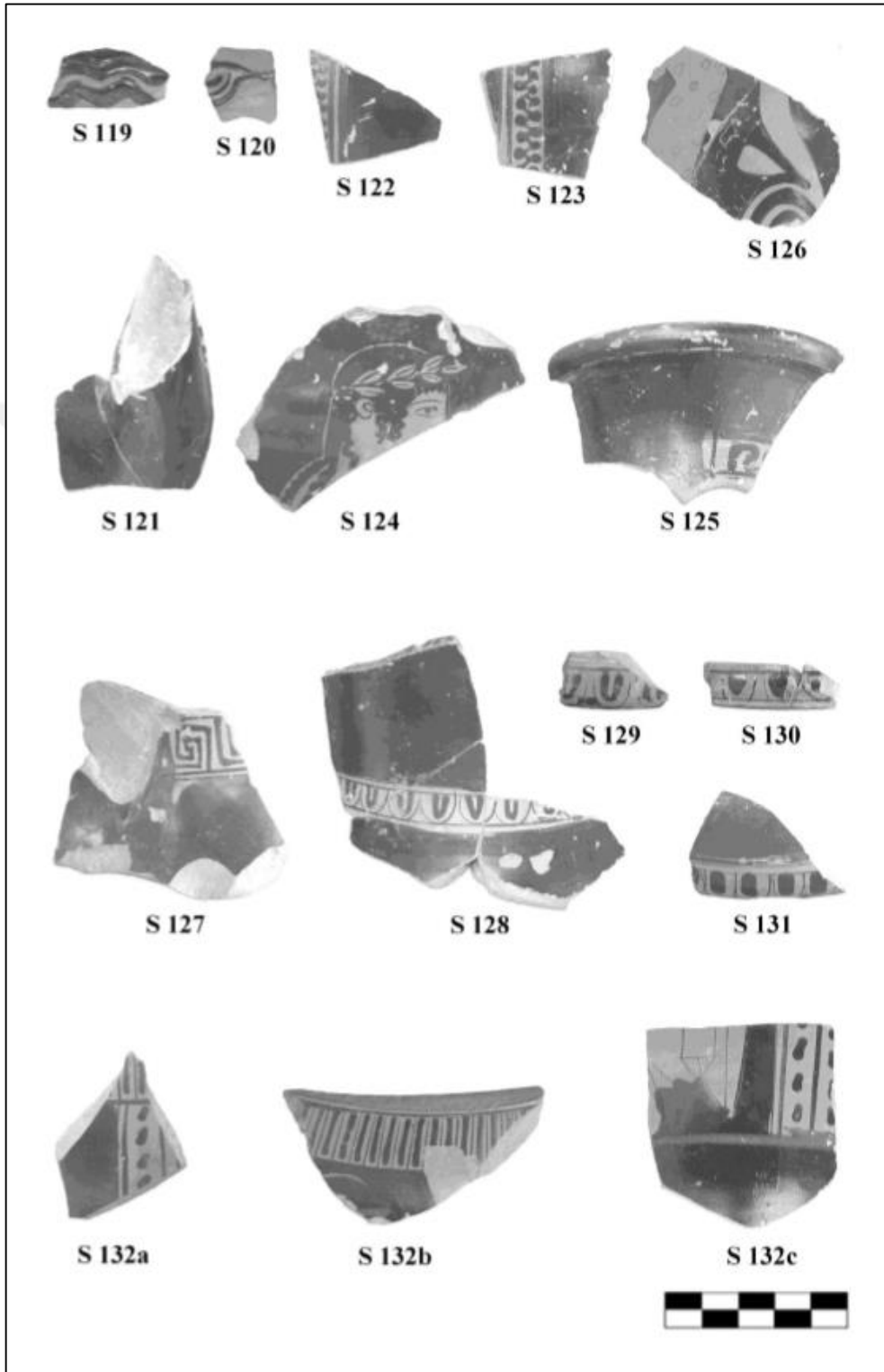

Resim 84: Daskyleion – Geç Demir Çağ Siyah Figürlü Seramikler-2

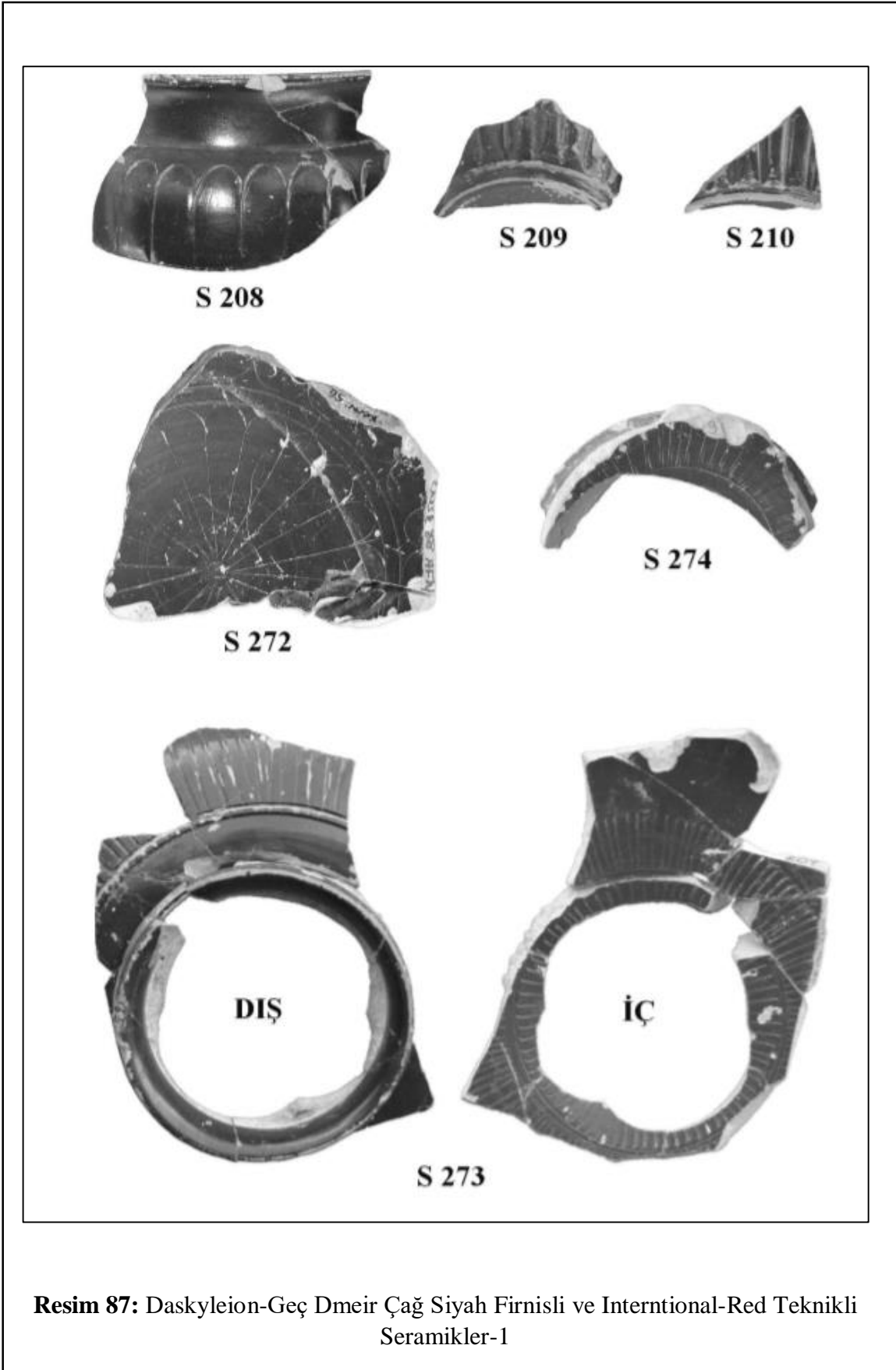

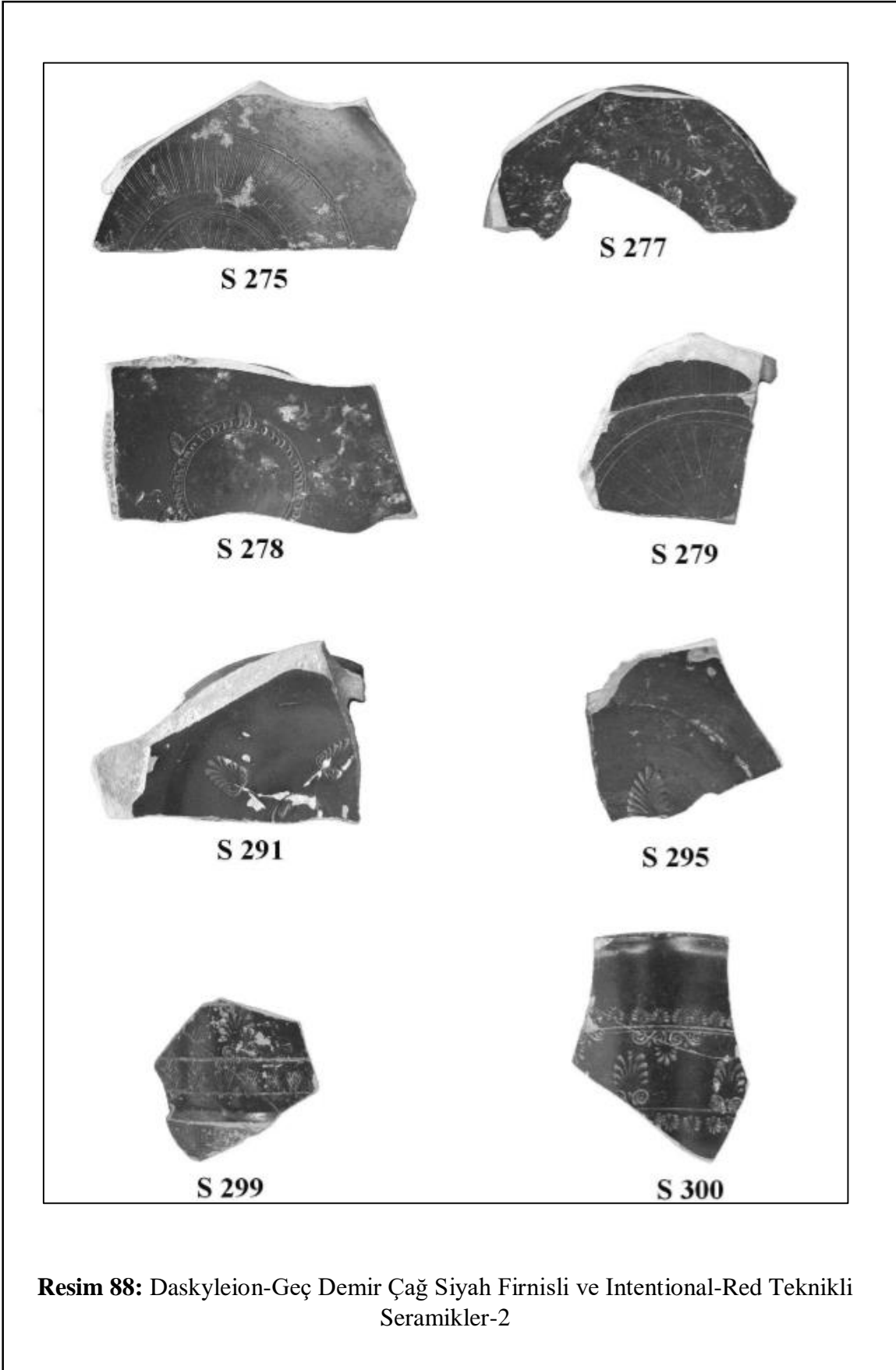
Resim 85: Daskyleion – Geç Demir Çağ Kırmızı Figürlü Seramikler-1

Resim 86: Daskyleion – Geç Demir Çağ Kırmızı Figürlü Seramikler-2

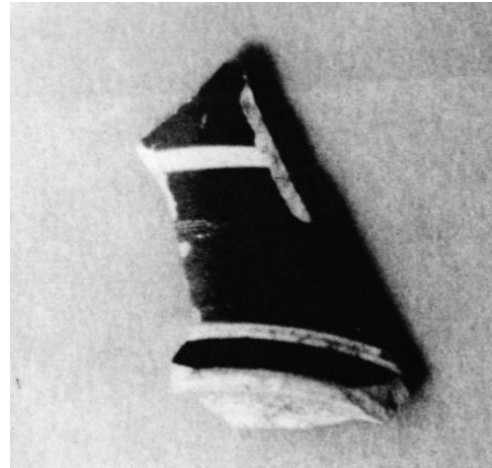
Resim 89: Gordion Geç Geometrik Korinth Seramik Parçaları (Üst), Erken Protokorinth Seramikler (Alt)

Resim 90: Gordion Frig Black Lustrous Ware diamond faceting. (Güney Kiler)

Resim 91: Gordion Frig Black Lustrous Ware diamond faceting. (Güney Kiler)

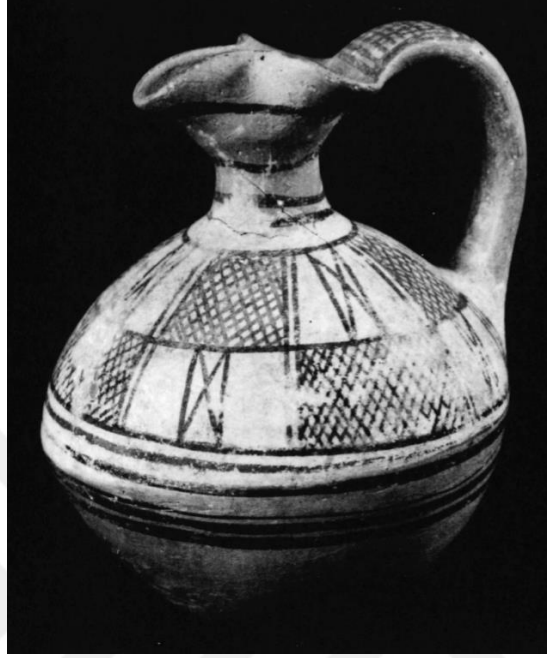
Resim 92: Gordion a) Frig bikrom boyalı kap parçası (Fig.4-5) b) Erken Proto-korinth

Resim 93: Gordion Black on Red (Erken Frig Binası)

Resim 94: Gordion Yunan (veya Batı Anadolu) dinos kap parçası

Resim 95: Gordion Frig bikrom seramik, Tümüls H

Resim 96: Frig Dinos, Tümüls J.

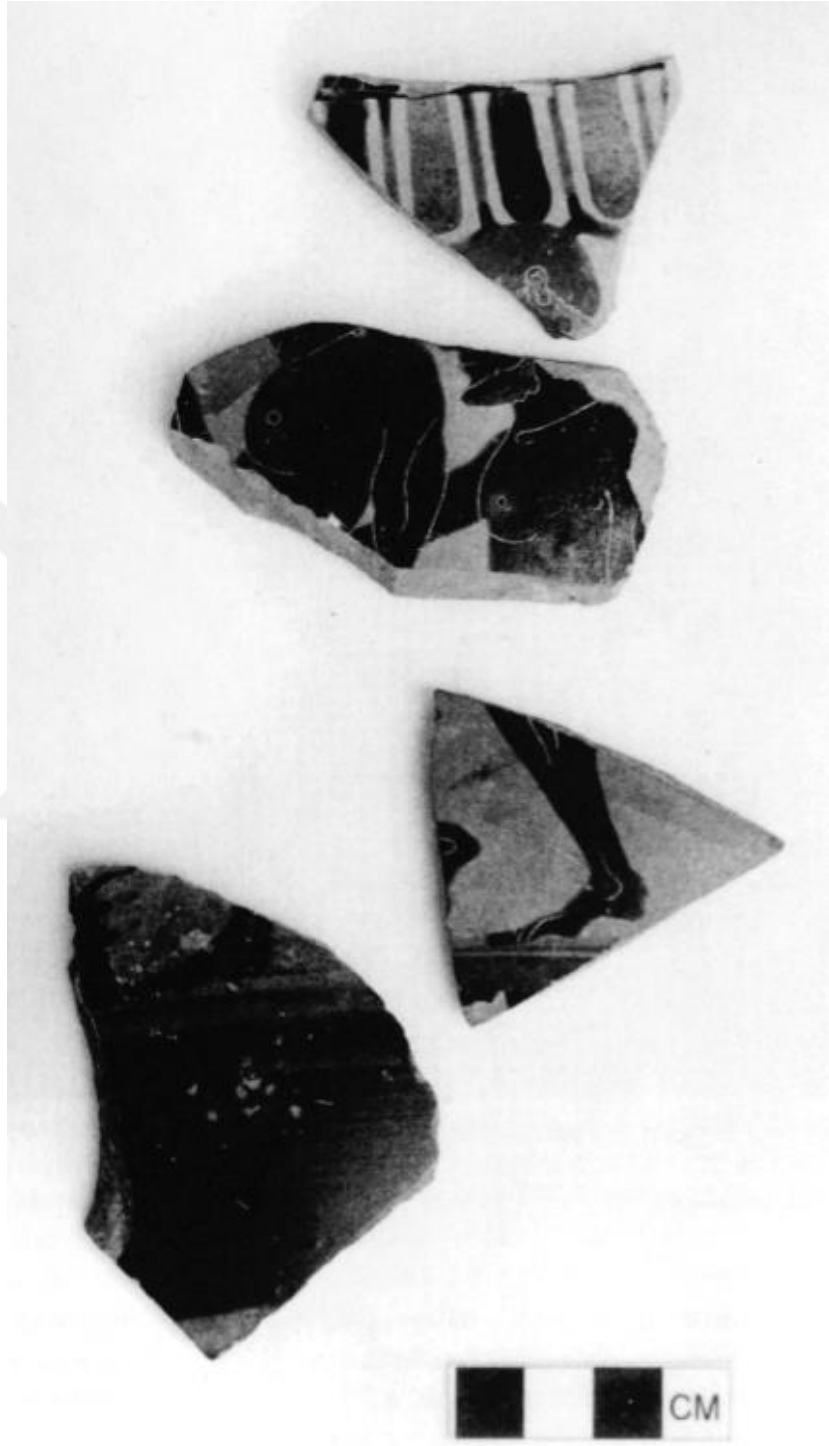

Resim 97: Gordion Attik siyah figür Gordion Kylix

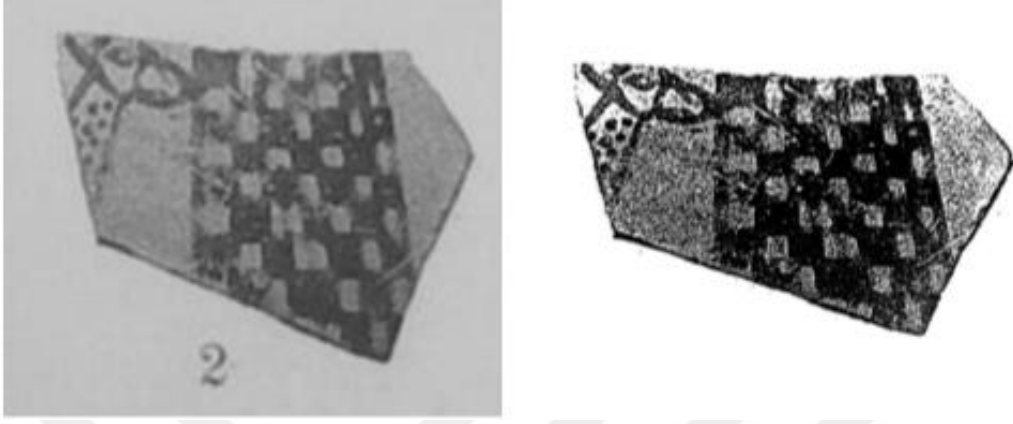

Resim 98: Gordion Attik siyah figür Gordion Kylix. Detay (Fig.4-11)

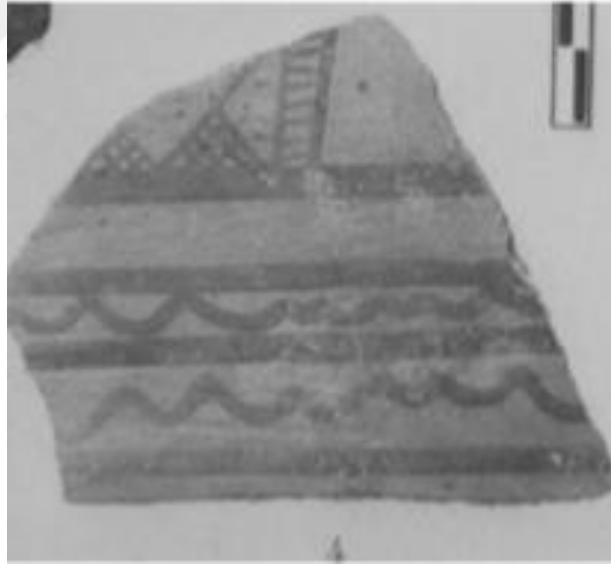

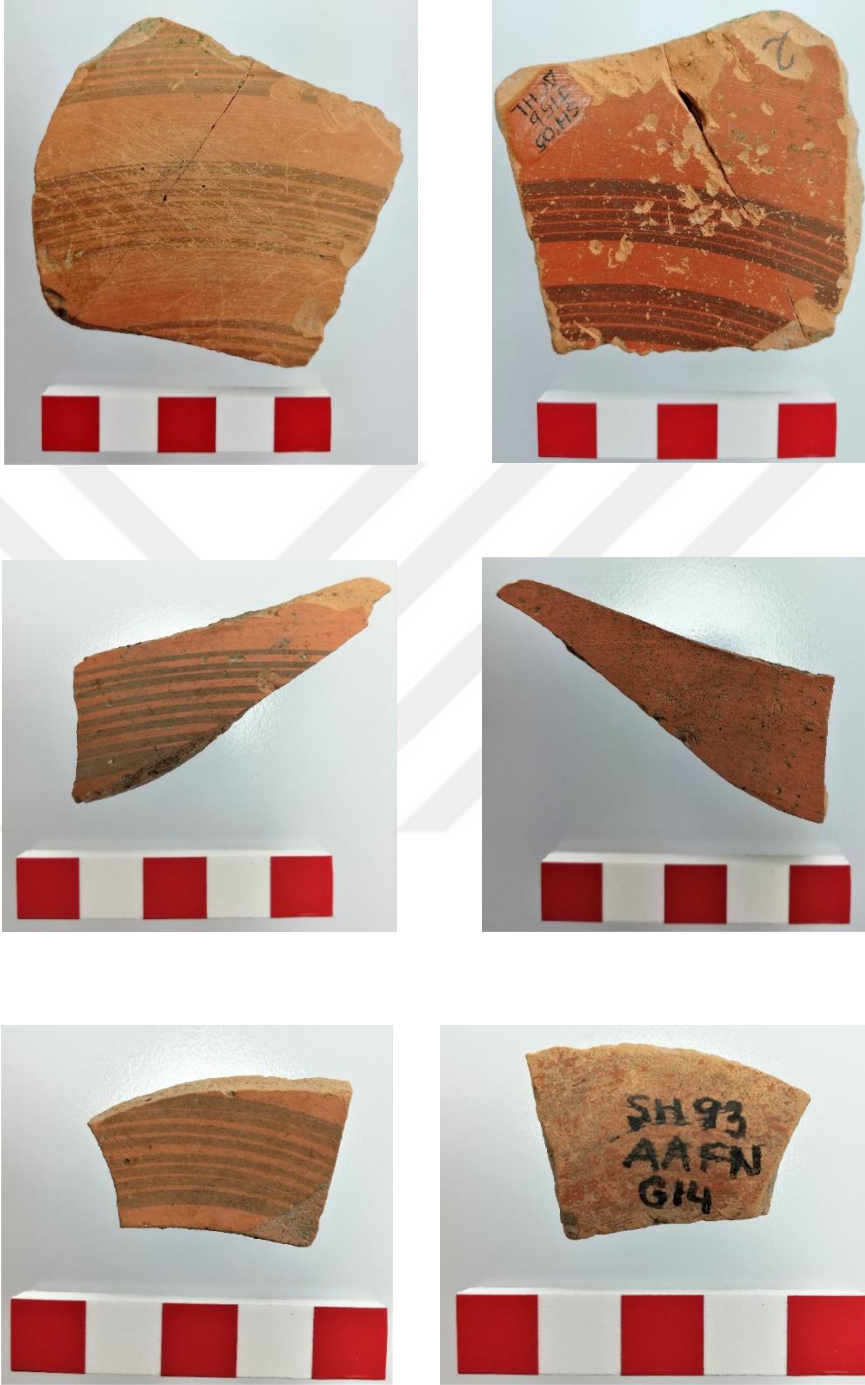
Resim 99: Gordion Attik siyah Figür (Fig.4-12)

Resim 100: Midas-Yazılıkaya Yabankeçisi Örneği

Resim 101: Midas-Yazılıkaya Örneği

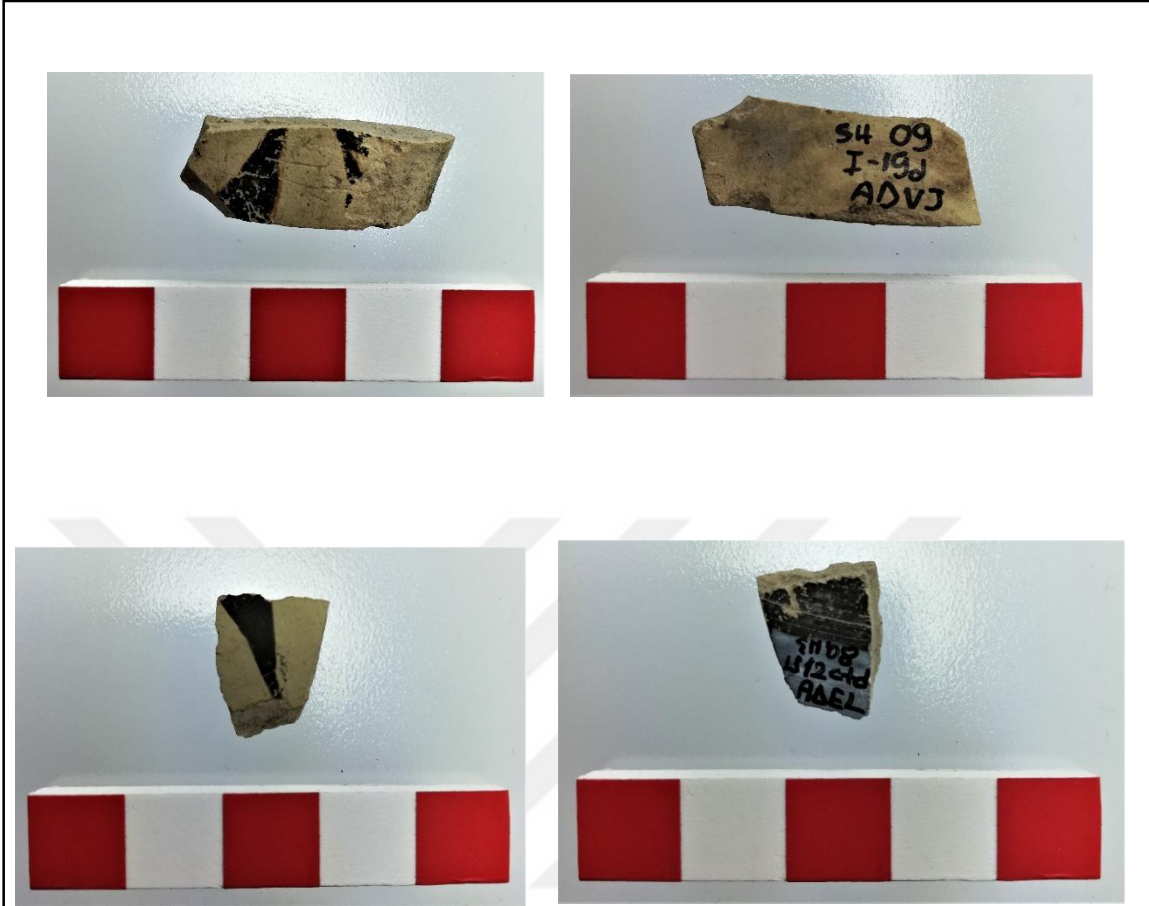
Resim 102: Şarhöyük-Black on Red

Resim 103: Şarhöyük Korinth Örnekleri-1

Resim 104: Şarhöyük Korinth Örnekleri-2

Resim 105: Şarhöyük Korinth Örnekleri-3

Resim 106: Şarhöyük Oryantalizan Dönem Seramikleri

Resim 107: Şarhöyük Oryantalizan Dönem Seramikleri

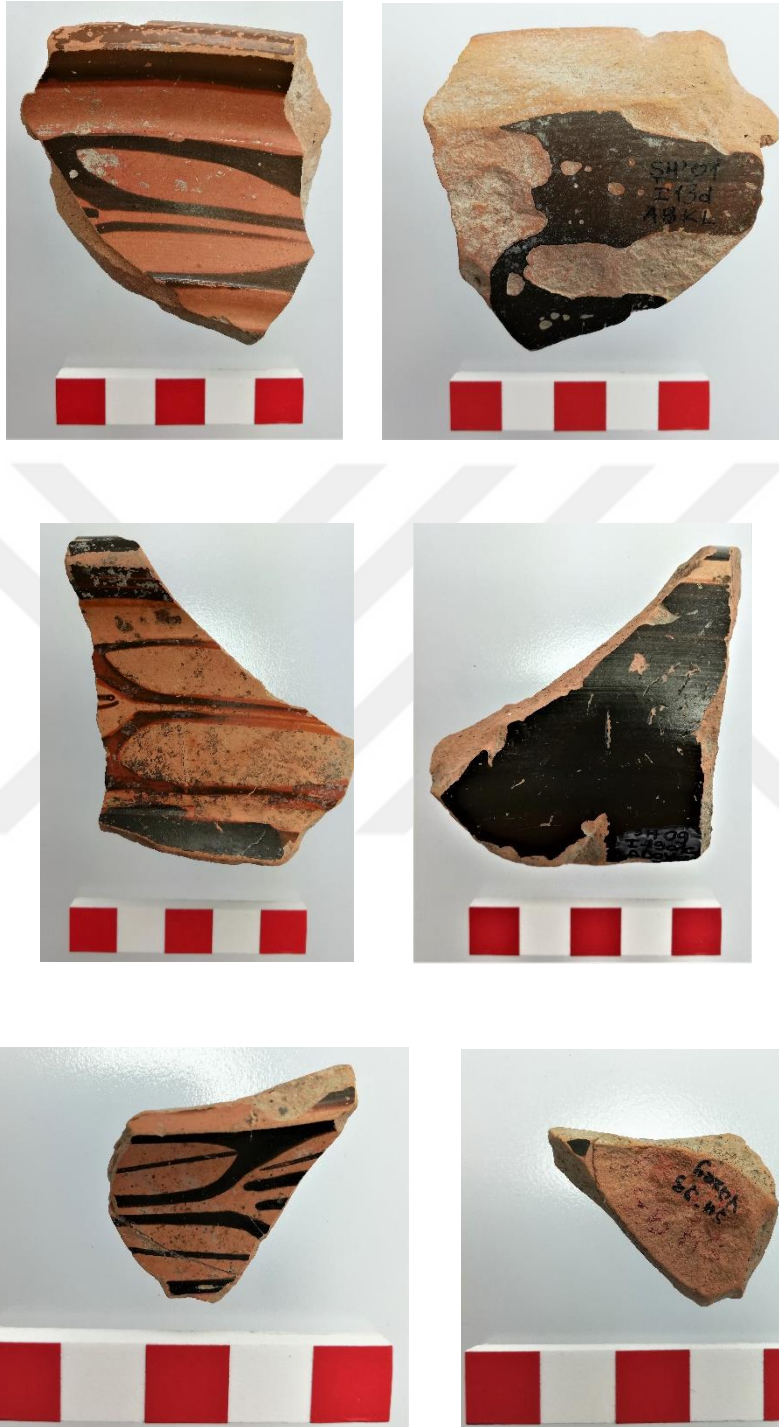

Resim 108: Şarhöyük Siyah Figür Tekniği Örnekleri-1

Resim 109: Şarhöyük Siyah Figür Tekniği Örnekleri-2

Resim 110: Şarhöyük Kırmızı Figür Tekniği Örnekleri-1

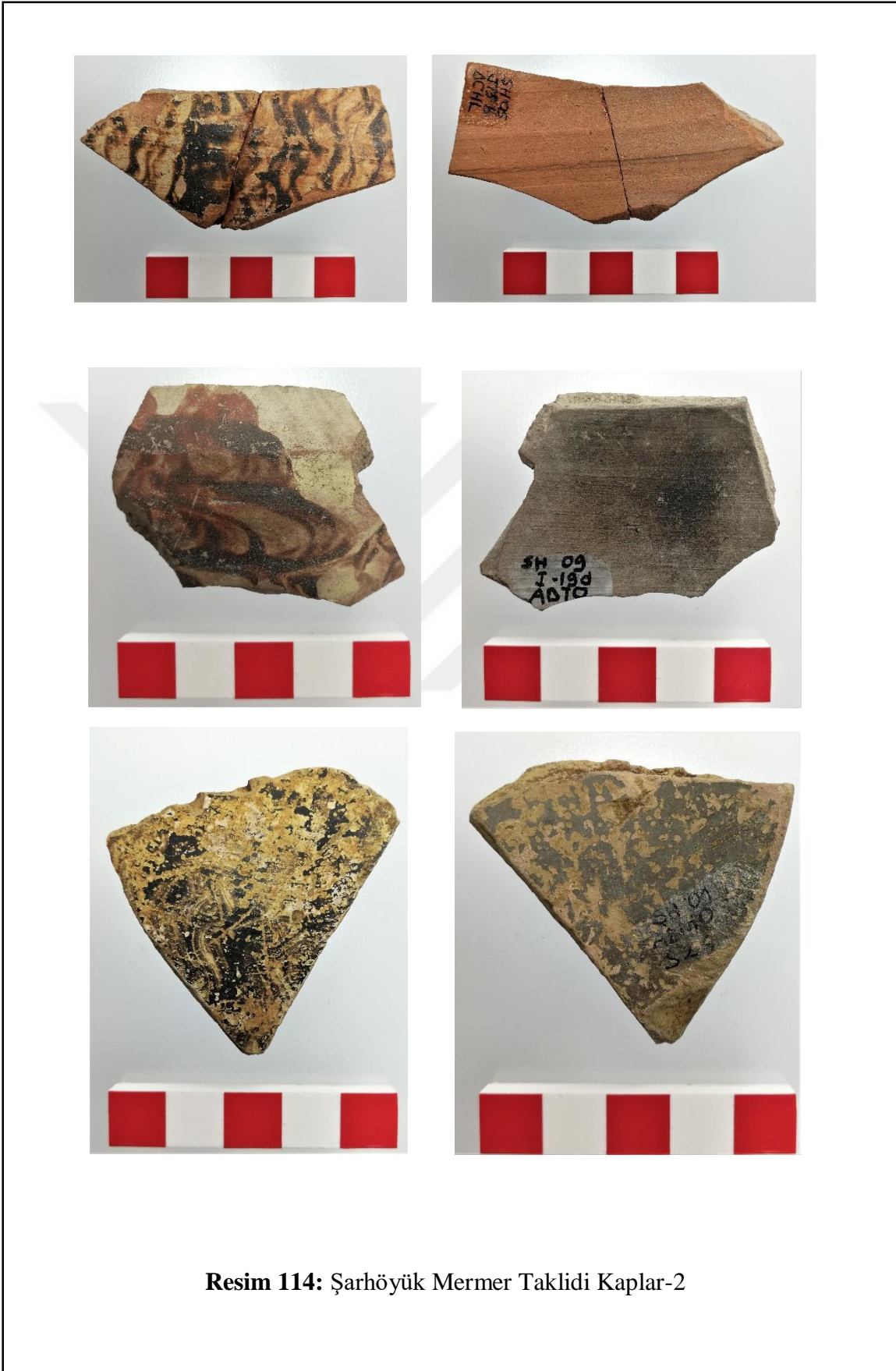
Resim 111: Şarhöyük Kırmızı Figür Tekniği Örnekleri-2

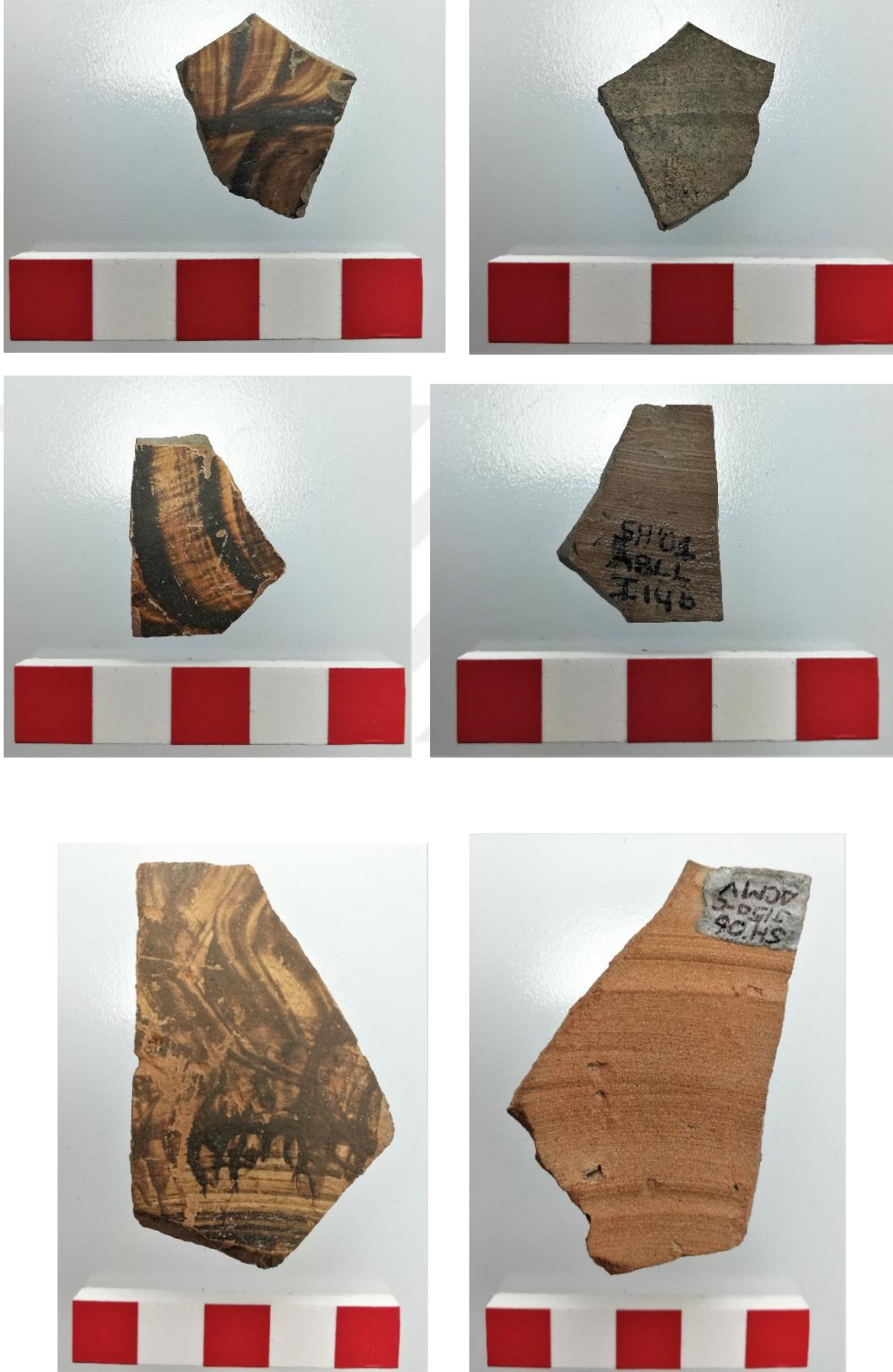
Resim 112: Şarhöyük Kırmızı Figür Tekniği Örnekleri-3

Resim 113: Şarhöyük Mermer Taklidi Kaplar-1

Resim 114: Şarhöyük Mermer Taklidi Kaplar-2

Resim 115: Şarhöyük Mermer Taklidi Kaplar-3

Resim 116: Şarhöyük Mermer Taklidi Kaplar-4

ÖZGEÇMİŞ

Adı : YELİZ
Soyadı : KAYA
Doğum Yeri : BORNOVA / İZMİR
Doğum Tarihi : 25 / 02 / 1992
Telefon No : 0534 068 11 89
e-mail : ylizkaya@gmail.com
: İngilizce (Intermediate)
Yabancı Dil

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Alan	Okul	Not Ort.	Yıl
LİSE	TM	Üsküdar Burhan Felek Lisesi	61,52 (100'lük sistem)	2011
LİSANS	Arkeoloji Bölümü	Anadolu Üniversitesi	3.36 (4'lük sistem)	2016
Lisans Tezi	Orta Anadolu Bölgesi Orta Demir Çağ Seramikleri			
YÜKSEK LİSANS	Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi	Anadolu Üniversitesi - Şeyh Edebali Üniversitesi Ortak YL Programı	3.71 (4'lük sistem)	2019
Yüksek Lisans Tezi	İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi Demirçağ Seramik Gelenekleri			

İŞ TECRÜBESİ

KAZILAR

2019 - **Malkaya Kazısı** (Kırşehir) – Arazi Sorumlusu

Dr. Öğr. Üyesi Elif BAŞTÜRK

2018 - **Şarhöyük-Dorylaion Kazısı** (Eskişehir) - Arazi ve Kazı Evi Sorumlusu

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK

2017 - **Şarhöyük-Dorylaion Kazısı** (Eskişehir) – Alan Sorumlusu

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK

2016 - **Şarhöyük-Dorylaion Kazısı** (Eskişehir) – Alan Sorumlusu

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK

2015 - **Şarhöyük-Dorylaion Kazısı** (Eskişehir) – Arazi ve Kazı Evi Ekip Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK

2014 - **Beycesultan Kazısı** (Denizli) - Arazi ve Kazı Evi Ekip Üyesi

Prof.Dr. Eşref ABAY

2014 - **Aizanoi Antik Kenti Kazısı** (Kütahya) - Yerleşmede bulunan insan

iskeletlerinin incelenmesi (Doç.Dr. Handan Üstündağ danışmanlığında)

Prof.Dr. Elif ÖZER

DİĞER ÇALIŞMALAR

2014 – 2019 Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü – Şarhöyük

Kazı Laboratuvarı: **Seramik Değerlendirme Çalışmaları**

2013 – 2019 Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü – Antropoloji
Laboratuvarı: **İnsan İskeletleri Üzerinde Patoloji Çalışmaları**

02 – 08 Kasım 2015 – Anadolu Üniversitesi **Phrygian Lands Over Time Uluslararası
Sempozyum** (Düzenleme Ekibi)

YAYINLAR VE PROJELER

- M.B. BAŞTÜRK, Y. KAYA (2018): “Şarhöyük’ten Bir Erken Tunç Çağ Mührü”
(An Early Bronze Age Seal from Şarhöyük) – SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal
Bilimler Dergisi, S: 45, ss.1-10.

SEMİNER-KURS VE SERTİFİKALAR

- Bimar Akademi Okulu – CAD Tasarımı – AutoCAD Programı
(Eskişehir – 21.12.2018)
- Harran Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi - Pedagojik Formasyon Sertifikası
(Şanlıurfa – 2017/2018)
- Tssf-Cmas 2 Yıldız Dalıcı Brövesi (Tüplü Dalış)
(Samsun – 15.08.2013)
- Tssf-Cmas 1 Yıldız Dalıcı Brövesi (Tüplü Dalış)
(Samsun – 07.07.2013)

BİLGİSAYAR BİLGİSİ

Autodesk - AutoCAD	Çok İyi
MS Office Uygulamaları	Çok iyi
Adobe Illustrator	Çok iyi
Adobe Photoshop	İyi
File Maker	Çok iyi

REFERANSLAR

1. Doç. Dr. Ali Umut TÜRKCAN – 0533 372 02 85
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü – Protohistorya ve
Önasya Arkeolojisi ABD
2. Doç. Dr. Handan ÜSTÜNDAĞ – 0536 403 57 70
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü – Fiziki
Antropoloji ABD
3. Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bilge BAŞTÜRK – 0537 453 66 67
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü – Protohistorya ve
Önasya Arkeolojisi ABD